

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL ISTORIA ROMÂNILOR, UNIVERSALĂ
ȘI ARHEOLOGIE

Cu titlul de manuscris
C.Z.U:94(=4)(478),,1812\1829”(043.2)

HARABARA VALERIU
COMUNITATEA GREACĂ DIN BASARABIA ÎN ANII 1812-1829

611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific: **ȘAROV IGOR, doctor în istorie, 611.02,**
conferențiar universitar

Consultant științific: **TOMULEȚ VALENTIN, doctor**
habilitat în istorie, 611.02,
profesor universitar

Autor: **HARABARA VALERIU**

Chișinău, 2023

© HARABARA Valeriu, 2023

CUPRINS

ADNOTARE (în română, rusă și engleză)	4
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE.....	8
1. COMUNITATEA GREACĂ DIN BASARABIA ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA: REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE	
1.1. Comunitatea greacă din Basarabia: repere istoriografice	16
1.2. Sursele istorice	28
1.3. Concluzii la Capitolul 1.....	38
2. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ ȘI ANTRENAREA POPULAȚIEI GRECEȘTI ÎN VIAȚA SOCIAL-ECONOMICĂ A BASARABIEI ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA	
2.1. Elementul grec în structura demografică a Basarabiei	40
2.2. Statutul populației grecești din Basarabia în primele decenii după anexare	62
2.3. Rolul comunității grecești în viața social-economică a Basarabiei	72
2.4. Concluzii la Capitolul 2	93
3. ROLUL GRECILOR BASARABENI ÎN ORGANIZAREA MIȘCĂRII ETERISTE DIN 1821	
3.1. Antrenarea populației grecești în viața culturală a Basarabiei	95
3.2. Constituirea și activitatea asociațiilor revoluționare grecești din Basarabia	106
3.3. Soarta populației grecești din Basarabia după eșecul acțiunilor eteriste din 1821.....	123
3.4. Concluzii la Capitolul 3	149
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	151
BIBLIOGRAFIE	155
ANEXE	168
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	195
CURRICULUM VITAE.....	196

ADNOTARE

Harabara Valeriu, „Comunitatea greacă din Basarabia în anii 1812-1829”,

teză de doctor în istorie, Chișinău, 2023

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie alcătuită din 334 de titluri, 154 de pagini de text de bază, 11 tabele. Rezultatele obținute sunt publicate în 16 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, Eterie, colonizare, greci, refugiat, statut politic.

Domeniul de studiu: Istoria Românilor.

Scopul lucrării constă în studierea complexă a evoluției comunității grecești prin abordarea cauzelor stabilirii grecilor pe teritoriul Basarabiei, precum și analiza proceselor de dezvoltare socială, economică, și culturală a grecilor din Basarabia în perioada dintre anii 1812-1829.

Obiectivele lucrării rezidă în: studierea și interpretarea surselor și a istoriografiei accesibile referitoare la subiectele vizate în cercetare; enunțarea cauzelor care au generat stabilirea grecilor în Basarabia; identificarea principalelor centre de localizare a comunității grecești din Basarabia; stabilirea etapelor de bază ale emigrării grecilor în Basarabia; studierea vieții social-economice a grecilor în perioada 1812-1829; identificarea factorilor care au condus la constituirea unei poziții preferențiale a comunității grecești din Basarabia în comparație cu alte etnii alogene; stabilirea rolului comunității grecești în evoluția societății basarabene; evidențierea rolului grecilor din Basarabia în organizarea mișcării eteriste din anul 1821; examinarea politicii rusești promovate de Imperiul Rus față de refugiații greci din Basarabia după eșecul acțiunilor eteriste din anul 1821.

Noutatea și originalitatea științifică a tezei rezidă în analiza surselor de arhivă și a celor publicate cu referire la așezarea comunității grecești din Basarabia. Studiul pe care îl propunem contribuie la întregirea imaginii etniei grecești în contextul minorităților naționale ale Basarabiei, precum și al politicii promovate de Imperiul Rus față de această etnie în perioada vizată.

Problema științifică soluționată constă în cercetarea istoriei comunității grecești din Basarabia și a modului de manifestare al grecilor în viața social-economică și politică în perioada cronologică 1812-1829.

Valoarea teoretică a lucrării reiese din studierea evoluției demografice, social-economice și culturale a comunității grecești din Basarabia, în contextul politicii de colonizare a spațiului pruto-nistean la începutul secolului al XIX-lea. Rezultatele obținute vor permite stabilirea unor noi viziuni cu referire la politica administrației ruse față de comunitatea greacă.

Valoarea aplicativă a lucrării se manifestă în valorificarea documentelor de arhivă și a altor surse istorice accesibile cu referire la comunitatea greacă din Basarabia. Rezultatele cercetării pot servi la elaborarea studiilor științifice, a manualelor pentru învățământul liceal și universitar cu referire la structura etnică a istoriei Basarabiei în perioada dominației ruse 1812-1829.

Implementarea rezultatelor științifice. Informația din teză poate fi aplicată în cadrul lecțiilor de istorie din învățământul superior și cel liceal pentru completarea materialului privind istoria etnico - demografică a Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea.

АННОТАЦИЯ

**Харабара Валериу, «Греческая община Бессарабии в 1812-1829 гг.»,
кандидатская диссертация по истории, Кишинев, 2023.**

Структура диссертации: Введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 334 наименования, 154 страницы основного текста, 11 таблиц. Результаты опубликованы в 16 научных статьях.

Ключевые слова: Бессарабия, Российская Империя, Этерия, колонизация, греки, беженец, политический статус.

Область исследования: История румын.

Цель диссертации состоит в комплексном изучении эволюции греческой общины путем рассмотрения причин поселения греков на территории Бессарабии, а также анализа процессов социальной, экономической, культурной жизни греков Бессарабии в периоде между 1812-1829 годами.

Объективы диссертации заключаются в исследовании и интерпретации доступных источников и историографии, касающихся субъектов, намеченных в исследовании; изложение причин, которые привели к стабилизации греков в Бессарабии; выявление основных центров локализации греческой общины Бессарабии; установление основных этапов эмиграции греков в Бессарабию; изучение социально-экономической жизни греков в период с 1812 по 1829 год; выявление факторов, которые привели к созданию привилегированного положения греческой общины Бессарабии по сравнению с другими аллогенными этническими группами; установление роли греческой общины в эволюции Бессарабского общества; уклонение от роли греков Бессарабии в организации этерийского движения 1821 года; изучение российской политики, проводимой Российской Империей по отношению к греческим беженцам Бессарабии после провала этерийских действий 1821 года.

Научная новизна и оригинальность диссертации заключается в анализе архивных источников и опубликованных в отношении поселения греческой общины Бессарабии. Тезис, который мы предлагаем, способствует укреплению образа греческой этнической принадлежности в контексте национальных меньшинств Бессарабии, а также политики Российской Империи в отношении этой этнической принадлежности в целевой период.

Решенная научная проблема заключается в исследовании истории греческой общины Бессарабии и способа проявления греков в социально-экономической и политической жизни в хронологический период 1812-1829 годов.

Теоретическая ценность диссертации заключается в изучении демографической, социально-экономической и культурной эволюции греческой общины Бессарабии в контексте политики колонизации пространства между реками Прут и Днестр в начале XIX века. Полученные результаты позволят установить новые взгляды на политику российской администрации в отношении греческой общины.

Практическая ценность диссертации заключается в использовании архивных документов и других доступных исторических источников со ссылкой на греческую общину Бессарабии. Результаты исследования могут послужить для разработки научных исследований, учебников для лицей и вузов со ссылкой на этническую структуру истории Бессарабии в периоде русского господства 1812-1829 гг.

Внедрение научных результатов. Материал диссертации может быть использован на уроках истории в высшей и средней школе для пополнения сведений об этнодемографической истории Бессарабии начала XIX века.

ANNOTATION

Harabara Valeriu, "Greek Community of Bessarabia in 1812-1829" PhD thesis in History, Chisinau, 2023.

Thesis structure: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography consisting of 334 titles, 154 pages of basic text, 11 tables. The obtained results are published in 16 scientific papers.

Keywords: Bessarabia, the Russian Empire, Ethereum, colonization, Greeks, refugee, political status.

Field of study: History of Romanians.

The aim of the thesis is to study the complex evolution of the Greek community by addressing the causes of Greeks' settlement in Bessarabia, as well as analyzing the processes of social, economic, and cultural development of Greeks in Bessarabia between 1812-1829.

The objectives of the thesis are to research and interpret the accessible sources and historiography related to the topics covered in the research; stating the causes that led to the Greeks' settlement in Bessarabia; identification of the main localization centers of the Greek community in Bessarabia; establishing the basic stages of the Greeks' emigration to Bessarabia; studying the socio-economic life of the Greeks between 1812-1829; identification of the factors that led to the establishment of a preferential position of the Greek community in Bessarabia compared to other allogeneic ethnic groups; establishing the role of the Greek community in the evolution of Bessarabian society; highlighting the role of the Greeks in Bessarabia in organizing the ethereal movement of 1821; the examination of Russian policy promoted by the Russian Empire towards the Greek refugees in Bessarabia following the failure of ethereal actions in 1821.

The novelty and scientific originality of the thesis lies in the analysis of archival sources and those published with reference to the settlement of the Greek community in Bessarabia. The thesis we propose contributes to the Greek ethnic group's image completion in the context of the national minorities of Bessarabia, as well as the policy promoted by the Russian Empire towards this ethnic group in the period in question.

The scientific problem solved is the research of the history of the Greek community in Bessarabia and the way the Greeks manifested themselves in the socio-economic and political life in the chronological period 1812-1829.

The theoretical value of the thesis consists in studying the demographic, socio-economic and cultural evolution of the Greek community in Bessarabia, in the context of the colonization policy of the Prut-Dniester area at the beginning of the 19th century. The results obtained will allow the establishment of new visions regarding the policy of the Russian administration towards the Greek community.

The applicative value of the thesis consists in the capitalization of archival documents and other accessible historical sources referring to the Greek community in Bessarabia. The results of the research can be used to develop scientific studies, textbooks for high school and university education with reference to the ethnic structure of the Bessarabia's population during the period of Russian rule 1812-1829.

Implementation of scientific results. The content of the thesis can be applied to history lessons in university and high school to supplement the material on the ethno-demographic history of Bessarabia at the beginning of the 19th century.

LISTA ABREVIERILOR

În limba română:

AB – Arhivele Basarabiei

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova

AI – Arhiva din Ismail

DTN – Din trecutul nostru

DR – Destin Românesc

RIM – Revista de Istorie a Moldovei

VB – Viața Basarabiei

RSIAB – Revista Societății Istorico-arheologice Bisericești din Basarabia

d. – dosar

f. – filă (de dosar)

F. – fond (de documente)

inv. – inventar (de arhivă)

p. – pagină

vol. – volum

În limba rusă:

М – Москва

ПСЗРИ – Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое и второе

Собр. – Собрание

СПб. – Санкт Петербург

т. – том

ТБГУАК – Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Studiarea statutului și activității comunității grecești din Basarabia în primele decenii ale secolului al XIX-lea a fost și rămâne un subiect actual pentru cercetarea istoriei minorităților etnice. Anexarea Basarabiei în anul 1812 la Imperiul Rus a demarat procese de ordin politic, social, cultural și etnic, care s-au răsfrânt asupra tuturor comunităților etnice din Basarabia, inclusiv asupra comunității grecești. Contextul geopolitic conturat în primul sfert al secolului al XIX-lea a determinat autoritățile ruse să promoveze o politică migraționistă în Basarabia, prin stimularea colonizării spațiului basarabean cu elemente alogene. De aceste oportunități s-au folosit și etnicii greci, care cunoșteau teritoriile de aici de mai mult timp. În acest context, statutul privilegiat al grecilor din Basarabia și politica de promovare a alogenilor de către autoritățile ruse constituie un subiect de actualitate.

Urmărirea schimbărilor care au intervenit în evoluția demografică a comunității grecești după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus prezintă un interes aparte, deoarece permite elucidarea politicilor promovate de autoritățile ruse în susținerea elementelor alogene.

Tema este actuală și se impune o cercetare cât mai complexă a premiselor de constituire, de migrare, precum și a particularităților socio-culturale care au definit etnia greacă în perioada vizată. Reminiscențe ale comunității grecești din Basarabia de altădată le sesizăm până în zilele noastre, însă sub o altă formă, grecii fiind în mare măsură asimilați de etniile conlocuitoare.

Actualitatea temei este determinată și de faptul că, deși ponderea numerică a comunității grecești în Basarabia a fost relativ mică, grecii au reușit să se manifeste în viața politică, ocupând funcții importante în organele administrației publice locale. Sub aspect economic, grecii s-au implicat activ în activitățile negustorești, îndeosebi în orașele din sudul Basarabiei. De asemenea, grecii au constituit o pondere însemnată în rândul marilor proprietari funciari.

Cunoașterea istoriei comunității grecești din Basarabia va contribui la completarea imaginii proceselor profunde etnodemografice și politice derulate în primele decenii ale secolului al XIX-lea în Basarabia. Cercetarea problemei în cauză permite identificarea căilor de pătrundere a grecilor în Basarabia și specificul evoluției acestora în societatea basarabeană. Realizarea studiului propus vizează o abordare obiectivă și multilaterală a contribuției aduse de comunitatea greacă în desfășurarea proceselor socio-economice, politice și culturale ale Basarabiei.

Cadrul cronologic al investigațiilor are limita de jos anul 1812, corespunzător anexării Basarabiei la Imperiul Rus. Pentru explicarea unor fenomene legate de comunitatea greacă, acest cadru a fost coborât până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Limita superioară o constituie anul 1829, marcat de sfârșitul Războiului ruso-turc (1828-1829) și de recunoașterea ulterioară pe plan internațional a independenței Greciei, fapt care a influențat politica promovată de autoritățile ruse față de comunitatea greacă din Basarabia, dar și atitudinea însăși a Greciei față de Imperiul Rus.

Arealul geografic al cercetării include spațiul situat dintre râurile Prut și Nistru, areal uneori extins din necesitatea de a demonstra continuitatea anumitor tradiții grecești și de a compara statutul politico-juridic al etnicilor greci din Principatul Moldovei și al celor din Imperiul Rus.

Scopul lucrării. Teza pe care o propunem are drept scop cercetarea istoriei comunității grecești în baza unui set nou de documente referitoare la problema abordată. Documentele depistate ne-au permis să studiem unele aspecte noi ale problemei, printre care: repartizarea teritorial-statistică a comunității grecești din Basarabia, atitudinea administrației ruse față de comunitatea greacă, rolul grecilor din Basarabia în organizarea mișcării eteriste din 1821.

Scopul acestei teze mai constă în elucidarea evoluției comunității grecești prin determinarea cauzelor stabilirii grecilor pe teritoriul Basarabiei, precum și în analiza proceselor de dezvoltare socială, economică și culturală a grecilor din acest teritoriu în primul sfert al secolului al XIX-lea.

Obiectivele tezei. În procesul de elaborare a tezei am stabilit următoarele obiective:

- aprecierea nivelului de cercetare a temei în literatura de specialitate și reflectarea ei în sursele istorice;
- evidențierea cauzelor ce au generat stabilirea grecilor în Basarabia;
- identificarea principalelor centre de localizare a comunității grecești din Basarabia;
- stabilirea etapelor și determinarea căilor principale ale emigrării grecilor în Basarabia;
- studierea contribuției grecilor la evoluția vieții social-economice din provincie;
- identificarea factorilor ce au condus la constituirea unei poziții preferențiale a comunității grecești din Basarabia, în comparație cu alte etnii alogene;
- stabilirea dinamicii comunității grecești în primul sfert al secolului al XIX-lea în Basarabia;
- evidențierea rolului grecilor din Basarabia în organizarea mișcării eteriste din anul 1821;
- cercetarea politicii promovate de Imperiul Rus față de refugiații greci din Basarabia după eșecul acțiunilor eteriste din anul 1821.

Ipoteza de cercetare. În urma analizei istoriografiei accesibile la tema investigată, precum și a surselor istorice, am formulat ipoteza de cercetare, plecând de la prezumția că: în anii 1812-1829, autoritățile ruse au promovat față de comunitatea greacă din Basarabia, o

politică protecționistă, cu scopul continuării expansiunii sale în Balcani. Această atitudine ar fi facilitat consolidarea prezenței grecilor în viața economică, politică și culturală a Basarabiei. Tocmai datorită acestei politici, dar și influenței mișcării eteriste, ar fi crescut numărul grecilor în regiunea dintre Prut și Nistru. În plus, presupunem că statutul etnicilor greci în Basarabia, în perioada 1812-1829, a condiționat implicarea comunității grecești din provincie în procesul pregătirii revoltei eteriste, iar eșecul Eteriei din Principatele Române ar fi avut un impact semnificativ asupra Basarabiei, regiunea devenind un punct de refugiu al grecilor din Principate în urma înfrângerii Eteriei.

Metodologia cercetării s-a bazat pe următoarele principii: al obiectivității, metodice, cronologic, al demonstrației, al adevărului și al utilității. Iar pentru realizarea obiectivelor am aplicat metoda istorică, comparativă, analitică, sistematizarea. În descrierea faptelor istorice importante a fost respectată abordarea *cauză – efect*. Aplicarea metodei analitice și a celei istorico-comparative în lucrul cu documentele a constituit sursa de bază pentru redactarea lucrării, ceea ce ne-a permis să sesizăm specificul politicii ruse față de problema etnică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea. Prin intermediul acestor metode s-a reușit crearea unui tablou amplu și integru al dezvoltării economice, sociale și culturale a grecilor din Basarabia în anii 1812-1829.

Noutatea și originalitatea științifică este asigurată de faptul că drept bază documentară a tezei au servit sursele de arhivă, inedite și editate, dar redactate sub o altă formă de abordare, fiind eliminate clișeele ideologice ce au fost răspândite pe larg, îndeosebi în perioada sovietică. De asemenea, până în prezent în istoriografie lipsea un studiu complex cu privire la tema abordată. Prin abordarea principiului criticismului istoric au fost scoase la iveală noi elemente, care au stat la baza activității comunității grecești în Basarabia în perioada amintită. Sursele documentare nou depistate sau altele reinterpretate au contribuit la întregirea imaginii etniei grecești în contextul minorităților naționale din Basarabia. A fost reevaluată politica promovată de Imperiul Rus în perioada vizată. Lucrarea revaluează desfășurarea mișcării eteriste în Basarabia, contribuind la conturarea unui tablou integru al acesteia prin invocarea prezenței localnicilor basarabeni de origine greacă care s-au implicat activ în insurecția lui Alexandru Ypsilanti și a impactului acestor evenimente asupra viitorului comunității grecești în Basarabia.

Problema științifică soluționată constă în stabilirea stării de fapt, clasificarea punctelor de reper în evoluția comunității grecești din Basarabia, a elementelor care au contribuit la ascendența, dar și la descendența importanței acestei comunități în cadrul etnic general al provinciei, precum și a modului de manifestare a ei în perioada cronologică studiată (1812-1829), au fost stabilite date noi cu privire la numele etnicilor greci care locuiau pe teritoriul

Basarabiei, statutul lor social, implicarea acestora în viața economică și culturală a Basarabiei, a fost determinat specificul organizării mișcării eteriste pe teritoriul Basarabiei și a politicii promovate de Imperiul Rus față de refugiații greci după 1821.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere: contribuie la soluționarea și *identificarea* premiselor pentru emigrarea grecilor în Basarabia în anii 1812-1829 și trasarea principalelor domenii de activitate a grecilor, *ceea ce a condus la stabilirea* rolului influenței comunității grecești în evoluția politică, economică și culturală a Basarabiei, *fapt care a permis* identificarea realităților etno-demografice și politice ale Basarabiei în contextul mișcării eteriste din 1821.

Valoarea teoretică și aplicativă a tezei rezidă atât în prezentarea unui cadru teoretico-metodologic pentru studierea comunității grecești din Basarabia, cât și în lansarea noilor direcții de cercetare care ar viza sferile de activitate ale etnicilor greci, așezați în aceste teritorii. Rezultatele obținute contribuie la includerea în circuitul științific a unor noi date și viziuni cu referire la evoluția demografică, social-economică și culturală al comunității grecești din Basarabia în raport cu politica administrației ruse în perioada 1812-1829. Urmărirea evoluției comunității grecești din Basarabia va contribui la o nouă evaluare a relațiilor interetnice din regiune, prin excluderea unor aprecieri tendențioase, care au fost expuse în perioadele istorice precedente. În contextul parcursului european al Republicii Moldova, aceste informații devin actuale, favorizând crearea unui climat favorabil pentru relațiile interetnice.

Implementarea rezultatelor științifice. Materialul din teză poate fi aplicat în cadrul lecțiilor de istorie din învățământul superior și cel liceal pentru completarea informației privind Istoria etnico- demografică a Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea. Rezultatele cercetării pot fi valorificate în elaborarea lucrărilor de sinteză a istoriei moderne a Basarabiei și Rusiei, fiind de real folos profesorilor, studenților și tuturor celor interesați de istoria Basarabiei. Implementarea rezultatelor științifice referitoare la tema abordată s-a materializat prin desfășurarea seminarelor tematice, desfășurate în cadrul organizației culturale grecești *Elefteria* din Republica Moldova, privind cunoașterea propriei istorii și determinarea locului etniei grecești în viața politică și socio-culturală din spațiul mărginit de râurile Prut și Nistru.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale cercetării au fost expuse și aprobate în cadrul a peste 20 de conferințe naționale și internaționale: Conferința științifică internațională *Молодежь и наука: реальность и будущее*. Невинномысск 2010; Conferința științifică internațională *La frontierele civilizațiilor: Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios (21-23 octombrie Galați 2010)*; Conferința științifică internațională a tinerilor cercetători *Republica Moldova în contextul geopolitic contemporan și perspectivele integrării*

europene, ediția a IV-a (16 aprilie 2010, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM); Conferința științifică internațională a tinerilor cercetători *Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene*, ediția a V-a (31 martie 2011, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM); Conferința științifică internațională anuală a doctoranzilor și tinerilor cercetători *Tendențe contemporane în evoluția patrimoniului istoric și juridic al Republicii Moldova*, ediția a VI-a (12 aprilie 2012, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică internațională *Elitele social-politice și economice ale Basarabiei (1812-1918)* (2 decembrie 2014, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică *Elitele social-politice și economice ale Basarabiei (1812-1918)*, ediția a II-a (17 octombrie 2015, Institutul de Istorie al AȘM); Conferința științifică: *Dezvoltarea cercetării științifice, promovarea și cultivarea creativității și a inovării în procesul instruirii academice* (5 mai, 2010, Universitatea de Stat din Moldova); Conferința științifică *Integrare prin cercetare și inovare* (25-26 septembrie 2012, Universitatea de Stat din Moldova); Conferința științifică națională cu participare internațională: *Integrare prin cercetare și inovare* (9-10 noiembrie 2017, Universitatea de Stat din Moldova); Conferința științifică *Moldova între tradiții și actualitate*; Conferință științifică dedicată jubileului de 300 de ani de la înscăunarea lui Dimitrie Cantemir. 10 decembrie 2010, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul în Chișinău); Conferința științifică internațională *200 de ani de la geneza problemei Basarabiei. Aspecte social-politice, economice și culturale*. Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul în Chișinău), Chișinău, 2012; Conferința științifică internațională *Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități*. 11-12 aprilie, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul în Chișinău), Chișinău, 2014; Conferința științifică internațională *Evoluția mentalității tineretului în contextul integrării Moldovei în UE*. Consacrată aniversării de 85 de ani de la înființarea UST și a învățământului superior din Moldova. Chișinău, 16-17 martie 2015 Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul în Chișinău); Conferința științifico-practică internațională *Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere*. Chișinău 26 iunie 2018, (Academia „Ștefan cel Mare” a MAI); Congresul Internațional moldo-polono-român *Educație – Politici – Societate*, Chișinău, 14-15 mai 2021.

O parte din rezultatele cercetării întreprinse în teză au fost reflectate în peste 10 articole publicate în reviste de specialitate și în culegeri de materiale științifice, editate în țară și peste hotare. Dintre acestea menționăm: *Politica autorităților ruse față de refugiații greci din Basarabia în anii 1821-1829*, în: Revista de istorie a Moldovei, nr. 3-4 (83-84)/2010, Chișinău, 2010, p. 108-115; *L'élément grec dans la structure démographique de la Bessarabie pendant la première moitié du XIXe siècle*, în: Danubius XXX Supliment 2012. Aux confins des

civilisations. La Bessarabie dans le contexte geopolitique, economique, culturel et religieux. Galați, 2012, p. 63-73; *Contribuții privind proveniența nobilimii de origine greacă din Basarabia la începutul secolului al XIX-lea*, în: Buletin Științific al Tinerilor Istorici, Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători, serie nouă, I (VI), Chișinău, 2012, p. 310-315; *Comunitatea greacă din Chișinău prin prisma datelor statistice din 1823*, în: Studii de arhondologie și genealogie. Volumul IV. Chișinău, 2017, p. 118-133; *Procesul migraționist al etnicilor greci din Basarabia prin prisma rapoartelor vamale din 1821*, în: *Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere*. Materialele conferinței științifico-practice internaționale, 26 iunie 2018, p. 352-360; *Elementul grec în instituțiile administrației publice ale Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea*, în: Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice, Chișinău, 2018, p. 65-69; *Statutul populației grecești din Basarabia în primele decenii după anexare (1812-1828)*, în: Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe umanistice”, nr. 4(134), Chișinău, 2020, p. 131-140; *Antrenarea populației grecești în viața culturală a Basarabiei (1812 - 1828)*. În: Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe umanistice”, nr. 4(144), Chișinău, 2021, p. 14-22.

Sumarul capitolelor tezei. Teza de doctor în istorie a fost elaborată în conformitate cu cerințele *Regulamentului privind perfectarea tezelor de doctorat*, aprobat de ANACEC, și include: adnotări în limbile română, rusă și engleză; introducere; un capitol istoriografic și două capitole de bază, care, la rândul lor, sunt divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; abrevieri, CV-ul autorului și declarația pe propria răspundere.

În partea introductivă a tezei este formulată actualitatea și importanța problemei cercetate, sunt expuse scopul și obiectivele tezei, este elucidată noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor, precum și sumarul compartimentelor tezei.

În capitolul I, intitulat *Comunitatea greacă din Basarabia în primele decenii ale secolului al XIX-lea: repere istoriografice și surse istorice*, sunt analizate, într-o formă problematiko-cronologică, principalele direcții ale discursului istoriografic în abordarea evoluției social-economice și culturale a comunității grecești din Basarabia. Sunt cercetate sursele istorice ce evocă problema în discuție, acestea fiind divizate în două categorii: inedite și editate. Un rol important îl au sursele grecești, care conțin informații prețioase privind acțiunile eteriștilor în sudul Imperiului Rus, inclusiv în Basarabia.

Istoricii și-au manifestat interesul față de problema grecilor din Basarabia în diverse perioade istorice, abordând anumite aspecte ale evoluției comunității grecești. În istoriografia rusă, grecii sunt menționați în literatura statistică, totodată fiind relevat rolul acestora în viața economică a regiunii. Literatura istorică românească din perioada interbelică reflectă date statistice publicate anterior. Valoarea acestor studii constă în publicarea unor date inedite de arhivă și în efectuarea unor cercetări referitoare la elita nobiliară basarabească, un loc important revenindu-le etnicilor greci.

Acțiunile eteriștilor greci în anul 1821 sunt descrise doar în Principatele Române, în contextul desfășurării mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu, iar activitatea eteriștilor greci din Basarabia a fost reflectată într-un mod lapidar. În ceea ce privește perioada sovietică, istoriografia a fost dominată de tezele marxiste, care au influențat și știința istorică. Prin urmare, problemele de ordin social-economic au devenit primordiale, în detrimentul celor etnice. Deși mișcarea eteristă a grecilor s-a bucurat de atenția cercetătorilor sovietici, spațiul central în investigații le revine eteriștilor din Odesa, iar studiile consacrate mișcării eteriste din Basarabia conțin o abordare ideologică, încadrând mișcarea grecilor în cea a decembriștilor.

În capitolul II, cu titlul *Evoluția demografică și antrenarea populației grecești în viața social-economică a Basarabiei în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, se analizează evoluția demografică a comunității grecești și încadrarea acesteia în societatea basarabească. Sunt reliefate două cauze care au condiționat pătrunderea grecilor pe teritoriul Basarabiei: una *politică*, determinată de refugierea grecilor de frica represiunilor otomane, și alta *economică*, generată de oportunitățile comerciale oferite de autoritățile ruse. În acest capitol sunt prezentate modalitățile prin care autoritățile ruse i-au stimulat pe emigranții greci, precum și etapele emigrării grecilor în Basarabia, fapt care a permis consolidarea unei comunități grecești, la începutul secolului al XIX-lea, alcătuite din 2000 – 3000 de persoane.

O creștere a numărului grecilor în Basarabia s-a atestat în urma insuccesului eterist din Principatele Române, proces care a influențat și evoluția demografică a altor etnii din Basarabia. Acest eveniment a intensificat procesul migrației interne, grecii stabilindu-se în cele mai mari așezări urbane, îndeosebi în regiunea de sud a Basarabiei, fapt demonstrat de recensămintele fiscale de la începutul secolului al XIX-lea. În teză a fost abordat subiectul încadrării membrilor comunității grecești în viața social-economică și culturală a Basarabiei. Sursele de arhivă demonstrează că etnicii greci au reușit să ocupe un segment important în comerțul intern și extern al Basarabiei. Pregătirea intelectuală a acestora a determinat încadrarea lor în structurile administrației publice ale regiunii.

Capitolul III, intitulat *Rolul grecilor basarabeni în organizarea mișcării eteriste din 1821*, are drept obiectiv de bază studierea acțiunilor întreprinse de membrii organizației *Filiki Eteria* pe teritoriul Basarabiei și consecințele acesteia pentru comunitatea greacă. A fost analizată politica duplicitară promovată de autoritățile ruse față de grecii care împărtășeau ideile eteriste, fapt determinat de contextul internațional instaurat în urma constituirii Sfintei Alianțe.

Un subiect definitoriu îl constituie impactul înfrângerii Eteriei din Principatele Române asupra Basarabiei. Am menționat că represiunile demarate de Imperiul Otoman față de etnicii greci a determinat pătrunderea unui număr important de refugiați greci în spațiul pruto-nistrean. În această ordine de idei, este analizată atitudinea și politica promovată de autorități față de refugiații din Basarabia, care s-au manifestat prin lichidarea asociațiilor grecești, prin instituirea unui sistem riguros de evidență a refugiaților și a foștilor eteriști. Pentru ameliorarea stării financiare precare a refugiaților greci din Basarabia au fost demarate acțiuni filantropice, întreprinse atât prin mobilizarea membrilor comunității grecești, cât și sub patronatul autorităților ruse. Această activitate a generat constituirea Comisiei grecești, sub patronajul căreia se repartizau resursele financiare pentru refugiații greci.

În teză sunt incluse concluziile și recomandările care au rezultat din studiul efectuat asupra subiectului propus.

1. COMUNITATEA GREACĂ DIN BASARABIA ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA: REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE

1.1. Comunitatea greacă din Basarabia: repere istoriografice

Problema istoriei comunității grecilor din Basarabia și a statutului ei social economic și politic a suscitat cercetătorilor un anumit interes încă din momentul anexării ținutului la Imperiul Rus în 1812. Prin urmare cercetătorii și-au expus diferite opinii privind acest subiect în contextul mai ales al reflectării unor etape ale evoluției istorice a Basarabiei. Ținând seama de datele problemei, am considerat necesar să evidențiem următoarele perioade de bază ale istoriografiei problemei:

1. *Istoriografia modernă*: de la anexarea, în 1812, a Basarabiei la Rusia și până la reunirea, în 1918, a provinciei cu România;

2. *Istoriografia contemporană*: din 1918 și până în prezent – perioadă în care distingem următoarele etape: *interbelică*, *postbelică* (sau „marxistă”) și etapa *postsovietică*.

Deși interesul față de istoria Basarabiei s-a manifestat frecvent în activitatea unor cercetători, studii de specialitate care să abordeze subiectul în complexitatea sa, nu au fost elaborate și doar unele au scos în evidență anumite aspecte care privesc această comunitate. Mențiuni cu privire la acest subiect se remarcă în unele lucrări consacrate istoriei orașelor, descierii propriu-zise a provinciei în primii ani de după anexare, stării sociale, precum și în cele referitoare la istoria relațiilor economice ale Basarabiei.

Primele mențiuni ce vizează pe etnicii greci în structura etnică a Basarabiei le găsim în lucrarea lui P. Cunițchi [260], publicată în 1813. Studiul cuprinde o descriere geografică, o trecere în revistă a resurselor naturale și a structurii etnice a regiunii recent anexate la Imperiul Rus, unde în rândul minorităților conlocuitoare sunt amintiți și grecii.

Prezența grecilor pe teritoriul Basarabiei a fost menționată și de funcționarul rus Pavel Svinin [287], care, în 1815, se afla pe teritoriul Basarabiei cu scopul elaborării unui raport privind capacitatea fiscală a noului teritoriu anexat Imperiului Rus. În lucrarea sa, fără să menționeze pe cei din mediul rural, grecii sunt menționați ca locuitori ai orașelor, ocupația de bază a lor fiind comerțul și arenda pământului. În același timp, tratarea subiectului cu referire la comunitatea greacă s-a efectuat într-un mod tangențial, fără a se indica izvoarele de unde s-a inspirat, ceea ce îi conferă informației o notă de subiectivism.

În această ordine de idei, menționăm și cercetările lui Apollon Skalkovski [290], care a deținut funcția de director al Comitetului de Statistică al Regiunii Novorosia și al filialei din Odesa a Arhivei Ministerului de Externe. Vizitând Basarabia, ne-a lăsat informații cu privire la coloniile organizate în sudul regiunii, inclusiv detalii despre procesul migrației spre acest teritoriu. Referindu-se la coloniști, autorul îi menționează și pe etnicii greci, care au pătruns încă în ajunul războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Deși nu atestăm informații detaliate despre greci la acest autor, lucrarea conține date privind pătrunderea migranților greci prin filiera coloniștilor transdanubieni.

În literatura istorică greacă prezentarea comunității grecești din Basarabia ocupă un loc important, așa cum constatăm, de exemplu, în lucrarea semnată de istoricul I. Filimon [334]. Fiind secretar la eteristul Dimitrie Ypsilanti, acesta culege materialul faptic din primele surse, prezentând convingător realitățile din Basarabia în legătură cu demararea mișcării eteriste. Unele decizii importante au fost luate de către eteriști în orașele basarabene Chișinău și Ismail. De asemenea, ne-a atras atenția și lista celor 692 de eteriști racolați pe parcursul anilor 1816-1821. Acest document oferă informații prețioase privind originea eteriștilor, îndeletnicirea, anul înrolării în mișcarea eteristă, localitatea de unde a fost recrutat, persoana care se ocupa de racolarea eteriștilor și suma de bani donată cauzei grecești. În acest context, am stabilit numele eteriștilor înrolați pe teritoriul Basarabiei, de unde am ajuns la concluzia că, în Basarabia, intensificarea activității eteriste a avut loc către anul 1820. Istoricul grec menționează orașul Chișinău drept un loc de organizare a mișcării eteriste, aici fiind elaborate mai multe documente programatice, printre care și proclamația înaintată de A.Ypsilanti la Iași, la 22 februarie 1821, care a pus începuturile insurecției. În lucrare sunt menționate și deciziile luate de eteriști în Basarabia. Este cazul întrunirii secrete a liderilor eteriști la Ismail, în octombrie 1820, unde s-a discutat problema locului și strategiei militare pentru începerea insurecției. Deși în lucrările dedicate Eteriei, Filimon deseori era criticat pentru omiterea anumitor informații prețioase, totuși datele prezentate ne creează un tablou de ansamblu privind realitățile desfășurate în Basarabia anilor 1820-1821.

Informații prețioase cu referire la procesele migraționiste din Basarabia în anul 1821 au fost prezentate de istoricul Ioan Halippa [300]. În viziunea sa, cauza migrației clerului grec este de ordin politic și e determinată de represiile din partea autorităților otomane, care au urmat după înăbușirea mișcării eteriste. Ulterior, mai mulți clerici greci au părăsit Basarabia, fenomen care nu a fost explicat de autor. Informații valoroase conțin și descrierile referitoare la mobilizarea comunității grecești din Basarabia pentru organizarea susținerii conaționalilor săi de pe insulele

grecești prin fondarea Comitetului de răscumpărare a grecilor prizonieri din Chios, Casandria, Sidonia.

O primă lucrare consistentă despre Basarabia a fost elaborată de cercetătorul Zamfir Arbure [22]. Studiul include mai multe date cu caracter etnodemografic, iar printre etniile conlocuitoare ale Basarabiei sunt amintiți și grecii. Autorul relevă amplificarea numărului de emigranți greci din Basarabia, survenită în urma evenimentelor din 1821 din Principate, însă nu se oferă o cifră concretă. Primele date statistice despre greci autorul le menționează pentru mijlocul secolului al XIX-lea.

Prezența grecilor în rândul nobilimii basarabene ne-a determinat să studiem prima lucrare consacrată acestei stări sociale, un studiu semnat de nobilul A. Crupenschi [259], care cuprinde liste al nobililor basarabeni din perioada 1812-1912, fiind menționate funcțiile și atribuțiile administrative ale acestora. Ținem să precizăm că autorul nominalizat nu a fost preocupat să cerceteze particularitățile constituirii elitei nobiliare basarabene, inclusiv structura etnică a acesteia. Totuși, studiul ne permite să analizăm statutul social-politic al nobilimii basarabene, inclusiv să urmărim continuitatea prezenței grecilor românizați și rusificați în instituțiile administrației publice ale Basarabiei.

Un interes deosebit prezintă informațiile documentare oferite de cercetătorul rus M.G. Poprujenko și publicate în 1910, în care se conțineau referințe la numărul familiilor imigranților transdanubieni, stabiliți, în anul 1816, din ținuturile Orhei, Ismail, Greceni și Codru [279]. Datele prezentate nu sunt complete, însă ne oferă o informație de ansamblu privind repartizarea teritorială a etnicilor greci din rândul transdanubienilor.

Din cele expuse mai sus constatăm că o particularitate a istoriografiei moderne dedicate problemelor comunității grecești din Basarabia o constituie acumularea materialului statistic, grecii din Basarabia fiind prezentați ca negustori și locuitori ai așezărilor urbane. Totodată nu există o preocupare specială pentru studiul comunității grecești din Basarabia.

În perioada interbelică, istoriografia românească s-a completat cu mai multe lucrări referitoare la evoluția demografică a Basarabiei în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Printre cercetătorii acestui subiect s-a remarcat istoricul Alexandru Boldur [46], care a pus în discuție diverse aspecte ale vieții Basarabiei în componența Imperiului Rus, semnalând prezența unei comunități grecești pe teritoriul dintre Prut și Nistru și rolul activ al acesteia în viața politică și economică a regiunii. Autorul abordează și impactul mișcării eteriste asupra Basarabiei. Un interes aparte îl prezintă datele referitoare la anul 1823, prin a căror analiză autorul relevă mai multe tentative ale refugiaților eteriști din regiune de a începe ostilitățile, ajungând la concluzia că eșecul unei noi mișcări eteriste a fost cauzat de măsurile dure întreprinse de autoritățile ruse [47].

Studii care tratează evoluția demografică a Basarabiei au fost publicate de istoricii Ion Nistor [157] și Ștefan Ciobanu [65]. Utilizând informațiile recensământului din 1817, cercetătorii opinează că ponderea grecilor în Basarabia ar constitui circa 3000 de persoane (640 familii), din numărul total de 482. 630 al populației din anul 1817 [157].

Abordând problema penetrării migranților transdanubieni în Basarabia, cercetătorul Al.P. Arbore [21] a constatat prezența elementului grec în cele 83 de colonii bulgare, atestate în Basarabia în anul 1819.

Rolul comunității grecești în evoluția societății românești a fost analizat și de istoricul român N. Iorga [132, 133, 134, 135, 136, 327]. Deși nu a elaborat un studiu separat dedicat grecilor din Basarabia, aceștia au fost menționați în multiplele sale lucrări, fiind abordați din două perspective – una privind caracterul românizat al acestora și a doua referitoare la îndeletnicirile lor preponderent negustorești. Utilizarea în discursul său a conceptului „o lume grecească nouă” configurează procesul românizării elementului grec prin înrudirile dintre dinastiile grecești și cele românești. Specificul grecilor românizați se manifestă sub aspect lingvistic și cultural. Aderăm la aceste opinii, însă prezentarea grecilor ca beneficiari principali ai tranzacțiilor funciare întreprinse în Basarabia între 1812-1814 o considerăm ca fiind exagerată.

Urmează să menționăm că subiectul românizării elementului grecesc a fost abordat în lucrarea lui M.P. Zallony [225], aceste realități fiind argumentate prin interesele etnicilor greci de a obține o serie de beneficii de care se bucurau boierii pământeni.

Informații cu referire la impactul comunității grecești asupra societății românești le găsim în articolele semnate de C. Tomescu și publicate în revista *Arhivele Basarabiei* [193, 194, 195, 196] sau în *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului* [186]. Autorul tratează mai multe subiecte cu tematică ecleziastică, unde reprezentați ai etniei grecești ne apar ca ctitori ai lăcașurilor de cult.

Numărul semnificativ al grecilor în rândul nobililor basarabeni ne-a determinat să analizăm studiile dedicate elitei nobiliare din spațiul dintre Prut și Nistru. Studii cu referire la acest subiect au fost elaborate de istoricul Gh. Bezviconi, care ne mai oferă informații detaliate despre istoria unor familii grecești, precum Cațâche sau Leonard [36, 39,40].

Istoria familiilor nobiliare grecești constituie un subiect actual al istoriografiei românești. În baza acestor date, putem completa informația privind reprezentanții familiilor nobiliare din Basarabia. În acest context, menționăm studiul semnat de Constantin Gane [110], care ne oferă detalii privind viața lui Ion Mavrodî, refugiat în Basarabia în urma evenimentelor din 1821 din Țările Române. Autorul accentuează situația financiară precară a lui Ion Mavrodî, fapt care l-a determinat, în ultima instanță, să părăsească Basarabia.

Pentru istoriografia greacă o temă primordială de cercetare a constituit-o istoria organizației secrete *Filiki Eteria*. În lucrările publicate pot fi remarcate mențiuni importante privind activitatea organizației respective pe teritoriul Basarabiei. Subiectul racolării membrilor în cadrul Eteriei a fost abordat și de istoricul grec V. Mexa [331]. Importanța lucrării constă în delimitarea clară cu privire la îndeletnicirile celor racolați, la originea și tutorele lor. Sunt menționați cei mai activi eteriști din Basarabia, printre care I. Psaltis, A. Safianos sau G.Korfinos.

Soarta eforiilor grecești din Basarabia după 1821 este descrisă de istoricul grec S. Sakelarion [333], care semnalează că acestea se transformaseră într-un pilon al susținerii financiare a refugiaților greci, reușind să mobilizeze, în acest scop, comunitățile grecești din orașele basarabene. Sunt prezentate numele grecilor, cărora li se datorau activitățile filantropice. Importanța lucrării constă în cercetarea rolului grecului M.Stratis în coordonarea acțiunilor filantropice din Chișinău. De asemenea, lucrarea reflectă și poziția autorităților ruse față de acțiunile grecilor, care s-au manifestat prin monitorizarea acestora și suspectarea lor de pregătirea unor acțiuni subversive.

O etapă distinctă reprezintă istoriografia postbelică. Pentru a înțelege mai lesne particularitățile politicii ruse față de comunitatea greacă din Basarabia, în teză a fost studiat statutul etnicilor greci în societatea rusă în ajunul anexării Basarabiei. În acest context, menționăm lucrările cercetătoarei E.I. Drujinina [246], care analizează impactul politicii coloniale a autorităților ruse față de structura demografică din sudul Rusiei. Semnarea Tratatului ruso-otoman de la Kuciuc-Kainargi din 1774 a stimulat fluxul de coloniști din Țările Române către Imperiul Rus, printre care regăsim și etnici greci.

Autoarea evidențiază facilitățile politice și economice de care s-au bucurat etnicii greci din partea autorităților ruse, al căror scop era constituirea unui substrat grecesc pro-rus, cu scopul promovării politicii expansioniste în Balcani.

Problema colonizării regiunii de sud a Basarabiei a fost abordată de istoricul I. Meșceriuk, care a remarcat fenomenul pătrunderii mai multor familii de origine bulgară, ce s-au declarat greci. În acest sens, I. Meșceriuk a adus ca argument politica de asimilare lingvistică promovată de clerul grec pe teritoriul locuit de bulgari, precum și interesul economic al etnicilor bulgari pentru oportunitatea de a se încadra în Imperiul Rus ca greci, unde aceștia aveau prioritate față de alte etnii [264].

Un studiu complex privind comunitatea greacă din Imperiul Rus a fost elaborat de istoricul G. Arș [226, 227, 228]. Problema esențială pusă în discuție aici este migrația elementului grec în Imperiul Rus. În viziunea cercetătorului, momentul de cotitură în acest

proces l-a constituit încheierea tratatului de pace de la Kuciuc-Kainargi în anul 1774, care a permis obținerea protectoratului rus asupra creștinilor din Imperiul Otoman, fapt ce a intensificat procesul migraționist al grecilor. Istoricul accentuează și premisele politico-economice ale emigrării în Imperiul Rus, relevând specificul protectoratului rusesc față de comunitatea greacă.

G. Arș prezintă informații prețioase privind activitatea organizației secrete grecești *Filiki Eteria* pe teritoriul Imperiului Rus. Cercetătorul s-a referit la acțiunile eteriștilor din Odesa, lăsând în umbră activitatea eteriștilor din orașele basarabene. Cu toate acestea, G. Arș ne oferă informații valoroase despre activitatea eforturilor grecești din Basarabia și acțiunile întreprinse de Al.Ypsilanti în timpul aflării sale la Ismail și Chișinău. Iar atitudinea autorităților ruse față de asociațiile secrete ale eteriștilor pe teritoriul imperiului Rus este demonstrată prin prezentarea cazului grecului Galatis [228, 229, 230].

O contribuție considerabilă la cercetarea evoluției demografice a Țării Moldovei o aduce cercetătorul Pavel Dumitriu. Analiza recensămintelor din 1772-1774 și 1803, efectuată de el, a permis identificarea numărului populației din spațiul pruto-nistean. Prezența familiilor grecești poate fi confirmat de enumerarea în recensământ a sintagmelor de grec, grecu, sau grecul, fapt care nu prezintă numărul real al etnicilor greci [245].

Perspectivile economice ale migrației grecești în Imperiul Rus au fost studiate de istoricul G.S. Grosul [241]. Autorul relevă evoluția progresivă a relațiilor comerciale ruso-otomane de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în timp ce Țările Române servesc ca zonă de tranzit al mărfurilor. Acest fapt a condus la creșterea numărului populației grecești, care avea drept preocupare principală comerțul atât în orașele din sudul Imperiului Rus, cât și în cele din Țara Moldovei.

Evoluția demografică din sudul Imperiului Rus la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea a fost abordată în cercetările istoricului V.M. Kabuzan [253]. În materialele prezentate, autorul analizează procesul de colonizare a teritoriului Novorosiei, tangențial fiind menționați și grecii. Studiul în cauză evidențiază și aspecte progresive ale creșterii numărului etnicilor greci, oferind drept exemplu orașul Odesa, fapt care a influențat și asupra prezenței grecești din spațiul pruto-nistean. Lucrarea a fost consultată în scopul creării unei imagini generale a situației demografice din spațiul pruto-nistean în anul 1812. Autorul tratează tendențios subiectul, mărinind neîntemeiat numărul populației de origine slavă în detrimentul populației autohtone. În ceea ce privește informațiile despre alte comunități minoritare, printre care și cea grecească, aceste date sunt parțiale.

Investigații pertinente referitoare la structura etnică a populației din Basarabia au fost efectuate de cercetătorul I.Chirtoagă [256], care ne prezintă componența etnică a populației din sudul Basarabiei la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Datele

oferite reflectă de multe ori încadrarea comunității grecești în cea creștină, ceea ce nu ne permite să aflăm numărul exact al grecilor. Cu toate acestea, informația este prețioasă prin elucidarea realităților etno-demografice cu referire la comunitatea greacă, semnificativă fiind continuitatea prezenței grecești în arealul geografic menționat.

Subiectul privind istoria Basarabiei în perioada desfășurării mișcării eteriste a fost tratat de cercetătoarea L.Oganean [270]. Abordând comportamentul populației Basarabiei față de mișcarea eteristă, autoarea utilizează dogmele comuniste privind atitudinea reacționară a boierimii basarabene, în schimb membrii altor stări sociale sunt prezentați ca susținători ai mișcării lui Al.Ypsilanti. L.Oganean speculează în privința structurii multietnice a asociațiilor eteriste, formate pe teritoriul Basarabiei, promovând ideea compasiunii interetnice a altor etnii față de idealurile comunității grecești. În același timp, autoarea evită să prezinte poziția rezervată, în unele cazuri ostilă, a populației față de eteriști, îndeosebi după actele de jaf întreprinse de aceștia în Principatele Române.

Influența intelectualilor greci asupra vieții culturale a Basarabiei a fost reflectată în mai multe studii. Cel mai frecvent subiectul a fost abordat în cadrul prezentării unei personalități, nefiind adoptată o abordare complexă. De o atenție mai mare s-a bucurat în istoriografie cercetarea vieții profesorului grec Dimitrie Gobdelos [182, 230]. În studiile semnate de cercetătorul E. Levit [145] atestăm informații prețioase privind contextul refugierii cărturarului grec în Basarabia. Locuind în acest spațiu o perioadă scurtă de timp, el încearcă să lanseze mai multe proiecte educaționale, care, de fapt, au rămas nerealizate, prin urmare, constatăm că Basarabia nu i-a oferit posibilitatea de a se realiza, ceea ce, în ultima instanță, îl determină să părăsească provincia.

Informații valoroase referitoare la organizarea mișcării eteriste pe teritoriul Imperiului Rus au fost prezentate în lucrarea cercetătorului N. Camariano [50, 51]. Importanța studiului constă în evidențierea cauzelor răspândirii ideilor eteriste pe teritoriul Imperiului Rus., autorul relevând politica protecționistă a autorităților ruse față de greci, fapt care a favorizat și răspândirea ideilor eteriste.

Un interes deosebit pentru cercetare l-a constituit studiul elaborat de cercetătorul american T. Prousis [320], în care sunt abordate mai multe aspecte ale politicii autorităților ruse față de mișcarea greacă din 1821. Importanța studiului constă în analiza unui bogat material de istoriografie occidentală, inclusiv interpretări din literatura rusă și sovietică. Ca bază documentară, autorul a utilizat *Arhiva istorică de Stat* din Rusia (Sankt-Petersburg). Prin valorificarea acestei arhive, au fost prezentate mai multe informații cu referire la politica imperială rusă față de refugiații greci. Autorul ajunge la concluzia că războiul grecesc din 1821

a fost folosită în interes politic, iar ortodoxia a devenit un instrument în îndeplinirea obiectivelor propuse de autoritățile ruse.

Evoluția proceselor demografice l-a preocupat și pe cercetătorul Dinu Poștarencu. Valoarea studiilor sale rezidă în prezentarea unei imagini generale a proceselor demografice din Basarabia secolului al XIX-lea, prin evidențierea creșterii numărului elementului alogen, în detrimentul populației autohtone. În acest context, este menționată și consolidarea comunității grecești. Studiile istoricului relevă și cauzele incoerenței datelor statistice oficiale, ceea ce nu permite stabilirea concretă a structurii etnice a populației urbane. În aceste date statistice, comunitățile nu reflectă întreaga populație a orașelor, ci doar a unor categorii sociale; nu erau ordonate pe criterii etnice comunitățile religioase ale străinilor sau apartenența etnică a mazelilor și ruptașilor. Autorul s-a referit și la intensificarea proceselor migraționiste după eșecul eteriștilor din Principatele Române în 1821. În acest context, este menționată amplificarea numărului de greci care au pătruns în Basarabia. Cu referire la prezența grecilor în rândul elitei nobiliare basarabene, cercetătorul ne oferă studiul dedicat dinastiei grecești Demi [163, 164, 165, 172].

Pentru teza pe care o prezentăm sunt importante și informațiile privind procesul colonizării sudului Basarabiei cu etnici bulgari, oferite de istoricul Iv. Duminica. Autorul remarcă problema notării, în unele cazuri, a bulgarilor în datele statistice ruse din primele decenii al secolului al XIX-lea cu etnonimul *grec* sau *sârb*, ceea ce creează confuzii în stabilirea structurii etnice a emigranților transdanubieni. Importanța studiului istoricului Iv. Duminica rezidă în prezentarea mai multor date documentare despre prezența grecilor în regiunile de sud ale Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea [88, 89, 90].

Prezența comunității grecești în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea este confirmată și de istoricul I.Gumenâi. Cercetătorul a fost preocupat de structura confesională a populației, însă în studiile sale sunt enunțate și date ce se referă la structura etnică. Analizând evoluția etno-confesională a localității Ismail, el ajunge la concluzia că ponderea grecilor ar prezenta 0,8% din numărul total al populației acestei urbe către 1819 [119].

Istoria localităților din Republica Moldova reprezintă o sursă de acumulare a informațiilor despre comunitatea greacă. În acest sens, prezintă interes studiile despre localitățile Chișinău [100], Vasilcău [64], Leușeni [20], Vulcănești [234] ș.a. În aceste lucrări, grecii au fost menționați ca parte a elitei administrative și economice ale acestor localități. Un număr important de greci sunt atestați în localitatea Vulcănești. În acest context, prezintă interes cercetările efectuate de S. Bulgar[234]. Autorul ne oferă date din recensământul fiscal din 1817, care ne-au permis să ne creăm o imagine clară despre comunitatea greacă din această localitate. Semnificativă este în acest sens lucrarea consacrată orașului Chișinău, elaborată de istoricul

A.Eșanu [100, 101]. Autorul precizează că, de fapt, comunitatea grecească din Chișinău s-a constituit la mijlocul secolului al XVIII-lea și s-a consolidat la sfârșitul secolului al XVIII-lea, drept confirmare servind publicarea listei negustorilor din anii 1797, 1798.

O contribuție considerabilă la cercetarea istoriei relațiilor comerciale din Basarabia în secolul al XIX-lea o are istoricul Valentin Tomuleț [197, 198, 200, 202, 206]. În studiile sale, autorul demonstrează atitudinea discriminatorie în sfera economică a autorităților ruse față de populația autohtonă., fapt manifestat prin atragerea negustorilor străini în Basarabia, care au beneficiat de diverse înlesniri și privilegii. În rândul negustorilor alogeni sunt menționați și grecii. Deși cercetătorul nu s-a referit exclusiv la elita comercială greacă, studiile sale ne oferă date prețioase privind statutul și potențialul financiar al acestora. Menționăm, în acest sens, studiul dedicat negustorului grec Panteleimon Sinadino, care reușește să se poziționeze între marii negustori ai Chișinăului [208]. Un interes sporit ne-a suscitat monografia dedicată ținutului Hotin [213]. Datele statistice publicate în lucrare constituie un suport important pentru a studia structura etnică a regiunii, inclusiv prin identificarea ponderii numerice a comunității grecești [197, 204, 205, 206, 208].

Reprezentanții etniei grecești au fost antrenați preponderent în activitatea comercială, din acest motiv ne-au trezit interesul studiile semnate de cercetătorul A. Emilciuc [93, 94, 95, 97, 99]. Un subiect elucidat în lucrările sale l-a constituit relevarea rolului orașului-port Odesa în circuitul comercial al Basarabiei. Sunt prezentate mai multe informații privind pătrunderea negustorilor greci din Odesa și Imperiul Rus pe piața comercială a Basarabiei. Tranzacțiile financiare documentate au fost efectuate preponderent în orașele din sudul Basarabiei, unde a existat o comunitate grecească influentă. Autorul evidențiază statutul privilegiat al negustorilor străini în Basarabia, printre care se numărau și grecii. Sunt oferite informații prețioase privitoare la tendința negustorilor greci de a se eschiva de la plata impozitelor și la transcrierea acestora în registrele fiscale. Cercetătorul menționează că un factor de pătrundere a elementului alogen în sistemul economic al Basarabiei l-a constituit sistemul fiscal impus de autoritățile ruse, fapt care a avut repercusiuni negative asupra provinciei prin scurgerea peste hotare a veniturilor realizate din comerț.

Istoria nobilimii basarabene a constituit un subiect de cercetare pentru istoricul V.Morozan. Lucrarea sa, editată în 2018, reprezintă o completare a cercetărilor efectuate anterior, fiind întregită cu surse documentare inedite din arhivele Republicii Moldova, ale Ucrainei și Federației Ruse. Autorul s-a referit la specificul formării elitei basarabene, relevând particularitățile definitorii ale acesteia, printre care se remarcă procesul de rusificare și de diminuare a elementului românesc, enumerarea, în ordine alfabetică, a dinastiilor basarabene

care au obținut titlul nobiliar în secolul al XIX-lea, înregistrarea proprietăților obținute, a studiilor efectuate și a funcțiilor ocupate în instituțiile administrației publice ale provinciei. Însă V. Morozan nu s-a preocupat de analiza structurii etnice a nobilimii, de aceea în lucrarea sa nu găsim vreo explicație a rolului și a ponderii elementului grec în societatea basarabeană [266].

În acest context, prezintă interes studiile semnate de cercetătoarea C. Gherasim [111, 112, 113, 115], în care este semnalată prioritatea administrației ruse în politica de asimilare a nobilimii, prin includerea în rândul acestora a funcționarilor de diverse etnii, printre care și greci. Autoarea evidențiază statutul dualist al boierimii basarabene după anul 1818. Acesta se caracterizează, pe de o parte, prin obținerea drepturilor și privilegiilor specifice nobilimii ruse, iar pe de altă parte, prin păstrarea statutului social deținut până la 1812, statut ce a însemnat pentru nobili atât oportunități, cât și dezavantaje. Informații prețioase cu referire la nobilii greci sunt prezentate în paginile în care este menționată dinastia Leonard, ai cărei membri se folosesc de oportunitățile oferite și reușesc să se infiltreze în instituțiile politico-administrative ale Imperiului. Deși sunt discutate mai multe aspecte privind formarea și mentalitatea nobilimii basarabene, autoarea nu a abordat în mod separat particularitățile elementului grec. Sunt menționați grecii românizați ca exponenți ai continuității grecești pe acest teritoriu, însă nu sunt prezentate informații despre ponderea și impactul grecilor „străini” în societatea nobiliară basarabeană [111, 115].

Analizând politicile autorităților ruse față de nobilimea basarabeană, autoarea înaintează următoarele teze: creșterea numărului de alogeni, inclusiv greci, în rândul nobilimii basarabene a fost favorizată de administrația rusă, în scopul formării unei baze sociale puternice pentru implementarea politicilor sale coloniale; autoritățile ruse doreau crearea unui model de „cetățean” al Imperiului Rus, prin excluderea diferențierilor etnice [112]. Ne exprimăm acordul cu tezele expuse de C. Gherasim, îndeosebi cu cele referitoare la cauza dificultății stabilirii originii etnice a nobilimii și a populației, în contextul în care oficialitățile impuneau primordial aspectul financiar sau politic, în raport cu cel etnic.

O contribuție considerabilă în cercetarea evoluției numerice a populației din Bucovina și Basarabia a adus istoricul Constantin Ungureanu în monografia sa, în care efectuează o investigație comparativă a celor două provincii românești, sub aspectul evoluției numerice, etnice și lingvistice a populației în perioada anilor 1774-1918. Un loc aparte C. Ungureanu l-a rezervat evoluției numerice a armenilor și grecilor, interpretând, în acest scop, sursele statistice din secolul al XIX-lea și realizările istoriografice cu referire la acest subiect. În concluzie, autorul constată o evoluție numerică progresivă a comunității grecești în primele decenii ale secolului al XIX-lea [216].

Pătrunderea etnicilor greci în societatea rusă a motivat apariția stereotipurilor față de această comunitate, subiect vizat în cercetările istoricului F. Ianița [302]. Autorul a remarcat că acestea survin prin filiera social-politică și cea culturală. Stereotipul îl prezenta pe grec ca pe un abil marinar, negustor, cămătar, luptător. Aceleași stereotipuri sunt caracteristice și pentru grecii din Basarabia după anul 1812. Importanța lucrării vizate constă în utilizarea surselor documentare ruse, fiind, totodată, analizate și mărturiile călătorilor ruși, în baza cărora s-a configurat o imagine generală a grecilor în societatea rusă din secolele XVIII- XIX. Spre deosebire de istoriografia sovietică, care elogia relațiile greco-ruse, autorul a relevat atitudinea rezervată a unei părți a societății grecești față de Imperiul Rus, atitudine determinată de perspectivele pierderii beneficiilor în urma războaielor ruso-otomane.

Un spațiu larg este rezervat istoriei diasporei grecești din sudul Rusiei, remarcându-se că un obiectiv important al acesteia era păstrarea identității naționale și trecându-se în revistă acțiunile întreprinse în acest scop. În viziunea noastră, acest subiect a fost analizat unilateral, deoarece a fost ignorat procesul de rusificare benevolă a elitei grecești, cu scopul de a se încadra în ierarhia politico-economică al Imperiului Rus.

Viața clericilor greci din Basarabia a fost analizată de istoricii F. Marinescu și V. Mischevca [148]. Un exemplu în acest sens este monografia dedicată mitropolitului Grigore Irinupoleos, egumen al mănăstirii Golia, care s-a refugiat din Țara Moldovei în Basarabia în anul 1821. Acest studiu ne oferă o imagine veridică a statutului clericilor greci refugiați în Basarabia, mulți dintre care aveau o viziune politică pro-rusă. Autorii lucrării argumentează acest lucru prin decorațiile conferite mitropolitului Irinupoleos de către autoritățile ruse. Totodată, oficialitățile ruse au oferit clerului grec un sprijin financiar și politic. De aceeași atitudine au beneficiat și alți clerici greci refugiați în Basarabia, ei reușind să se încadreze în elita spirituală a provinciei. Mobilizarea filantropică a etnicilor greci în susținerea refugiaților se efectua prin filiera religioasă. Astfel, autorii demonstrează documentar implicarea mitropolitului Irinupoleos în acordarea de azil pentru 700 de refugiați greci și în adunarea unor donații financiare consistente. Aceiași autori ne-au prezentat informații valoroase despre dinastia greacă Ypsilanti [147, 155] relevând politica protecționistă a autorităților ruse față de greci, în urma căreia membrii familiei au avut posibilitatea să promoveze ideea națională grecească.

În cadrul tratării unei probleme mai largi referitoare la evoluția cărții în Basarabia în primele decenii al secolului al XIX-lea, întreprinse de cercetătoarea M. Danilov, poate fi identificată și amprenta grecească asupra vieții culturale din Basarabia. Autoarea a constatat că prin filiera refugiaților greci în Basarabia se stabileau mai mulți intelectuali, printre care și A. Bally, căruia M. Danilov i-a acordat o atenție aparte. Exemplul cărturarului grec ne-a servit ca studiu de

caz privind încadrarea intelectualilor greci în societatea basarabeană. Cercetătoarea reliefează activitatea științifică a intelectualului grec, inclusiv cariera lui în cadrul instituțiilor administrației publice ale Basarabiei [74].

Susținerea financiară a refugiaților greci pe teritoriul Basarabiei după 1821 s-a efectuat prin *Comisia grecească din Chișinău*. Activitatea acesteia a fost studiată de cercetătoarea Silvia Corlăteanu-Granciuc [68], care face, mai întâi, o prezentare generală a comunității grecești din Basarabia, apoi se concentrează asupra analizei fondului 450 al ANRM. Un subiect analizat de ea l-a constituit modul de plată a indemnizațiilor, concluzionând că sumele acordate variaau în funcție de categoria socială a solicitantului.

Acțiunile eteriștilor din Basarabia au fost abordate de cercetătorul Alexandru Rufanda [177, 178], care a pus în circuitul științific completări cu caracter arhivistic cu privire la încercările de reorganizare a Eteriei pe teritoriul Basarabiei după anul 1821. Autorul demonstrează că autoritățile ruse nu doreau sub nicio formă reînceperea unor conflicte pe teritoriul Imperiului Rus, ceea ce a determinat reprimarea încercărilor întreprinse de greci pentru a reanima forțele eteriste din Basarabia.

Interesul față de comunitatea greacă din sudul Imperiului Rus rămâne un subiect deschis pentru istoriografia greacă contemporană. Prin lucrările istoricilor Afanasios Caratanasis [255] sau Vassilis Kardasis [318] au fost relevate mai multe aspecte ale statutului privilegiat al grecilor în domeniul economic, cultural și politic pe teritoriul Imperiului, fapt ce a oferit oportunitatea consolidării numerice a comunității grecești în mai multe orașe ale Rusiei. Cu regret, comunitatea greacă din Basarabia nu a fost analizată ca subiect aparte. Delimitarea geografică a răspândirii comunității grecești a fost abordată în sudul Rusiei într-un studiu despre grecii din Nejin și Odesa. Orașele basarabene sunt menționate doar tangențial în contextul enunțării unei prezențe grecești în aceste urbe.

Politica administrației imperiale ruse față de comunitatea greacă a fost analizată în istoriografia ucraineană de V.V. Tomazov, care a reflectat acest proces prin istoria membrilor dinastiei Mavrocordat ce s-au stabilit pe teritoriul Imperiului Rus. Datorită protectoratului din partea autorităților, reprezentanții acestei dinastii s-au bucurat de susținere financiară și au reușit să se încadreze în ierarhia politico-militară a Imperiului [309].

Istoria comunității grecești de pe teritoriul Ucrainei și al Basarabiei de sud a fost tratată de cercetătoarea L. Tiganenko [312]. Un subiect abordat l-a constituit originea elitei nobiliare grecești din regiunea Novorosiei. Autoarea ajunge la concluzia: consolidarea elitei nobiliare grecești din această regiune s-a petrecut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când are loc intensificarea procesului migraționist în zona respectivă, prin stabilirea aici a mai multor

reprezentanți ai dinastiilor nobiliare grecești. Printre regiunile de unde au emigrat etnicii greci, cercetătoarea remarcă și Țările Române. Prin urmare, către 1812, pe teritoriile Rusiei de sud deja exista un număr important de greci, ce cunoștea specificul arealului românesc.

Prezintă interes și investigațiile documentare ale cercetătoarei O.O. Uvarova, care este preocupată de specificul politicii ruse față de comunitatea greacă și oferă informații documentare despre gubernia Herson. Studiul face referire și la comunitatea greacă din Basarabia. Autoarea a stabilit că migrarea grecilor în Imperiul Rus a fost determinată de interesul politic al autorităților ruse: promovarea intereselor geopolitice prin filiera comunității grecești și valorificarea economică a regiunilor de sud ale Imperiului Rus. În acest context, Basarabia este prezentată ca un teritoriu cu o comunitate greacă consolidată, al cărei număr va spori după evenimentele din Principate din anul 1821 [310].

Informații plauzibile cu referire la originea comunității grecești și bulgare pe teritoriul Imperiului Rus în secolul al XIX-lea atestăm în studiile efectuate de cercetătoarea S. Koci. Aici teritoriul Basarabiei este prezentat ca o zonă a modificărilor etnodemografice, unde un loc aparte îl ocupă comunitatea greacă, ce reușește să-și păstreze aspectele culturale și lingvistice datorită politicii protecționiste a autorităților ruse. În acest context, autonomia Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea este menționată ca un factor care a influențat statutul comunităților alogene pe acest teritoriu. Noi nu împărtășim ideea analizei în bloc a comunității bulgare și grecești. În opinia noastră, ele au avut profiluri diferite – sociale și politice. Comunitatea greacă se nuanțează sub aspect comercial, în schimb cea bulgară – sub aspect agrar-meșteșugăresc. Totodată, studiul nu abordează subiectul grecilor românizați ca element ce ar caracteriza specificul comunității grecești din Basarabia [258].

În concluzie, menționăm că analiza gradului de elaborare a temei de investigare demonstrează că cercetarea statutului social-economic și politic al comunității grecești din Basarabia în anii 1812-1828 n-a constituit obiectul de studiu al unor demersuri științifice speciale nici în istoriografia modernă, nici în cea contemporană. Referiri la această problemă s-au făcut doar tangențial în lucrările de sinteză dedicate diferitor aspecte ale istoriei Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea și acestea nu satisfac rigorile științei istorice contemporane.

1.2. Sursele istorice

Pentru realizarea obiectivelor propuse, au fost utilizate diverse surse istorice accesibile, pe care le putem clasifica în două categorii: *inedite* și *edite*. Din categoria izvoarelor inedite, un interes deosebit prezintă sursele de arhivă depozitate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, care se referă la diferite aspecte ale istoriei comunității grecești din Basarabia. Pentru investigațiile noastre au fost extrase informații valoroase din următoarele fonduri de arhivă:

Fondul nr. 1: *Senatori președinți în Divanele Principatelor Moldova și Valahia*, 1808-1812; Fondul nr. 2: *Cancelaria guvernatorului Basarabiei*, 1812-1917; Fondul nr. 4: *Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei*; Fondul nr. 5: *Guvernul regiunii Basarabia*, 1813-1828; Fondul nr. 6: *Administrația gubernială a Basarabiei*, 1828-1918; Fondul nr. 17: *Cancelaria rezidentului plenipotențiar al regiunii Basarabia*; Fondul nr. 37: *Judecătoria regională civilă a Basarabiei*; Fondul nr. 38: *Judecătoria penală regională din Basarabia*, 1818 – 1869; Fondul nr. 75: *Duma orășenească din Chișinău*; Fondul nr. 88: *Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia*; Fondul nr. 450: *Comisia greacă din Chișinău de ajutorare a emigranților (1824-1831)*.

Informații importante au fost identificate în Fondul *Cancelaria guvernatorului Basarabiei*, 1812-1917, ce cuprinde detalii privind tranzacțiile comerciale, unde actori activi erau reprezentanții etniei grecești [3, inv. 1, d. 245]. Date valoroase se conțin în rapoartele adresate acestor instituții: despre actele organelor de poliție, care monitorizau pe migranții greci, proces ce s-a amplificat în urma demarării mișcării eteriste din 1821 [3, inv. 1, d. 904, 725, 1091.]. O însemnată comunitate greacă s-a constituit în Ismail, evoluția acesteia o putem urmări în baza surselor documentare stocate în dosarele Fondului *Guvernul regiunii Basarabia*, 1813-1828. O sursă de informații notabile privind ponderea comunității grecești ne oferă *Registrul de transcriere a stărilor din regiunea Basarabia* [6, inv. 1, d. 495, passim.], din care aflăm nu doar numărul familiilor grecești din Ismail, ci și apartenența lor socială. Prezintă interes și registrele întocmite de poliția din Ismail, care atestă procesul migraționist din cadrul comunității grecești în anii 1817-1818 și modalitatea înscrierii acestora în registrele fiscale. Izvorul conține numele capilor de familie ale grecilor care au părăsit Ismailul și ale celor care s-au stabilit în această urbe [6, inv. 1, d. 495]. Documentul nu ne oferă vreo informație explicită privind cauza acestor fluctuații, însă considerăm că una dintre ele ar fi tendința grecilor de a se eschiva de la înregistrare pentru a nu fi supuși impozitării.

Cererile privind solicitarea cetățeniei ruse au constituit o sursă de completare a informațiilor despre comunitatea greacă din Basarabia. Dosarele concentrate în fondul 5 cuprind mai multe cereri din partea etnicilor greci, în baza cărora pot fi excerptate detalii privind datele personale ale solicitanților, componența familiei și locul de reședință al acestora [6, inv. 2, d. 606, 700]. Știri importante cu referire la comunitatea greacă se conțin în *Lista coloniștilor transdanubieni din regiunea Basarabia* din anul 1818 [6, inv. 2, d. 439.]. Identificarea familiilor grecești este posibilă doar în baza numelor care dezvăluie apartenența etnică, ceea ce nu creează o imagine deplină a numărului de greci, pentru că de multe ori numele coloniștilor sunt consemnate prin ocupația titularilor, prin porecle sau prin reluarea patronimicului.

În urma evenimentelor din 1821, un număr important de greci s-au refugiat pe teritoriul Basarabiei. În acest sens, un deosebit interes prezintă dosarul „Lista refugiaților greci, moldoveni și valahi, care s-au stabilit în Chișinău” [6, inv. 2, d. 679, f. 1-47 verso; 124, p.121]. Documentul este datat cu anul 1823 și conține lista a 538 capi de familie, fiind menționată componența familiei și îndeletnicirea. Documentul nu este complet, din cele 143 de file s-au păstrat doar 47. Deși sursa nu reflectă apartenența etnică a acestor persoane, analiza onomasticii ne denotă o predominare a etnicilor greci. În opinia noastră, datele statistice au fost elaborate prin intermediul Comisiei grecești, drept argument servind prezența unei rubrici separate cu mențiunea „nu solicită” notată în dreptul numelui unor refugiați și semnificând renunțarea la suportul financiar, care putea fi solicitat de la Comisie.

Situația deplorabilă a refugiaților greci de pe teritoriul Basarabiei a impus autoritățile ruse să popularizeze problema grecească și să inițieze procesul de colectare a resurselor financiare. Dosarele depozitate în Fondul *Guvernul regiunii Basarabia*, 1813-1828, conțin listele donatorilor din localitățile Reni, Akkerman, Chișinău, Otaci [6, inv. 3, d. 244]. Importanța acestor documente constă în oferirea informației privind structura etnică și socială a donatorilor și ponderea ajutorului oferit. Documentele menționează implicarea activă a reprezentanților comunității grecești din Basarabia în acțiunile filantropice, totodată fiind atestat un număr important de funcționari publici și militari. Includerea acestor detalii în circuitul științific s-a efectuat și în perioada sovietică [270], însă într-un mod selectiv și tendențios: prin accentuarea aspectului multiethnic al donatorilor, se insista pe promovarea ideii dogmatice privind *prietenia dintre popoare*, omițându-se detaliul că în toate listele sunt incluși funcționari ai instituțiilor de stat, ceea ce sugerează posibilitatea unei colectări forțate, sub presiunea instrumentelor administrative. De asemenea, a fost omisă și informația cu referire la donațiile din partea elitei nobiliare, inclusiv a celei de origine greacă.

Sursele documentare prezintă evoluția în ascensiune a comunității grecești din Akkerman, așa încât către anul 1817 ea atinge cifra de circa 100 de familii [6, inv.3, d. 474, f. 135, 162.]. Pentru a înțelege mai bine acest proces, am selectat informații din Fondul *Duma orășenească din Akkerman* al arhivei din Ismail, cercetând datele registrelor fiscale din anii 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1828, fapt ce ne-a permis să sesizăm procesul migraționist intens al membrilor comunității grecești [1, d. 4, 51, 52, 83, 122, 353, 446.]. În baza datelor colectate, putem constata ponderea elementului grec din numărul persoanelor supuse fiscalului [1, d. 446, f. 2-2 verso.].

Disputele juridice ale negustorilor greci sunt atestate în dosarele Fondului *Judecătoria regională civilă a Basarabiei*. Aceste procese de judecată ne oferă informații privind activitatea

comercială și financiară a multor greci din Basarabia, printre care și cămătăria. Dintre cămătarii greci îi menționăm pe Panaite Dionighide, Afanasie Macrei, Dimitrie Carastate [10, inv. 1, d. 477, d. 555, d. 709, d. 608, d. 558].

Monitorizarea refugiaților greci, îndeosebi ai foștilor eteriști, de către instituțiile polițienești le atestăm în dosarele Fondului *Judecătoria penală regională din Basarabia*, 1818 – 1869. În acest sens, de un real folos ne sunt registrele speciale în care sunt menționați foștii eteriști. Pentru o supraveghere mai eficientă a fost creată chiar o instituție de tutelă, compusă din etnici greci [11, inv. 3, d. 246, f. 99-99 verso.]. Prelucrarea acestor date ne-a permis să stabilim numărul de eteriști, localizarea acestora și deplasarea lor pe teritoriul Basarabiei.

Negustorii greci se stabileau preponderent în așezările urbane, în special în capitală, prin urmare un interes aparte pentru studiul nostru au prezentat dosarele depozitate în Fondul *Duma orășenească din Chișinău*. În aceste dosare se regăsesc listele negustorilor din Chișinău, fiind specificată naționalitatea, proprietățile deținute și randamentul activității comerciale [12, inv. 1, d. 426, f. 51-59.]. Anumite date relevante pot fi excerptate din Registrele fiscale din anii 1820-1821, în care sunt înregistrați mai mulți greci nerezidenți [12, inv. 1, d. 105]. O caracteristică specifică a negustorilor greci o reprezintă flexibilitatea lor, fapt confirmat de informațiile culese din datele statistice 1822 cu referire la grecii străini veniți în Chișinău [12, inv.1, d. 160, f. 5-7], din care se profilează tendința acestora de a se eschiva de la înregistrarea în registrele fiscale. Activitatea negustorilor greci este una diversificată, domeniile principale fiind comerțul cu vin și produse de panificație. Totodată, documentele atestă pătrunderea pe piața basarabeană a negustorilor greci din orașele Odesa și Nejin, care își vor consolida pozițiile în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Preocupările grecilor nu se limitează doar la sfera comercială, ei devin actori prolifici și în administrația publică locală [12, inv.1, d. 267].

Informațiile Fondului *Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia* ne semnalează prezența grecilor în rândul nobilimii basarabene [13, inv 1, d. 225, 240, 443, 817, 238], dovadă fiind documentele cu referire la confirmarea titlului nobiliar, începând cu anul 1821, în cadrul Comisiei pentru examinarea dovezilor prezentate de nobilii basarabeni. În baza acestor surse, identificăm nobilii de origine greacă, inclusiv confirmări privind încadrarea acestora în sistemul administrativ, militar și educativ al Imperiului Rus, fapt demonstrat și de formularele de serviciu, care reflectă ascensiunea în carieră a multor nobili greci.

Suștinerea financiară a refugiaților greci din Basarabia în urma eșecului eterist din 1821 este reflectată în dosarele sistematizate în Fondul *Comisia greacă din Chișinău de ajutorare a emigranților (1824-1831)* [15, inv.1, d.1-13]. Fondul cuprinde 19 unități de păstrare, în baza cărora am putut realiza o clasificare a acestora, în funcție de problemele abordate:

➤ Prima categorie de documente se referă la modul de organizare și atribuțiile Comisiei respective;

➤ A doua categorie include documentele financiare ale acestei Comisii. Sursele consultate ne-au permis să stabilim ponderea contribuțiilor financiare acordate de instituțiile de stat și a donațiilor din partea comunității grecești;

➤ A treia categorie de documente ne prezintă informații despre beneficiarii ajutorului financiar.

Din aceste documente au fost extrase informații valoroase cu referire la numele solicitantului de ajutor financiar, locul unde s-a stabilit în Basarabia, rangul nobiliar, îndeletnicirea, componența familiei, inclusiv motivul solicitării resurselor financiare. Au fost stabilite atribuțiile Comisiei, care, pe lângă cele financiare, se mai ocupa de acordarea asistenței juridice. O categorie de documente cuprinde corespondența dintre Comisia grecească din Chișinău și cea din Odesa, fapt ce demonstrează conlucrarea acestora în monitorizarea fluxurilor financiare și contracaraarea achitării plăților duble pentru unii solicitanți.

Documentele respective au dezvăluit clar rolul autorităților ruse în organizarea și funcționarea acestei Comisii, care a acționat nu doar pe plan social, prin distribuirea ajutorului financiar și material, dar și pe cel politic, prin monitorizarea și colectarea de informații cu referire la reprezentanții etniei grecești.

Documente publicate

O sursă inedită de cercetare a situației demografice din sudul Basarabiei constituie descrierea statistică și economică a Bugeacului în 1827. Studiul a fost publicat în 1899 și conține informații privind localitățile din regiune, populația și clasificarea socială. Sursa ne oferă și unele informații despre prezența grecilor în coloniile din sudul Basarabiei [292].

Perioada interbelică în istoriografia românească s-a caracterizat prin publicarea mai multor documente cu referire la spațiul pruto-nistean. În această ordine de idei, menționăm datele documentare publicate de cercetătorul Constantin Tomescu, printre care și cartografia ținutului Orhei din 1820 [192]. Deși materialul este incomplet, am atestat informații prețioase ce se referă la etnicii greci din localitățile rurale ale Basarabiei [191]. Merită atenție materialul editat de cercetătorul Gh.Bezviconi cu privire la confirmarea titlului nobiliar în Basarabia, întocmit în 1821, care conținea o listă din 102 persoane. Pe această listă regăsim un număr important de greci românizați. În documentele prezentate, autorul ne oferă datele personale ale nobilului, numele și prenumele solicitatului, starea familială, numărul de copii și vârsta acestora. Sunt importante și informațiile privind proprietățile lor funciare și modul de obținere a lor. Originea greacă a multor solicitanți este confirmată prin anexarea actelor care certifică proveniența de neam.

Printre cei care au obținut titlul de nobil erau grecii Vasile Anastasiu, Dimitrache Balasache, Matei Ziloti, Alexandru Ghica, Ștefan Ghica, Panait Leonard, Dimitrie Mavrodin ș.a.[43].

Continuarea studiului privind sursele documentare editate s-a îndreptat spre istoriografia contemporană. În acest sens, menționăm investigațiile întreprinse de istoricul S. Bacalov, sub a cărui redacție a fost publicată culegerea de documente în două volume, în care sunt referințe și la elita basarabeană [92]. Baza documentară publicată o constituie dosarele Fondului *Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia*, consacrate Cărții Genealogice a nobilimii din Basarabia. Importanța culegerii de documente constă în posibilitatea atestării elementului grec în cadrul elitei social-politice și economice a Basarabiei.

Sub redacția istoricului sovietic Ia.S. Grosul a fost editată o colecție de documente referitoare la migranții transdanubieni, cuprinzând și informații despre grecii din Basarabia [251]. Documentele ne prezintă următoarele informații:

1. Reprezentanții etniei grecești se stabilesc pe teritoriul Basarabiei încă în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812;
2. Sunt oferite date statistice privind numărul migranților transdanubieni în unele ținuturi, unde sunt menționați și grecii.

Informația documentară oferă posibilitatea de a stabili cauzele migrației interne a comunității grecești, mulți fiind dezamăgiți de nerespectarea promisiunilor făcute de autoritățile ruse, fapt ce a determinat strămutarea acestora în localitățile urbane. Comunitatea greacă s-a concentrat geografic în sudul Basarabiei, mulți dintre ei fiind implicați în comerțul extern al Basarabiei prin porturile Ismail, Chilia și Reni.

La fel de semnificative sunt documentele oficiale emise la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea de către diferite instituții guvernamentale ruse. Necesitatea reglementării legislației rusești și a asigurării unei mai bune funcționări legislative a absolutismului rus a determinat procesul codificării legilor rusești. În consecință, a fost editată *Colecția completă de legi ale Imperiului Rus* [276, 277], compartimentată în trei colecții. Importanța acestor documente pentru investigația noastră constă în reflectarea diverselor aspecte din viața social-economică, politică și spirituală a Basarabiei, prin filiera legislației ruse.

Această categorie de documente a condiționat apariția culegerii *Basarabia în colecția completă a legilor Imperiului Rus* [29], editată de istoricii Mihai Tașcă, Igor Ojog, Igor Șarov. Colecția cuprinde legi, ordine, instrucțiuni, dispoziții, circulare oficiale, care se referă la istoria modernă a Basarabiei. Aceste acte oficiale, extrase din *Colecția Completă de Legi ale Imperiului Rus*, reflectă politica imperială față de comunitățile etnice ale Basarabiei. Documentele confirmă tendința de protejare a elementului alogen în detrimentul populației băștinașe. Autoritățile au

promovat o serie de privilegii de ordin politico-economic, iar printre beneficiari s-au regăsit și reprezentanții etniei grecești.

Mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu din 1821 a constituit o temă centrală a istoriografiei românești, acestui eveniment fiindu-i dedicate multiple studii și culegeri de documente. Printre acestea amintim și colecția de documente în 4 volume. Volumul IV a fost consacrat Eteriei în Principatele Române, volum compus din 151 de documente, inclusiv 3 izvoare narative în limbile greacă, română, franceză și rusă [78]. Aceste documente conțin referințe la următoarele probleme: localitățile basarabene Chișinău, Ismail și Reni – centre de tranzit al resurselor umane și financiare ale eteriștilor; Chișinăul – unul dintre centrele corespondenței eteriste; atitudinea conciliantă a autorităților ruse din Basarabia față de eteriști, în general, și față de eteriștii refugiați în Basarabia după înăbușirea mișcării eteriste din Principate.

În aceeași ordine de idei, un aport considerabil l-a avut culegerea de documente externe referitoare la revoluția din 1821, în care erau enumerate măsurile întreprinse de autoritățile ruse în problema fluxului de refugiați în 1821 și disponibilitatea acestora de a oferi azil solicitanților, fapt demonstrat prin deschiderea suplimentară a unor carantine provizorii, printre care cele de la Frumoasa, Trestieni sau Saldieni [175].

Autoritățile ruse efectuau monitorizarea și înregistrarea eteriștilor refugiați în Basarabia, ceea ce aflăm din informațiile documentare referitoare la eteriștii amplasați în localitatea Orhei în 1821. Documentul este depozitat în Arhiva de Stat din regiunea Odesa, fiind publicat integral de istoricul bulgar N.Todorov [315]. Actul ne furnizează date privind originea etnică a eteriștilor, proveniența socială, îndeletnicirea, locul de trai etc.

Activitatea comercială a negustorilor greci din Basarabia reprezintă o verigă într-un circuit financiar mai larg, organizat de casele comerciale grecești. Acest lucru îl putem detecta prin analiza culegerii de documente dedicate casei comerciale Ioan Stamu [80]. Importanța acestora constă în prezentarea mai multor detalii privind reședința comercială a familiei Stamu din Chișinău, condusă de negustorul Ștefan Papanicolau. Tranzacțiile cu polițele comerciale ne-au relevat numele mai multor negustori greci care activau în anii '20 ai secolului al XIX-lea în Basarabia și potențialul financiar deținut de casele comerciale grecești.

O contribuție pertinentă în studierea temei a avut-o culegerea de documente publicată de cercetătorul Valentin Tomuleț, care reflectă realitățile timpului prin încadrarea Basarabiei în arealul politic și economic al Imperiului Rus. Politica economică rusă în această regiune se face remarcată prin acordarea privilegiilor negustorilor străini. Anume acest fapt ne explică creșterea elementului alogen în comerțul basarabean, în care își are un loc rezervat și comunitatea greacă. De asemenea, este activ și elementul negustoresc grec din Odesa, ce realiza un comerț intens cu

regiunile de sud ale Basarabiei. Sfere de interes în această regiune și-au creat și negustorii de origine greacă din Nejin. Trebuie să remarcăm că ocupațiile grecilor aici nu se limitau doar la comerț, ei fiind încadrați și în activități din domeniul meșteșugăritului și al confecțiilor de textile [199].

Informații relevante am selectat și din colecția de documentele publicate de același autor și dedicate protestelor și revendicărilor populației din Basarabia în perioada 1812-1828. Lucrarea cuprinde 1502 documente inedite, în care sunt incluse reclamațiile și plângerile diferitor categorii sociale către guvernatorul civil al Basarabiei. În multe din aceste reclamații erau vizați etnicii greci, fapt ce ne-a permis să stabilim numele mai multor nobili greci, posesiunile lor funciare și cauzele divergențelor iscate în urma reclamațiilor înaintate. Am sesizat, de asemenea, că arenda pământului a constituit o activitate a mai multor etnici greci și o sursă de îmbogățire a acestora [205].

Prezența negustorilor greci pe teritoriul Basarabiei înaintea evenimentelor din 1812 ne este confirmată de sursele documentare publicate de istoricii Alexei Agachi și Ion Varta. Documentele reflectă activitatea negustorilor greci în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812 [81].

Mărturii ale prezenței grecilor în spațiul pruto-nistean în secolul al XVIII-lea se conțin și în colecția de documente *Moldova în Epoca Feudalismului*, grecii fiind atestați în calitate de funcționari publici, negustori, cămătari, arendași. Prezintă interes, în acest sens, actele de vânzare-cumpărare, unde apar numele mai multor deținători de proprietăți în spațiul basarabean, printre care: M. Cantacuzino, I. Cantacuzino, D. Melegghi etc. Informația este completată de documentele ce reprezintă actele de testament, în baza cărora, de asemenea, putem identifica posesiunile funciare ale unor familii nobiliare de origine greacă [83].

Lucrarea semnată de F. Marinescu și V. Mischevca și dedicată Mitropolitului Grigore Irinupoleos include documente – atât din Republica Moldova, cât și din Grecia – despre situația mănăstirilor închinat în Basarabia, iar prin descrierea vieții mitropolitului Grigore Irinupoleos ne permite o înțelegere mult mai profundă a situației și a statutului clerului grec refugiat în Basarabia. Totodată, documentele relevă atitudinea compătimitoare a clericului față de eteriști prin ajutorarea acestora atât sub aspect duhovnicesc, cât și financiar [148]. Refugiații greci pe teritoriul Basarabiei erau susținuți nu doar de autoritățile ruse, ci și de clericii bogați de origine greacă. Așa este și cazul mitropolitului Irinupoleos care, prin intermediul proprietăților mănăstirilor închinat din Basarabia, oferă azil multor refugiați de origine greacă. Clericul era membru al unui comitet, a cărui misiune era să-i ajutoreze pe grecii nevoiași.

De un real folos ne-a fost și colecția de documente consacrate comunității grecești din Ismail, publicată de un colectiv de cercetători, în frunte cu L.F. Țiganenko [304]. Documentele

au fost selectate din fondurile Arhivei din Ismail și ale ANRM, cuprinzând intervalul cronologic din 1811 până în 1977. Nouă ne-au trezit interesele documentelor datate cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, printre care se aflau registrele fiscale, ce ne oferă informații cu referire la evoluția numerică și îndeletnicirile grecilor din Ismail.

Cu ocazia comemorării a 200 de ani de la izbucnirea revoltei eteriste, cercetătoarea L. Bilousova editează o colecție de documente [305], constituită din 248 acte extrase din Arhiva de Stat din regiunea Odesa, fondul *Administrația guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei*. Importanța documentelor constă în elucidarea mai multor subiecte cu referire la politica autorităților ruse față de refugiații greci din Basarabia în 1821. Rapoartele vamale publicate confirmă faptul că o mare parte din refugiații greci s-au stabilit în Basarabia. De asemenea, documentele ne prezintă implicarea comunității grecești din Basarabia în susținerea compatrioților săi refugiați.

Nu e lipsită de interes nici culegerea ce se referă la politica externă a Imperiului Rus de la începutul secolului al XIX-lea [237]. Cronologic, documentele reflectă perioada anilor 1801-1830, cuprinzând acte ale diplomației ruse referitoare la relațiile politice dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman. Culegerea de documente include și corespondența dintre diverse instituții ale administrației Imperiului Rus. Din analiza acestor surse se poate releva politica contradictorie a autorităților ruse față de mișcarea națională a grecilor: pe de o parte, ele nu doreau să susțină în mod deschis poziția grecilor, iar pe de altă parte, întreprind mai multe acțiuni ce încurajează lupta revoluționară a grecilor.

Un rol important în cercetarea evoluției istorice a comunității grecești din Basarabia le revine memoriilor reprezentanților administrației locale și ale martorilor oculari ai evenimentelor din segmentul cronologic menționat *supra*. Despre implicarea autorităților ruse în susținerea eteriștilor aflăm din memoriile lui Em. Xanthos [332], care menționează angajarea maiorului Tucikov, comandant al cetății din Ismail, în transportarea munițiilor în Galați, un rol activ în această acțiune revenindu-i și ofițerului D.I. Calamatiano. A fost depistată și corespondența secretă a eteriștilor din Basarabia, din care reiese implicarea directă în aceste activități a eteristului Em. Xanthos. Corespondența se efectua prin filiera orașelor Ismail, Reni, Chișinău. Este menționată și activitatea lui A. Cantacuzino.

Reprezentative, în acest sens, sunt și memoriile lui I. Capo d'Istria, publicate de istoricul grec Tsirpanlis Zacharias. În temeiul acestor informații, semnalăm poziția conciliantă față de eteriști a oficialului rus, care recunoștea, în același timp, că „răscoala nu este la momentul potrivit” [330]. Locul Basarabiei în desfășurarea evenimentelor eteriste își găsește reflectare și în memoriile eteristului din Basarabia Xodilos. Materialul publicat de istoricul N. Camariano reprezintă un

manuscris în volum de 226 de pagini [223], care reflectă mai multe momente din viața eteristului grec din localitatea Reni, fiind menționate acțiunile sale în perioada desfășurării mișcării eteriste. Documentul prezintă orașele din Basarabia, prin care se efectua tranzitul resurselor militare și financiare ale eteriștilor. Deși manuscrisul conține o serie de lacune, el ne oferă și informații pertinente privind soarta eteriștilor care s-au refugiat după 1821 în Basarabia. Este semnificativ faptul că autorul accentuează amplificarea migrației în provincie după înfrângerea eteriștilor în Principatele Române, mulți greci stabilindu-se în Basarabia temporar. A fost prezentată și activitatea Comisiei grecești, autorul fiind rezervat în ceea ce ține de activitatea acestei Comisii și considerând că resursele financiare erau cheltuite inefficient.

Un alt izvor narativ semnificativ despre mișcarea eteristă este *Expediția din 1821 a lui Ypsilanti în Principatele Dunărene*, autorul anonim fiind martorul ocular al evenimentelor respective. Informațiile reprezintă o descriere cu caracter militar a evenimentelor ce s-au derulat în Principate. Relatarea se centrează pe acțiunile lui A. Ypsilanti, ele fiind prezentate cu un reproș pătimaș împotriva liderului Eteriei. Ceea ce ne-a interesat în memoriul dat este confirmarea că în Chișinău aveau loc întrunirile secrete ale eteriștilor. De exemplu, autorul menționează că în perioada 10-19 februarie 1821 are loc întrevederea, la Chișinău, a lui Ypsilanti cu conducătorii eteriști Constantin Ducas și Orfanos [78].

O altă sursă o reprezintă memoriile ofițerului rus I. Liprandi, care, stabilindu-se în anul 1818 la Chișinău, face o prezentare a acestei urbe. Descriind viața poetului rus Al. Pușkin în Basarabia, autorul menționează numele mai multor nobili greci ce locuiau în Chișinău, printre care Cantacuzino, Millo, Ralli. Relevantă, ca știre, este aprecierea impactului migraționist asupra Chișinăului ce a survenit în urma mișcării eteriste din Principate, fiind menționate, în acest sens, numele membrilor familiilor fanariote și ale dregătorilor greci ce s-au adăpostit în Basarabia: Ghica, Moruzi, Suțu [262].

Un anumit interes prezintă și datele oferite de funcționarul rus F. Wighel despre boierii de origine greacă, care au reușit să se încadreze în rândurile elitei nobiliare basarabene [236], iar cunoașterea mai multor limbi a determinat promovarea acestora în rândul traducătorilor [235]. Analizând sursele date, trebuie să ținem cont de faptul că acești funcționari reflectau modul de gândire imperialist al aristocrației ruse, ceea ce explică utilizarea unor epitete ofensatoare la adresa reprezentanților boierimii grecești românizate.

Un alt document narativ îl constituie și raportul generalului Kozacikovski, datat cu 6 martie 1819, în care se remarcă dominarea, în comerțul basarabean, a grecilor și evreilor. De asemenea, funcționarul rus a semnalat prețurile prea mari la produsele alimentare din provincie, ajungând la concluzia că o cauză a acestei stări de lucruri ar fi monopolul etniilor alogene asupra

vânzării unor produse alimentare. Raportul prezintă, ca studiu de caz, modul de îmbogățire a grecului Alexandru Panaiot, care a obținut prin concesiune vânzarea vinului și a stabilit prețuri prea înalte pentru livrarea de făină și cereale [85]. Deși suntem de părerea că aceste mărturii au un caracter subiectiv, ele pot fi folosite pentru a dezvălui preocuparea grecilor cu activități negustorești, moravurile și poziția lor în societatea românească.

Analiza surselor documentare inedite și editate ne oferă temeiul să conchidem că situația comunității grecești din Basarabia este reflectată pe larg în izvoarele de epocă, ceea ce ne permite să punem în discuție subiectul dat în cadrul unei teze de doctorat.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Analiza tematico-cronologică a istoriografiei și surselor documentare privind subiectul abordat în prezentul studiu ne-a permis să facem următoarele **concluzii**:

1. Cercetarea documentelor inedite de arhivă și a celor publicate ne oferă o bază documentară serioasă pentru a urmări evoluția numerică a etnicilor greci din localitățile din Basarabia, inclusiv ponderea influenței grecești asupra relațiilor social-economice ale provinciei. Sursele istorice disponibile prezintă acțiunile protecționiste ale autorităților rusești față de refugiații greci care s-au stabilit în Basarabia în urma eșecului acțiunilor eteriste din Principatele Române din 1821.

2. Mai multe surse publicate de istoriografia română în perioada interbelică, ce conțineau informații privind comunitatea greacă din Basarabia, nu au fost puse în circuitul științific în perioada sovietică din motive ideologice, fiind ignorate, în special, cele cu referire la elita nobiliară greacă.

3. Sursele istorice narative, care reflectă multiple aspecte ale istoriei comunității grecești din Basarabia în primele decenii ale secolului al XIX-lea, se disting după limba în care au fost scrise, după gradul de obiectivitate, după nivelul de instruire și angajare politică al autorilor.

4. Comunitatea greacă din Basarabia la începutul secolului al XIX-lea a fost prezentată, de cele mai multe ori, unilateral și tendențios în contextul minorităților etnice din spațiul pruto-nistean. Îndeletnicirile preponderent negustorești ale etnicilor greci au determinat analiza acestora împreună cu alte etnii, angajate în activități comerciale, îndeosebi cu cea armeană.

5. Cercetările efectuate în istoriografie cu referire la comunitatea greacă nu sunt complete, ceea ce a obstrucționat formarea unei imagini de ansamblu a evoluției comunității grecești în Basarabia în primele decenii după anexare.

6. Putem considera că istoriografia modernă, dedicată istoriei comunității grecești în Basarabia, suferă de multe de imprecizii, erori, în afară de aceasta, ea nu a depășit nivelul

acumulării materialului factologic și al cercetărilor cu caracter local. În istoriografia rusă, grecii sunt menționați din perspectiva datelor statistice, fiind reflectat tangențial și rolul acestora în viața economică a regiunii.

7. Investigațiile întreprinse în istoriografia contemporană, care țin nemijlocit de tema tratată în studiul nostru, se deosebesc radical unele de altele nu numai prin tematica și subiectele puse în discuție, prin conținutul și valoarea științifică a lucrărilor, dar și prin modul de abordare a problemelor și de interpretare a materialului factologic.

Așadar, istoriografia română din perioada interbelică a avut o contribuție considerabilă în studierea diverselor probleme ce țin de istoria Basarabiei și, în așa fel, ne sunt de un real folos în abordarea problemelor ce țin de tema noastră de investigație. Literatura istorică românească interbelică utilizează date statistice publicate anterior, care sunt completate cu date inedite de arhivă și cu studii privind elita nobiliară basarabească, unde un loc important îl ocupau grecii.

Perioada postbelică, sau sovietică, a istoriografiei „moldovenești” începe după cel de-al Doilea Război Mondial și continuă până la proclamarea, la 27 august 1991, a independenței Republicii Moldova, fiind dominată de paradigma marxistă, pentru care primordiale erau problemele social-economice. Deși mișcarea eteristă a grecilor s-a bucurat de o anumită atenție din partea istoriografiei postbelice, locul central al investigațiilor le-a revenit eteriștilor din Odesa, în detrimentul acțiunilor întreprinse de eteriștii greci din Basarabia. Iar studiile dedicate mișcării eteriste din Basarabia se caracterizează printr-o abordare tendențioasă, încadrând mișcarea grecilor în cea a decembriștilor din Imperiul Rus.

Proclamarea, la 27 august 1991, a independenței Republicii Moldova a determinat democratizarea și depolitizarea științei istorice. S-au creat condiții și posibilități reale de a studia un șir de probleme care au fost trecute cu vederea, precum și de a revizui unele concluzii făcute anterior. Încercările de reconstrucție istorică a traseului evolutiv al elitei nobiliare basarabene sunt laudabile, însă lucrările apărute nu depășesc interesul abordării noastre.

8. În final, menționăm că reevaluarea lucrărilor istoriografice și utilizarea informațiilor de arhivă publicate sau nepublicate ne permit reconstituirea istoriei comunității grecești și rolul acesteia în viața economico-culturală a Basarabiei în segmentul cronologic abordat.

2. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ ȘI ANTRENAREA POPULAȚIEI GRECEȘTI ÎN VIAȚA SOCIAL-ECONOMICĂ A BASARABIEI ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

2.1. Elementul grec în structura demografică a Basarabiei

Evoluția demografică a populației a constituit un factor important în dezvoltarea social-economică a societății umane. Structura multietnică a Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea a fost determinată de contextul geopolitic regional, influențat de politica expansionistă a Imperiului Rus.

Un eveniment de cotitură pentru spațiul pruto-nistean în evoluția sa demografică l-au reprezentat consecințele războiului ruso-turc din anii 1806-1812, soldat cu încheierea Tratatului de pace de la București (semnat la 16 mai 1812), prin care s-a trasat hotarul dintre Imperiul Rus și cel Otoman pe râul Prut, fapt ce a contribuit la intensificarea procesului de migrație. Articolul șapte al Tratatului de pace de la București stipula că oferă „dreptul de transferare liberă dintr-un imperiu în altul și de dispunere nemărginită de averea de la locul de trai abandonat pe termen de 18 luni” [140, p.16]. Astfel, politica promovată de Imperiul Rus în Basarabia a condus la constituirea unui conglomerat etnic, în care erau și greci.

În timpul anexării Basarabiei de către Imperiul Rus, comunitatea greacă era de acum consolidată. Subiectul formării și evoluției comunităților etnice de pe teritoriul Imperiului Rus la începutul secolului al XIX-lea a fost tratat de istoriografia ucraineană și rusă. Facilitarea colonizării regiunii Novorosiei și Basarabiei de către autoritățile ruse este menționată ca factor primordial în evoluția comunităților etnice din regiune. În opinia noastră, comunitatea greacă din Basarabia a avut unele particularități care o deosebesc de alte comunități grecești din Imperiu. În acest context, menționăm doi factori în constituirea acesteia:

- ❖ factorul migraționist favorizat de contextul politic și economic;
- ❖ factorul determinat de procesul constituirii „diasporei cataclismelor”.

Conceptul „diasporei cataclismelor” a fost implementat de cercetătorul R. Brubaker, care menționa că apariția acestei categorii de diasporă este condiționată de dezintegrarea statelor și modificarea hotarelor, în urma transformărilor geopolitice care nu depind de voința oamenilor [176, p.116], proces demarat, în opinia noastră, în urma anexării Basarabiei în 1812, când a avut loc divizarea comunității grecești românizate din Principatul Moldovei. Grecii care s-au stabilit în Basarabia s-au interferat cu trei profiluri noi: grecii rusificați din Imperiu, grecii refugiați în

Basarabia din cauza represiunilor turcești de la începutul secolului al XIX-lea și imigranții grecizați care au pătruns în provincie prin filiera coloniștilor transdanubieni.

Elementul definitoriu al formării comunității grecești în Basarabia l-a constituit migrația. În baza surselor documentare, noi am stabilit două categorii de imigranți greci – din sfera politică și din cea economică. Emigranții politici erau constituiți, în mare măsură, din nobili de origine greacă, care se refugiaseră din motive politice, de frica represaliilor din partea Imperiului Otoman, mizând pe protecția autorităților ruse. O mare parte dintre ei o constituiau boierii greci pro-ruși. Este și cazul membrilor familiei Moruzi, care au fost răsplătiți financiar de autoritățile ruse pentru poziția lor prorusă. Tematica respectivă a fost reflectată în istoriografia rusă grație lucrărilor semnate de P. Kunițki [260], P. Svinin [287], F. Wighel [236]. Autorii au argumentat creșterea accentuată a prezenței grecești pe teritoriul Imperiului Rus la începutul secolului al XIX-lea, grecii fiind menționați în contextul divergențelor politice ruso-otomane. Grecii erau prezentați ca luptători împotriva dominației otomane, acțiuni ce i-au impus să recurgă la protecția autorităților ruse și au condus, în consecință, la amplificarea migrației grecești pe teritoriul Imperiului Rus, inclusiv al Basarabiei. Viceguvernatorul Basarabiei F. Wighel a lăsat mai multe date despre Basarabia, menționând că acest teritoriu reprezintă un conglomerat etnic, unde și-au făcut loc și grecii [235]. Un număr important de greci proveneau din Principate, exodul acestora ar fi fost determinat de pierderea vechilor privilegii obținute în perioada fanariotă – poziție enunțată de cărturarul grec Ange Bally, care menționa că Basarabia reprezintă „[...] un loc al exilului pentru vechea ordine a lucrurilor” [28, p.37].

Aceste lucrări nu ne dau un răspuns privind originea și particularitățile constituirii comunității grecești și a elitei acesteia – nobilimea. Este cert însă faptul că etnicii greci au existat în spațiul pruto-nistean înaintea evenimentelor din anul 1812, această idee fiind argumentată în baza recensămintelor fiscale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Stabilirea numărului grecilor în spațiul pruto-nistean la sfârșitul secolului al XVIII-lea reprezintă un subiect contradictoriu, cercetătorul D.I. Haidărlî menționează faptul că, în baza recensământului din 1772-1773, populația greacă din spațiul pruto-nistean ar fi reprezentată de 31 de capi de familie, care ar constitui 155 persoane [299, p. 199]. În schimb, prin recensământul din anul 1774 pe acest teritoriu au fost atestați 19 capi de familie, ce ar fi reprezentat 95 de persoane [299, p. 211]. Considerăm că aceste date nu reflectă realitatea demografică a etnicilor greci din spațiul pruto-nistean, numărul grecilor fiind mai mare, fapt ce este demonstrat, în această lucrare, prin prezența funcționarilor de stat de origine greacă sau a nobilimii funciare de origine greacă, ce nu au fost reflectați în recensăminte. De asemenea, stabilirea numărului grecilor în baza termenului „grec” sau „grecul” nu corespunde realității, întrucât în unele localități, de exemplu, din ținutul

Lăpușna – Orhei, regăsim nume cu rădăcini grecești, cum ar fi Palladi, Meleghi, Midoni, fără indicarea că sunt greci.

Totodată, o dovadă a prezenței grecilor în așezările din spațiul pruto-nistean o constituie documentele cancelariilor domnești, care prezintă confirmări referitoare la stabilirea cu traiul a etnicilor greci. De exemplu: în anul 1776 a fost eliberată cartea de scutire pentru 17 oameni străini de naționalitate greci și sârbi din târgul Bălțile, iar în anul 1778 domnul Moldovei Constantin Moruzi fixează rupta grecului Tănase care s-a stabilit cu traiul în ținutul Sorociei [67]. Prezența grecilor în sate este confirmată și în unele surse documentare, cum este cazul lui Panaite, grec, fiul lui Iani, căruia în anul 1781 i se stabilesc dările pentru casa lui din satul Mășeni, ținutul Orhei [82, p. 117]. Localizarea grecilor poate fi stabilită și în baza semnăturilor martorilor, în cazul unor acte domnești sau al unor acte de vânzare-cumpărare. De exemplu, prin actul din 4 martie 1776 al lui Grigore Alexandru Ghica, ca martori sunt menționați grecii Constantin Papazoglu și Spiridon Mavromatis sau Manolachis Dimachis, jîtnicer în Țara Moldovei în aprilie 1776 [86, p. 203], este și cazul lui Dimitrie Teodoru, grec, care a fost martor la tranzacția funciară între Zoița, fiica lui Coste Grec, și Ioniță Constantin, mare căpitan de dărbani [84, p. 60].

În spațiul pruto-nistean, numărul grecilor era cu mult mai mic decât în restul teritoriului Țării Moldovei. De asemenea, am sesizat că elementul grec este prezent în toate ținuturile, însă numărul lor diferă radical de la un ținut la altul. De exemplu, în ținutul Neamț, conform recensământului din 1772 -1773, erau 48 de capi de familie, în schimb în Soroca sunt atestați doar 2 capi de familie [156, p. 24-48; 161-169]. Din cele expuse mai sus sesizăm o repartizare teritorială neuniformă a grecilor pe teritoriul Principatului Moldovei. Numărul mai mic al grecilor în spațiul dintre Prut și Nistru poate fi explicat prin lipsa unei infrastructuri comerciale economice, precum și prin lipsa unor târguri cu o populație numeroasă, la care putem adăuga instabilitatea determinată de amplasarea în apropiere de hotar, teritoriu care adesea devenea teatru de război în conflagrațiile ruso-otomane de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În urma anexării Basarabiei la Imperiul Rus, administrația imperială a stimulat colonizarea teritoriului pruto-nistean. Aceste acțiuni aveau un substrat politic, urmărind crearea unui suport social întru susținerea politicii imperiale și diminuarea elementului autohton. În această ordine de idei, menționăm lucrarea cercetătorului G.M. Dragomir, care a publicat Raportul general al lui Inzov din 29 decembrie 1819 privind statutul organizării coloniilor pe teritoriul Basarabiei [87, p. 14-31]. În baza acestui document, putem stabili statutul și drepturile refugiaților, precum și repartizarea lor în mai multe categorii, printre care:

- **I categorie** – bejenarii veniți de peste Dunăre în timpul ocârmuirii otomane;

- **II categorie** – bejenarii veniți de peste Dunăre în urma ultimului război ruso-turc;
- **III categorie** – bejenarii stabiliți mai înainte de aceste timpuri pe pământurile statului;
- **IV categorie** – bejenarii care în vremea ocârmuirii otomane s-au așezat pe pământurile proprietarilor supuși cârmuirii și legilor Moldovei;

- **V categorie** – bejenarii stabiliți pe pământurile numite Icasat și Musait¹ [87, p.16].

Diferența dintre aceste categorii se referea la durata scutirilor la fisc, ce varia de la 3 la 7 ani, iar bejenarii din ultima categorie urmau să-și părăsească proprietățile, primind în schimb noi pământuri pe teritoriul statului. Cel mai important stimulente era cel economic, acest document stabilind pentru imigranți drepturile pe care le aveau coloniștii străini, printre care: eliberarea de impozite pe o perioadă de trei ani, acordarea unui lot de pământ de 60 de desetine, eliberarea de serviciul militar pe o durată de 50 de ani. De asemenea, coloniștii erau scutiți de impozite la vânzarea vinului și rachiului, produse de dâșii și doar în colonia lor [252]. Prezența grecilor în rândul beneficiarilor acestor oportunități ne demonstrează propunerea înaintată împăratului Rusiei de către guvernatorul-rezident plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov privind strămutarea grecilor de pe litoralul Rumeliei. Solicitarea a fost motivată prin faptul că grecii sunt buni marinari și vor contribui la dezvoltarea navigației în porturile din sudul Imperiului [278, p.9]. Istoricul V. M. Kabuzan constată creșterea progresivă a familiilor transdanubienilor pe teritoriul Bugeacului, de la 2624 de familii, în 1812, până la 5971, în anul 1816, deși autorul înaintea o delimitare etnică, numărul grecilor nu a fost specificat [253, p. 9].

Prezența grecilor în rândul migranților transdanubieni este menționată de istoricul Iv. Duminica. Autorul analizează petiția coloniștilor, adresată generalului rus L.L. Bennigsen în anul 1816, în care solicitanții aspirau la o autonomie asemănătoare cu cea a cazacilor din regiunea râului Don. Iar printre cei care urmau să se bucure de această autonomie erau consemnați 185 de greci [89, p. 117; 88, p. 125].

Stabilirea ponderii elementului grec în numărul migranților transdanubieni a devenit un subiect contradictoriu în istoriografie. O temă aparte este legată de problema influenței sau a grecizării coloniștilor transdanubieni. Astfel, putem menționa comunitatea găgăuză și cea bulgară, care au fost influențate de etniile conlocuitoare. Istoricii F. Frangu, P. Furtună și A. Furtună semnalau existența așa-numiților găgăuzi bulgari și hasâl-găgăuzi, care au fost influențați de cultura greacă. Istoricul I. Titorov menționa că cea mai mare parte a găgăuzilor din Basarabia este din grupa bulgară. Însă în anumite localități, ca Etulia, Curci, Alexandrovca,

¹ Cuvântul provine de la turcescul Ikossat „două ceasuri”. Cercetătorul D. Poștarencu explică întinderea acestui teritoriu de-a lungul râului Ialpug, la vest de acest râu, până aproape de lacul Ialpug. [171, p. 19]

Congaz, s-au stabilit așa-numiții găgăuzi greci împreună cu preotul lor grec [298, p.92]. Prezența bulgarilor grecizați în rândul coloniștilor transdanubieni este cercetată de istoricul I.F. Grec, care utiliza termenul de „grecomanie”, ceea ce înseamnă că o parte din etnicii bulgari se autoidentificau ca greci [239, p.8-9]. Subiectul în cauză a fost abordat și de istoricul I. Meșceriuk, care constată pătrunderea mai multor familii de pe teritoriul Bulgariei, dar care s-au declarat greci. Parțial, împărtășim poziția autorului, care pune la îndoială apartenența etnică a migranților, îndeosebi a grecilor, și constatăm pătrunderea în Basarabia a unui număr important de bulgari grecizați. Poziționarea lor în rândul etniei grecești a fost determinată de doi factori: politica de asimilare lingvistică promovată de clerul grec pe teritoriul bulgar, precum și interesul economic prin oportunitatea de a se încadra în Imperiul Rus, unde etnicii greci aveau prioritate față de alte etnii [264, p. 163].

Dificultatea constă în discrepanțele în datele statistice privind numărul etnicilor greci. Acest fapt se datorează imperfecțiunii recensămintelor realizate, precum și refuzului unor etnici greci de a participa la aceste recensăminte. Ca exemplu ne servește raportul din 27 ianuarie 1819, semnat de D. Vatikote și adresat generalului A.N. Bahmetev, în care se menționa că localnicii greci din așezările Vulcănești și Hadji-Abdula au refuzat să-și comunice numele funcționarului împuternicit cu efectuarea recensământului în localitățile respective [251, p.532]. Aceste acțiuni pot fi explicate prin nemulțumirea migranților greci față de abuzurile administrației ruse, inclusiv nedorința de a fi incluși în registrele fiscale. Constatăm, de asemenea, că unele recensăminte erau elaborate în baza capilor de familie, iar în altele – după numărul total de persoane. De aici și apar diferențele în datele statistice. Totodată, aceste discrepanțe privind numărul grecilor se datorează și arealului studiului. În unele recensăminte este cuprins tot spațiul basarabean, iar în altele – doar câteva ținuturi. Un impact considerabil l-a avut și fluxul migrator al populației din al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, ceea ce a creat dificultăți în depistarea numărului exact al imigranților transdanubieni, inclusiv al etnicilor greci.

Totuși, asumându-ne toate riscurile, în baza statisticilor existente putem determina următoarea evoluție numerică a grecilor din rândul coloniștilor transdanubieni. Datele statistice privind coloniștii transdanubieni din regiunea sudică a spațiului pruto-nistean din anul 1811 denotă existența a 722 de greci [252, p.602-604], stabiliți în așezări urbane și rurale. Ca studiu de caz, remarcăm localitatea rurală Cișmichioi, unde în anul 1811 erau atestați migranți transdunăreni: 208 bulgari, 65 de români dobrogeni și 16 greci [2, inv. 1, d. 3246, f. 2.]. Sursa atestă 3 capi de familie greci, și anume: Egorghii Alexeev (5 membri ai familiei), Egorghii Lorida (5 membri) și Enachi Lorida (6 membri). În anul 1818 sunt atestate patru familii de greci în Cișmichioi, printre care Dimitrii Anagnosti (3 membri), Iano Ianacolo (3 membri), Iani Lorida

(5 membri) și Anagnosti Gadji (6 membri). Numărul grecilor în această localitate va crește către anul 1827 până la 7 familii, însumând un număr de 38 de persoane [254, p. 579].

În raportul adresat generalului A.N. Bahmetev, datat cu 13 iulie 1816, se menționează existența în Basarabia a unui număr de 24360 de migranți, inclusiv 20496 de bulgari și găgăuzi, 3534 de români-dobrogeni și 330 de greci. Cea mai mare parte a grecilor este localizată în ținutul Tomarova, unde sunt atestați 216 greci (132 de sex masculin și 84 de sex feminin), precum și în ținutul Greceni – 114 greci (53 de sex masculin și 61 de sex feminin) [251; 9, inv. 1, d. 17, f. 167]. Cercetătorul I.I. Meșceriuc a analizat structura etnică a coloniștilor transdanubieni pentru același an în baza Raportului elaborat în noiembrie 1816, în care erau atestate 5320 de familii. Cea mai mare parte dintre membrii acestor familii o constituiau etnicii bulgari și găgăuzi – în proporție de 83,3 %, urmați de moldoveni – 14,5 %, iar etnicii greci constituiau doar 2% [263, p. 58], ceea ce ar reprezenta circa 106 familii. În această ordine de idei, apreciem cercetările efectuate de M.G. Pogrujenko, care, în anul 1910, a publicat două tabele ce reflectă numărul familiilor imigranților transdunăreni în Basarabia – unul datat cu anul 1816, celălalt nefiind datat, însă considerăm că este din același an [122, p. 67].

În baza datelor furnizate de autorul menționat, am elaborat propriul tabel (Tabelul 1), din care reiese că în anul 1816 sunt atestate 94 de familii de greci, repartizați pe tot teritoriul Basarabiei, inclusiv în ținutul Orhei – 35 de familii, în ținutul Ismail – 19 familii, în ținutul Greceni – 29 familii, în ținutul Codru – 9 familii [279, p.16]. Datele expuse mai sus indică o tendință de diminuare a numărului grecilor în rândul transdanubienilor: de la 722 de etnici greci, în 1811, la circa 100 de familii, în 1816, ceea ce ar reprezenta 500 de persoane. În afară de aceasta, se remarcă realități caracterizate prin migrația intensă din localitățile rurale spre cele urbane, fapt determinat de îndeletnicirile comercial-industriale ale etnicilor greci, orașele oferind oportunități mult mai mari pentru această activitate. Incoerența datelor statistice pentru anul 1816 se explică și prin cadrul geografic, prin diferența ținuturilor incluse în date statistice, M. G. Poprujenko incluzând și ținuturile din centrul Basarabiei.

Informații utile cu referire la numărul etnicilor greci din Basarabia se regăsesc în cercetările efectuate de Al.P. Arbore. Potrivit autorului, în anul 1819 existau 83 de colonii bulgare, în componența cărora este atestată și prezența etnicilor greci. Aceste colonii au fost regrupate în felul următor:

1. Regiunea Ismail semnalează prezența a 16 colonii, dintre care cea mai mare este Bolgrad, cu o populație de 8214 locuitori, dintre care 35 de greci (19 de sex masculin și 16 de sex feminin);

2. Districtul Cahul, cu 19 colonii, cu o populație de 17875 locuitori, dintre care 238 de greci (104 de sex masculin și 134 de sex feminin), cea mai mare localitate fiind Vulcănești, cu o populație de 2284 locuitori, între care sunt atestați 142 de greci;
3. Ținutul Bugeacului, constituit din 28 de colonii, în cadrul cărora comunitatea greacă nu este atestată;
4. Ținutul Bugeacului de Sus, cu prezența a 20 de colonii, având o populație de 21869 de locuitori, între care se regăsesc 5 familii grecești (cu 18 persoane de sex masculin și 16 de sex feminin). În cadrul localității Comrat, cu un număr de 4160 locuitori, sunt atestați 33 greci din totalul populației [21, p. 34].

Din informațiile existente reiese că în cadrul coloniilor bulgare a fost prezentă o comunitate greacă constituită din 307 persoane. Datele respective nu reflectă un tablou integru al ponderii grecilor în coloniile transdanubienilor, însă semnalează numărul limitat al grecilor în coloniile migranților transdanubieni.

Un șir de date statistice cu referire la numărul familiilor migranților transdanubieni din Bugeac sunt prezentate în raportul generalului Inzov din 19 martie 1819. Conform acestei surse, numărul familiilor transdanubienilor este estimat la 5117, dintre care 300 de familii de greci și arnăuți [324, p. 32]. Prezența grecilor în rândul transdanubienilor este constatată și de cercetătorul A.A. Skalkovski, care menționează că în anul 1821 numărul transdanubienilor este de 46598 persoane, dintre care 32 de mii reprezentau bulgarii și găgăuzii, inclusiv 900 de greci și albanezi [290, p.35].

Un impediment în stabilirea numărului de greci în rândul migranților transdanubieni îl constituie procesul migrației interne, pentru comunitatea greacă evidențiindu-se tendința de a se concentra în orașe. De exemplu, în 1819, din diferite localități ale circumscripției Prut au emigrat spre Reni 75 de familii de greci, iar din circumscripția Cahul, localitatea Hagi-Abdula, s-au deplasat spre aceeași localitate 25 de familii de greci [290, p.25]. De asemenea, și comunitatea greacă din localitatea Vulcănești, ținutul Ismail, solicita, pe 5 mai 1820, guvernatorului civil al Basarabiei C. Catacazi permisiunea de a se stabili în localitatea Reni [3, inv. 1, d. 677, f. 76 verso.]. O explicație a migrației interne din Basarabia a fost propusă de A.Klaus, care a invocat greutățile de ordin financiar, survenite în urma secetei sau a deselor epidemii din această regiune [257, p. 320].

În viziunea noastră, motivul migrației pentru comunitatea greacă l-ar constitui îndeletnicirile negustorești. Această teză este confirmată de dezvoltarea orașelor din sudul Basarabiei, care au deschis o anumită perspectivă pentru cariera comercială a negustorilor greci grație privilegiilor acordate de administrația imperială orașelor-porturi Ismail, Reni și Chilia.

O imagine mai completă a numărului de greci în rândul coloniștilor transdanubieni ne oferă descrierea statistică a Bugeacului din 1827. Conform acesteia, populația totală a Bugeacului constituia 112722 de persoane, dintre care 2185 au fost atestați ca greci (1166 de sex masculin, 1019 de sex feminin) [291, p. 25], ceea ce reprezintă 1,9%. Dintre aceștia doar o parte sunt prezenți în coloniile transdanubienilor. Importanța acestei surse constă în separarea coloniștilor veniți de la sud de Dunăre de locuitorii mai vechi. În baza acestor informații a fost elaborat un tabel cu menționarea tuturor localităților unde a fost prezent elementul grec (Tabelul 2), după care ajungem la următoarele concluzii:

1. Numărul grecilor nou-veniți (88 de persoane) este mult mai mic în comparație cu cei ce se stabiliseră deja (565 de persoane), iar numărul total de greci în coloniile transdanubiene era de 653 de persoane;

2. Ponderea grecilor în rândul celor nou-veniți constituia 0,3%, pe când în rândul locuitorilor mai vechi reprezenta 1,8%. De aici se conturează concluzia că pătrunderea elementului grec în Basarabia prin filiera migranților transdanubieni a avut loc anterior statisticii din 1827;

3. În majoritatea coloniilor, ponderea grecilor era de o gospodărie, comunități mai mari atestându-se în Vulcănești, Hagi-Abdula, Ciucur-Mișeni, Ciumai, Etulia. De exemplu, conform recensământului fiscal din 1824, în satul Hadji-Abdula erau atestate 20 de familii de greci [67, p. 535], iar conform datelor statistice din anul 1827, în satul Hadji-Abdula erau 27 de familii greci, incluzând 59 de persoane de sex feminin și 68 de sex masculin [291, p.107-114].

Un număr important de greci a fost atestat în localitatea Vulcănești. Evoluția numerică a grecilor a crescut de la 155 de persoane, în 1818, până la 394 de persoane, în anul 1827, dintre care doar 2 greci sunt menționați drept coloniști. Numărul se va diminua însă până la 39 de persoane în 1844 [291, p.26]. Această scădere poate fi explicată prin condițiile precare de viață din aceste colonii, precum și prin dezamăgirea multor migranți de pe urma nerespectării promisiunilor date de către autoritățile ruse [251, p.71].

Totodată, analizând onomastica coloniștilor transdanubieni din Vulcănești, remarcăm că în această localitate predomină elementul bulgar. De aici se impune și concluzia că, în anii 1818-1819, în această colonie s-au stabilit bulgari grecizați, dar identificați de autorități ca greci. Aceste realități i-au determinat pe mulți locuitori de etnie greacă să se strămute în așezările urbane, fapt demonstrat de ponderea mare a grecilor, în 1827, din Ismail (470 de persoane) [291, p. 375] și Akkerman (454 de persoane) [291, p. 113].

Evoluția numerică a populației din Bugeac la începutul deceniului al doilea al secolului al XIX-lea a fost analizată și de istoricii I.S. Grosul și I.G. Budak. În cercetările lor, autorii au

utilizat metoda comparației a situației etnodemografice din Bugeac din anii 1819 și 1827, printre etniile enumerate fiind menționați și greci. Prin urmare, în anul 1819, numărul grecilor era estimat la 1206 persoane, ceea ce reprezenta 1,3% din populația Bugeacului, iar către anul 1827, numărul lor se ridică la 2185, constituind 1,9% din totalul populației [240, p. 61]. Se remarcă o creștere a numărului populației și la celelalte etnii conlocuitoare, autorii explicând această realitate prin colonizările masive din acest spațiu. Cercetările recente, efectuate de istoricul I. Gumenăi, care a studiat componența etnică și confesională a populației din Basarabia în anul 1828, demonstrează că numărul grecilor se ridică la circa 2000 de persoane sau 0,4 % din populație [118, p.150-158].

Deși într-un număr mai mic, grecii pătrund pe teritoriul Basarabiei prin filiera coloniștilor și în perioada ulterioară. În anii 1829-1830 este atestată documentar pătrunderea în Bugeac a mai multor familii de negustori, printre care și etnici greci, cum ar fi cazul lui Ivan Feodoridi sau Ivan Gheorghi [264, p. 163]. O mare parte dintre ei s-a stabilit în localitățile Reni, Akkerman și Ismail [265, p. 206].

În acest context, se impune întrebarea: care este totuși numărul total al grecilor în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus? Complexitatea răspunsului este determinată de lipsa unor date statistice complexe din primii ani de după anexare, fapt confirmat și de funcționarul rus Pavel Svinin, care, în 1815, se afla în Basarabia într-o misiune de cercetare a potențialului economic și fiscal al populației din regiune [287, p. 210].

În ce privește numărul total al grecilor în Basarabia pentru anul 1812, conform estimărilor făcute de cercetătorul C. Ungureanu, din populația Basarabiei de 300 de mii de oameni, 1800 de persoane erau greci, care constituiau o pondere de 0,6 % [216, p.84].

Conform datelor statistice din 1817, puse în circuitul științific de Ion Nistor, ponderea grecilor este evaluată la 3200 de persoane, ceea ce constituie 0,7 % din întreaga populație a Basarabiei (482 630 persoane) [157, p.96]. Cu aceleași date operează și istoricul Ștefan Ciobanu [324, p.22], indicând drept sursă datele recensământului din 1817, publicate de Ioan Halippa [285]. Însă, analizând recensământul din 1817, am constatat o delimitare socială, și nu etnică, a populației, grecii fiind menționați în două cazuri – în datele ce se referă la târgul Telenești și în datele finale pentru ținutul Iași: pentru târgul Telenești sunt indicați 25 de negustori, care au fost transferați din categoria socială a mazililor în cea de birnici [285, p. 70], iar pentru ținutul Iași documentul relevă 52 de negustori greci, dintre care 50 sunt din localitățile rurale, iar doi din târgul Fălești [285, p. 115]. Aceste date nu acoperă cifra enunțată de Ion Nistor, erori sesizate și enunțate în literatura de specialitate de cercetătorul Dinu Poștarencu, care semnalează și datele eronate referitoare la comunitatea evreiască, armeană sau bulgară [163, p.26]. Este evident că

numărul grecilor era mai mare decât cel enunțat în datele statistice, fapt confirmat și de explicația cu referire la negustorii străini, supuși otomani, austrieci sau moldoveni, care locuiau în baza unor permisiuni speciale și nu erau înscrși în rândul mazililor [285, p. 115]. Prin urmare, nici nu au fost incluși în listele recensământului.

În pofida acestor incoerențe atestate în datele statistice, ne aliniem poziției istoricului C. Ungureanu, care consideră că cel mai realist număr al grecilor din Basarabia pentru anul 1817 este de 3200 de persoane [216, p.82].

Aceste informații aproximative se explică prin lipsa unor date complete, sistematice, precum și prin necorespunderea datelor din diferite surse, ele având un context exagerat și subiectiv. Recensămintele și statisticile realizate în cadrul Basarabiei se rezumau la structura socială, nu includeau însă și structura etnică a populației. În așa fel, datele obținute din diverse surse secundare reduc veridicitatea acestora, cu atât mai mult, cu cât în diferite surse și la diverși cercetători sunt indicate informații variate pentru același an.

Este evident că amplasarea etnicilor greci pe teritoriul Basarabiei nu era uniformă. Repartizând convențional teritoriul Basarabiei în trei zone geografice – nord, centru, sud –, am constatat o concentrare mai mare a acestora în regiunile de sud. În opinia noastră, acest proces a fost determinat de politica de colonizare mai perseverentă a autorităților ruse în regiunile de sud ale Basarabiei, iar prezența grecilor în orașele din sudul Basarabiei poate fi explicată prin oportunitățile de ordin economic și social oferite migranților în localitățile urbane din această zonă. Numărul mai mic al grecilor în regiunea de nord a Basarabiei ar putea fi determinat și de rivalitatea, în plan economic și comercial, cu etnia iudaică.

Această concurență a fost sesizată în mod indirect de istoricul V. Tomuleț, care, analizând evoluția activității comerciale a evreilor din Basarabia, a nuanțat un număr mai mic al acestora în orașele din sudul Basarabiei, și anume în Bolgrad, Ismail și Reni, unde exista o comunitate puternică a negustorilor greci și armeni [210, p. 49]. Evoluția relațiilor comerciale și profilarea căilor comerciale Chișinău – Dubăsari, Chișinău – Bender – Akkerman, Chilia – Ismail, Chișinău – Orhei – Bălți – Sculeni, Bălți – Soroca – Moghiliiv-Podolisc au condus la dezvoltarea centrelor urbane și, prin urmare, așezările au devenit atractive pentru imigranții transdanubieni și coloniști, inclusiv pentru greci [242, p. 82] .

Predispunerea grecilor pentru viața urbană a fost sesizată de I.N. Inzov, care menționa că acceptarea acestora cu statutul de colonist-agricultor nu corespunde modului lor de viață, ei urmează a fi stabiliți în orașe [278, p. 9].

Analizând evoluția numerică a etnicilor greci în așezările urbane și rurale de pe teritoriul Basarabiei din punct de vedere geografic, de la sud spre nord, am ajuns la concluzia că numărul

populației din orașele basarabene, inclusiv structura etnică a acestora, nu poate fi stabilit cu exactitate. De această realitate erau conștiente și autoritățile ruse. De exemplu, F. Wighel, în anul 1823, remarcă: „Este foarte dificil să stabilești numărul locuitorilor acestei provincii, deoarece impozitele directe către stat – birul și dajdia – sunt percepute nu de la toți, ci de la familii, al căror număr, fiind calculat, este prezentat Direcției financiar-economice” [236, p. 3].

Cele mai importante comunități grecești din Basarabia se stabilesc în Ismail, prin urmare, statutul privilegiat al acestui oraș a avut efecte pozitive și asupra diasporei grecești. Politica în cauză a fost dictată de dorința autorităților ruse de a stimula comerțul la gurile Dunării, inclusiv de a intensifica circuitul mărfurilor pe teritoriul Basarabiei. În acest context, Ismailul a primit, în 1828, aceleași beneficii de care se bucura și orașul Kerci din Imperiul Rus și care prevedeau facilități fiscale pe o perioadă de 25 ani, inclusiv obținerea cotei de 10% din veniturile activității vamale. Activitatea vamală s-a consolidat prin oferirea Ismailului a statutului de Vamă Principală cu caracter depozitar. Aceasta prevedea ca achitarea tarifelor vamale pentru mărfurile străine să se efectueze prin acest punct vamal. Poziția orașului s-a consolidat în 1829, când vama din Reni a fost transformată în avanpost de graniță, iar atribuțiile acesteia au fost transferate vamei din Ismail. Totodată, locuitorilor din Ismail li s-a oferit posibilitatea de a investi în întreprinderi cu profil comercial-meșteșugăresc și de a se înscrie în categoria negustorilor de ghildă [30, p. 200].

Această localitate a fost antrenată în circuitul migrator la începutul secolului al XIX-lea. În viziunea cercetătoarei Elena Batcinscaia, fluxul migrator ce s-a abătut asupra așezării Ismail a început la 22 octombrie – noiembrie 1809 și a durat până în august 1812 și se confirmă prin solicitările a 1420 de familii de a se stabili în Ismail, evenimente ce s-au derulat în contextul schimbării stăpânirii otomane cu cea rusă [323, p. 41-50]. Potrivit listelor disponibile, poate fi stabilită structura etnică a 1316 de familii din cele 1420. Astfel, 455 de familii erau de ucraineni (34,7%), 455 (34,7%) – de moldoveni, 172 (13,10%) – de turci, 72 (5,5%) – de cazaci, 59 (4,5%) – de ruși, 43 (3%) – de ruși de rit vechi, 29 (2,1%) – de armeni, 25 (1,9%) – de bulgari, 6 (0,5%) – de greci și romi [323, p. 44]. Cercetătoarea îi plasează în rândul grecilor pe Alexandru Nicolaevici, în vârstă de 33 de ani, care s-a stabilit în Ismail împreună cu doi slujitori ai săi, Stoian Iani și Stefan Antonov. În același rând este amintit și Petru Șero, în vârstă de 30 de ani, care a locuit anterior în Varna, apoi în Galați și, în ultimă instanță, împreună cu familia sa, se stabilește cu traiul în Ismail [303, p. 154].

Datele documentare ne indică, în anul 1813 în Ismail, 66 de persoane [3, inv.1, d.2, f. 166]. Către anul 1817, numărul populației grecești se va majora. În viziunea cercetătorului D. Poștarencu, numărul grecilor se ridică la 23 de familii, inclusiv 40 de burlaci, ceea ce reprezintă

2,4% din populația Ismailului [165, p. 68]. Datele documentare, păstrate în Fondul Guvernului Regional al Basarabiei din ANRM ne confirmă prezența a 131 de greci, 88 de sex masculin și 43 de sex feminin în acest an [6, inv. 2, d. 495, f. 3-121]. Putem să stabilim și numele reprezentanților acestei etnii, aceștia făcând parte din aristocrația greacă: Zanhiri Iurie, fiul său Dedomacov, fratele său Ioan, mama lor Eftimia, fiica Maria; Estafii Dimitrie, fiul său Macaropolo; Chiriac Nicolae, fiul său Chiriuș, fratele său Ioan, nepotul Constantin; Pantazi Popagheorcev, fiul Popagheorcev; Stamati Nicolae, fiul său Tatacu [6, inv. 2, d. 495, f. 3 verso].

Date cu referire la negustorii greci din Ismail pentru anul 1818 sunt prezentate și de cercetătoarea L.Țiganenko. Aceasta îi menționează pe Constantin Popazoloprasin, Diorei Papandopulo-Corfino, Constantin Saciaglo, Petru Varnaiot, Andrei Zaravino, Alexandru Nestorovici, Matei Draghiceivici, Ioan Duma, care se ocupau cu comerțul, dar, fiind de viță nobilă, îi întâlnim în registru și la categoria nobililor [311, p. 218-220].

Complexitatea datelor pentru anii 1817-1818 în stabilirea numărului etnicilor greci în Ismail constă în caracterul fluctuant al procesului migrator de la începutul secolului al XIX-lea. În anul 1817, potrivit „Registrului de transcriere a stărilor pe regiunea Basarabia”, erau înscrise 818 familii, dintre care 3 familii de comercianți greci: Anastasii Vitli, Ivani Moilea, Dmitrii Sarro [6, inv. I, d. 495, f. 305]. Datele din anul 1818, întocmite de poliția din Ismail, indică un număr de 58 de familii de greci, atestate și în anul 1817, 3 familii nou-venite și 32 de familii plecate, astfel contribuabili fiind 29 de familii [6, inv. I, d.495, f. 324]. Printre familiile plecate din localitate se enumără Stamati Nicolai Titaculi, Pavel Ivan Porgati, Ivan Panagoti, Dmitrii Zaso, Nicolai Anton Mitaxa, Iani Grec etc. [6, inv. I, d. 495. F. 321 verso-323].

În opinia istoricului Ion Gumenâi, conținutul acestui document reflectă realitatea procesului de emigrare a diferitor etnii pe parcursul anilor 1817-1818. Aceste date nu se referă la cei plecați din regiune în timpul transcrierii, ci la cei care au venit noi. Autorul pune la îndoială marile derapaje statistice, înaintate de autorități, considerând că în anul 1817 au fost omiși din recensământ reprezentanții mai multor etnii [119, p. 227-237]. Prin urmare, putem presupune că în anii 1817-1818 numărul grecilor din Ismail ar constitui circa 140-145 de persoane.

Această cifră este enunțată și de cercetătoarea S. B. Kuzmina, care menționează că în anul 1819 în Ismail sunt atestați 131 de greci ce se ocupau cu negoțul, având în proprietatea lor 20 de locuințe, 1 bordei, 12 tarabe pentru comerț, 5 magazine, o fabrică de săpun, 6 pivnițe și 4 mori. Printre cei mai avuți îl remarcă pe Zamfir Zemanov, care dispunea de 4 pivnițe și 2 magazine [306, p. 25].

Istoricul G. Arș opinează că cea mai numeroasă diasporă grecească din Basarabia era cea din Ismail, care, în anul 1820, era constituită din 369 de greci (supuși ruși, britanici și turci) din populația urbei de 8439 de persoane [226, p. 90]. Dintre persoanele nominalizate, nobili de etnie

greacă erau următoarele familii, Constantin Papazolo Prasin, Papandopolo Corfino, Constantin Coacioglo, Petr Varniot, Andrei Fiodorov, Alexandr Pascalov [304, p. 32]. Prezența grecilor în Ismail este confirmată și de procesul încartuirii militarilor în casele orășenilor. Pentru a scăpa de această obligație, familiile înstărite din oraș plăteau sume de bani anuale, în scopul închirierii spațiilor locative pentru militari.

În 1822, în aceste scopuri, a fost adunată suma de 6494 de lei 18 parale, printre donatori fiind și grecul Ergandopolo, iar grecul Andrei Zaravin este menționat cu prilejul unui litigiu financiar: el, fiind membru al comisiei de încartuire, pretindea suma de 286 lei, care a fost cheltuită pentru repararea clădirilor [144, p. 91].

Potrivit cercetătoarei S. Corlăteanu, în anul 1824, în orașul Ismail locuiau 3 familii de nobili greci și 150 de familii de birnici greci [67, p. 535]. Un număr mai mic este înregistrat în recensământul fiscal din 19 august 1824, care indică 65 de birnici, inclusiv 28 pe liste speciale [13, inv. I, d. 98, f. 54 verso-55].

Către 1827, în cetatea Ismail, în Tucikov și cătunele dependente administrativ de acestea se numărau 68 de familii, 30 dintre care erau burlaci, 230 erau persoane de sex masculin și 240 – de sex feminin [291, p. 375]. Din aceste date deducem o evoluție progresivă a numărului de greci, fapt determinat de consolidarea economică a orașului și portului Ismail, ceea ce oferea perspective favorabile pentru negustorii greci. Însă datele statistice fiscale pot crea unele confuzii. De exemplu, în numărul de 150 de familii de greci, atestate în anul 1824, erau incluși și burlacii. De aici reiese și concluzia că, în anii 1827-1828, numărul grecilor din Ismail a atins cifra de 400-500 de persoane.

O situație mai clară poate fi constatată într-un alt centru important pentru comunitatea greacă din sudul Basarabiei – orașul Akkerman. Identificarea elementului grec la sfârșitul secolului al XVIII-lea se efectua pe principii confesionale, prin urmare, în cetatea Akkerman, în 1774, erau înregistrați 502 capi de familie, înregistrați în confesiuni în care grecii și valahii constituiau 167 de capi de familie (circa 334 persoane), armeni – 267, romi – 56 (circa 112 persoane) [256, p. 36]. Prezența unei comunități grecești în Akkerman, în anul 1790, este semnalată și de călătorii străini, de exemplu, P.B. Campenhausen vorbește despre 30 de familii de greci [55, p. 871].

Lipsa populației musulmane în orașele din sudul spațiului pruto-nistean la începutul secolului al XIX-lea poate fi explicată prin retragerea lor pe parcursul și după finalizarea ostilităților ruso-turce. Conform datelor statistice, în anul 1806 în localitatea Akkerman sunt înregistrați 303 greci și moldoveni, 534 de armeni, 36 de romi, în oraș mai fiind atestați evrei și ucraineni [256, p. 37], valori ce vor crește către 1809, când deja sunt consemnate 46 de familii de

români (230 de persoane), 30 de familii de armeni (150 de persoane) și 28 de familii de greci (140 de persoane) [2, inv. 1, d. 3639, f. 101.]. După 1812, ponderea grecilor se va majora. Statistica din 1815 atestă 145 de gospodării de greci din totalitatea de 591 gospodării [6, inv. 3, d. 474, f. 135]. Conform datelor statistice, în anul 1816 sunt înregistrați 99 de capi de familie de etnie greacă [5, inv. 1, d. 44, f. 261-266]. Diferențele de date ce apar între statistici și recensămintele fiscale sunt determinate de arealul supus statisticii sau recensământului și de procesul migrației interne. Prin urmare, în anul 1817, pentru orașul Akkerman și suburbiile sale Șaba, Turlachi, Kamennîi Most și Ceaura Mică au fost înregistrate 1160 de familii și 285 de celibatari, grecii reprezentând circa 100 de familii (6,9% din numărul total al populației) [165, p. 70]. Aceste date statistice pot fi confirmate și prin informațiile poliției orășenești din Akkerman din 28 mai 1818, potrivit cărora numărul populației grecești ar constitui 465 de persoane (8,3 % din populație), toți fiind concentrați în oraș [6, inv. 2, d. 743, f. 46].

Un izvor important în stabilirea numărului de etnici greci îl constituie registrele fiscale, păstrate din arhiva din Ismail. Astfel, conform datelor statistice pentru anul 1819, sunt atestați 61 de capi de familie de etnie greacă (159 de sex masculin și 156 de sex feminin) [1, inv. 1, d. 4, f. 81-89 verso.]. Numărul etnicilor greci este dedus din mărimea prestațiilor către stat, acumulate de la comunitatea greacă. Astfel, în anul 1820 fiecare familie achita un impozit de 24 de lei [1, inv. 1, d. 51, f. 5], fiind consemnate 67 de familii de greci, cu 6 familii mai mult în comparație cu datele din 1819. Pe lângă greci, în listele fiscale au fost incluse și 700 de familii de ucraineni, 127 – de moldoveni, 54 – de bulgari, 124 – de armeni și 68 – de evrei [1, inv. 1, d. 51, f. 5 verso]. În baza acestor date, se poate concluziona că comunitatea greacă ar fi constituit circa 5,9 % din populația orășenească. Acest procentaj este calculat cu mare aproximație, deoarece din statistică au fost excluse persoanele privilegiate din rândul clerului și al nobilimii, unde grecii ocupau un loc important.

Inconsecvența statisticilor privind numărul populației orășenești se relevă și în raportul Expediției Statistice de Stat din Akkerman din anul 1821, în care sunt indicate următoarele date: ucraineni – 617 capi de familii, „velicoruși” – 109, moldoveni – 193, armeni – 104, greci – 72, bulgari – 55, evrei – 57 [1, inv.1, d. 52, f. 9]. Din anul 1821 se observă o tendință ascendentă privind numărul grecilor. Drept argument pot fi aduse dosarele de încasări ale contribuțiilor fiscale de la locuitorii orașului Akkerman pentru anii 1822, 1823 și 1828. Datele fiscale indică faptul că în prima jumătate a anului 1822 sunt prezente 72 de familii grecești, ce urmau să achite 864 lei [1, inv.1, d. 83, f. 15-18 verso]. Despre plata impozitelor de stat pentru prima și a doua jumătate a anului 1823 se spune că le-au achitat 77 de familii grecești a câte 31 lei, în total 2387 lei [1, inv.1, d. 122, f. 9-9 verso]. O completare esențială o constituie și datele statistice din

1827, conform cărora în ținutul Akkerman erau atestați 470 de greci, inclusiv 212 de sex feminin și 258 de sex masculin, iar în localitatea Akkerman numărul acestora constituia 454 persoane – 206 femei și 248 bărbați [291, p. 107-114]. În baza tabelului vistieriei de stat, 99 de familii grecești urmau să achite impozitul pentru anul 1828, care constituia 1197 ruble, 90 copeici [1, inv.1, d. 446, f. 2-2 verso]. De asemenea, se achita prestația locală, în mărime de 3 ruble pe cap de familie, de la comunitatea greacă încasându-se 297 ruble [1, inv.1, d. 446, f. 19-19 verso].

Din cele expuse mai sus, se poate concluziona că în anii 1817-1818 în Akkerman locuiau aproximativ 100 de familii de greci. Ulterior, are loc o diminuare până la 60-70 de familii, cauzată de incertitudinea politică apărută după adoptarea, în 1818, a unui nou statut al Basarabiei. Însă, după anul 1821, are loc o nouă ascensiune a numărului de greci, astfel încât, în 1828, să se ajungă la nivelul din 1818.

Numărul mare al membrilor comunității grecești din Akkerman este determinat și de prezența portului, care oferea orașului perspective economice și comerciale favorabile. Pe parcursul anilor 1818-1828, în portul Akkerman au fost înregistrate peste 200 de vase comerciale, ce au transportat mărfuri în valoare de peste 300.000 mii de ruble [242, p. 84].

O importantă comunitate greacă s-a constituit și în orașul Chișinău. Creșterea comunității grecești a fost favorizată de statutul acestei urbe, care devine capitala provinciei Basarabia, un centru politico-economic și religios important. Trebuie însă să menționăm că elementul grecesc a fost prezent aici și anterior evenimentelor din 1812. Conform recensământului din 1774, în rândul birnicilor sunt atestați Constantin și Anton grec, iar în rândul clericilor popa Constantin grec [156, p. 433-435]. În recensământ nu avem atestate nume de nobili, însă, conform studiului istoricului grec Constantin Papoulidis, în anii '70 ai secolului al XVIII-lea, în Chișinău s-au stabilit membrii familiei Catacazi, originari din peninsula Mani, fapt ce ar demonstra că numărul etnicilor greci ar fi mai mare decât cel stabilit în recensământ [329, p. 341]. Prezența negustorilor de origine greacă este confirmată de datele din anul 1797 pentru târgul Chișinău, unde sunt menționați 57 de negustori, printre care și grecul Antonie Damasachi Pocalis. La acestea adăugăm și datele statistice din 1798, care îi prezintă pe proprietarii dughenelor din târgul Chișinău, printre care este amintit Dumitru Grecu Pitaru sau Eni Grecu [100, p. 215]. În târgul Chișinău, grecii dețineau în proprietate bunuri imobiliare. De exemplu, în 1808 este consemnat grecul, supus rus, Popa Nicolae Tanasii, proprietar al unei locuințe [161, p. 221]. În același an este atestat și grecul Stoian, care oferea dughenele sale în chirie pentru negustorii Mihail și Akim Anokin [161, p. 203].

Evoluția numerică progresivă a comunității grecești în Chișinău survine după 1812. În viziunea lui Wighel, stabilirea grecilor în Chișinău are și o conotație economică, deoarece viața în Chișinău era mult mai ieftină decât la Odesa [235, p. 98]. Orașul Chișinău a atras elita

intelectuală și economică a regiunii, aceasta concentrându-se în cadrul unor cartiere anume ale orașului, fapt ce a determinat ulterior denumirea străzilor în Chișinău, cum ar fi str. Grecească, str. Mitropolit Grigore al Irinopolului, burgomistru Stavru Dimu sau Iordache Sallos [38, p. 85-86].

Până la mijlocul secolului al XIX-lea nu există date statistice concrete care să reflecte componența națională a populației provinciei și orașului Chișinău. Cert este faptul că anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a creat condiții favorabile pentru stabilirea fluxurilor de migranți în oraș, cu atât mai mult că orașul Chișinău obține statutul de centru administrativ al regiunii.

Acest fapt a stimulat așezarea cu traiul a unui număr mare de funcționari ruși, evrei, ruteni, greci și de alte etnii. Respectiv, în perioada 1812-1828, populația Chișinăului a crescut de 3 ori, ritmul de creștere fiind de 303% față de anul 1812, cu un spor mediu anual de 888 de locuitori [321, p. 169].

Prezența grecilor în Chișinău este semnalată și în impresiile călătorilor străini, care menționau că orașul „este o localitate neînsemnată pe râulețul Bâc. Orașul este locuit de moldoveni, greci și evrei...” [55, p. 1149]. Un argument al prezenței comunității grecești reiese din faptul că la 25 noiembrie 1813 Mitropolia din Chișinău a primit de la Sf. Sinod 20 de exemplare ale Noului Testament în limba greacă, cu scopul de a fi împărțite „unor greci sărmani pentru un preț redus”. Exemplarele au fost vândute pentru o sumă de 10 ruble [194, p. 239].

De asemenea, analiza reclamațiilor locuitorilor din Chișinău în privința samavolniciei demnitarilor ruși confirmă și prezența grecilor. Este cazul plângerii din februarie 1814 împotriva funcționarului Criukov: printre cei care au semnat grecește se număra Hristu Nicolau și Zano Deodosu [179, p. 3].

Constituirea unei comunități grecești în Chișinău este demonstrată prin sălășluirea coloniștilor transdanubieni. În raportul publicat de M. Poprujenko și datat cu anul 1816 sunt indicate 513 familii de coloniști, printre care 3 grecești [179, p. 16]. Datele statistice din august 1817 semnalează prezența a 33 de familii de greci, iar informațiile statistice din anul 1818 consemnează 146 de persoane în Chișinău, care reprezintă 1,3 % din populația urbei [163, p. 27].

Creșterea numerică a etnicilor greci poate fi demonstrată și în baza statisticilor fiscale din anii '20. Astfel, în anul 1820 sunt înregistrate 30 de familii de greci, în anul 1823 – 46 de familii, iar în anul 1824 sunt atestate 36 de familii, inclusiv 2 burlaci. Istoricul V. Tomuleț, analizând recensământul fiscal din 1824, menționează că, pe lângă cele 36 de familii de greci, în listele speciale ale statisticii mai erau incluse 5 familii de greci și 2 burlaci. Autorul explică prezența acestora prin transferarea lor din alte gubernii ale Rusiei, iar documentele lor nu au fost examinate de Guvernul Regional, inclusiv ale unei familii care nu s-a prezentat [207, p. 98; 13, inv. 1, d. 100, f. 198-199]. Datele statistice din 16 august 1824 arată 24 de familii, 1 văduv și 3

burlaci [13, inv. 1, d. 98, f. 45 verso-46]. Creșterea numărului familiilor de greci, îndeosebi în perioada anilor 1820-1823, este pusă în corelație cu consecințele mișcării eteriste. Documentele atestă un aflax masiv al migranților greci, mulți dintre care s-au statornicit în Chișinău. O sursă ce ne prezintă această realitate o constituie listele migranților greci, moldoveni și valahi, stabiliți în orașul Chișinău în anul 1823 [13, inv. 2, d. 679, f. 1- 47 verso]. Documentul include 563 de familii, cu un număr de 1200 de persoane. Or, stabilirea numărului exact al grecilor care locuiau pe atunci în oraș prezintă o dificultate, din cauza rusificării numelor sau pentru că în documente nu era specificată originea etnică a imigranților, autoritățile reducându-se doar la indicarea îndeletnicirii profesionale a acestora (Tabelul 3).

Prezența grecilor în Chișinău este semnalată și de poetul rus A. Pușkin, care, în anii 1820-1823, s-a aflat în Basarabia. Acesta a cunoscut mai multe familii de greci cu tradiții nobile – Constantin Ghica, Ypsilanti, Cantacuzino, Ralli, Suțu, Mavrogheni, Stamu, Plaghino și Rosetti, inclusiv mulți intelectuali, cum ar fi Petru Manega, doctor în științe juridice, care se afla pe teritoriul Basarabiei, din anul 1820, cu scopul elaborării normelor juridice pentru legislația basarabeană, precum și medicul Constantin Papandopulo [294, p. 404-456].

Menționăm aici și harta Chișinăului, material publicat de către I. Halipa, unde sunt prezentate proprietățile deținute de nobilii greci în Chișinău în anul 1823 [121, p. 81]. Printre proprietățile grecilor se evidențiază casele lui Mihalache Cațică, Toma Panicopulo, Zamfirache Ralli, principele Alexandru Cantacuzin, principele G. Cantacuzin, casa Millo, casa Rizo, Petrache Mavrogheni etc. Familia Ralli deținea o casă pe strada Nikolaevskaia (str. Columna) [261, p. 104]. Iar Gheorghe Cantacuzino avea în proprietate o casă pe strada Gostinaia (Mitropolit Varlaam) la intersecție cu Meșceanskaia (Sfatul Țării) [261, p. 27]. Petrache Mavrogheni locuia la intersecția străzii Gostinaia (Mitropolit Varlaam) cu Moghiliovskaia (str. Petru Movilă) [261, p. 93]. Iar în partea de jos a orașului, în apropierea bisericii Buna Vestire, se afla locuința lui Mihalache Cațică, ce a ocupat funcția de colector de taxe vamale în Basarabia până în anul 1825 [13, inv. 1, d. 306, f. 21.]. Aceste date nu sunt complete.

În opinia noastră, numărul grecilor era mult mai mare, întrucât mulți dintre ei locuiau cu chirie, cum este cazul lui Calipso Polihroni și a mamei sale Polihronia, care, la mijlocul anului 1821, s-au mutat la Chișinău, unde închiriau două odăi [121, p. 95] la intersecția străzilor Gostinaia și Alexandrovskaia (Mitropolit Varlaam și Ștefan cel Mare), în apropierea casei familiei Millo [261, p. 99].

Un izvor ce indică completarea numărului membrilor comunității grecești sunt cererile privind acordarea supușeniei ruse, documente în care se menționa locul de reședință al solicitantului. În anul 1820, în Chișinău se stabilește grecul Arghire Dîmo, originar din insulele

Ionice, care s-a manifestat prin acțiuni filantropice pentru acest oraș [173, p. 129]. În aceste izvoare îi regăsim printre chișinăuieni pe grecii Panaite Pano (1821) [6, inv.2, d. 606, f. 1.], Ioan (1824) [6, inv. 2, d.700, f. 2 verso], frații Lutrarie (1824) [13,inv. 1, d. 98, f. 146-147 verso.], Constantin Sigara (1827) [6, inv. 3, d. 413, f. 2.] etc. Procesul stabilirii cu traiul în Chișinău era în acea perioadă destul de intens. Potrivit rapoartelor comisiilor orășenești pentru perioada 20 octombrie – 20 noiembrie 1824, în lista orășenilor au fost înscrși 2 familii de greci și un burlac [13, inv. 1, d. 100, f. 99.], iar de la 21 noiembrie până la 19 decembrie sunt menționate 7 familii și 2 burlaci greci [13, inv. 1, d. 100, f. 168].

Studierea necropolei Chișinăului constituie, de asemenea, o sursă documentară pentru analiza numerică a comunității grecești. Informații cu referire la cimitirele din Chișinău sunt oferite și de Gh. Ghibănescu. Majoritatea mormintelor descrise se referă la sfârșitul secolului al XIX-lea, însă sunt menționați și cu referire la persoane ce au activat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Printre aceștia sunt și etnici greci, cum este cazul lui Șt. Ghica, înmormântat în cimitirul Malina, sau al membrilor familiilor Rali, Stamu, Iamandi, ale căror morminte au fost atestate în cimitirul Râșcani [116, p.92]. Informații prețioase au fost publicate de istoricul V.Stavilă, care menționează numele mai multor greci înmormântați în Chișinău la începutul secolului al XIX-lea, printre care: Gani Atanasie, decedat în 1822, la vârstă de 65 ani, Iamandi Ioan, decedat în 1824, la vârstă de 40 de ani, Cantaragiu Apostol, decedat în 1824, la vârstă de 40 ani, Paninopolo Toma, decedat în 1826, la vârstă de 42 de ani, Papadopolo Panait, decedat în 1829, la vârstă de 56 de ani, Mavrocodini Constantin, decedat la vârstă de 40 de ani etc. [181]

Conform datelor din 1825, în Chișinău locuiau 43 de familii de greci, adică 1,07 % din populația orașului [12, inv. 1, d. 267, f. 6-9 verso]. Veridicitatea datelor respective este confirmată și de listele electorale pentru alegerile în Duma orășenească din Chișinău din anul 1825, la care au participat 42 de alegători greci [12, inv. 1, d. 222, f. 146-147 verso].

Din cele expuse mai sus, deducem că în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Chișinăul se transformă treptat într-un conglomerat multiethnic, unde un loc aparte l-a ocupat comunitatea greacă, constituită aproximativ din 33 – 43 de familii.

Etnicii greci sunt atestați și în localitatea Reni, care s-a consolidat, îndeosebi, în baza migrațiilor masive de la începutul secolului al XIX-lea, fapt confirmat de funcționarul rus P.Svinin, care menționa, în 1816, că populația acestei localități „este constituită preponderent din bulgari și greci” [287, p. 314] – afirmație evident exagerată, mai ales că nu sunt prezentate date cu referire la numărul acestora. Un impediment în stabilirea numărului grecilor după datele fiscale din 1817 pentru Reni l-a constituit lipsa mențiunilor cu referire la apartenența etnică a localnicilor. Cu toate

acestea, sursele documentare elucidează o onomastică caracteristică etnicilor greci, de exemplu: Popandopulo, Anghelopolo, Papaianopol etc. [6, inv.2, d. 497, f. 2-29].

Prezența grecilor în Reni ne este semnalată și de istoricul V. Zelenciuk, care consemnează înscrierea, în 1819, în categoria micilor burghezi a 100 de greci [248, p. 187]. Acest fapt este confirmat și de către istoricul G.Arș, care menționa că, în anul 1820, din 24360 de imigranți transdanubieni 830 erau greci. Majoritatea dintre ei s-au așezat în localitatea Tomarova (Reni) [226, p. 90]. Numărul grecilor în Reni era cu mult mai mic: conform datelor statistice din anul 1822, în orașul Reni locuiau circa 1487 de persoane, 122 dintre care erau greci. Dintre alte etnii în oraș mai locuiau 745 de moldoveni, 273 de ucraineni, 173 de bulgari, 132 de velicoruși și 39 de evrei [6, inv. 3, d. 747, f. 119 verso]. Potrivit cercetătoarei S. Corlăteanu, în anul 1824, în orașul Reni erau 30 de familii de birnici greci, 7 birnici cu cazier stabil și 45 de persoane fără cazier stabil [67, p. 535]. Datele fiscale din 19 august 1824 indică 23 de familii de birnici, inclusiv 45 burlaci, în listele speciale – 42 de birnici [13, inv. 1, d. 98, f. 55 verso-56]. Iar în anul 1827 sunt atestate 65 de familii de etnie greacă [231, p. 82].

Din cele relatate *supra*, constatăm că numărul grecilor în așezarea Reni a oscilat de la 100 până la 250 – 300 de persoane.

Continuitatea elementului grec o putem sesiza și în localitatea Chilia. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, în ajunul războiului ruso-turc din 1768-1774, populația Chiliei constituia circa 4000 de locuitori, dintre care 1396 erau musulmani, iar printre creștini se aflau și greci. Drept argument ne servesc datele statistice din 1790, conform cărora în Chilia populația nemusulmană constituia 801 persoane, inclusiv 603 moldoveni, 112 armeni, 86 de greci [256, p. 39]. Numărul grecilor se va diminua la începutul secolului al XIX-lea, acest fapt poate fi demonstrat în baza datelor statistice din 1806, care atestă că în Chilia erau înregistrați, pe lângă populația musulmană, încă 698 de moldoveni, 27 de greci, 22 de sârbi și 9 bulgari [256, p.39]. Datele statistice din 1808 îi menționează ca greci pe protopopul Panaiot Grigoriev, pe negustorii Timofei Tovri și Anuki, fiul lui Manuil Diak, pe pescarii Nicolae Ivanov și Gheorghe Vasiliev, pe croitorul Astafie Petrov [161, p. 314]. Numărul de greci în Chilia ar fi mai mare în 1808, mulți ar fi locuit în chirie, cum este cazul negustorului din Odesa Kiriakov Constantin, care închiriază prăvălii [161, p. 245]. După anexarea Basarabiei, componența etnică a orașului Chilia era pestriță. În noiembrie 1814, din numărul total de 1593 de locuitori, 7 erau nobili, 14 – fețe bisericești, 464 – ucraineni, 350 – lipoveni, 610 – moldoveni, 38 – bulgari, 34 – ruși, 12 – romi, 36 – evrei și 28 – greci, fiind consemnate doar persoanele de sex masculin [163, p. 24], cifră ce va crește până la 43 de persoane, în 1817, sau 1,2% din populația urbei[163, p. 28]. În datele statistice din 1827 pentru Chilia grecii nu au fost menționați.

Prezența grecilor în ținutul Hotin ne-o confirmă reclamațiile semnate de moșierii și negustorii din acest ținut împotriva pârcălabului Samos în octombrie 1814. Printre semnatori se numără grecii Antonachi Paleologu, Gheorghe grecu, medicul Metaxa [179, p. 16]. În celelalte așezări urbane din Basarabia numărul grecilor este nesemnificativ: doi negustori din localitatea Fălești, în 1817 [285, p. 3-230], în orașul Bender, în anul 1818, printre coloniști este menționat doar Vasiliu grec [6, inv. 2, doc. 442, f. 57 verso]. O pondere redusă a grecilor este atestată și în localitățile Orhei și Bălți.

Etnicii greci se stabileau preponderent în localitățile urbane. Dar îi regăsim și în localități rurale, unde constatăm că ponderea acestora este scăzută. Din 144 de localități rurale din ținutul Hotin, prezentate, conform statisticii din 1820, de către istoricul Valentin Tomuleț, în doar 14 sunt atestați etnici greci [213, p. 681-825]. Analizând în ansamblu aceste localități, noi am remarcat nivelul scăzut al prezenței grecilor: în majoritatea cazurilor este atestată câte o familie sau două de greci. Informațiile acestea sunt caracteristice și pentru localitățile rurale din regiunile centrale ale Basarabiei, drept dovadă servindu-ne cartografia Basarabiei din 1820 pentru ținutul Orhei, material publicat de istoricul Constantin N. Tomescu [192, p. 5-58]. Conform acestui document, în ținutul Orhei existau 358 de sate, cuprinse în 14 ocoale. Autorul descrie doar 127 de sate, în care putem atesta și o prezentă a etniei grecești (Tabelul 4). Documentul nu reflectă complet populația din ținutul Orhei, însă ne oferă o anumită imagine a prezenței etnicilor greci în localitățile rurale și târguri. Din cele 127 de localități, descrise de N. Tomescu, în 38 au fost atestați greci. Numărul acestora a fost extrem de mic – de 159 de persoane. Ponderea prezenței acestora a constituit circa 1,3% din numărul total al populației în satele vizate. În majoritatea localităților rurale a fost înregistrată câte o familie, un număr mai mare a fost constatat în târguri, cum este cazul târgului Orhei – cu 11 persoane, Criuleni – cu 15 persoane. Datele respective ne mai informează despre îndeletnicirea negustorească a grecilor. În baza surselor disponibile, remarcăm predominarea grecilor din rândul păturilor privilegiate – al proprietarilor funciari. Un segment important este ocupat de arendași, de asemenea, este mare numărul de holtei în rândul acestora, ceea ce ne face să considerăm că se aflau în localitățile respective temporar.

Prezența grecilor printre coloniștii transdanubieni a fost analizată *supra*, însă documentele de arhivă arată că în localitățile rurale veneau proprietari funciari, arendași și mici negustori. Grecii, deseori, arendau moșiile mănăstirilor închinată prin intermediul unui împuternicit al mănăstirii, ce se afla la Chișinău. Prin prisma acestor tranzacții, pot fi acumulate informații suplimentare privind elita nobilă greacă din așezările rurale din Basarabia. Ca pildă poate servi evoluția stăpânirii moșiei Vasilcău, moșie ce era în proprietatea mănăstirii Golia. În anul 1813, mănăstirea dă în arendă moșiile sale din Vasilcău, Vărăncău, Slobozia-Vărăncău,

Redi, Zăluceni, Socol, Rașcov, Climăuți căminarului Zamfirache Rali pentru suma de 14000 de lei. La mijlocul anilor '20, arendaș al acestei moșii devine Nicolae, supranumit de săteni „grecul”, deoarece era de pe pământurile elene. Despre acest grec există puține informații. Se cunoaște doar că la 9 mai 1824, la vârsta de 25 de ani, acesta se cunună cu Dochița, fata lui Toma Nedelschi din Vasilcău. Ulterior, moșia a fost preluată de un alt grec, Manolati Sandu, despre care sunt mai multe informații, acesta fiind apreciat de arhiepiscopul Golian, reprezentantul mănăstirii Golia, ca cel mai bun arendaș dintre toți pe care îi avea la acel moment. Aceste aprecieri își aveau temeiul în activitatea financiară a lui Manolati Sandu. Din cauza abuzurilor sale fiscale, a avut loc un conflict cu localnicii din Vasilcău. Manolati Sandu locuia în satul Trifăuți, unde avea în posesie două gospodării; una pentru el și sora lui, iar cea de-a doua – pentru vătav. Moșia învecinată, Slobozia-Vărăncău, de asemenea, era arendată de greci, pe ea locuind Safianova, de origine greacă, cu fratele său [64, p. 27-28].

De regulă, grecii sunt atestați în localitățile rurale și ca mici negustori. În localitatea Leușeni, de exemplu, în 1816 erau 3 negustori greci [20, p. 48].

În ținutul Hotin, numărul grecilor era foarte redus, însă foarte mulți moșieri de origine greacă dețineau proprietăți în zona respectivă. De exemplu, satul Buzovița, aflat în proprietatea lui Iordache Cantacuzino, deținea 350 de fălci de fânețe, 400 de fălci de loc arabil, 200 de fălci de imaș și o moară. În administrarea sa mai erau localitățile Trebisăuți, Bulboca și Mărcăuții. Un alt boier, Mavrocordat, deținea în satul Cumărău 560 de fălci de fânețe, 600 de fălci de loc arabil, 220 – de imaș și 4 mori. Printre alte localități cu moșieri de origine greacă se numără Edinița și Molodova [191, p. 64]. Un alt exemplu de proprietari greci este familia Cuțoiani (Kuțovschi), care locuia pe moșia Bârnova de Jos, în următoarea componență: Zoe Cuțoiani, soția sa Ana, împreună cu fiii săi Ivan, Gheorghe, Dimitrie și Vasili, care au reușit să se încadreze în ierarhia funcționarilor ruși: de exemplu, Ivan Zoe Cuțoiani devine căpitan militar și este trecut în rezervă în martie 1827 [13, inv. 1, d. 817, f. 84-85].

Majoritatea elitei grecești își petrece o mare parte din timp pe moșiile sale. Dispunem de câteva exemple de boieri greci, care locuiau permanent în așezările rurale. În baza actelor documentare depistate de V. V. Tomazov în arhiva din Odesa, în anul 1829 familia Ralu Moruzi locuia în așezarea Comarova, ținutul Hotin, familia fiind compusă din următorii membri: feciorii Alecu de 28 ani, Dimitrie de 26 ani, Panaiot de 14 ani, Constantin de 9 ani și fiicele Zoița de 18 ani, Efrosenia de 16 ani, Maria de 14 ani și Agliția de 10 ani, precum și mama lor [309, p. 125].

Aceste date documentare demonstrează că procesul migrator al etnicilor greci avea un caracter continuu, mai accentuat în unele perioade, iar în altele mai diminuat, în dependență de conjunctura geopolitică din Balcani.

Din cele relatate *supra*, constatăm că evenimentele politice de după 1812, care s-au soldat cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, au avut o influență puternică asupra constituirii comunității grecești în acest areal geografic. Referitor la numărul membrilor acestei comunități, în istoriografie se vehiculează cifra de 2-3 mii de persoane. În opinia noastră, numărul grecilor – în așezări urbane și rurale – a fost de 600 de familii, în 1817. Etnicii greci se stabileau preponderent în orașe și târguri. Prezența lor în localitățile rurale a fost determinată de pătrunderea migranților transdanubieni, cu o oarecare pondere a elementelor grecizate din Balcani, care se identificau ca greci. Impactul mișcării eteriste din 1821 asupra creșterii numărului grecilor din Basarabia a fost decisiv, cifra dublându-se și ajungând până la 5-6 mii de persoane. Sporul a fost determinat de refugiarea eteriștilor greci, a etnicilor greci din Principate și a unui număr nesemnificativ de greci din Grecia. Acest număr sporit de migranți se va menține până în anul 1824, după care se va reduce până la 2500-3000 de persoane, în anul 1828. Acest proces a fost condiționat de următorii factori: migrarea mai multor familii de greci din Basarabia către alte gubernii ruse, atrase de un mod de viață mai confortabil, de perspective politice și economice mai avantajoase; echilibrarea vieții politice din Principatele Române și încetarea represaliilor turcești, ceea ce i-a determinat pe mulți greci originari din Principate să se reîntoarcă la baștină; intensificarea procesului de rusificare a populației, care a avut repercusiuni și asupra comunității grecești.

Referitor la repartizarea teritorială a etniei grecești, se constată că cea mai mare pondere a grecilor a fost în sudul Basarabiei, datorită stimulării procesului de colonizare a spațiului respectiv după exilarea populației musulmane de către autoritățile imperiale ruse. O altă premisă a fost crearea unui spațiu economic cu statut mai liberal în regiunile de sud ale Basarabiei, oportunități de care au beneficiat comercianții greci. De asemenea, apropierea de orașul Odesa a servit drept oportunitate economică. În Odesa s-a constituit o puternică comunitate greacă, care și-a extins influența și în așezările urbane din sudul Basarabiei. Acest proces s-a derulat în detrimentul localităților rurale, unde elementul grec va dispărea complet sau va prezenta o minoritate nesemnificativă. Statistica și recensămintele de la începutul secolului al XIX-lea demonstrează că populația greacă din așezările rurale era reprezentată de mici negustori, arendași, coloniști sau nobili care locuiau pe moșiile lor. În consecință, în Basarabia s-a constituit o comunitate grecească, care a evoluat pe întreg parcursul secolului al XIX-lea.

2.2 Statutul populației grecești din Basarabia în primele decenii după anexare

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a avut repercusiuni și asupra comunităților etnice din regiune. Situația acestora a fost determinată, în mare măsură, de politica promovată de autoritățile ruse față de ele, inclusiv față de comunitatea greacă, ce reușește să se încadreze în ierarhia politico-militară și economică a Basarabiei, fapt datorat statutului privilegiat acordat de autoritățile ruse.

Subiectul pe care-l punem aici în discuție a fost tratat doar tangențial în lucrările de sinteză, dedicate dezvoltării social-economice a Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea [267, p. 3-385; 200], în unele studii cu referire la instituțiile administrative ale Basarabiei [71, p. 102-129] sau în materialele privitoare la istoria nobilimii basarabene [115].

Statutul grecilor în societatea basarabească este elucidat de izvoarele timpului. De exemplu, în instrucțiunile amiralului P.V. Ciciagov, adresate, la 23 iulie 1812, guvernatorului civil al Basarabiei Scarlat Sturdza, se menționa antrenarea în comerțul regiunii a negustorilor străini, îndeosebi a celor bogați greci, acordându-li-se diverse înlesniri și privilegii [202, p. 107-114]. Promovarea elementelor alogene de către administrația rusă este confirmată de mărturiile funcționarului rus Loghinov, adresate contelui V.S. Voronțov la 7 iunie 1823. Descriind activitatea guvernatorului A.N. Bahmetev și fărâdelegile comise de funcționarii ruși din Basarabia, acesta menționa: „Un om așa de slab ca A.N. Bahmetev a devenit aproape un complice criminal al tuturor acestor poloni, greci, armeni, cu care dânsul a populat orașul Chișinău și tribunalele din regiunea sa” [73, p. 82].

Urmează a fi menționat și faptul că nu există un act normativ al legislației ruse ce ar viza expres statutul politico-juridic al comunității grecești pe teritoriul Basarabiei. De aceea, pentru a cerceta acest subiect, au fost utilizate următoarele categorii de documente:

1. Documente cu referire la statutul Basarabiei în componența Imperiului Rus;
2. Documente ce vizează politica comercială, promovată de administrația rusă în Basarabia;
3. Acte ce reflectă statutul coloniștilor din regiunea nou-anexată;
4. Acte ale autorităților imperiale cu referire la refugiații de origine greacă în Basarabia sau în guberniile ucrainene și ruse.

Statutul Basarabiei în componența Imperiului Rus a fost legiferat prin adoptarea, la 2 august 1812, a Regulamentului privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei [201, vol. 3, p. 85-88] și Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 [201, vol.3, p. 69-80]. Aceste acte confereau Basarabiei o autonomie limitată și provizorie, fiind stabilite juridic drepturile, privilegiile și obligațiile diferitor categorii sociale ale locuitorilor acestei regiuni. Scopul acordării diverselor privilegii a fost explicat în *Regulamentul* semnat de

împăratul Alexandru I la 2 august 1812, în care se stipula că „*Basarabia trebuie să devină model pentru popoarele vecine*” [169, p. 67]. Promovarea unei asemenea politici avea ca scop consolidarea poziției Rusiei în Balcani, iar pe plan intern – crearea unui sprijin social din partea populației alogene din Basarabia. Din această cauză imigranții transdanubieni, printre care erau și greci, au beneficiat de un șir de oportunități. Oferirea cetățeniei ruse oricărui locuitor al Basarabiei, inclusiv persoanelor ce urmau să se stabilească pe teritoriul provinciei, acordarea facilităților fiscale – „scutirea pe o perioadă de trei ani de plata impozitului general și a celui agricol către stat” [73, p. 115], inclusiv scutirea de serviciul militar – toate acestea au fost valabile și pentru comunitatea greacă. Iar conform Regulamentului din 1818, locuitorii Basarabiei au fost stratificați în următoarele categorii sociale: *clerul, nobilimea, boiernașii, mazilii, ruptașii, negustorii și mica burghezie, țăranii sau coloniștii agricoli, Țigani* (care aparțineau statului și moșierilor) și *evreii* [296, p. 16]. Autoritățile ruse au acordat privilegii clerului grec, care a fost egalat în drepturi cu clerul rus, inclusiv cu păstrarea privilegiilor obținute de la domnii Moldovei. De un statut special s-a bucurat și nobilimea care, de asemenea, a fost egalată în drepturi cu nobilimea rusă, păstrându-i-se, concomitent, drepturile și privilegiile susținute de obiceiurile locale. Totodată, nobilimea a obținut dreptul de a constitui propria Adunare Regională, pentru a-și alege funcționarii în instituțiile administrative [18, p. 32]. Ponderea semnificativă a grecilor în rândul nobilimii ne-a determinat să analizăm specificul politicii promovate de autoritățile imperiale față de această stare socială. Ne raliem opiniei cercetătoarei Cristina Gherasim, care menționează statutul dualist al boierimii basarabene după anul 1818, ce se caracterizează, pe de o parte, prin obținerea drepturilor și privilegiilor specifice nobilimii ruse, iar pe de altă parte, prin păstrarea poziției sociale deținute până la anexare [115, p. 12]. În acest context, pentru a înțelege statutul boierimii grecești, urmează să relevăm situația acestora în ajunul anexării Basarabiei la Rusia. Tradițiile regimului turco-fanariot, impus Principatului Moldovei la începutul secolului al XVIII-lea, s-au răsfrânt în mod direct asupra comunității grecești și a elitei sale nobiliare. Prin urmare, desemnarea domnitorilor în Principatele Române din rândul etnicilor greci, în perioada fanariotă, a avut ca efect favorizarea comunității grecești, așa încât grecii veniți în țară să ocupe funcții importante și ranguri de boierie corespunzătoare. Grecii au izbutit să înscrie în unele hătișerifuri ale sultanului posibilitatea de a fi chemați în slujbe ca și boierii pământeni. Astfel, hătișeriful pentru pronomiile Moldovei, adresat de Poartă domnului Grigore Ghica, la 4 noiembrie 1774, stipula că „pentru cinurile boieriilor a domnului Țării Românești și a Moldovei care erau obișnuite a se da la obraze credincioase și vrednici din boieri pământeni și greci ,așa să se urmeze de acum înainte” [66, p. 49].

Realitățile respective au fost surprinse, evident, de contemporani. În acest sens, consemnăm opinia lui Ion Budai Deleanu, care menționa: „Grecii joacă în Moldova rolul cel mai mare, pentru că principii sunt greci. Grecii dau tonul aici și limba lor este limba de curte, îndată ce a ajuns la domnie, el ia cu sine o ceată întreagă de greci, cărora le dă posturile cele mai rentabile” [131, p. 209].

Creșterea numărului grecilor în perioada fanariotă a fost determinată de tradiția prin care, în urma investirii la Constantinopol, domnii fanarioți veneau în scaunul domnesc, însoțiți de o numeroasă suită de rude, prieteni, precum și de creditori, dintre care o bună parte erau greci, ce acordau sumele necesare pentru obținerea domniei [32, p. 126], realități ce au fost prezentate în cronicile timpului, care menționau numărul mare de greci: „Sosind, umplut-au curtea domnească și prin târg, și pre la gazde” [141, p. 40].

Numărul important de dregători greci în Principate a fost remarcat și de autoritățile otomane. În această ordine de idei, este semnificativ firmanul sultanului Selim al III-lea, din octombrie 1791, prin care se poruncește domnului Moldovei M. Suțu să dispună ca posturile celor două Principate să fie acordate „celor mai aleși dintre boierii greci, celor capabili de conducere și celor de înaltă încredere” [149, p. 14-16]. Acest fapt a determinat ca grecii să fie prezenți în ierarhia politică, economică și religioasă a statului. Pe parcursul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, Țara Moldovei a fost guvernată de opt familii fanariote: Mavrocordat, Ghica, Ipsilanti, Șuțu, Moruzi, Caragea, Hangerli și Mavrogheni, la care se adaugă două familii românești, în parte grecizate, – Racoviță și Callimachi și două domnii ale familiei Rosseti, de origine greacă, dar românizate în secolele anterioare [33, p. 6].

Din cele expuse *supra*, sesizăm că etnicii greci au deținut un statut privilegiat în Țara Moldovei, iar păstrarea unei poziții privilegiate în Basarabia a fost determinată și de politica promovată de autoritățile ruse față de etnicii greci la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul al XIX-lea. Un argument, în acest sens, ne servește decretul Ecaterinei a II-a din 28 martie 1775, prin care emigranții greci erau scutiți de impozite pe durata a 30 de ani. De asemenea, autoritățile imperiale ruse au întreprins mai multe acțiuni pentru a stimula dezvoltarea manufacturilor, prin asigurarea unor credite avantajoase, iar meșteșugarilor străini li se acorda o susținere financiară pentru procurarea inventarului de lucru [246, p. 61].

În această ordine de idei, menționăm că, în anul 1785, Ecaterina a II-a i-a eliberat de impozite pe grecii din Nejin, care, în marea lor majoritate, erau negustori,. Totodată, este creată magistratura din Nejin, împuternicită să acorde pașapoarte grecilor pentru călătoriile lor în interiorul Imperiului, astfel oferindu-se o mai mare libertate de circulație pentru negustorii greci [229, p. 130]. Susținerea de către Ecaterina a II-a a migrației grecești urma să atingă următoarele

scopuri: valorificarea potențialului regiunilor nepopulate din sudul Rusiei; promovarea unor proiecte de extindere a influenței ruse, de exemplu, proiectul grecesc². Această politică urma să creeze o impresie bună pentru alte popoare, sugerând că împăratul rus cu adevărat are grijă de poporul grec [229, p. 33], precum și să modeleze o elită intelectuală greacă pro-rusă, pentru a o utiliza ca diplomați, militari sau spioni.

În acest sens, se promovează deschiderea unor instituții de învățământ pentru bejenarii greci, cum este gimnaziul grec din Odesa, inaugurat în anul 1775, unde erau instruiți copii cu vârste cuprinse între 12 – 16 ani. După absolvire, aceștia erau antrenați în serviciul instituțiilor de forță ale Imperiului Rus [280, p. 21].

Atragerea grecilor în Novorosia se efectua și din Țara Moldovei. Cercetătoarea G.S. Grosul a stabilit, pe baza rapoartelor consulare, că pe parcursul anilor 1792-1793 din Țara Moldovei în Imperiul Rus s-au mutat 48 de familii de boieri [241, p. 27]. Procesul respectiv a fost stimulat, iarăși, de privilegiile acordate de autoritățile ruse, precum și de perspectivele de a se încadra în ierarhia nobiliară rusă. O mare parte din ei erau simpatizanți ai Rusiei din timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII – începutul secolului al XIX-lea, mulți refugiindu-se de frica represiunilor din partea autorităților otomane. Printre refugiați era și un număr important de comercianți, atrași de perspectiva de a-și mări averile. Susținerea boierimii din Principatele Române și a celei grecești de autoritățile ruse se efectua cu scopuri politice: de a se crea o bază socială pentru promovarea intereselor imperiale rusești.

Stimularea migrației o sesizăm și în oferirea dreptului de a imigra în Rusia timp de un an de zile, conform Tratatului de la Kuciuc Kainargi din 1774, sau de 14 luni, conform Tratatului de pace ruso-otoman de la Iași din anul 1791 [289, p. 85]. De beneficii considerabile s-au bucurat boierii refugiați, autoritățile ruse, prin actul imperial din 13 ianuarie 1792, acordându-le terenuri arabile, titluri nobiliare, dreptul de a ocupa terenuri pustii etc. Se încuraja, de asemenea, ocuparea domeniilor apropiate de garnizele Țării Moldovei, cu scopul ca boierii să-și aducă țăranii de pe moșiile lor. Grecii refugiați în Rusia sau Basarabia beneficiau de dreptul de a participa în viața politică a Rusiei prin ocuparea diverselor funcții în stat, de a fi înrolați în armată cu perspectiva unei cariere militare. Acordarea acestor beneficii se făcea diferențiat, în dependență de statutul social pe care l-a avut boierul în Principate și de meritele sale în susținerea poziției ruse. De aceste oportunități s-au folosit și grecii românizați. Un exemplu elocvent, în acest sens, este cel al grecului Matei Cantacuzino, care a primit o moșie în gubernia Poloțk și 2187 de țăranii iobagi [241, p. 27].

² Proiect înaintat de Ecaterina a II-a în anul 1780, reflecta viziunea geopolitică a problemei Orientale, prin dezmembrarea Imperiului Otoman și renașterea Imperiului Bizantin sub autoritatea Rusiei. Mai detaliat *a se consulta* [45, p. 78]

Această politică binevoitoare a autorităților ruse față de imigranții greci a încurajat înrolarea lor în flota comercială rusă sau în cadrul forțelor armatei ruse, mulți din ei reușind să se manifeste în cariera politico-militară, drept exemplu servind același Matei Cantacuzino. Meritele sale au fost recunoscute de autoritățile ruse. Evidențiem, în acest sens, demersul oficialului A.Bezborodko către Ecaterina a II-a cu privire la trecerea lui Matei Cantacuzino sub oblăduirea Rusiei la 12 noiembrie 1791, cu acordarea de proprietăți funciare din partea guvernului rusesc [102, p. 35].

În istoriografia ucraineană, de asemenea, s-a discutat problema prezenței grecești în ierarhia politică rusă, relevându-se faptul că o mare parte din greci au pătruns pe teritoriul Imperiului prin filiera Principatelor Române. Istoricul V.V. Tomazov, în cercetările sale, a tratat locul dinastiei Mavrocordat în ierarhia politică rusă, arătând că Alexandru Mavrocordat a fost susținut financiar de autoritățile ruse, primind o locuință la Moscova și localitatea Lepino din suburbia orașului Moscova [309, p. 123]. Pe teritoriul Imperiului Rus s-a refugiat și sora sa, Ecaterina Mavrocordat, și Ralu Mavrocordat, căsătorită Moruzi [309, p. 124].

Despre evoluția numerică și structura etnică a nobilimii din regiunile de sud ale Ucrainei scrie în lucrările sale și cercetătoarea L.F. Țiganenko, care ajunge la concluzia că, în regiunea Novorosiei, procesul creșterii și consolidării păturii nobiliare are loc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, proces determinat de politica autorităților ruse în această regiune. Printre familiile de origine greacă ce s-au stabilit în Novorosia enumerăm: Ipsilanti, Catacazi, Moruzi, Arkasiev etc. [312, p. 80]. Un număr important de greci s-au încadrat în forțele armate ale Imperiului Rus, cum ar fi: V.D. Alopis, O.M. Liders, O.S. Popandopolo, F.F. Radețki ș.a. Stimularea acestor acțiuni avea un scop politic, ce viza întărirea poziției Imperiul Rus în Sud-Estul Europei prin simpatia demonstrată față de elitele grecești și prin realizarea proiectului grecesc al Ecaterinei a II-a [226, p. 87].

Statutul de privilegiat a fost determinat de politica pro-rusă manifestată de mai mulți greci, inclusiv de domnii fanarioți. Un exemplu, în acest context, îl prezintă atașamentul domnului fanariot Constantin Ipsilanti față de autoritățile ruse. Domnii fanarioți erau folosiți ca unelte în promovarea politicii ruse în zona Balcanică. Acest fapt ne este sugerat și de trimisul împăratului Alexandru I la Istanbul V.S. Tamara, în anul 1801, care îl apreciază pe Constantin Ipsilanti ca fiind „principalul instrument al strânsei alianțe dintre Rusia și Imperiul Otoman” [153, p. 35]. Pe reprezentanții etniei grecești îi regăsim, preponderent, în sfera comercială, prin urmare, adoptarea diferitor legi și dispoziții cu referire la reglementarea activității comerciale a Basarabiei a influențat în mod direct asupra comunității grecești. În urma semnării Tratatului de pace de la București din 16 (28) mai 1812, activitatea comercială a supușilor străini, inclusiv a

grecilor, se desfășura conform tradițiilor confirmate de capitulațiile otomane. Beneficiile de care s-au bucurat negustorii greci le sesizăm în Manifestul din 1 ianuarie 1807 „Privind acordarea noilor beneficii și avantaje și noile modalități de răspândire a întreprinderilor comerciale” [295, p. 56]. Documentul cuprinde patru compartimente, unul dintre care reglementa drepturile străinilor la activitatea comercială pe teritoriul Imperiului Rus. Printre cerințe era acceptarea supușeniei ruse, aceasta oferindu-le posibilitatea de a adera la gildele comerciale. Legea stabilea categoria de „oaspete” și „negustor străin” pentru antreprenorii străini, a căror activitate comercială era limitată geografic [295, p. 57]. Unul din aceste teritorii era Novorosia, iar după 1812 – și Basarabia, unde autoritățile preconizau stimularea relațiilor comerciale. Dintre beneficii străinii primeau o scutire, în primele 6 luni, de plata impozitelor, după care, în următoarele 6 luni, urmau să se înscrie în categoria oaspeților sau să părăsească hotarele Rusiei. Este de menționat că acestor categorii de negustori li se permitea comerțul angro, fiind restricționat comerțul cu amănuntul [202, p. 108].

Statutul privilegiat al grecilor este confirmat prin decretul imperial din 3 aprilie 1806, cu referire la regulamentul acordării patentelor de utilizare a drapelului Imperial în navigație de către străinii ce s-au stabilit cu traiul în Novorosia. Articolele acestui document au fost rectificate și explicate în baza instrucțiunilor adoptate la 12 noiembrie 1809. Referirea acestui document primordial la greci este confirmat de primul articol al instrucțiunilor prin utilizarea formulării „Emigranți greci și de alte naționalități” [29, p. 481], care urmau să beneficieze de scutiri și facilități. În baza documentului, sesizăm că dreptul comerțului maritim sub pavilion rusesc este condiționat de acceptarea supușeniei ruse și încadrarea în gildele negustorești prin investiții de capital fix în valoare minimă de 5000 ruble. Stimularea activității negustorești este stipulată în articolul doi, care exclude gajul de 3000 ruble, ce urma a fi oferit la obținerea patentei. Prevederea se referă la străinii care au locuit împreună cu familiile lor pe teritoriul Rusiei cel puțin doi ani, familia devenind garantul revenirii negustorului. În plus, articolul patru modifică ponderea obligatorie a supușilor ruși marinari în echipajul navei de la, cel puțin, jumătate, în legislația precedentă, la posibilitatea angajării străinilor după „necesitățile” stăpânului navei [276, т. XXX, 1808-1809, № 1404, с. 1266-1267]. Prevederile date s-au răsfrânt și asupra Basarabiei, fapt consemnat în registrele navale din Ismail în 1821. Fiind sub pavilion rusesc, mai multe nave aveau întregul echipaj alcătuit din supuși turci de origine greacă [9, d. 160, f. 65]. Un rol important l-a jucat eliminarea barierelor pentru libera circulație a negustorilor străini. Articolul cinci oferea posibilitate grecilor și armenilor, înscriși în rândul negustorilor sau a mic-

burghezilor³, să primească pașaport de plecare peste hotare până la expirarea termenului obligatoriu de trei ani locuiți în Imperiul Rus [29, p. 482].

Stimularea de către autoritățile ruse a elementelor alogene în comerțul basarabean s-a efectuat prin adoptarea Regulamentului ghildelor din 1824 [200, p. 242], a Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825 [200, p. 127] și a Regulamentului ghildelor din 30 septembrie 1830 [201, p. 41], care au limitat exportul celor mai importante mărfuri din Basarabia în guberniile interne ale Imperiului Rus. Regulamentele prevedeau dreptul de a face comerț pe întreg teritoriul Imperiului doar de către negustorii primelor două gilde, pe când negustorii basarabeni, până la adoptarea Regulamentului din 26 septembrie 1830, nu erau stratificați încă în gilde comerciale [202, p. 109]. Anume nestratificarea negustorilor în gilde, în viziunea cercetătorului A. Emileiuc, reprezintă cauza primordială a creșterii numărului de negustori străini în orașele basarabene. Negustorii au fost atrași în Basarabia de perspectiva evitării obligațiunilor fiscale [99, p. 50].

Politica autorităților ruse față de străini, inclusiv greci, se încadrează în sistemul autocratic al guvernării imperiale, manifestându-se prin acțiuni de monitorizare a străinilor [292], politică ce a fost promovată și în Basarabia, unde orice negustor străin trebuia să dețină anumite documente: 1) Certificatul de ședere în Rusia, eliberat de autoritățile centrale, al cărui supus este negustorul, documentul urmând să conțină informații cu referire la durata și scopul vizitei; 2) Pașaportul de călătorie, confirmat de autoritățile ruse prin avizul instituției de securitate din localitatea în care dorea să se stabilească negustorul [9, inv. 1, d. 65, f. 842-846].

Pe lângă monitorizarea străinilor, autoritățile ruse au întreprins acțiuni de promovare a acestora. Aceste acțiuni pot fi explicate prin interesele geopolitice ale Imperiului Rus în Basarabia, ce și-a propus ca scop diminuarea elementului autohton și promovarea celui alogen, proces demonstrat de cercetătorul A. Emileiuc prin referirea la deciziile luate de guvernatorul A.N. Bahmetev, care ofereau posibilitatea înscrierii în tagma orășenească din Chișinău a mai mulți negustori străini, printre care unii erau greci [99, p. 47].

Pentru a atrage în Basarabia negustori ruși și alogeni angroșiști de gilda II-a și III-a, autoritățile imperiale acordă noi privilegii, stabilite prin decrete și legi. De exemplu, prin decretul Comitetului de Miniștri din 30 septembrie 1825, intitulat „Permisiunea străinilor de a efectua negoțul cu amănuntul în orașele privilegiate ale regiunii Novorosia” [276, т. XL, 1825,

³ **Mic-burhezi** – categorie socială formată în cea mai mare parte din mici producători și mici comercianți (cunoscuți în Țările Române ca *târgoveți*), care era răspândită în Rusia sub denumirea generică *meșciane* și care formau al treilea grup social (după intelectualitate și negustori) în care era împărțită populația urbană din Imperiu. Mic-burhezi constituiau un grup social ierarhic inferior din cadrul populației urbane, instituit în Basarabia conform Regulamentului organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818, supus impozitului pe cap de locuitor (capitației), prestațiilor și recrutării; aveau dreptul să se angajeze în calitate de salariați, să practice meșteșugăritul și comerțul cu amănuntul [213, p. 69]

№ 30520, c. 511], unii negustori greci și-au ales ca centre de comerț aceste orașe. Aceleași categorii de negustori au obținut scutiri de impozite pentru un an de zile prin actul normativ, aprobat în 1827 [277 т. II, 1827, № 1623, c. 1079]. Trebuie să menționăm că obținerea acestei facilități a fost condiționată de obligația de a se așeza cu traiul, prin procurarea bunurilor imobile, în orașele din Basarabia și Novorosia [277 т. II, 1827, № 1623, c. 1079]. Printre străini se aflau mulți meșteșugari, iar un factor de stimulare a acestora l-a constituit decizia Comitetului de Miniștri din 30 septembrie 1825 [29, p. 737], prin care au fost echivalați în drepturi meșteșugarii străini cu cei ruși, oferindu-li-se oportunitatea de a se ocupa cu meșteșugăritul în toate orașele Imperiului Rus.

Dreptul grecilor de a se încadra în instituțiile administrative și municipale din Basarabia a fost stabilit legal în baza hrisovului din 21 aprilie 1785 cu privire la drepturile și avantajele orașelor din Imperiul Rus. Documentul prevedea că, în localitățile unde exista o comunitate mare de supuși străini, aceștia puteau să-și înainteze reprezentanți în administrația orășenească [238, p. 120]. Participarea grecilor la administrarea orașelor din Basarabia este confirmată prin prezența acestora în componența Dumei orășenești din Ismail, prin activitatea, în 1815, a lui Sterio Papanopulo Duma și Ivan Gheorgandopulo [126, p. 67; 3, inv.1, d. 245, f. 124] sau prin informațiile privind alegerile în Duma orășenească din Chișinău din anul 1825, la care au participat 42 de alegători greci [12, inv 1, d. 222, f. 146-147 verso].

Supușii străini erau stimulați prin dreptul la proprietate funciară pe teritoriul Novorosiei. De exemplu, la 1 martie 1804 a fost legiferată propunerea ministrului de interne cu referire la dreptul supușilor străini de a procura loturi de pământ în această regiune. Prevederile acestui document s-au extins și în Basarabia, după 1812. Documentul, compus din patru articole, stabilea echivalarea în drepturi a străinilor ce au procurat proprietăți funciare cu coloniștii, fiind menționată avertizarea privind riscul pierderii pământului, în cazul părăsirii definitive a Imperiului. Din această cauză, se recomanda vinderea proprietăților funciare către supușii ruși [276, т. XXLIII, 1804, № 21192, c. 177]. În primii ani după anexarea Basarabiei, mai mulți reprezentanți ai dinastiilor grecești au primit proprietăți funciare, printre care principesa Maria Suțu, Dimitrie Moruzi, principesa Ralu Moruzi, Eufrosinia Moruzi, Elena Ypsilanti, principesa Ruxanda Mavrogheni, Eufrosinia Plaghino [203, p. 12]. Statutul specific a fost stabilit printr-un suport juridic, care prevedea utilizarea în legislația rusă a formulării „...se permite prin privilegii deosebite” [288, т. IX, 1827, № 909, c. 272].

Interesul autorităților ruse față de greci a fost determinat și de intenția de a atrage capital străin, însă un obstacol, în acest sens, l-a constituit refuzul multor negustori și meseriași greci de a trece în supușenia Rusiei. Acest fapt a determinat autoritățile să aprobe inițiativa legislativă din decembrie 1827, care prevedea ca străinilor, care nu s-au înscris în categoria „oaspete străin”,

dar care doreau să transfere în Rusia „capitalul și talentul său”, să li se permită fondarea fabricilor în orașele Imperiului Rus. Solicitanții aveau posibilitatea de a se înscrie în ghildele comerciale cu permisiunea guvernatorului civil, fără a deține statutul de supus rus, pe o perioadă de zece ani. După expirarea acestui termen, persoana urma să se decidă: activează ca supus rus sau urmează să-și vândă afacerea sa [288, t. IX, 1827, № 909, c. 272].

Statutul privilegiat al grecilor ne este confirmat și de informațiile despre familia greacă Persiani. I. Persiani a fost un grec, originar din Constantinopol, care și-a făcut cariera în Principatele Române, ocupând mai multe dregătorii la curtea lui C.Ypsilanti. În urma războiului ruso-turc din 1806-1812, se refugiază în Imperiul Rus, iar din 1825 este atestat în Basarabia, unde autoritățile ruse i-au oferit următoarele privilegii:

1. Suport de ordin juridic: prin filiera reprezentanței diplomatice ruse din Constantinopol s-a încercat remedierea juridică cu referire la bunurile materiale confiscate de autoritățile turce în urma războiului ruso-turc;
2. Oferirea unui suport financiar, prin acordarea, în 1822, a unei pensii de 2 mii de ruble;
3. Încadrarea în instituțiile politico-administrative a Imperiului prin echivalarea funcției solicitate cu cea ocupată înainte de refugiu [127, p. 136].

Și politica educațională a autorităților ruse confirmă statutul privilegiat al grecilor. Această politică s-a manifestat prin: 1) posibilitatea deschiderii școlilor grecești; 2) publicarea lucrărilor în limba greacă; 3) crearea centrelor spiritual-culturale pentru comunitatea greacă. De exemplu, în 1817 au fost înființate instituții de învățământ grecești în Nejin și Odesa. Pe lângă programul de studiu obligatoriu, impus de autoritățile ruse, se mai studia limba greacă, inclusiv istoria și cultura greacă [282, p. 51]. Subiectul circulației literaturii grecești pe teritoriul Imperiului Rus a fost analizat de istoricul A.Caratanasis, care a identificat trei categorii tematice de publicații grecești, tolerate de cenzura rusă: religie, educație și cultură, economie [255, p. 10].

În ce privește Basarabia, în limitele cronologice analizate nu au fost atestate școli grecești, însă avem mențiuni despre dascăli de origine greacă, a căror activitate profesională a fost acceptată de autoritățile imperiale [226]. Publicațiile în limba străină pe teritoriul Imperiului Rus au fost sub monitorizarea Comitetului de Cenzură. Însă comunitatea greacă s-a bucurat de o susținere din partea autorităților, ceea ce a avut ca urmare că, la 24 iunie 1819, Comitetul de cenzură permite ca în Odesa să fie deschisă o tipografie care să aibă posibilitatea de a publica cărți în limba greacă [277, t. II, 1827, № 1229, c. 592-594].

Statutul privilegiat al grecilor s-a datorat și promovării acestora de conaționali lor, care au reușit să se încadreze în ierarhia politico-administrativă a Imperiului, printre care a fost Ioan Capodistria, angajat în 1807 în serviciul Afacerilor Externe al Rusiei, iar în 1813 este desemnat șef al

cancelariei împăratului rus Alexandru I. Prin mijlocirea acestuia, grecii refugiați în Rusia din Principatele Române Gavriil Catacazi, Constantin Catacazi, Emanuil și Ioan Persiani au primit grade de consilieri de stat [48, p. 47]. Aceeași atitudine a manifestat și Constantin Catacazi, care, fiind desemnat în funcția de guvernator civil al Basarabiei în decembrie 1817, i-a promovat pe etnicii greci, realitate reflectată în memoriile lui F. Wighel ce numește casa acestuia „cuib de greci” [236, p.76].

Trebuie însă să menționăm că, în urma insuccesului mișcării eteriste din 1821, grecii au pierdut o parte din privilegiile de care se bucurau pe teritoriul Imperiului Rus, ca argument servindu-ne ordinul Ministerului Afacerilor Interne din septembrie 1825. Prin acest document, grecii au fost incluși în categoria de „creștini orientali” [292, p. 136], fiind impuse o serie de restricții, printre care restricționarea intrării în capitala Imperiului sau posibilitatea de a fi deportați în țara de origine.

O preocupare a autorităților ruse din Basarabia a constituit-o lichidarea particularităților locale în sistemul administrativ, fapt materializat prin promulgarea, la 29 februarie 1828, a „Regulamentului privind administrarea regiunii Basarabia”, prin care au fost extinse prevederile legislației ruse referitoare la gubernii. Prin noul „Regulament” s-au schimbat înșiși principiile de constituire a administrației. Principiul eligibilității a fost înlocuit cu cel al numirii funcționarilor în posturi, iar cel al colegialității în cadrul instituțiilor administrative a fost substituit cu principiul centralismului administrativ [70, p. 742]. Lichidarea autonomiei Basarabiei a uniformizat prevederile legislației fiscale ruse, fapt care a condus la anularea vechilor privilegii de care se bucurau supușii străini. Aceste modificări s-au răsfrânt și asupra grecilor românizați care reușiseră să se încadreze în sistemul administrativ al Basarabiei. În acest context, trebuie să recunoaștem că statutul privilegiat al grecilor a fost promovat în continuare de autoritățile ruse după 1828. Însă, odată cu lichidarea autonomiei Basarabiei, grecii pierd interesul față de această regiune, elementul grec diminuându-se în deceniile ulterioare.

În concluzie, menționăm că în primele decenii după anexare comunitatea greacă din Basarabia s-a bucurat de o serie de privilegii. Această stare de lucruri a fost generată de următorii factori :

1. Autonomia Basarabiei în componența Imperiului Rus până în anul 1828, stabilită prin Regulamentul privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei din 1812 și Regulamentul de organizare administrativă a Basarabiei din 29 aprilie 1818, favorizează statutul privilegiat al grecilor, constituit în perioada turco-fanariotă;

2. Adoptarea Regulamentului ghilldelor din 1824, aplicat în Basarabia începând cu 1831, implementarea Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825, care

prevedeau dreptul de a face comerț pe întreg teritoriul Imperiului doar pentru negustorii primelor două gilde, pe când negustorii basarabeni, până la adoptarea Regulamentului din 26 septembrie 1830, nu erau stratificați în gilde, a stimulat prezența elementelor alogene, printre care și a celor grecești, în viața economică a Basarabiei;

3. Politica protecționistă rusă față de greci în Basarabia s-a manifestat în următoarele domenii: a). Comercial-fiscală, care s-a caracterizat prin stimularea alogenilor inclusiv a grecilor în comerțul basarabean. b). Domeniul politicii funciare, prin care autoritățile ruse au oferit elitei nobiliare grecești loturi de pământ în această regiune. c). Domeniul politico-administrativ, prin promovarea etnicilor greci ca funcționari în instituțiile publice locale și centrale. d). Domeniul educațional-cultural, prin oferirea posibilității comunității grecești, să-și publice lucrări în limba greacă, și să promoveze cultura și tradițiile grecești.

4. Statutul privilegiat al grecilor în Basarabia a fost determinat primordial de factorului politic, manifestat prin politica expansionistă a Imperiului Rus în Sud-Estul Europei, susținerea elementului grec din Basarabia devenind o pârghie în consolidarea poziției Rusiei în Balcani.

2.3 Rolul comunității grecești în viața social-economică a Basarabiei

Comunitatea greacă din Basarabia a lăsat o amprentă semnificativă în viața social-economică a regiunii dintre Prut și Nistru. Pentru a elucida acest subiect, am scos în prim-plan aspecte ale vieții elitei⁴ grecești din Basarabia. Această abordare este argumentată prin specificul comunității grecești, sursele documentare referindu-se preponderent la elita acesteia, atât sub aspect economic cât și social.

În acest context, au fost delimitate următoarele categorii ale elitei grecești: economică, politică, intelectuală, religioasă.

Printre primele mențiuni cu referire la structura nobilimii grecești din Basarabia sunt cele trasate de A. Nakko, care a delimitat două categorii de nobili: 1) cei proveniți din familii vechi boierești cu origini grecești, 2) grecii bogați care au venit în Basarabia pentru a obține titlul de nobil [268, f. 150].

Introducerea în Basarabia a instituției de *nobil* avea ca scop cooptarea boierimii basarabene în rândurile nobilimii ruse, creând astfel o bază socială puternică cu exponenți fideli

⁴ Pe parcursul istoriei termenul de „elită” a fost interpretat în mod diferit. Culturologii, de exemplu, îl utilizau pentru a evidenția unele personalități marcante ale culturii (ca sinonim al „spiritului aristocratic”), iar reprezentanții științelor socio-umane (politologii, sociologii, filozofii ș.a.) foloseau acest termen pentru a desemna grupul de oameni din societate, care, prin statutul și rolul lor, constituia structura puterii, exercitând o influență decisivă asupra deciziilor de ordin politic, economic și social. Termenul „elită”, în sensul cel mai larg al cuvântului, desemnează grupul de persoane deosebite prin pregătirea și talentul lor în cele mai diferite domenii de activitate (economică, politică, culturală, științifică), care obțin performanțe remarcabile, joacă un rol esențial în procesele social-politice și economice din societate [146, p. 147-150].

autorităților ruse. Interesul boierimii locale de a obține titlul de nobil era alimentat de privilegiile oferite de autorități, în vederea ocupării unor funcții înalte în administrația statului. Un prim pas în acest sens a fost Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din anul 1818, prin care „...dvorenilor li se acordă, în egală măsură, drepturile și privilegiile ce le sunt acordate nobilimii ruse, cu păstrarea concomitentă a privilegiilor vechi moldovenești” [203, p. 6]. De aceste oportunități au beneficiat și boierii de origine greacă, fapt demonstrat de numărul mare de cereri ale boierilor de origine greacă pentru a fi înscrși în rândul nobilimii rusești. Poziția pro-rusă a multor etnici greci a fost determinată și de susținerea financiară din partea autorităților, cum este exemplul lui Ștefan Scarlat Mavrocordat, care se stabilește în Basarabia după 1812, oferindu-i-se o pensie în valoare de 210 ruble. De susținere financiară au beneficiat și alți reprezentanți ai familiilor grecești, ca Mavrodi, Ghica, Maroieni, ș.a. [309, p. 125].

Historicul Nicolae Iorga, analizând originea elitei nobiliare basarabene, a ajuns la concluzia că la baza ei stau grecii românizați și nobilii români [325, p. 209-211]. Modul cum erau percepuți nobilii basarabeni de către autoritățile imperiale este redat într-un document de la mijlocul secolului al XIX-lea, potrivit căruia nobilimea basarabeană s-a format, după 1812, în mare măsură din urmașii grecilor refugiați în Basarabia din Principate [3. inv.1, d. 7573, f. 65-66]. Referindu-se la nobilii greci, cercetătoarea Cristina Gherasim menționează categoria grecilor asimilați, care își păstrează doar numele grecesc, ei fiind percepuți ca pământeni [112, p. 155]. După părerea noastră, complexitatea problemei constă în faptul că această categorie de greci era identificată de contemporani ca pământeni, în schimb ei înșiși se identificau, în continuare, ca greci.

În urma anexării Basarabiei la Imperiul Rus, autoritățile imperiale au stabilit că titlul de nobil putea fi atribuit doar persoanelor care se aflau pe teritoriul Basarabiei în momentul anexării sau care s-au transferat cu traiul pe acest teritoriu nu mai târziu de 18 luni de la încheierea tratatului [13, inv. 2, d. 355, f. 126]. În rândul celor statorniciți în Basarabia sunt mulți greci românizați, care, în ultimă instanță, au acceptat supușenia rusă. Printre ei îi aflăm pe cneazul Alexandru Ghica, Matei Ziloti, Nicolae Millo, Zamfirachi Ralli, Alexandru Panaite, Iordachi Cantacuzino, Constantin Palladi, Gheorghe Leondari Bimbași [259, p. 7]. Drept completare a acestor date poate servi lista moșierilor din Basarabia, participanți la prima lor adunare din iunie 1814, publicată de Crupenschi. Lista conține un număr de 52 de persoane, printre care și grecii românizați Zamfirachi Ralli, Sandul Feodosiu, Ioan Iamandi, Alexandru Panaite, Vasile Cațâca, Gheorghe Melesi, Constantin Cațâca și Toma Paninopolo [259, p. 9].

În anul 1816, la Chișinău a fost creată o Comisie provizorie pentru examinarea documentelor din Basarabia, care urma să stabilească listele persoanelor pretendente la titlul de

nobil. Ulterior, aceste liste au fost verificate în conformitate cu prevederile Regulamentului privind constituirea regiunii Basarabia din 24 aprilie 1818. În decembrie 1818, a fost convocată o *Comisie trebuia să cerceteze actele de noblețe prezentate de boieri*, din care făceau parte și reprezentanți ai comunității grecești, inclusiv Alexandru Ghica, funcționar de clasa a V-a , Iacovache Palladi și Vasile Iamandi [150, p. 149-150]. Dar această comisie nu și-a onorat misiunea până la capăt. De menționat că reprezentanții etniei grecești solicită activ titlul de nobil. O demonstrează și procedura alegerii mareșalului provincial al nobilimii din 25 iunie 1818, printre pretendenți fiind Alexandru Ghica și principele Cantacuzino [6, inv. 3, d. 186. f. 2].

Registrul genealogic al nobilimii basarabene a fost întocmit, în anul 1821, de o nouă comisie, care a elaborat o listă din 102 persoane. Pe această listă regăsim un număr important de greci românizați, unii dintre ei fiind menționați *supra*. Printre cei care au obținut titlul de nobil erau Vasile Anastasiu, Dimitrache Balasache, Matei Ziloti, Alexandru Ghica, Ștefan Ghica, Panait Leonard, Dimitrie Mavrodin ș.a. În rândul nobilimii basarabene elementul grec constituia – circa 20 %.

Gheorghe Bezviconi, autorul lucrării dedicate nobilimii din Basarabia, descrie familiile de nobili în perioada aflării regiunii în componența Imperiului Rus, indică anul obținerii titlului nobiliar, precum și originea etnică a acestora. Autorul îi identifică pe reprezentanții etniei grecești ca româno-greci, greci și greco-români. [43]. Această clasificare este determinată de modul de percepere a etnicilor greci, fapt care s-a reflectat și în rapoartele despre recensămintele efectuate la începutul secolului al XIX-lea, precum și în registrele fiscale. Obținerea titlului de dvorean/nobil reprezintă un izvor cu referire la elita nobiliară de origine grecească, prin urmare a fost elaborat un tabel, care include perioada obținerii titlului de nobil între anii 1821-1829, inclusiv, proprietățile funciare. În tabel au fost incluși și unii boieri din Basarabia, cărora nu le-a fost confirmat titlul de nobil (Tabelul 5). Materialul confirmă depunerea a 181 de dosare în perioada cronologică analizată, dintre care 40 ale reprezentanților cu origini grecești, ceea ce constituie aproximativ 22%.

Un izvor important în studierea temei abordate sunt registrele genealogice și lista nobilimii, acestea conținând informații privind procurarea și vânzarea moșiilor, precum și informații despre adunările deputaților nobilimii din Basarabia, printre care întâlnim și nobili greci. Bunăoară, în anul 1825, Alexandru Leonard este ales ca mareșal județean al nobilimii din județul Iași. Ulterior, în anul 1829, acesta devine mareșal regional al nobilimii din Basarabia [13, inv. 1, d. 30, f. 4]. Sunt prezente, de asemenea, dosare cu privire la suprafețele de pământ ce aparțineau nobililor, inclusiv adeverințe genealogice. În baza lor poate fi completată informația privind viața elitei grecești din Basarabia, din componența căreia făceau parte Demi [13, inv. 1,

d. 240, d. 225, d. 443], Kušovski [13, d. 817, d. 818.], Scordeli [13, inv. 1 d. 1230], Paleologu [13, inv. 1,d. 238], Leonard [13, inv. 2, d. 323]etc.

În compartimentul respectiv vom identifica elementele definitorii pentru fiecare categorie de elită, deși trebuie să subliniem că mulți reprezentanți ai etniei grecești pot fi incluși, concomitent, în mai multe categorii elitiste. Ne vom referi, în primul rând, la elita greacă din sfera economică, a cărei prezență pe teritoriul Basarabiei este consemnată prin surse documentare bogate. Această categorie include antreprenori, negustori, deținători de proprietăți funciare și arendași. În această ordine de idei, invocăm continuitatea tradițiilor comerciale ale etnicilor greci în spațiul pruto-nistean din secolul al XVIII-lea. Prezența grecilor în activitatea economică a fost atestată în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Drept dovadă este contractul pe care Divanul Țării Moldovei l-a încheiat cu negustorul grec Hrisoverghi, prin care acesta din urmă își asuma obligația de a preda armatei ruse o mie cinci sute de boi, primind ca avans din vistieria statului 40000 de lei [19, p. 148]. În anii 1806 -1807, locuitorii Principatelor au furnizat trupelor ruse cantități importante de provizii și furaje, primind în schimb recipise care urmau a fi achitate din vistieria statului. A fost documentat un număr mare de cereri din partea boierilor, care solicitau sumele promise. Printre solicitanți îi regăsim și pe grecii românizați, cum ar fi serdarul Leonard, care cerea plata pentru 2400 de puduri de grâne, Dimitrie Mavrocordat, care a înaintat o cerere de despăgubire [19, p. 142]. Prezența grecilor în ierarhia politico-economică în timpul războiului ruso-turc este dovedită și prin motivele destituirii Domnitorului Moldovei și al Țării Românești Constantin Ypsilanti (fanariot grec), pe care boierii îl considerau vinovat, pentru că a împărțit „posturile de administrare în cea mai mare parte grecilor, creaturilor sale” [134, p. 47].

Creșterea numărului de negustori în Basarabia a fost stimulată de autonomia relativă și provizorie, acordată provinciei, autonomie ce s-a reflectat și asupra comerțului. Chiar și după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, activitatea comercială se desfășura, conform „obiceiului moldovenesc”, de către toate păturile sociale, în condiții egale pentru toți. Totodată, populația era divizată după principiul național, favorizându-se pătrunderea liberă a elementului alogen [198, p.64].

Un alt factor important în geneza elitei comerciale grecești este includerea Basarabiei, după anexarea din 1812, în sistemul economic și politic al Imperiului Rus. Acest proces a fost analizat de cercetătorul V. Tomuleț, care a identificat câteva etape de integrare a regiunii Basarabia în sistemul pieței interne ruse. Prima etapă cuprinde anii 1812-1825. Politica comercială a fost influențată benefic de păstrarea, până în anul 1828, a statutului de autonomie pentru Basarabia, fapt ce a permis, pentru o perioadă de timp, aplicarea în comerț a legilor și

tradițiilor moldovenești, de rând cu cele rusești. Un alt aspect se referă la promovarea de către autoritățile imperiale a comerțului liber. Dar, după aprobarea tarifului vamal din 31 martie 1816, în Basarabia au fost adoptate noi acte legislative, pentru a reorienta comerțul basarabean de la piețele tradiționale europene spre piața internă rusă [208, p. 257]. O nouă etapă începe odată cu adoptarea Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia (1825) Prevederile acestui document au condus la diminuarea numărului de negustori străini în Basarabia, proces care va continua în deceniile ulterioare. În schimb, s-au întărit pozițiile negustorilor din guberniile ruse. Acest regulament avea să însemne, *de facto*, trecerea de la politica economică liberală la cea prohibitiv-protecționistă, ceea ce a avut o influență negativă asupra exportului de mărfuri din Basarabia [208, p. 261]. Prin urmare, statutul politico-juridic al Basarabiei din primul sfert al secolului al XIX-lea a fost unul de cotitură în constituirea elitei nobiliare grecești în acest teritoriu.

Prezența grecilor în rândul negustorilor basarabeni este confirmată prin multiple memorii ale funcționarilor ruși. De exemplu, șeful vămile de control, L.S Baikov, în lucrarea sa „Descrierea succintă a Basarabiei” din anul 1813, scria cu referire la cetatea Akkerman că „...mulți negustori greci, armeni și evrei, folosindu-se de așezarea geografică favorabilă, s-au așezat cu traiul aici” [204, p. 279]. În această ordine de idei, generalul rus Kozacikovski, în raportul său „Priviri asupra Basarabiei”, din martie 1819, menționa: „...toate sferele comerțului au fost acaparate de greci și evrei [...], care au devenit unicii negustori” [198, p.64]. Iar în anul 1826, funcționarul rus I.Saburov îi apreciază pe greci ca fiind printre cei care dominau piața comercială internă a Basarabiei [210, p. 49].

Referindu-se la importanța grecilor în economia Basarabiei, istoricul Nicolae Iorga scria: „...la 1812, printre cei mai mari negustori sunt evidențiați grecii, alături de evrei, aceștia de *facto* sunt căpeteniile evreilor, ducând o viață mai prosperă în Basarabia, decât în Moldova” [135, p.30]. Grecii erau mari negustori și arendași, printre ei se evidențiază grecul Sinadinos ca „cea mai puternică pungă în Basarabia. Specula pământului se face în cel mai nerușinat chip de tovărășiile greco-ebraice” [135, p.30]. Aceste mențiuni le considerăm exagerate, iar legăturile greco-ebraice în sfera funciară nu și-au găsit confirmare în sursele documentare.

Noile realități politice de la începutul secolului al XIX-lea au determinat orientarea comerțului basarabean spre guberniile rusești. Subiectul respectiv a constituit obiectul de cercetare al istoricului Valentin Tomuleț, care a stabilit că, între anii 1819-1820, aproximativ 73,7% din circuitul comercial al Basarabiei se efectua cu alte regiuni ale Rusiei, 26,1% - cu Moldova istorică și doar 0,2% - cu Imperiul Austriac [293. p. 417]. Prin urmare, includerea Basarabiei în circuitul economic al Imperiului Rus a atras pe teritoriul ei mai mulți negustori

greci din Imperiul Rus. Totodată, oportunitățile economice oferite de porturile din sudul Basarabiei au condus la apariția pe arena comercială a unui număr important de negustori greci din Nejin. Astfel, în anul 1813, negustorul grec Ivan Torati a expediat prin Ismail, în cinci rate, 3949 de cetverturi de grâu [206, p.302]. În același an, un alt negustor din Nejin, Parciovu, a transportat 31 de butoaie cu vin din Akkerman spre Odesa [200, p.249]. Și-a intensificat activitatea comercială și negustorul grec din Nejin Dimitrie Duma, atestat în relațiile comerciale cu negustorul din Akkerman Anastasie Bruz [9, inv. 1, d. 119, f. 1008].

Integrarea economică a Basarabiei în componența Imperiului Rus s-a efectuat prin intermediul marilor centre comerciale din sudul Rusiei, în primul rând, prin intermediul orașului Odesa. Prezența grecilor în relațiile economice dintre Odesa și sudul Basarabiei este atestată și de L.S. Baikov, șeful vămilelor de control, care afirma, la 18 martie 1813, că „grecii, armenii și evreii din orașul Akkerman practicau nu doar comerțul intern, ci și exportul produselor în orașul port Odesa” [98, p. 154]. Dependența economiei din Basarabia de portul Odesa a fost determinată de anumite restricții impuse Basarabiei în privința exportului de cereale (doar prin portul Reni). Un alt impediment a fost prezența cordonului sanitar-vamal la Prut și Dunăre. La 2 mai 1814 a fost emisă o dispoziție a ministrului de interne A.B. Kurakin, care permitea exportul produselor din Akkerman, cu condiția ca intrarea vaselor în portul acestui oraș să fie permisă doar după ce vasele respective vor fi supuse controlului de carantină la Odesa [200, p. 73].

Extinderea influenței elitei comerciale grecești din Odesa asupra Basarabiei a fost remarcată de istoricul A. Emilciuc, care enumără și impedimentele pe care le întâmpinau negustorii respectivi. Astfel, negustorul de ghilda întâi din Odesa, Dimitrie Paleolog, nu a putut exporta la timp 1300 de cetverturi de grâu, din cauză că nava sa comercială a fost arestată în Ismail. Negustorul respectiv a suferit pagube în valoare de 70 de mii lei. Pentru a debloca situația comercianților din Ismail, la 20 martie 1815, deputatul grec Sterea Popondopolo îi cere lui I. M. Harting să li se permită acestora să livreze grâul achiziționat de la locuitorii din diferite ținuturi. După mai multe cereri insistente, negustorilor din Ismail li s-a permis, în cele din urmă, să exporte cerealele stocate în portul Ismail [95, p.100]. Mulți negustori greci din Odesa exportau mărfurile prin oficiile vamale din Basarabia, îndeosebi prin portul Akkerman. Bunăoară, grecul Anton Feagnosti, negustor din Odesa, făcea comerț în Akkerman. În anul 1813, acesta transporta vinul procurat în Basarabia cu vasul condus de Ivan Papaspirati [200, p. 259].

O dovadă a influenței negustorilor greci asupra sudului Basarabiei este și plângerea negustorului Adriopolo din Odesa, care făcea comerț în Akkerman, adresată Guvernului civil al Basarabiei, împotriva comandantului din Akkerman, care i-a interzis să exporte o cantitate de grâu peste hotare [205, p. 61].

Din cele expuse mai sus, concluzionăm că dezvoltarea relațiilor economice ale Basarabiei cu centrul comercial Odesa a constituit un factor important în consolidarea elementului negustoresc grecesc în spațiul pruto-nistean, inclusiv a comunităților comerciale din Ismail, Reni și Akkerman. Datele carantinei de la Reni din 1821 cu referire la negustorii Nicolae și Ivan Gaitani arată prezența unor greci în tranzacțiile comerciale, precum și categoria de mărfuri comercializate de către aceștia, printre care: mătase, ciubote pentru femei, lemn, făină de grâu și alte mărfuri [9, inv. 1, d. 155, f. 2]. Specializarea negustorească a grecilor era foarte diversificată la importul și livrarea mai multor categorii de mărfuri. De exemplu, negustorul Grigore Artino [9, inv. 1, d. 155, f. 9] era specializat în importul de sare, iar Arghirioparațimo [9, inv. 1, d. 155, f. 21] importa hârtie și cerneală, grecul Varniot din Ismail se ocupa cu comercializarea cărnii, fiind prins, în 1823, cu intenția de a vinde carne alterată pentru regimentul de infanterie Tomsk, staționat în Ismail [144, p. 95].

De remarcat că așezările din sudul Basarabiei întrețineau legături comerciale nu doar cu portul Odesa. De exemplu, negustorul grec din Akkerman Striti Kolfano avea legături comerciale cu negustorul din Chișinău Sandul Hristovici [8, inv. 1, d. 7, f. 2verso]. În același an este pomenit și grecul Hristofor Feodorov din Akkerman, care vindea 15 butoaie cu vin grecului Anton Feognosti [200, p. 259]. Localitatea Akkerman devine un centru important al tranzacțiilor comerciale ale negustorilor greci. De exemplu, în 1825, în această localitate, cu scopul de a procura vin sunt atestați șapte negustori din Nejin, printre care grecii Siropulo, Comuzopulo și Schinaro [6, inv.1, d. 225, f. 142.]. Exportul de vin prin Akkerman a continuat și în anii următori. Drept dovadă este și raportul guvernatorului civil al Basarabiei din anul 1828, care menționa că vinul din Akkerman este procurat pentru a fi exportat în Moscova și Kiev [6, inv.1, d. 1199, f. 5].

Un important centru al activității negustorești grecești l-a constituit orașul Chișinău. Registrele fiscale întocmite de autoritățile locale confirmă prezența elementului grec în viața financiară a urbei. Taxele fiscale exagerate au generat mai multe plângeri din partea negustorilor față de guvernatorul civil al Basarabiei. Printre aceste documente se regăsesc și plângerile negustorilor greci Hadji Bogdasari și Hariton Migaride din decembrie 1814 față de taxele pentru caii vânduți [205, p. 123]. În Chișinău activau mulți negustori greci nerezidenți, fapt confirmat documentar prin nedorința acestora de a achita taxe egale cu cele la care erau supuși localnicii, solicitând facilități fiscale. Prin urmare, pe parcursul anilor 1819-1820, un grup de negustori greci, printre care Vasile Safianov, Ștefan Dimo, Ivan Afanasiev, Constantin Bepolo, Constantin Nadali, Afanasie Dimitrie, Panaiote Nicolae, au înaintat mai multe plângeri împotriva taxelor la care erau supuși considerându-le ilegale. Ca argumente în solicitările lor, se menționa faptul că negustorii locali dețineau proprietăți mobiliare și imobiliare, în vremurile de ananghie aveau

oportunități de a-și reveni fără a părăsi țara, ceea ce nu puteau realiza negustorii străini [97, p. 68]. Printre negustorii greci nerezidenți în prim-plan se evidențiază cei din Nejin, datele registrelor fiscale pentru anii 1820-1821 atestându-i pe Carastasi Nicolae, Dmitrii Ivan, Adrianopolo Ioan [12, inv. 1 d. 105, f. 17-20].

O informație valoroasă privind prezența străinilor în Chișinău oferă datele statistice din anul 1822. Acestea prezintă, de fapt, o statistică în două tabele, unul dintre care conține lista străinilor veniți în Chișinău, inclusiv etnicii greci Panaiote Popandopulo, Andoni Marcopulo, Costi Zariolopulo sau Dimitrie Plastari [12, inv. 1, d. 160, f. 5 verso-6 verso]. În această listă îi regăsim și pe grecii din Nejin – Ioan Andrianopulo și Nicolae Carastasi [12, inv. 1, d. 160, f. 7 -7 verso]. Mai mult ca atât, în Chișinău sunt atestați și etnici greci veniți din alte orașe ale Basarabiei, printre care Dimitrie Penolupolo, sosit din orașul Tucicov [12, inv. 1, d. 160, f. 7 verso]. Din aceeași localitate provine și negustorul grec Ivan Mavrodin [12, inv. 1, d. 554, f. 32]. Mobilitatea comercială a negustorilor greci este ilustrată și de datele statistice din anul 1831 din Chișinău, în care se regăsesc Vasilie Sofianov, Enachi Adrianov, Pantazi Trandafil și Constantin Domahci [12, inv. 1, d. 554, f. 35].

Importanța etnicilor greci în viața economică a Basarabiei este demonstrată și prin colecția de documente dedicate casei comerciale Ioan Stamu [80], ce include circa 8000 de materiale, în mare parte corespondența dintre membrii familiei, care, pentru o mai bună desfășurare a activității comerciale, s-au stabilit în mai multe orașe din Grecia, Imperiul Otoman, Imperiul Rus și Principatele Române.

În anul 1793, după moartea lui Nițu Dimitrie Stamu, fiii acestuia, Dimitrie și Sterie Stamu, își împart averea tatălui și continuă activitatea comercială. Pentru o reușită mai bună, ei își stabilesc reședințe în mai multe orașe din statele vecine: la București – în frunte cu I. Stamu, Vasilache Stamu, la Constantinopol – sub conducerea lui Chiriac D. Stamu, Dimitrie Stere Stamu, la Moscova – cu Trandafir Ciomag, la Odesa – cu Gheorghe Dimitrie Stamu. Familia Stamu avea și o reședință comercială la Chișinău, condusă de Ștefan Papanicolau, pe numele căruia, în anul 1824, veneau polițe comerciale importante. Ștefan Papanicolau emitea, în numele său, și ordine de plată pentru unele polițe financiare [80, p. 26, 83, 145, 160]. Ulterior însă, el cade în dizgrație din cauza „polițelor neacceptate și neplătite la Chișinău” [80, p. 181]. Ca urmare, Dimitrie și Sterie N. Stamu propun „ca acesta să fie schimbat” [80, p. 181]. Iar în aprilie 1826, Sterie N. Stamu îi scrie lui I. Stamu „să ridice polițele de la Ștefan Papanicolau și de la copiii acestuia și să le dea altor corespondenți” [80, p. 182].

Relațiile comerciale ale negustorilor din Chișinău cu alte centre comerciale prin filiera familiei Stamu erau destul de intense în anii '20 ai secolului al XIX-lea. În calitate de argument

sunt tranzacțiile cu polițe comerciale. De exemplu, în noiembrie 1824, sunt pomeniți ca intermediari Constantin Iconoșco și Ioan Palnene din Chișinău, care expediază o poliță în valoare de 1100 de groși [80, p. 156].

În baza acestor documente, pot fi identificate numele mai multor comercianți greci din Chișinău. Astfel, în cele referitoare la anul 1824, sunt amintiți mai mulți negustori eleni, care datorau sume de bani familiei Stamu, inclusiv Leondari Tzavidi și Primba din Ianina, Tzancare ș.a. Mai mulți comercianții greci din Basarabia aveau legături cu familia Stamu – Anastasie Cușu, Nicolae Critzali, Palihroni Dimitrie Carastati, Eustratii Carastati și Chirgușu Costa [80, p. 57, 148, 158, 162, 165, 168].

Chișinăul și alte orașe ale Basarabiei erau pentru negustorii greci o zonă de tranzit, mulți dintre ei aflându-se temporar în urbe. Printre aceștia au fost Nicolae Gh. Crițali, atestat doar în anul 1825 [80, p.160], sau Polihronie Dimitrie Carastati, „care nu stă mereu în Chișinău.” [80, p.163], Anastasie D. Ciolachi, care a primit trei polițe în valoare de 12370 de groși pentru Chișinău [80, p. 160]. Perspectivele dezvoltării orașului Chișinău i-a determinat pe unii reprezentanți ai familiei Stamu să se stabilească definitiv în Basarabia. Dimitrie Stamu, de exemplu, a procurat, în 1825, o moșie lângă Chișinău [80, p.169]. Nu dispunem de date documentare suficiente privind activitatea lui Dimitrie Stamu în Basarabia, dar se cunoaște că în anul 1826 acesta locuia în casa lui Coste Chirgușu din Chișinău. Se știe, de asemenea, că Dimitrie Stamu nu persevera în activitatea sa comercială și avea probleme financiare, fratele său sperând „că se va pune pe treabă pentru întreținerea sa, deoarece ei nu au posibilitatea să-l ajute” [80, p.186]. În plus, Dimitrie Stamu era în relații încordate cu Coste Chirgușu și pleacă, în cele din urmă, să lucreze cu Parashi în Chișinău, deși fratele său îl convingea să stea la Chirguși. După declanșarea epidemiei de ciumă în Chișinău, în luna august 1826, Dimitrie Stamu intenționa să plece în Ismail, dar așa și nu a mai plecat, iar către anul 1827 avea să revină la București [80, p. 91, 181, 187, 205].

Numărul considerabil al negustorilor greci în Chișinău este dovedit și în baza raportului poliției orașenești din august 1830 [12, inv. 1, d. 426, f. 51-59]. În acest document se conține lista negustorilor, se descrie activitatea acestora și proprietățile pe care le dețineau. Datele respective confirmă că negustorii greci și-au desfășurat activitatea în Chișinău pe parcursul anilor '20 ai secolului al XIX-lea. Ei au fost grupați în 2 categorii: negustori cu supușenie rusă și negustori străini (Tabelul 6). În prima categorie sunt menționați negustorii de origine greacă din Nejin, Iananii Andriano și Stavro Ianioglo [12, inv. 1, d. 426, f. 51-52], care desfășurau o activitate economică diversă, ultimul având în proprietate, pe lângă prăvălii, și o plantație de viță de vie. Printre negustorii străini sunt atestate 42 de persoane, 12 dintre care erau greci, inclusiv

Chiriac Panaioti, cu 2 case și o afacere de 5000 de ruble [12, inv. 1, d. 426, f. 53], Policronii Dimitriu, care deținea o casă din anul 1825, specializat în vânzarea vinului, cu o afacere de 25000 de ruble [12, inv. 1, d. 426, f. 53verso]. Negustorul grec Nicolai Andrionopulo obținea venit din vânzarea vinului și avea o locuință și o afacere de 2000 de ruble [12, inv. 1, d. 426, f. 58]. Majoritatea negustorilor greci erau supuși turci, doar 2 fiind în supușenie austriacă. Aceștia erau Ivan Galano [12, inv. 1, d. 426, f. 53verso], proprietar al unei fabrici de textile, cu un venit de 80000 ruble, și Postire Dimitriu [12, inv. 1, d. 426, f. 55], comerciant de produse de panificație și vin. Activitatea comercială a negustorilor greci era diversificată, domeniile principale fiind totuși comerțul cu vin și cu produse de panificație.

Alte documente ce reflectă prezența negustorilor greci în Chișinău sunt cele referitoare la tranzacțiile imobiliare. Un exemplu elocvent este cel cu privire la negustorul grec Pantelei (Panteleimon) Sinadino, atestat în izvoarele de arhivă ca supus turc, care dispunea, din 1829, de bunuri imobiliare în Chișinău [209, p. 162]. Conform actului de vânzare-cumpărare din 31 august 1829, Pantelei Sinadino a cumpărat un imobil de la căminarul Gheorghe Catacazi, aflat în partea a treia a orașului Chișinău, pentru o sumă de 21000 ruble argint. Ulterior, începând cu anul 1832, la vârsta de 42 de ani, acesta este înscris în categoria negustorilor de gilda întâi din Chișinău [209, p. 162].

Concomitent, Basarabia întreținea legături comerciale cu mai multe case comerciale grecești de peste hotare, cum ar fi cele ale negustorilor brașoveni, care sunt atestați documentar și pe teritoriul Basarabiei. În documente este indicat supusul austriac de origine greacă Stan Govat, care, în anul 1825, s-a îndatorat negustorului Nicolae Metopola din satul Berhana, ținutul Ismail [52, p. 272].

Un loc important în relațiile economice din Basarabia l-a constituit concesionarea dreptului de vânzare a băuturilor spirtoase sau a unor produse alimentare, ceea ce a condus la constituirea unei pături de persoane, ce dețineau controlul asupra vânzării unor anumite produse. Autoritățile acordau aceste drepturi în baza unor reguli stabilite. Concesiunea se efectua prin licitație publică, la care participa elita negustorească din oraș. Documentele despre aceste licitații denotă structura etnică a elitei comerciale basarabene, inclusiv componenta etniei grecești. De exemplu, concesiunea de băuturi spirtoase în Basarabia până în anul 1819 era controlată de grecul Alexandr Panait [4, inv.1, d. 346, f. 21]. De asemenea, în cadrul acestor licitații, sesizăm o concurență între reprezentanții diferitor etnii. Bunăoară, în martie 1827, în Chișinău sunt atestați grecii Stavro Dimo și Constantin Zamfir [12, inv.1, d. 321, f. 138], Stavro Dimo a reușit să obțină dreptul la concesiunea vânzării lemnului de construcție [12, inv.1, d. 321, f. 97]. Totodată, nobilul Millo, devenind precupeț, a vândut dreptul privind colectarea impozitului de

goștină⁵ în regiunea Bender evreului Abramovici [4, inv.1, d. 346, f. 21]. Acest nobil, împreună cu negustorul Cujnov, deținea concesiunea vânzării băuturilor în cetățile basarabene [2, inv.1, d. 318, f. 15].

O altă preocupare a grecilor era cămătăria, printre practicanții căreia a fost și supusul otoman de origine greacă N. Dimo, care, în 1819, a împrumutat răzeșilor din localitatea Bravicea suma de 42 mii de lei [94, p. 161]. Informații prețioase cu referire la cămătărie sunt stocate în dosarele fondului „Judecătoria regională civilă a Basarabiei” al ANRM. După numărul de procese judecătorești, în prim-plan se plasează negustorul grec Panaite Dioghenide, care, în anul 1823, apare într-un proces cu nobilul Mihai Suțu [10, inv. 1, d. 477, f. 1.]. Un alt caz se referă la grecul Afanasie Dimitriu, în anul 1824 [10, inv. 1, d. 555, f. 1-3.]. Iar în anul 1827, acesta figurează într-un proces cu un alt grec – Afanasie Macrei [10, inv. 1, d. 709, f. 2 verso]. Pe lângă Dioghenide, îl regăsim în rândul cămătarilor și pe Dimitrie Carastati, care, în anul 1825, figurează într-un proces de judecată cu Hriste Ianu [10, inv. 1, d. 608, f. 1verso]. Procese de judecată erau inițiate și față de greci, cum este cazul consilierului titular Crupenschi vizavi de Nicolae Grecu în anul 1824 [10, inv. 1, d. 558, f. 2-2 verso]. Această informație ne confirmă, o dată în plus, că o îndeletnicire a grecilor a constituit-o cămătăria, fapt care a provocat intentarea multiplelor procese civile de recuperare a resurselor financiare.

În această ordine de idei, menționăm cazul lui Alecu Ruset-Roznovanu, care, la 12 martie 1825, aduce la cunoștința poliției din Chișinău că nu recunoaște datoria de 1300 de lei și dobânda respectivă, ce ar fi avut-o față de grecul Mihalache Leonard. La 26 iunie 1825, Alexandru Ruset-Roznovanu arată judecătoriei din Orhei că pretențiile lui Mihalache Leonard, care-i cerea o sumă de 1500 de lei, nu sunt întemeiate [224, p. 156-163].

Etnici greci se regăsesc și în rândul antreprenorilor meșteșugari. Unul dintre aceștia era Ivan Galani, care, la 17 decembrie 1824, înaintează guvernatorului Basarabiei o petiție cu solicitarea permisiunii de a înființa o fabrică de textile în Basarabia. Din documentul respectiv aflăm că acest grec venise în Basarabia în anul 1821, era proprietarul unei locuințe în Chișinău și a unei prăvălii, a practicat comerțul în Imperiul Rus, Germania, Imperiul Otoman, Principatul Moldovei, unde a deținut și o locuință. Negustorul se mai obliga să aducă meșteri și echipament tehnic din Constantinopol și Austria [3, inv.1, d. 930, f. 2-3]. Cererea respectivă a fost acceptată, fapt demonstrat prin succesele ulterioare ale întreprinderii înființate de el. De exemplu, în anul

⁵ **Goștină** – dare (taxă) anuală, percepută în Țările Române, asupra oilor, caprelor și porcilor. Există o deosebire între darea plătită pentru porci și oi, care merg la îngrășat la munte, și darea impusă străinilor (oaspeților) pentru oile și porcii aduși în țară la păscut. În primul caz, avem un fel de impozit direct, obligatoriu pentru toți locuitorii care folosesc pășunile, devenind o dare generală, la care erau impuși toate categoriile sociale, inclusiv boierii și clerul, pe întinderea întregii țări. În al doilea sens, cu înțeles de taxă (vamă) pentru cei care aduc în țară oi și porci la păscut. [201, p. 313-314].

1828, fabrica a produs marfă în valoare de 110500 de ruble și avea 158 de angajați. La întreprindere se produceau 10 categorii de stofe, marfa se realiza pe piața internă, precum și în guberniile Imperiului Rus, ea fiind apreciată pentru calitatea înaltă [3, inv. 1, d. 21, f. 69]. Evoluția întreprinderii o demonstrează și creșterea numărului de mașini de cusut. Astfel, dacă în anul fondării (1824) fabrica dispunea de numai 6 mașini de cusut, în 1829 funcționau deja 40 [3, inv.1, d. 1342, f. 4], iar în anul 1831 – 47[247, p. 111]. În anul 1825, nemulțumit de impozitele mari, proprietarul se adresează guvernatorului civil al Basarabiei cu rugămintea de a fi eliberat de încartiruire și plata impozitelor [205, p. 266]. Cererea respectivă a fost semnată și de partenerul său de afaceri, supusul austriac Gheorghe Nicolae Riga, grec de origine, și revendica o perioadă de scutire de 10 ani [200, p. 130].

Este concludent, în acest sens, recensământul din anul 1823, organizat de către autoritățile ruse în orașul Chișinău, cu privire la numărul originarilor greci stabiliți în urbe. Conform acestui document, reprezentanții comunității grecești aveau următoarele îndeletniciri: croitori/blănari (Anastasi Miholopulo, Gheorghii Sineni, Panaiote Anastasi, Iani Scufati), brutari (Hristo Iani, Gheorghii Iliadisi), cizmari (Eftimie Grec, Afanasii Mihaili), medici (Dmitrii Polikira, Constantini Danilo, Mihaila Safneli), argintari (Gheorghii Nicolausi, Hristo Dimo), frizer (Alecsandr Morogosi), lemnari ș.a. [6, inv. 2, d. 679, f. 1-47 verso]. Totuși marea majoritate a grecilor era antrenată în comerț, date sistematizate în tabelul 3.

Și în cadrul elitei funciare grecești din Basarabia se atestă o continuitate. Totodată, factorul politic ce a intervenit după 1812 și-a lăsat amprenta asupra proprietăților funciare ale elitei grecești. În urma anexării Basarabiei la Imperiul Rus, mulți boieri și-au recăpătat drepturile de proprietate funciară din fostele raiale turcești. Potrivit raportului lui Kușnikov, împăratul Alexandru I ordonase recunoașterea dreptului de proprietate asupra moșiilor din ținutul Hotin în favoarea foștilor proprietari, în conformitate cu hrisoavele vechi moldovenești. Prin urmare, multe moșii din acest ținut au intrat în posesiunea familiilor boierești moldovenești și a grecilor româniizați, cum ar fi Cantacuzino și Ghica [46, p. 117]. Pe lângă privilegii, autoritățile ruse au repartizat și loturi de pământ, printre beneficiari fiind mulți ofițeri și nobili ruși, inclusiv funcționari din administrația regională, unii de origine greacă. Acest proces poate fi considerat un factor de consolidare a comunității grecești în Basarabia. Drept exemplu poate servi decizia imperială din 18 iunie 1823, prin care membrii familiilor Caliarhi, Mavrogheni ș. a. au primit în posesie importante proprietăți funciare [212, p.12]. Posesorii proprietăților funciare respective urmau să obțină venituri considerabile. Ralu Caliarhi, de exemplu, avea un venit anual de 1500 de ruble de argint, iar Mavrogheni – 1000 de ruble de argint. În așa mod, prin aceste acțiuni, autoritățile ruse au reușit să atragă de partea lor nobilimea basarabeană [111, p. 78] .

Terenuri importante de pământ s-au acordat în sudul Basarabiei, printre proprietari fiind și familii de origine greacă [56, p. 148]. De exemplu, în ținutul Akkerman au beneficiat de pământ următoarele familii: principesa Maria Șutu (4000 desetine), Dimitrie Moruzi (6000 desetine), principesa Ralu Moruzi (5000 desetine), Elena Ypsilanti (Negri) (5000 desetine), principesa Ruxanda Mavroeni (5000 desetine), Caliarhi (5000 desetine), Ralu Caliarhi (5000 desetine). Iar în ținutul Benderului posesori de proprietăți funciare au devenit Eufrosinia Moruzi (6000 desetine), Roxandel Moruzi (3000 desetine), Eufrosinia Plaghino (3000 desetine). Printre beneficiarii de pământ erau și familii refugiate de peste Prut. De cel mai mare sprijin din partea autorităților s-au bucurat membrii familiei Moruzi, datorită „...devotamentului acestora față de Rusia”. În baza dispoziției imperiale din 12 decembrie 1823, șapte membri ai familiei Moruzi au primit 32000 desetine de pământ [212, p. 12].

Subiectul privind proprietățile funciare ale boierilor din Basarabia a fost abordat de Constantin Teodorescu. Cercetătorul a elaborat un tabel al stăpânilor de moșii, printre care sunt și proprietarii greci Iordache Cantacuzino, a cărui posesiune avea suprafața de 5730 fălci, Milu Iordache (4540), Canta Iordachi (3040), boierii Mavrocordați (6780), Teodosiu Sanduț (8957) ș.a. [185, p. 45-75]

Urmează să menționăm că, deși dețineau posesiuni imense în Basarabia, mulți greci nu obțineau venituri pe seama acestora. Este cazul grecului I. Persiani, care, în urma căsătoriei sale, în 1825, cu R. Moruzi, devine proprietar a 3 mii de desetine de pământ în ținutul Bender, însă nu a obținut beneficii de pe urma acestuia, pământul rămânând neprelucrat din lipsa brațelor de muncă în această regiune [272, p. 89].

Consolidarea elitei funciare basarabene a avut loc în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Un prim pas l-a constituit organizarea unui „Comitet asupra desfacerii locuitorilor celor din dreapta Prutului de averile lor din regiunea Basarabia”. În luna februarie 1814 a fost alcătuit un *„Izvod de moșiile ce s-au cumpărat în oblaste Basarabiei cu arătari numele satelor și în ce țin(u)t anumi să află, cum i numele vânzătorilor și a cumpărătorilor, 1814 fevr(uarie)”*. „Izvodul” conține nume de familii grecești, care și-au vândut moșiile din Basarabia, printre care Alexandru Mavrocordat, Iordache Roset, Iordache Cantacuzino, Costache Ghica, Nicolae Dimachi, Alexandru Hrisoverghi, Nicolae Hrisoverghi, Ileana Cantacuzino ș.a. În izvor sunt incluși și acei care și-au format un fond funciar în Basarabia – Zamfirache Rale, Alexandru Anastasiu, Alexandru Ghica, Gheorghe Leondari, Cuțoinanu, Vasile Iamandi, Gheorghe Meleli, date sistematizate în Tabelul 7. Cercetătorul A. Lepădatu a demonstrat că o mare parte din tranzacții aveau un caracter fictiv, având ca scop păstrarea de către proprietari a posesiunilor de pe ambele părți ale Prutului [142, p. 43]. Subiectul a fost abordat și de cercetătorul

Z.Diaconescu, care menționa că una din soluțiile pentru a păstra dreptul de proprietate asupra moșiilor era împărțirea, în cadrul familiilor numeroase, a proprietăților importante ce le aveau acestea pe ambele părți ale Prutului. Membrii mai bătrâni ai familiilor și cu ranguri mai înalte au rămas pe teritoriul Moldovei istorice, iar un membru al familiei era trimis să stăpânească pământurile din Basarabia și să locuiască acolo. La aceste acțiuni au recurs și unii greci. Bunăoară, în anul 1816, în Basarabia se stabilește Iordache Cantacuzino, fiul răposatului Ienachi Cantacuzino, biv. vel. Vistiernic [77, p. 121]. Caracterul fictiv al tranzacțiilor ne confirmă ponderea acestora. De exemplu, tranzacția dintre logofătul Costachi Ghica și spătarul Ioan Sturza a constituit 14 moșii în patru ținuturi – Greceni, Codru, Hotin și Orhei, fapt sesizat de istoricul D.Poștarencu, care a analizat evoluția moșiilor din ținutul Codru. În 1814, acestea devin proprietăți ale spătarului Ioan Sturza, domiciliat în Basarabia, care, în 1821, nu le mai deține, proprietar devenind Alecu Ghica, feciorul logofătului Costachi Ghica [170, p.296].

Locul etnicilor greci în procesul tranzacțiilor funciare a fost cercetat de istoricul N. Iorga, care semnală că din cauza incertitudinii cu referire la moșiile din Basarabia după 1812, prețul acestora scăzuse semnificativ. Acest fapt a atras după sine un număr important de oportuniști care erau „străini din orașe, greci, și mai ales negustorii greci din Ismail” [170, p. 297]. Mențiunile cu referire la predominarea elementelor străine în tranzacțiile funciare le considerăm exagerate: din cele 139 de tranzacții funciare, atestate în „Izvodul de moșii”, care au cuprins 387 de moșii și părți de moșii, doar 44 (11,4%) de tranzacții sunt cu implicarea familiilor de origine grecească. În rândul acestora, majoritatea o constituiau grecii românizați, reprezentanți ai familiilor de dregători greci, care au locuit o perioadă îndelungată în Principate. (Tabelul 7)

În baza „Izvodului”, de asemenea, se mai poate remarca poziția grecilor față de evenimentele politice din 1812, numărul grecilor care și-au vândut moșiile fiind cu mult mai mare față de al celor care au cumpărat moșii. Este o dovadă a neîncrederii față de autoritățile ruse.

Nobilii greci dețineau proprietăți funciare nu doar în sudul Basarabiei, ci și în regiunea centrală și de nord. Grecii din Imperiul Rus au manifestat o atitudine rezervată față de procurarea proprietăților funciare din Basarabia, printre cei care s-au stabilit în regiunea nou-anexată a fost și Zoe Ivanonici Cuțoianu din Odesa, care devine proprietar al moșiei Cupcini și Bârnova de Jos din ținutul Hotin (Tabelul 7), stabilit împreună cu soția sa Ana, cu fiii Ivan, Gheorghe, Dimitrie și Vasile [13, inv. 1, d. 817, f. 84-85].

Totodată, documentul completează imaginea proprietarilor funciari din Basarabia din anul 1814. Un exemplu, în acest sens, îl reprezintă doamna Moruzi, care avea în posesie moșia Zevedenii din Soroca, precum și moșia Cocorozeni din ținutul Orhei. Domnița Rallu Callimachi avea în proprietate moșia Telenești. Alexandru Moruzi dispunea de pământurile dintre Răut și

Nistru, având moșiile Zavidelele, Heciu și Biliceni. Și Enachi Cantacuzino procurase mai multe moșii – cea din Stoicani și alte 11 moșii, pe care ulterior le-a dat în arendă „de frica războaielor” [108, p. 23]. Datele statistice confirmă pe următorii proprietari de moșii și părți de moșii, de origine greacă, din ținutul Orhei-Lăpușna pentru anul 1814: Panaite Scordeli, Alecu Ghica, Toma Paninopulo, Zamfirachi Ralli [27, p. 110-129]. În același ținut, posesiuni funciare a deținut și Vasile Cațache, născut în 1791, moșier în ținutul Orheiului, unde a fost și judecător între anii 1818 – 1831 [39, p.181]. Grecii s-au statornicit și în târgul Telenești, de exemplu, în anul 1813, ca locuitori ai târgului sunt menționați Mavrodin Stamati și Mavrodin Ioan [69, p. 35]. De origine greacă erau și proprietarii târgului. Prin contractul semnat în martie 1818, grecul Apostolache Stamu, împreună cu Iordache Dimitriu, cumpără de la stăpânul moșiei Telenești „venitul cu anul a acestei moșii Telenești, cu Târgul și satul Vechiul Telenești pe patru ani” [69, p. 51].

Posesiunile funciare ale dinastiei Cantacuzino în Basarabia sunt menționate și în surse narative, cum sunt cele ale lui F.F. Wighel [235, p. 127]. Mai remarcăm că această dinastie se întărește și pe teritoriul Imperiului Rus, primii ei reprezentanți fiind pomeniți încă în anul 1792. Autoritățile imperiale ruse le-au acordat o serie de privilegii, inclusiv dreptul de a poseda în proprietate domenii [220, p. 65]. După anul 1812, pe teritoriul Basarabiei este atestat și Alexandru Cantacuzino, participant al Eteriei și proprietar al unei moșii în orașul Otaci. Deși, după evenimentele din 1821, acesta părăsește Rusia, familia sa își păstrează în continuare moșia Mărcăuți din județul Hotin [220, p. 67]. Pe moșia Otaci locuia văduva stolnicului Vasile Leonard din Movilău, Safta Leonard [40, p. 200]. Iar pe moșia de la Tătărești, în 1817, locuia văduva lui C. Rosetti, Roxandra [42, p.103].

Proprietarii funciari greci dețineau și mari terenuri de livezi, pomi fructiferi și viță de vie. Printre aceștia menționăm membrii familiilor Leonard, Feodosiu și Roseti [36, p. 7]. Etnicilor greci le aparțineau multiple proprietăți pe tot cuprinsul Basarabiei. De multe ori aceștia aveau în posesie părți de moșii. Bunăoară, o parte din moșia Budăi, în anul 1817, era deținută de Sandu Teodosiu. În anul 1822, părți din această moșie au fost cumpărate de către nobilul grec Nicula Demi. În anul 1829, în urma unui conflict cu răzeșii din Budăi, pe numele lui este depusă o plângere la instanța de judecată, acesta fiind învinuit de faptul că își însușise cu forța recolta sătenilor [180, p. 20]. Un alt moșier grec din ținutul Soroca, Zoie Rizo, proprietar al moșiei Racovăț, în anul 1831, s-a plâns chiar împăratului Rusiei pentru faptul că, din anul 1821, țăranii de pe moșia sa refuză să i se mai supună [214, p. 466].

O sursă documentară privind suprafețele de pământ deținute de nobilii greci sunt recensămintele fiscale din Basarabia. În acest context, se evidențiază moșierul Panainte Scordeli, care avea în proprietate moșia Mana, Orhei, cu 83 de gospodării [189, p. 309]. Proprietatea sa era

constituită din 650 de fâlcii de pădure, 200 de fâlcii de lanuri. Pe moșie funcționau 2 mori, mai erau o vie și o livadă. În anul 1828, P. Scordeli se adresează către Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia cu cererea de a fi înscris în lista nobilimii basarabene, cerere ce i-a fost acceptată. În ținutul Soroca, în anul 1817, deținea proprietăți funciare grecul Nicolae Hrisoverghi, având în posesie o parte din moșia Trifăuți [214, p. 502].

În ținutul Hotin numărul grecilor era foarte redus, însă foarte mulți moșieri de origine greacă deținea proprietăți în zona respectivă. De exemplu, satul Buzovița, proprietatea lui Iordache Cantacuzino, deținea 350 de fâlcii de fânețe, 400 de fâlcii de pământ arabil, 200 de fâlcii de imaș și o moară. De asemenea, sub controlul său mai erau localitățile Trebisăuți, Bulboca și Mărcătuței, iar membrii dinastiei Mavrocordat deținea în satul Cumărău 560 de fâlcii de fânețe, 600 de fâlcii de pământ arabil, 220 – de imaș și 4 mori. Printre alte localități cu moșieri de origine greacă se numără Edinița și Molodova [191, p. 64].

Majoritatea elitei grecești își petrece o mare parte din timp pe moșiile sale. Dispunem de câteva exemple de boieri greci, care locuiau permanent în așezările rurale. În baza actelor documentare ale arhivei din Odesa, în anul 1829, familia Ralu Moruzi locuia în așezarea Comarău, ținutul Hotin, familia fiind compusă din următorii membri: feciorii Alecu, de 28 ani, Dimitrie, de 26 ani, Panaiot, de 14 ani, Constantin, de 9 ani și fiicele Zoîța, de 18 ani, Efrosenia, de 16 ani, Maria, de 14 ani, și Agliția, de 10 ani, precum și mama lor [309, p. 125].

Un alt izvor despre elita funciară greacă din Basarabia îl constituie dosarele protestelor țăranilor față de stăpânii lor. Politica colonială rusă pe teritoriul Basarabiei s-a manifestat prin păstrarea sistemului social de până la anul 1812, ce acorda boierilor un statut privilegiat. Deși regulamentul provizoriu pentru Basarabia includea un articol special, ce prevedea scutirea locuitorilor de orice impozit pe o perioadă de trei ani de zile, acesta era de multe ori încălcat. Acest fapt a provocat prezentarea mai multor reclamații guvernatorului civil al Basarabiei vizavi de abuzurile boierilor, inclusiv de etnie greacă. Cronica protestelor țăranilor din Basarabia la începutul secolului al XIX-lea a fost analizată de istoricul Valentin Tomuleț [205]. Documentele publicate conțin numele mai multor boieri greci românizați – Millo, Feodosiu, care au săvârșit abuzuri față de țărani. În prim-plan apare numele serdarului Millo, mai multe documente atestând plângeri față de acest moșier din partea țăranilor din localitățile Jebeloc, Furceni, Brănești, Berezloci, Șercani, Cogâlniceni, Țibirica, Rădeni, Dâșcova [205, p. 11-26] ș. a.

O altă sursă de îmbogățire pentru greci era arenda pământului. Prezența arendașilor greci pe teritoriul Basarabiei e confirmată și de conflictele dintre arendași și localnici, cum arată plângerea locuitorilor satului Băhrinești, ținutul Soroca, din anul 1813, împotriva lui Apostul grec. Un caz asemănător a avut loc și în satul Sinești, ținutul Orhei, față de arendașul Enii grec,

precum și în satul Oxentia, ținutul Orhei, față de Dumitru Grecu, în anul 1813. În anul 1813 este pomenit ca arendaș funciar și grecul Nicolae Stavri, în cadrul unui conflict cu locuitorii din satul Sănătăuca, ținutul Soroca [205, p.70-78, 117].

Odată cu pătrunderea imigranților transdanubieni, s-au iscat conflicte ale acestora cu nobilimea locală, cea din urmă pretinzând la așezările locuite de imigranți. Istoricul I.I. Meșceriuc a descris specificul acestui conflict și, în baza recensământului din anii 1817-1818, a concretizat localitățile și numărul imigranților aflați în administrarea moșierilor. Printre acești moșieri se aflau și grecii romanizați – ducesa Ralli, care stăpânea localitatea Măcrești, cu 66 de imigranți, și I. Canino, care avea în posesie localitatea Chirpești, cu 7 imigranți [263, p. 100].

Mulți refugiați greci stabiliți în Basarabia după evenimentele din 1821 au devenit arendași de moșii. Printre aceștia menționăm pe Vasile Tarzibaș Frangopolo, Anastasie Leondari, Zanis Stamati, Lazăr Pomizo [93, p. 197].

Reprezentanți ai etniei grecești (greci românizați) se regăsesc pe toată scara ierarhică administrativ-politică din Basarabia, de la funcționari locali până la guvernator civil al acestei provincii. Creând un aparat politico-administrativ, autoritățile ruse promovau reprezentanții etniei grecești, care erau cărturari în toate sferile administrației publice din Basarabia. Printre factorii ce au influențat procesul respectiv, pe prim-plan se impune pregătirea profesională și intelectuală a elitei grecești, cunoașterea mai multor limbi, inclusiv a limbii ruse. Un alt factor îl constituie poziția pro-rusă a acestora, elita grecească fiind folosită în sprijinul autorităților imperiale din Basarabia. Este cazul lui Constantin Anton Catacazi, care apare pe teritoriul Rusiei în septembrie 1807, unde s-a refugiat împreună cu principele Constantin Ypsilanti. Bucurându-se de încrederea autorităților ruse, în decembrie 1817, acesta este desemnat guvernator civil al Basarabiei [166, p. 431]. Un alt grec, care și-a făcut carieră politică pe teritoriul Basarabiei, este Ivan H. Kalagheorghe. Acesta a fost trimis prin ordin imperial, fiind numit în funcția de guvernator civil al Basarabiei începând cu februarie 1816, funcție pe care a deținut-o până în decembrie 1817 [166, p. 443].

Deși consolidarea comunității grecești în Basarabia are loc la începutul secolului al XIX-lea prin creșterea numărului grecilor în cele mai mari orașe basarabene, prezența lor pe acest teritoriu este atestată și în secolele anterioare. Prin urmare, aspectul continuității reprezintă o particularitate în evoluția acestei comunități. Mulți reprezentanți ai etniei grecești au deținut funcții administrative și în perioada anterioară anexării Basarabiei.

O parte din funcționari au rămas pe teritoriul Basarabiei, acceptând dominația rusă. În lista funcționarilor din 1817 îi regăsim pe Alexandru Iordache (ispravnic la Greceni, 1810), Alecu Ghica (fost pârcălab la Hotin, 1810), Milo Iordache (Soroca, 1808), Teodoro Iordache

(Tomarova, 1810) și Vasile Roset (Lăpușna, 1808) [46, p.125]. Prezența grecilor în instituțiile locale în timpul războiului ne este argumentată în baza documentelor de arhivă, unde îl regăsim pe Nicolae Paleolog ocupând funcția de sameș al isprăvniciei Soroca și anunțând autoritățile că nu poate colecta impozitele [2, inv.1, d. 2286, f. 13].

Prezența grecilor în sistemul de administrare din ținuturi o sesizăm în actul din 14 iulie 1816, prin care sunt confirmați candidații la funcțiile de ispravnic. În acest context, menționăm că în ținutul Soroca în această funcție este numit serdarul Panait Leonard, în ținutul Hotărniceni – Ioniță Cantacuzino, în ținutul Hotin este desemnat funcționarul Iamandi, iar în Orhei – Zamfirachi Ralli [166, p. 79].

Diversitatea funcțiilor publice ocupate de etnicii greci în perioada dominației ruse este confirmată și de datele oferite de către A.N. Crupenschi [259, p. 174], conform cărora aceștia dețineau funcții de judecători, comisari, membri ai diferitor instituții judecătorești sau administrative, dar și de deputați din partea nobilimii în diferite județe ale Basarabiei. În acest șir se înscriu Toma Paninopolo, judecător în ținutul Orhei (1822-1825), Cațica Vasilii, nobil, judecător în județul Orhei (1818-1821, 1825-1826, 1828-1831) și deputat al nobilimii din județul Iași (1822-1825), Iamandi Ivani Vasilii, funcționar de clasa a VIII-a, deputat al nobilimii din județul Hotin (1822-1825), Canano Ioan, funcționar de clasa a V-a , deputat al nobilimii din județul Hotin (1825-1828), Patarachi Gheroghe, ispravnic în Ismail (1822-1825), Pavlioti, comisar în județul Bender (1822-1825) și Dimitriu Polihroni, trezorier în Ismail (1828-1831) ș.a. [259,p. 81-147] Etnicii greci sunt reprezentați și în instituții importante ale Basarabiei. Astfel, printre membrii Consiliului Suprem, aleși din partea nobilimii basarabene îi regăsim pe Zamfirachi Ralli (1818-1821), Sandu Feodosiu (1818-1821), Apostolache Stamu (1825-1830), Ioan Canano (1828-1831) [259, p. 3].

De menționat că interesele grecilor erau destul de diversificate, acestea manifestându-se prin dese schimbări în funcții publice. În acest context se înscrie Alecu Leonard, care a intrat în 1810 în serviciul statului Moldovei, fiind trimis ca funcționar în ținuturile dintre Prut și Nistru, unde a rămas și după anul 1812. A exercitat o serie de funcții administrative, cum ar fi: vameș la vămile Sculeni și Noua Suliță (8 decembrie 1813 – 10 ianuarie 1817); ispravnic al ținutului Soroca (aprilie 1817 – 20 ianuarie 1819); funcționar în cadrul Cancelariei Rezidentului Plenipotențiar al Basarabiei (1819-1823). Susținător și participant al Eteriei la 1825, a fost ales mareșal al nobilimii din ținutul Iași (1824-1830), iar în anul 1827 devine mareșal al nobilimii în locul lui Ioniță Bașotă [167, p. 84]. Pentru activitatea sa prodigioasă, autoritățile ruse i-au oferit drept distincție un inel. De asemenea, Alecu Leonard s-a manifestat în lupta contra răspândirii în Basarabia a ciumei din 1829. Un an mai târziu, în 1830, decedează din cauza molimei [39, p. 181].

Un alt funcționar de origine greacă a fost Apostolache Stamu (1755-1830), secretar al lui Dimitrie Moruzi, care, după Congresul de Pace de la București, se stabilește în Basarabia, unde pe data de 2 septembrie 1814 devine funcționar de clasa a VI-a în Ministerul de Externe al Rusiei [53, p. 354]. Poetul rus Alexandr Pușkin, care se afla în Basarabia în anii 1820-1823, vizita deseori casa lui Ralli, unde discuta cu soții Stamu, poreclindu-l pe Apostolache „conducteur de beliers”, făcând aluzie la numărul însemnat de greci din preajma sa. Ajuns la gradul de funcționar de clasa a IV-a, Stamu a fost ales, în 1825, deputat în Consiliul Suprem. A decedat în 1830, fiind înmormântat la cimitirul Râșcani din Chișinău [37, p. 37]. Iar la 30 noiembrie 1818 principele Cantacuzino și N. Leonard au fost propuși ca membri ai comisiei pentru redactarea unei colecții de legi pentru Basarabia [60, p. 640]. Grecii erau desemnați ca membri ai mai multor comisii, ce urmau să rezolve multiple probleme sociale. Astfel, cneazul Cantacuzino, funcționarii Anapelo Balli și Nicolae Leonard sunt atestați în comisia instituită de rezidentul plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, care avea ca scop elaborarea unui regulament ce urma să stabilească relațiile dintre moșieri și țărani [205, p. 56]. Iar în perioada 1822-1825 îl regăsim pe Nicolae Leonard ca funcționar al județului Hotin [259, p. 81-147].

Posedarea mai multor limbi a determinat faptul ca reprezentanții etniei grecești să fie angajați de autoritățile ruse ca traducători în diferite instituții, realități sesizate de F. Wighel, care menționa problemele lingvistice ale boierimii locale: „[...] niciunul din ei nu poseda limba rusă și nu era cointerestat să viziteze Moscova sau Santk-Petersburgul” [235, p. 98]. Un factor ce a dus la promovarea grecilor l-a constituit pregătirea insuficientă a funcționarilor ruși, fapt constatat și de împăratul Alexandru I: „ funcționari nesatisfăcători, ruși nedoriți, recrutați în mare grabă” [71, p. 121]. Astfel, în calitate de traducător este atestat, la 12 august 1813, comisul Ianachi Scordeli [6, inv. 1, d. 1, f. 430].

De exemplu, Consiliul Suprem al Basarabiei dispunea de doi secretari, în anul 1821 fiind angajat grecul Toma Ioan Paninopulo [4, inv. 1, d. 224, f. 9]. Acesta este atestat documentar în anul 1815, alături de căminarul Zamfirache Ralli, ca membru al Comitetului celor doisprezece, ce avea ca scop sistematizarea și traducerea în limba rusă a legilor moldovenești, menținerea privilegiilor și datinilor locale [274, p. 59]. Funcția de arhivar este ocupată, începând cu 20 februarie 1825, de grecul Dimitrie Mallu-Petro, care cunoștea limbile română și rusă [4, inv. 1, d. 568, f. 311]. După ce, în anul 1824, a fost lichidat Biroul moldovenesc al Guvernului Regional al Basarabiei, în cadrul instituției executive a activat o secție moldovenească provizorie, unde sunt atestați doi traducători. În perioada din februarie 1824 până în februarie 1825, ca funcționar a activat grecul Constantin Scodre [4, inv. 1, d. 568, f. 50].

Grecii reușesc să se încadreze în instituțiile administrative ale orașului Chișinău. De exemplu, în anul 1819, pentru sarcini administrative și judecătorești ale negustorimii Chișinăului se înființează o Magistratură, condusă de un burgomistru și doi ratmani. Primul burgomistru este un reprezentant al etniei grecești, și anume Stavru Dimu (1819-1821) [38, p. 89], care a întreprins mai multe acțiuni în beneficiul urbei, cum ar fi majorarea bugetului orașului, în baza sporirii taxelor de impozit pentru negustorii străini. De asemenea, a dat în concesiune contra plată unele domenii de activitate din gospodăria orașului și a supravegheat calitatea produselor alimentare prezentate spre vânzare [12, inv. 1, d. 124, f. 4].

În baza materialului analizat, am constatat că promovarea grecilor într-o instituție publică a fost condiționată de următorii factori: 1) statutul social al solicitantului; 2) pregătirea profesională; 3) devotamentul față de autorități, care era confirmat prin scrisorile de recomandare din partea unei persoane cu autoritate politică din Rusia. De exemplu, încadrarea grecilor I. Persiani și G. Catacazi în misiunile diplomatice ale Rusiei s-a datorat scrisorii de recomandare din partea domnului fanariot, refugiat în Imperiul Rus, C.Ypsilanti. Pentru a demonstra devotamentul lui I. Persiani față de Rusia, Ypsilanti invocă mai multe misiuni ale acestuia în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, printre care „aprovizionarea cu materiale necesare a armatei ruse, asigurarea și întreținerea spitalelor militare” [275, p. 8].

Numărul mare de negustori în orașele basarabene a determinat necesitatea unor judecătorii comerciale, care urmau să rezolve litigiile ce țineau de activitatea comercială. Subiectul în cauză a fost abordat de istoricul Valentin Tomuleț, care a relevat specificul organizării acestor judecătorii în Reni și Ismail [204, p. 278-298]. Prezența grecilor în procesul de constituire a judecătoriilor ne denotă evenimentele din 21 decembrie 1820, când are loc alegerea candidaților în judecătoria comercială din partea orașelor Ismail, Reni și Akkerman. Din partea orașului Reni au participat grecii A. Ksodul, D. Pogonato, M. Iatros și C. Mandrohi. Iar în Ismail, printre participanții la alegere îi regăsim pe C. Saogoglu și C. Iorgati. La 31 decembrie, Guvernatorul civil al Basarabiei i-a desemnat în funcții pe A. Ksodul – la judecătoria Reni și pe C. Iogati – la cea din Ismail [204, p. 282].

Ca judecător în Orhei este atestat grecul Nicolae Dimi, a cărui activitate profesională a continuat până în anul 1834 [13, inv. 1, d. 443, f. 394].

Dislocarea flotei dunărene în Ismail a determinat prezența în această așezare a unui număr important de marinari și ofițeri, mulți din ei fiind de origine greacă. cum este cazul lui Egor Manganari care și-a făcut serviciul militar aici în anii 1816-1824 [281, p. 122]. Printre funcționarii de origine greacă era comandantul flotilei rusești din sectorul basarabean al Mării Negre, căpitanul Popandopulo, care în anul 1813 stimulează colonizarea localității Vâlcov cu

rascolnici nekrasoviști, veniți din Imperiul Otoman [3, inv. 1, d. 80, f. 1066]. În anul 1813, funcționar al carantinei din Ismail este desemnat ofițerul grec Kalinatiano [205, p.149]. Menționăm, de asemenea, că unele puncte vamale au fost încredințate etnicilor greci; de exemplu, punctul vamal de la Ștefănești era administrat de serdarul Panait Leonard [7, inv. 2, d. 16, f. 3 verso].

După anexarea Basarabiei, grecii sunt atestați ca arendași pe moșiile mănăstirilor închinat. Numărul arendașilor greci pe teritoriul Basarabiei poate fi stabilit în baza raportului guvernatorului Hartingh din 8 martie 1814. Conform acestuia, cele mai mari posesiuni funciare le avea Mănăstirea Golia, închinată Sfântului Munte, după care urmau mănăstirile Sf. Sava, Frumoasa și Cetățuia. [219, p. 64-80]. În total, aceste mănăstiri aveau în posesie, în Basarabia, 110 domenii. Majoritatea pământurilor erau date în arendă. Printre arendași se enumără grecii Dima Grecu, Gheorghe Hrisostrat, Pantazi Grecu, Dimitrie Grecu etc. (Tabelul 8)

În baza datelor prezentate, constatăm că 8 din cei 67 de arendași erau greci, ceea ce constituie circa 12 %. În realitate însă, numărul acestora era mai mare, multe moșii fiind administrate de persoane împuternicite de mănăstiri, etnia cărora nu este indicată în sursele documentare. O dovadă, în acest sens, este faptul că egumenii greci din aceste mănăstiri îi promovau pe conaționali lor în funcții cu responsabilități financiare.

De exemplu, împuternicitul mănăstirii Burdujeni, închinată Sfântului Munte, Mteronachi Țăgeta, avea sub administrare moșiile Moșana (fără sat), Crinăuți și Frasineni (fără sat) (Tabelul 7). De asemenea, documentele de epocă arată că mănăstirile închinat îi aveau ca împuterniciți pentru apărarea intereselor sale pe etnicii greci, cum este cazul protoiereului Papandopol, care apăra interesele mănăstirii Galata [107, p. 111].

Arenda moșiilor mănăstirilor închinat se efectua prin intermediul unui împuternicit al mănăstirii, care se afla la Chișinău. Prin prisma acestor tranzacții, pot fi acumulate informații suplimentare privind elita nobilă greacă din așezările rurale din Basarabia. Ca exemplu poate servi evoluția stăpânirii moșiei Vasilcău, moșie ce a fost în proprietatea mănăstirii Golia. În anul 1813, mănăstirea dă în arendă moșiile sale Vasilcău, Vărăncău, Slobozia-Vărăncău, Redi, Zăluceni, Socol, Rașcov, Climăuți căminarului Zamfirache Rali pentru suma de 14000 de lei. La mijlocul anilor '20, arendaș al acestei moșii devine Nicolae, supranumit de săteni grecul, deoarece era de pe pământurile elene. Despre acest grec există puține informații. Se cunoaște doar că la 9 mai 1824, în vârstă de 25 de ani, acesta se cunună cu Dochîța, fata lui Toma Nedelschi din Vasilcău. Ulterior moșia a fost preluată de un alt grec, Manolati Sandu, despre care sunt mai multe informații, acesta fiind apreciat de arhiepiscopul Golian, reprezentantul mănăstirii Golia, ca cel mai bun arendaș dintre toți pe care îi avea la acel moment. Aceste

aprecieri își aveau substratul său în activitatea financiară a lui Manolati Sandu. Din cauza abuzurilor sale fiscale a avut loc un conflict cu localnicii din Vasilecău. Manolati Sandu locuia în satul Trifăuți, unde avea în posesie două gospodării – una pentru el și sora lui, iar cea de-a doua - pentru vătav. Mănăstirea Bisericiani, bunăoară, a dat în arendă moșiile Bicazul, Guravăii și Turturești, ca ulterior să intre în conflict cu arendașii greci, pentru că aceștia jefuiau și asupra localnicii [194, p. 94]. Moșia Slobozia-Vărăncău, de asemenea, era arendată de greci, pe ea locuind Safianova, de origine greacă, cu fratele său [64, p. 27-28].

În concluzie, menționăm că sursele documentare, la care s-a făcut referință demonstrează că, în perioada anilor 1812-1829, are loc consolidarea elitei nobiliare grecești pe teritoriul Basarabiei, fapt confirmat de prezența acestora în viața politică, socială, economică și spirituală a provinciei. Acest proces s-a datorat nivelului intelectual înalt al nobilimii grecești, dar și cunoașterii mai multor limbi, inclusiv a limbii ruse. Creând un aparat politico-administrativ, autoritățile imperiale ruse promovau pe reprezentanții etniei grecești în toate sferile administrației publice din Basarabia, aceștia fiind solicitați în contextul unei crize acute de cadre calificate în Basarabia.

Analiza structurii elitei funciare grecești din Basarabia a scos în evidență trei componente definitorii: 1) proprietari funciari de origine greacă, care și-au păstrat posesiunile deținute anterior anexării Basarabiei la Imperiul Rus; 2) greci care au devenit proprietari funciari în urma evenimentelor din 1812, când autoritățile ruse au repartizat suprafețe funciare pentru „devotament” împăratului; 3) greci care și-au obținut proprietățile în urma contractelor de vânzare-cumpărare. Nu mai puțin importantă, în această ordine de idei, a fost și poziția protectoare față de imigranții greci din partea autorităților ruse. Însuși statutul politico-juridic al Basarabiei din primul sfert al secolului al XIX-lea, prielnic pentru nobilii străini, a favorizat constituirea elitei comerciale grecești în acest teritoriu. Păstrarea până în anul 1828 a statutului de autonomie a Basarabiei, inclusiv promovarea de către autorități a comerțului liber, a fost un stimulent al acestui proces.

2.4 Concluzii la Capitolul 2

Materialul documentar analizat în prezentul capitol ne permite formularea următoarelor concluzii:

1. Politicile promovate de Imperiul Rus după anexarea Basarabiei au influențat evoluția numerică a comunității grecești din acest teritoriu. Numărul populației grecești la începutul secolului al XIX-lea a variat între 2000 și 3000 de persoane. O cifră concretă a etnicilor greci este imposibil a fi stabilită, în lipsa unor recensăminte care s-ar referi la structura etnică a

Basarabiei, cele existente având un caracter fiscal și populația fiind, de multe ori, repartizată pe categorii sociale. În plus, denaturarea termenului „grec” a generat multe confuzii: prin acest termen, în unele cazuri, erau prezentați adepții religiei creștin-ortodoxe sau desemnați imigranții transdanubieni. Rusificarea, de asemenea, reprezintă un factor ce nu a permis creșterea acestei comunități. Dacă în Țara Moldovei am sesizat în derulare procesul românizării elementului grec, în Imperiul Rus dorința de a se încadra în elita politico-administrativă i-a determinat pe mulți greci să se identifice, în timpul recensămintelor, cu națiunea titulară.

2. Evoluția numerică a grecilor a oscilat: pentru perioada 1812 – 1821 are o tendință ascendentă, culminând cu fluxul migraționist grecesc în Basarabia din 1821, determinat de represiunile otomane ce au urmat după insurecția eteristă, apoi, în perioada ulterioară, sesizăm o diminuare a numărului acestora, din cauza părăsirii Basarabiei de către greci. Plecarea din Basarabia a etnicilor greci a fost condiționată de doi factori: economic și politic, care au determinat dezamăgirea multor nobili greci în condițiile de trai din Basarabia, ca urmare, ei retrăgându-se în orașe mai mari ale Imperiului Rus, cu perspectiva de a se realiza. Dezamăgirea s-a manifestat și față de sumele de bani acordate ca ajutor din partea autorităților, mulți din ei considerându-le mizerabile, în consecință, se reîntorc în Principatele Române. Cât privește aspectul politic, acesta este condiționat de obținerea independenței Greciei, în rezultat, mulți greci încearcă să-și construiască o carieră politică sau economică pe pământurile natale.

3. Referitor la repartizarea teritorială a etnicilor greci, am constatat că ei nu sunt repartizați uniform pe tot teritoriul provinciei. Pe plan geografic, am sesizat o deosebire în amplasarea lor, drept urmare, pe cei mai mulți îi atestăm în partea de sud a Basarabiei, după care urmează centrul și un număr mai mic – în nordul regiunii. Concentrarea grecilor în regiunile de sud poate fi explicată prin oportunitățile economice, determinate de ieșirea la Marea Neagră.

4. Statutul privilegiat al grecilor din secolul al XVIII-lea din Imperiul Rus a continuat să fie promovat de către autoritățile ruse și după 1812 în Basarabia., fapt care a permis grecilor să se încadreze în viața politico-economică a Basarabiei.

5. Pregătirea intelectuală a grecilor, inclusiv cunoașterea mai multor limbi, a servit drept oportunitate pentru a fi promovați în diverse funcții ale administrației publice ale Basarabiei.

6. Pe parcursul anilor 1812-1829, în Basarabia se constituie o elită politică, economică și intelectuală de origine grecească. Constituirea acesteia a fost favorizată de politica autorităților ruse, care le-a oferit o serie de înlesniri., care s-au consolidat datorită și statutului de autonomie de care s-a bucurat provincia până în 1828.

3. ROLUL GRECILOR BASARABENI ÎN ORGANIZAREA MIȘCĂRII ETERISTE DIN 1821

3.1. Antrenarea populației grecești în viața culturală a Basarabiei

La începutul secolului al XIX-lea, etnicii greci și-au lăsat amprenta asupra vieții culturale din Basarabia. Consolidarea elitei intelectuale grecești din Basarabia a fost condiționată de procesul de migrație al grecilor de peste Prut. Migrația intelectualilor greci a fost influențat de evenimentele din 1812 și s-a intensificat îndeosebi după eșecul mișcării eteriste din 1821. Drept dovadă ne servesc rapoartele vamale. De exemplu, în rapoartele șefului carantinei din Sculeni, datate cu luna mai 1821, au fost menționați profesorul grec Lencuri, medicul Anastasie Doncila [9, inv.1, d. 155, f. 62 verso.], iar printre refugiații greci, stabiliți în orașul Chișinău în anul 1823, au fost atestați profesorii greci Emanuil Calistrati, Mercurii Canevide [6, inv.2, d. 679, f. 24 verso], Dmitrie Dascalopolo și alții [6, inv.2, d. 679, f. 27 verso].

În abordarea subiectului dat, au fost remarcate două filiere a influenței grecești în viața culturală a Basarabiei: prin filiera clerului și a intelectualilor greci din Basarabia.

Este cert că clericii greci erau prezenți în spațiul pruto-nistean anterior evenimentelor din 1812, fapt confirmat și de sursele documentare depozitate în fondul Dicasteriei Duhovnicești a Exarhatului Moldovei și Valahiei al ANRM. Printre clericii atestați este protoiereul Ioan Hadjii, slujitor al Bisericii Maicii Domnului din Bender, fiu al unui negustor grec, care, în anul 1811, avea vârsta de 46 de ani și era căsătorit. A fost hirotonit diacon la 23 mai 1799 și devine preot în biserica respectivă [17, inv. 1, d. 395, f. 2]. La mănăstirea „Sf. Nicolae” din Ismail este atestat preotul grec Alexandru Grigoriev, în vârstă de 62 ani. Din anul 1784 acesta este diacon la Biserica din Ismail cu hramul Sf. Dimitrie, iar la 7 decembrie 1807 este trecut la biserica din cetate. Un alt preot grec, Dimitrie Popa-Ianu, în vârstă de 46 ani, este menționat documentar în anul 1809 în calitate de diacon la Vulcănești, ținutul Tomarova, la biserica cu hramul Adormirii Maicii Domnului, având o parohie cu 20 de gospodării, inclusiv o comunitate greacă. Iar în localitatea Cimișlia, ținutul Tomarova, este pomenit preotul Gheorghe Grec, în vârstă de 50 de ani, căsătorit. Este numit diacon din 17 martie 1789 la biserica cu hramul Sfintei Treimi din localitatea Careanici, iar din 26 octombrie 1809 este trecut de armatele ruse în satul respectiv. În această listă se regăsesc și Panait Grigoriev, fiu de negustor grec, protopop, în vârstă de 47 de ani, la biserica Sf. Nicolae din Chilia, precum și Teodor Grec, preot în Tulia [17, inv. 1, d. 395, f. 60, verso-61].

Despre activitatea grecilor în rândul slujitorilor de cult mărturisește și protoiereul de Ismail Nichita Hlizan. Potrivit acestuia, după cucerirea cetății Ismail în anul 1809 de către trupele ruse, mănăstirea „Sf. Nicolae” intră sub controlul administrației ruse [174, p. 23].

Această mănăstire, cu 33 de chilii și 19 locuințe de mireni, era închinată mănăstirii Caracalu din muntele Athos. Strada centrală din cetate se numea „Grecească”, fapt ce demonstrează existența unei comunități grecești. O mare parte a populației a emigrat în timpul ostilităților militare, inclusiv călugării mănăstirii, aici rămânând doar doi preoți de mir. Veniturile și cheltuielile mănăstirii erau sub controlul lui Constantin grecul. Iar din lipsa unui cârmuitor, biserica „Sf. Nicolae” a fost dată în folosință coloniei grecești din Ismail, care a adus un preot din Grecia, pe Petru Leonin [174, p. 24].

Aceste surse documentare denotă continuitatea prezenței clerului grec pe teritoriul dintre Prut și Nistru. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, se intensifică procesul migraționist, mai mulți clerici stabilindu-se pe teritoriul dat. De exemplu, Mitropolitul grec Grigorie Ierapolschi a cerut, în iulie 1812, să fie considerat printre supușii împăratului, dorind să locuiască în Basarabia. Exarhul Gavriil l-a susținut pe mitropolit, acesta din urmă stabilindu-se la Chișinău, unde a hirotonisit numeroși preoți [187, p. 441]. De asemenea, în 1812 vine în Basarabia și grecul Gheorghe Rodostat, care și-a făcut o carieră clericală în Principatele Române pe parcursul anilor 1809-1812. În Basarabia, la 14 octombrie 1812, el este numit protopop al părții a doua a ținutului Hotin, concomitent fiind și paroh în biserica „Sf. Nicolae” din orașul Hotin [166, p. 449]. Vechil la biserica „Sf. Mihail și Gavriil” din Chișinău, o mănăstire metoh a Galatei din Iași, a fost atestat, în 1812, preotul grec Constantin Papalopolos. El fusese trimis aici în 1804, iar după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, acceptase supușenia rusă [194, p. 236]. Clericii greci pătrund pe teritoriul Basarabiei și prin filiera refugiaților de peste Dunăre: este cazul preotului grec Constantin Dercos, atestat în decembrie 1813 în așezarea Taraclia, ținutul Codrului, care, ulterior, cere mutarea sa la Congaz, ținutul Căușeni [95, p. 343]. În anul 1818, este atestat dascălul Enache Meleghi din satul Horăști, ținutul Orhei. Acesta înaintează o cerere, prin care solicită să fie numit în calitate de preot la biserica din satul vecin Răzeni, aflată la final de construcție [167, p. 46].

Cât privește regiunea de sud a Basarabiei, menționăm studiul cercetătorului N.D. Rusev, care a întocmit o listă cu 14 slujitori ai bisericii din ținutul Ismail din anul 1815, elaborată în baza arhivelor din Ismail, în care menționează originea etnică a acestora. Doi slujitori din această listă erau de origine greacă: Petru Popov, în vârstă de 56 de ani, care din anul 1814 este preot la biserica „Sf. Gheorghe” din localitatea Taraclia, și Petru Leonica, în vârstă de 33 ani, care din ianuarie 1814 se stabilește în cetatea Ismail [286, p. 43-44].

Cu toate că autoritățile ruse au oferit clericilor și călugărilor greci o serie de privilegii, ei au rămas în continuare sub monitorizarea instituțiilor de stat și a bisericii ruse, fapt confirmat de circulara din 13 august 1826 către protopopii din circumscripții, care urmau să supravegheze acțiunile călugărilor greci de pe moșiile mănăstirilor închinete și să raporteze Sf. Sinod din Sankt Petersburg [75, p. 327].

Între personalitățile care au avut o influență asupra contemporanilor în Basarabia a fost călugărul și cărturarul grec Daniel (Dimitrios) Philippide. Născut în localitatea Miliias din Tesalia, și-a făcut studiile în Franța și Italia, fiind prețuit de domnii fanarioți și de boierii pământeni [143, p. 79-82]. Cărturarul grec s-a afirmat pe plan științific prin lucrările: *Geografia modernă* (1791), *Istoria României* (1816), *Geografia României* (1816). A tradus mai multe lucrări, printre care: *Logica* lui Candilac (1801) și *Astronomia* lui Lalande (1803) [49, p. 134-138]. Viața acestui personaj istoric a fost reflectată pe larg în istoriografie, însă perioada aflării sale pe teritoriul Basarabiei a fost mai puțin elucidată. În viziunea cercetătorului Sorin Iftimi, în anul 1814, Daniel (Dimitrios) Philippide se afla pe teritoriul Basarabiei [138, p. 329-330]. Este cert că în 1815 cercetătorul grec și-a continuat activitatea sa științifică în Basarabia, fapt confirmat de lucrarea sa *Geografia României*, unde menționează că în vara anului 1815 s-ar fi aflat o perioadă în Cetatea Albă. Autorul efectuează o prezentare detaliată a orașului și împrejurimilor sale, descrie structura etnică a localității, care era alcătuită din români, greci, bulgari; relevă perspectivele geografice ale localității, subliniind că, din cauza oamenilor, a ajuns un oraș „fără îngrijire” [49, p.182]. De asemenea, sunt menționate și alte localități ale Basarabiei, printre care: Chișinău, Bender, Căușeni, Hotin, Bălți, Ismail. O expunere mai detaliată a fost rezervată Chișinăului. Atașamentul față de Chișinău ne este confirmat prin mențiunea că, prin suportul său, au fost plantați în grădina Mitropoliei din Chișinău cinci copaci, aduși din Constantinopol [49, p. 185].

Preocupările științifice l-au determinat să părăsească Basarabia. În anii următori îl regăsim în București, după care – la Leipzig și la Viena [316, p. 177]. După eșecul mișcării eteriste din Principatele Române, revine în Basarabia, în 1821, unde va locui până la decesul său în 1832, fiind înmormântat în localitatea Bălți. Totodată, întreținea legături cu membrii comunității grecești din Basarabia, cele mai strânse fiind cu membrii familiei grecești Panaiotis, proprietari ai moșiei Bălți [138, p. 329-330].

Istoricul Nicolae Iorga îl plasează în rândul intelectualilor basarabeni de origine greacă pe Ange Balli (Anghel Valli), autorul lucrării *Un ouvrage d'il y a un siècle sur la Bessarabie comme pays Moldave*, manuscris publicat de marele istoric în 1940 [322]. Importanța activității științifice a lui Ange Balli a fost recunoscută de contemporanii acestuia. Cărturarul Alexandru

Hâjdeu îl menționa printre primii zece literați ai Basarabiei, doctor în jurisprudență, absolvent al instituțiilor de învățământ din Italia și Franța, cunoscător al mai multor limbi, printre care greaca, greaca veche, latina, franceza, italiana, româna [130, p. 206].

Un interes față de activitatea cărturarului grec, în perioada contemporană, a manifestat cercetătoarea M. Danilov. Din investigațiile efectuate de ea reiese că Ange Balli se stabilește în Basarabia după 1812, fiind încadrat în instituțiile administrației publice, atestat documentar în ianuarie 1817 ca membru al Comisiei juridice de lămurire a legislației locale a Basarabiei. Pe lângă postura de funcționar public, mai este cunoscut ca moșier și arendaș [74]. Cu toate că o mare parte din manuscrisul cărturarului grec s-a pierdut, informațiile relatate pot servi drept o completare la istoria Basarabiei de la începutul secolului al XIX-lea. Această opinie o sesizăm în studiile lui Gh. Bezviconi, care menționează că materialul științific scris de Ange Balli a fost preluat de cercetătorul rus A. Zașciuk [39, p. 177]. O interpretare științifică a lucrării cărturarului grec a fost efectuată de cercetătoarea M. Danilov, care menționa că studiul „merită să fie plasat printre puținele scrieri care iau în dezbatere problematica Basarabiei imediat după raptul din 1812” [39, p. 107].

O contribuție relevantă la dezvoltarea învățământului românesc l-a avut și profesorul de origine greacă Dimitrie Gobdelas⁶, originar din Tessalia, orașul Rapsani, cu titlul de doctor în filosofie și profesor de arte literare al Universității din Budapesta. În anul 1804, trece cu traiul în Iași, unde a fost înaintat de Eforia școlară, în frunte cu Veniamin, Mitropolitul Moldovei, să predea în Academia domnească din Iași [145, p. 62-80]. Din cauza mișcării eteriste, în 1821 a fost nevoit să părăsească școala ieșeană și să se refugieze în Basarabia, fapt confirmat de registrul vamal din 11 martie 1822 al carantinei de la Noua Suliță, care îl notează pe D. Govdelas împreună cu slujitorul său Ioahan [3, inv.1, d. 814, f. 217]. Deși a locuit pe teritoriul Basarabiei o perioadă relativ scurtă, din 1822 până în anul 1825, cărturarul grec a încercat să promoveze proiectele sale educaționale. De exemplu, în ianuarie 1823, acesta, prin intermediul secretarului de stat al Poloniei Ștefan Grabovscki, transmite împăratului Rusiei un nou program-ofertă, prin care cere permisiunea ca el, Dimitrie Gobdelas, profesor în filosofie, să organizeze în orașul Chișinău o școală centrală de limba greacă și o rețea de școli primare în ținuturi [182, p. 81-85]. Proiectul propus a fost discutat în instanțele respective, însă decizia nu a fost în favoarea profesorului. După această încercare, Dimitrie Gobdelas continuă să trăiască în Basarabia. În martie 1824, profesorul este numit de către guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei în funcție de medic al ținutului Bender, însă Gobdelas nu a acceptat acest post [230, p. 168].

⁶ Numele profesorului în diverse surse este ortografiat diferit: Demetru Gbdelas, Dmitrie Gobdela, Dimitrios Gobdelas etc. Noi ne-am oprit la varianta: Dimitrie Gobdelas

Intenția sa de a pleca peste hotare este confirmată de împrumutul de la nobilul Dimitrie Carastati a 335 de galbeni olandezi, în aprilie 1825, lăsând ca amanet biblioteca personală, care constituia unica sa avere. Timpul plecării nu se cunoaște, dar este cert faptul că, în anul 1828, el se afla la Munchen, iar în 1830 revine la Iași, unde decedează în anul 1831 [145, p. 73-74]. Chiar dacă proiectele sale în domeniul educației au suferit eșec, cărturarul D.Gobdelas, prin cunoștințele și pregătirea sa intelectuală, a lăsat o urmă vizibilă în învățământul din Basarabia. Nu excludem posibilitatea că eminentul cărturar grec a desfășurat o activitate didactică pentru copiii nobililor basarabeni, iar biblioteca sa, care a rămas pe teritoriul Basarabiei, a contribuit la îmbogățirea patrimoniului bibliografic al regiunii.

Participarea intelectualilor greci la dezvoltarea învățământului în Basarabia este confirmată, de asemenea, de documentele referitor la salariile oferite de Consiliul eparhial Chișinău în anii 1814-1815. În registrele salariale eparhiale pentru anii 1814-1815 este indicat și profesorul de limbă greacă N. Dochimos, cu un salariu de 100 de lei, din aprilie până în octombrie 1814, și 150 de lei pentru perioada octombrie – aprilie 1815, ulterior încasând suma de 350 lei [196, p. 134].

Cea mai importantă instituție de învățământ din Basarabia de atunci era Seminarul Teologic din Chișinău, care a fost deschis oficial la 31 ianuarie 1813, însă, din lipsă de elevi, seminarul și-a început activitatea mult mai târziu [61, p. 19]. Pe lângă alte probleme cu care se confrunta instituția la început de cale era și lipsa acută de cadre. Baza corpului didactic al seminarului l-au constituit pedagogii de peste Prut. Printre primii profesori se numără și grecul X. Economus, care venise din București și predă limba greacă în clasele superioare [128, p. 17]. Este semnificativ faptul că 14 din cei 26 de profesori ai instituției, care au activat în perioada 1813-1816, erau, concomitent, și elevi în clasele superioare. În anul 1823, la seminar predau 25 de profesori veniți din alte regiuni, inclusiv 17 ucraineni, 2 ruși, 3 greci, unul din Galiția, unul român și unul de naționalitate necunoscută [173, p.68]. Pe lângă profesorii de origine greacă, la seminar își fac studiile și elevi de etnie greacă. Unul dintre ei este Constantin Melegghi, în vârstă de 14 ani, fiul preotului de la biserica „Sf. Nicolae” din satul Horăști, ținutul Orhei, înmatriculat la 8 septembrie 1813 în clasa gramaticală inferioară [166, p. 182]. Totodată, în anul 1817 este înființat un pension pentru copiii de nobili, aflat în subordinea direcției seminarului. Printre elevii acestei instituții erau Nicolae Paleolog, în vârstă de 14 ani, fiul medelnicerului Constantin Paleolog din orașul Chișinău, înmatriculat pe data de 21 februarie 1817, și Ștefan Ruset, în vârstă de 12 ani, fiul nobilului Constantin Ruset din satul Tătărești, ținutul Orhei, înmatriculat pe data de 14 octombrie 1817 [166, p. 195]. Istoricul Dinu Poștarencu îi consideră greci pe elevii Gurmuz Carmigiu, fiul negustorului Teodor Carmigiu din satul Enichioi, ținutul Codru, în vârstă

de 12 ani, înmatriculat la 3 iunie 1817, precum și pe elevul Ioan Camboli, fiul negustorului Gheorghe Camboli din satul Coselia Mică, ținutul Greceni, în vârstă de 14 ani, înmatriculat pe data de 3 decembrie 1817 [166, p. 197].

În anul 1818 este înființat învățământul lancasterian. Acest proces a demarat odată cu vizitarea Basarabiei de către împăratul Rusiei Alexandru I. În Raportul lui A.N. Bahmetev privind succesele aplicării acestei metode pentru învățarea oamenilor de rând, datat cu 17 martie 1820, se conțin primele date despre desfășurarea învățământului lancasterian. Astfel, pe parcursul anilor '20 ai secolului al XIX-lea, au fost deschise asemenea școli în mai multe centre urbane ale Basarabiei: în anul 1824 – la Chișinău, Bălți și Ismail; în 1826 - în Bender, în 1827 – în Hotin [128, p. 17].

În dosarele Arhivei Naționale a Republicii Moldova s-au păstrat listele elevilor din școlile lancasteriene pentru anii 1826-1827. Din aceste documente reiese că, în 1827, în Chișinău își făceau studiile în școala respectivă 3 elevi de origine greacă [16, inv.1, d. 1, f. 40 verso] și în Bălți – un singur elev [16, inv.1, d. 1, f. 50 verso]. Pentru Ismail s-au păstrat mai multe registre ale elevilor, cel mai voluminos fiind din septembrie 1826, în care sunt înscriși 127 de elevi, inclusiv 24 de elevi de etnie greacă [16, inv.1, d. 1, f. 52 verso – 55 verso]. În orașul Bender erau 65 de elevi, 2 dintre care erau greci [16, inv.1, d. 1, f. 1 – 5 verso]. De remarcat că în registrele din anii 1826-1827 numărul elevilor este diferit. Astfel, dacă în registrul din septembrie 1826 sunt atestați 24 de elevi, în registrul din 1827 sunt înscriși doar 7. Registrele menționate *supra* ne oferă informații cu referire la familiile grecești din aceste localități. Astfel, în registrul din 1827 din Chișinău sunt menționați elevii greci Dimitrie și Iachim Verba, precum și Dimitrie Lefter [16, inv.1, d. 1, f. 40 verso], în registrul din Ismail sunt înscrise numele Gadji, Pantazi, Hristo, Papandopulo, Menzinopulo [16, inv.1, d. 1, f. 44 verso-55 verso].

Copiii nobililor erau instruiți și de dascăli particulari, inclusiv de origine greacă. Astfel, la școala greacă din apropierea bisericii „Sf. Arhanghel Mihail” din Chișinău, în care învățau copiii boierilor și negustorilor, predă și un oarecare profesor Constantin Grecu. La 30 iunie 1819, dascălul grec este atestat documentar, oferind explicații Dicasteriei precum că el se ocupă cu învățătura copiilor timp de 18 ani și cerea eliberarea unui certificat ce i-ar oferi dreptul de a se ocupa în continuare cu învățătura copiilor [120, p. 65].

Lecții particulare au fost oferite și de ierodeaconul grec Agatanghel, care pe parcursul anilor 1821-1823 a locuit în Chișinău [59, p. 245].

Dar în scurt timp autoritățile ruse au declanșat o politică de represiune față de învățământul particular și față de dascălii străini. Documentele cu privire la monitorizarea instituțiilor de stat consemnează și numărul școlilor particulare ce funcționau în Basarabia. De

exemplu, în raportul șefului poliției din Chișinău se menționează că, în anul 1828, în oraș funcționau șase școli particulare fără autorizație [61, p. 148]. Asemenea școli erau și în localitățile rurale, unele sponsorizate de nobili greci, cum ar fi școala din satul Voroncău, susținută de grecul Constantin Atanaziade [16, inv. I, d. 5, f. 293-294].

Un subiect contradictoriu este existența unor școli pur elene. La răscrucea anilor '20 - '30 ai secolului al XIX-lea se întreprind primele încercări ale comunităților grecești de a fonda asemenea școli. De exemplu, în septembrie 1830 este atestată documentar o școală primară particulară greacă în orașul Ismail, cu un contingent de 24 – 27 elevi. Dar în anul 1832, din lipsa cadrelor didactice, instituția este desființată [139, p. 667].

Etnicii greci participau activ și la acțiuni filantropice în Basarabia. Promovarea sistemului educativ a constituit o prioritate. În acest context, menționăm că activitatea Seminarului Teologic din Chișinău a fost susținută prin donații particulare, inclusiv din partea grecilor. De exemplu, în 1815, Mark Afanasie Gaios a donat prin testament șase prăvălii cu o pivniță din piatră, amplasate în târgul Orhei, cu ajutorul cărora administrația Seminarului a obținut un venit anual de 700 de lei [104, p. 77]. Iar grecul Cadela din Nejin a acordat Seminarului Teologic din Chișinău subsidii în valoare de 500 de lei [151, p. 336]. La soluționarea problemei spațiului pentru înființarea Școlii Eparhiale de fete din Chișinău a contribuit grecul Arghirie Dimo, care jertfește o parte din pământul său pentru construcția școlii și a bisericii. Filantropul grec a fost o persoană influentă și cu mare trecere în mediul elitei intelectuale și comercial-industriale din Chișinău. Originar de pe una din insulele Ionice, acesta se stabilise în Chișinău din 1821, după înăbușirea răscoalei grecești din Principatele Române [103, p. 89-91].

Prin filiera grecilor, pe teritoriul Basarabiei pătrunde un volum important de literatură tipărită. Acest fapt este demonstrat de registrele carantinelor de la hotar. De exemplu, în iulie 1820, negustorul grec Hristodor Sergheni trece vama Sculeni cu 80 de cărți grecești. De asemenea, un lot important de cărți a fost adus, în 1823, prin vama Sculeni, de către grecii Anghel Popandopulo, Cleanti Diordiev, Anastasie Mihaila, literatura fiind în limbile greacă, latină și germană [58, p. 93-95].

Atașamentul față de literatură a elitei nobiliare grecești din Basarabia a determinat dorința acestora de a-și completa bibliotecile personale prin importul de cărți, fapt confirmat de rapoartele vamale sau de instituțiile de cenzură ale provinciei. În acest context, în 1823 au fost atestate documentar volumele Ruxandei Ghica sau ale Zoiței Paleolog [75, p. 136], cărți ce au devenit, ulterior, patrimoniu cultural al Basarabiei.

Este și cazul lui Dimitrie Carastati, care și-a adus contribuția la dezvoltarea învățământului din Basarabia prin susținerea financiară a elevilor liceului regional din Chișinău, prin oferirea acestui liceu peste 3000 de volume de carte [41, p. 127-131].

Printre alte acțiuni filantropice se înscrie și ctitorirea bisericilor. Documentele arată că, în anul 1812, grecul Panaghiot (Panteleimon) Scordeli ridică în satul Mana o biserică [117, p. 168]. De asemenea, negustorul grec Ioan Dimgos ctitorește, în anul 1815, biserica de lemn cu hramul „Sf. Cuvioasa Parascheva” din târgul Leova [190, p. 47]. Toma Paninopulos zidește, în anul 1816, biserica din piatră din Marcăuți, județul Orhei, cu hramul „Sf. Arhanghel Mihail” [186, p. 151]. În același an, este zidită biserica „Sf. Parascheva” din satul Gura-Căinari, județul Soroca, de către Ioan Panaioti [186, p.190]. În anul 1817 este ctitorită biserica din lemn „Tăierea Cinstului Cap al Sf. Ioan Botezătorul” de către proprietarul Gh. Carastati, din satul Pârliții [186, p.22]. Negustorii greci Stamati Mavrodin și Ioan Mavrodin sunt ctitori ai unui lăcaș de cult din Telenești, ei fiind atestați în anul 1822 în Condica cheltuielilor pentru ridicarea bisericii din localitate [69, p. 169]. În anul 1823, este sfințită Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din satul Cinișeuți, județul Orhei, ctitorită de Nicolae Ziloti [169, p. 11].

Un alt exemplu este biserica cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din satul Cimișeni, județul Lăpușna, ctitorită din anul 1826 de postelnicul C. Plaghino [215, p. 44], și biserica „Sf. Nicolae” din satul Puțânteii, județul Soroca, fondată în anul 1828 de Nicolae Panaioti [186, p. 192].

Aspecte privind activitatea filantropică a etnicilor greci se conțin în „Izvodul a cilenurilor și a binefăcătorilor rossienești biblicceștii soțietăți pe anul 1820, celor ce se află în dispărțirea bessarabiecească”, unde sunt enumerați Simion grec – staroste, Enache grec – staroste, Cananu – consilier și Leonard Alexandru – consilier [150, p. 244-251], care au contribuit financiar la susținerea societății respective. Iar Cristofor Demi, moșier la Crăsnășeni, după moartea sa, a lăsat prin testament 100 de ruble spitalului orășenesc din Chișinău, precum și 500 de lei școlii orășenești din Delfinachi și bisericilor din această localitate [150, p. 206].

Un subiect pe care îl vom trata se va referi și la imaginea grecilor în societatea rusă, precum și vice-versa – a modului de interpretare a autorităților ruse de către diaspora greacă din sudul Rusiei. Mentalitatea populației reprezintă un concept ce definește identitatea socioeconomică, socioculturală a unui grup social [91, p. 103]. Această problemă am abordat-o cu scopul de a înțelege mai bine mentalitatea și atitudinea aristocrației ruse față de comunitatea greacă, realități ce le vom elucida în contextul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, în baza mărturiilor călătorilor străini, ale ofițerilor și demnitarilor ruși. Subiectul este abordat și de istoricul grec Feodora Ianniți, care relevă faptul că imaginea Greciei și a etnicilor greci în

societatea rusă survine din manualele școlare și din literatura privind civilizația Greciei antice. Era răspândită pe larg părerea privind exploatarea grecilor creștini-ortodocși de către turcii musulmani și rolul poporului rus în eliberarea lor [302, p. 60]. În baza acestor concepții, autoritățile ruse și-au conturat politica față de comunitatea greacă, asumându-și rolul de protector al ortodoxiei. Susținerea etnicilor greci de către autoritățile ruse nu a fost determinată de compasiunea față de un popor creștin, ci de interesele geopolitice ale Rusiei în sud-estul Europei, iar grecii erau priviți ca un instrument în atingerea acestor scopuri, poziție elucidată de mai mulți ofițeri ruși, printre care și V.B. Bronevski, care utiliza în retorica sa termenul de „ocupare”, dar nu de „eliberare” [302, p. 71], în privința insulelor grecești utiliza termenul „colonie”, iar pe greci îi menționa ca supuși ai Imperiului Rus [302, p. 72]. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că autorii ruși reprezentau exponenții stereotipului imperial de gândire, care nu prevedea crearea unor state independente pe teritoriile în care se răspândea influența Imperiului Rus.

Această atitudine a fost manifestată și în Basarabia, deși erau promovați de autorități, grecii erau subestimați de elita rusă. Un exemplu, în acest sens, fiind memoriul lui F. F. Wighel, adresat contelui A.S. Voronțov, în care, pe lângă defăimarea moldovenilor, utiliza epitete ofensatoare și la adresa reprezentanților boierimii grecești românzate. Astfel, în opinia autorului nobilul, Ralli „este un dement”, iar Sandulachi Teodosiu „este un ticălos ordinar” [236, p. 36].

Structura socială a celor ce au pătruns pe teritoriul Imperiului Rus era pestriță, însă imaginea grecilor a fost creată prin prisma elitei comerciale grecești, care a sesizat oportunitățile politico-economice, oferite de autoritățile ruse. Printre trăsăturile imigranților greci se relevă spiritul antreprenoriatului comercial, posibilitatea de a-și păstra identitatea națională, posibilitatea adaptării la noile condiții. Prin urmare, pe teritoriul Imperiului Rus se creează stereotipul grecului care era prezentat prin următoarele denominări: creștin ortodox, marinar, negustor, cămătar, luptător, persoană ce-i urăște pe turci [302, p. 195], stereotipuri ce se vor regăsi și în spațiul basarabean.

Religia ortodoxă era considerată un element definitoriu în legăturile ruso-elene, iar poziția binevoitoare a grecilor față de autoritățile ruse era explicată prin așteptările lor de a se elibera de sub jugul otoman [229, p. 133]. Însă relatările călătorilor ne demonstrează o atitudine rezervată a unor pături ale societății grecești față de autoritățile ruse, acest fapt fiind determinat de divergența de viziune a grecilor față de politica eliberatoare a rușilor. În acest context, menționăm memoriile călătorului rus I.I. Veșniakov, care se îndrepta, în anul 1804, către Ierusalim, traversând teritoriile grecești, și a fost atacat de un grec nemulțumit de pierderile suferite de pe urma acțiunilor militare ale flotei ruse împotriva celei otomane [302, p. 63]. Această poziție o putem interpreta drept o consecință a frecventelor conflicte ruso-otomane, care deseori creau

impedimente pentru comerț, acesta reprezentând o sursă de venit fix pentru mulți etnici greci. Putem adăuga și faptul că grecii au reușit să se încadreze în ierarhia politică administrativă a Imperiului Otoman, ceea ce pune în pericol prioritățile obținute.

Această poziție o sesizăm și în articolul cercetătoarei O.E. Petrunina, care remarcă o atitudine mai rezervată din partea etnicilor greci față de Rusia, îndeosebi după obținerea independenței Greciei, când s-a conștientizat că Imperiul Otoman reprezintă un pericol mai mic decât tendințele expansioniste ale Imperiului Rus [273, p.34].

În viziunea istoricului Feodora Ianniți, diaspora greacă din sudul Rusiei și-a propus două obiective esențiale, și anume: păstrarea identității naționale și stoparea procesului asimilării. Aceste obiective au fost realizate la începutul secolului al XIX-lea, lucru ce a fost posibil și datorită politicii binevoitoare a autorităților ruse. Este de menționat că structura socială a diasporei din Rusia era asemănătoare cu modul adaptării sociale a populației grecești din Imperiul Otoman. Ea se caracteriza printr-o organizare de clan, pilonii căruia îi constituia, în primul rând, biserica, iar pe planul secund erau mentorii comunității, care ofereau protecție altor greci imigranți. Un asemenea centru al comunității grecești s-a constituit la Odesa, sub patronajul mai multor familii grecești, printre care Mesacsudi sau Rodocanaki, ce ofereau susținere financiară comunității și contribuiau la dezvoltarea învățământului național grecesc [302, p. 206].

Cât privește Basarabia, elementul de bază al identității grecești l-a constituit „mitul despre Patrie” [258, p. 375], ce se corelează cu imaginea apartenenței la cultura care a stat la baza civilizației europene. Se profilează, îndeosebi, valorile civilizației grecești din antichitate. Acest element este sesizabil și pentru comunitatea greacă din Basarabia. Ca argument ne servește conacul lui Ștefan Leonard din Cubolta, unde au fost amplasate 27 de postamente din marmură albă, majoritatea înfățișând filosofi și poeți ai Greciei Antice. În mijlocul parcului era figura zeiței grecești Daphne [184, p. 316]. Un aspect al identității grecești ne este demonstrat și prin cunoașterea și utilizarea limbii grecești. Este cazul Saftei Leonard, care a locuit în spațiul românesc, apoi în cel rusec, a promovat limba greacă prin oferirea studiilor de limba elenă copiilor din jurul său [113, p. 231]. Cultivarea dragostei față de limba greacă a fost promovată de Catinca Crupenschi (Comnen), care primește, în 1818, de la mama sa Maria Comnen 16 cărți în limba greacă pentru educarea feciorului său Gheorghe [109, p.246].

Un alt specific al comunității grecești din Basarabia îl constituie prezența în rândul nobililor a grecilor românizați, care, involuntar, și-au adus contribuția la promovarea și păstrarea culturii românești în Basarabia. Drept argument ne servesc bibliotecile personale ale multor greci, printre care cele ale familiei Leonard, unde a fost atestat un număr important de titluri românești [34, p. 113].

În același timp, urmează să menționăm faptul că implicarea activă a grecilor în instituțiile publice ale Basarabiei a fost determinată și de rusificarea lor rapidă. Procesul rusificării elitei locale nu era caracteristică doar pentru Basarabia, același fenomen avea loc pe tot cuprinsul Imperiului Rus. Ca argument servește și opinia cercetătoarei T.V. Bogdanova, care susține că procesul de asimilare a elementelor străine din cadrul elitei nobiliare ruse se intensifică la sfârșitul secolului al XVIII-lea – primele decenii ai secolului al XIX-lea [233, p. 42]. Un instrument de rusificare l-a constituit acordarea diferitor funcții, titluri în instituțiile administrative, fiind similare celor utilizate în Imperiul Rus. De exemplu, la 29 aprilie 1818, împăratul Alexandru I a instituit în Basarabia „pentru munca depusă în administrarea regiunii” următoarele titluri: funcționari de gradul al V-lea, al VI-lea și al VII-lea [13, inv.1,d.40, f. 2 verso].

Rusificarea s-a efectuat și prin intermediul instituțiilor de învățământ, proces elucidat de cercetătorul V. Morozan, care a elaborat un studiu cu referire la copii nobililor basarabeni, absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ din Imperiul Rus. Printre aceștia îi regăsim reprezentanții dinastiilor grecești Leonard, Melegghi, Ralli [166, p. 482-490]. Procesul de rusificare, demarat în Basarabia de autoritățile ruse, s-a răsfrânt nu doar asupra populației românești, ci și asupra altor etnii conlocuitoare, inclusiv asupra grecilor. Drept argument, în acest sens, ne servește rusificarea numelor de familie ale nobililor, cum este cazul nobilului grec Fedosiu, devenit Feodosiev [114, p.185]. A fost afectată și cunoașterea bună a limbii grecești, de exemplu, cercetătorul G. Petigorski semnală că grecii născuți în Nejin deseori nu puteau să scrie sau să se exprime corect în limba greacă [283, p. 55]. De asemenea, acceptarea de către greci a carierei militare a reprezentat un factor al rusificării, de exemplu, frații greci Ivan și Mihail Ralli, în 1823, au îndeplinit serviciul militar în unitatea Ecaterinburg [266, p. 471].

Din cele expuse mai sus putem concluziona :

1. În urma înfrângerii mișcării eteriste din Principatele Române, pe teritoriul Basarabiei a pătruns un număr important de intelectuali greci. În scopul creării unei imagini pozitive și a obținerii unui suport social, autoritățile ruse au promovat o politică protecționistă față de intelectualii greci.

2. Prin intermediul cărturarilor greci a fost promovată literatura și tradițiile culturii grecești în Basarabia, iar multiplele acțiuni filantropice, organizate de greci pe teritoriul Basarabiei, au determinat respectul pentru ei din partea populației autohtone.

3. Prin filiera intelectualilor greci, refugiați în Basarabia, pătrunde un volum important de literatură tipărită, cea mai impresionantă colecție fiind a dascălului D. Gobdelos, care a permis consolidarea fondului de literatură.

4. Constituirea unor puternice comunități elene în sudul Basarabiei a creat premise pentru a fonda școli particulare grecești, tentative care suferă eșec, din cauza lipsei cadrelor didactice.

5. Rusificarea elitei locale, demarată după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, s-a răsfrânt și asupra comunității grecești, proces care s-a soldat cu rusificarea numelor de familie și intensificarea asimilării lingvistice.

3.2. Constituirea și activitatea asociațiilor revoluționare grecești din Basarabia

Politica expansionistă a marilor puteri în primele decenii ale secolului al XIX-lea a determinat aprofundarea crizei orientale, care s-a caracterizat prin decăderea Imperiului Otoman și amplificarea mișcărilor de emancipare națională în Balcani. În acest context, s-a intensificat și mișcarea națională a grecilor, care a avut repercusiuni și asupra Basarabiei.

Pentru a înțelege particularitățile funcționării organizațiilor eteriste pe teritoriul Basarabiei, în teză au fost abordate premisele constituirii *Filiki Eteria* și atitudinea autorităților ruse față de această organizație anterior evenimentelor din 1821.

Începerea insurecției a fost tratată în memoriile martorilor oculari, în acest sens, menționăm opinia prințului Gheorghe Cantacuzino, care susținea ideea că acțiunile eteriste, demarate de Ypsilanti, s-au produs într-un moment nepotrivit, prematur, subliniind că ele au provocat urgia turcească, fără ca țara să fie pregătită, în prealabil, pentru luptă”. Totodată, acesta califică acțiunile cumnatului său, Ypsilanti, drept nechibzuite, alimentate de propria lui veleitate, încât a trebuit să sacrifice națiunea greacă propriei ambiții” [78, p. 329-335]. O atitudine similară are și contele Capo d'Istria, care specifica, într-o scrisoare oficială datată cu 14/26 martie 1821, că relațiile de prietenie ce s-au consfințit între cele două imperii sunt cu totul pacifice, iar insurecția declanșată în Moldova nu ar putea justifica ruptura între cele două state [137, p. 152-154]. De asemenea, ofițerul rus Liprandi era de părerea că în 1821 „[...] eteriștii au ridicat înainte de vreme steagul răscoalei” [79, p. 412].

Oficial se consideră că organizația „Filiki Eteria” a fost fondată în Odesa, în 1814, de către trei negustori – Nicolaus Scufos, Afanasie Țacalov și Emmanuil Xantos. Ea și-a propus drept scop să elibereze grecii de dominația otomană și să formeze un stat național grec liber [319, p. 20-21]. „Filiki Eteria” funcționa, inițial, după modelul unei societăți secrete, având mai multe cerințe față de candidați. Istoricul J. Farsolas a menționat, pe bună dreptate, că scopul și structura națională a Eteriei se limita în prima fază exclusiv la greci. Ulterior, programul organizației a fost modificat prin încercarea de a uni forțele revoluționare din sud-estul Europei, cu scopul de a organiza o revoltă generală a popoarelor balcanice [106, p. 232].

În ce privește cauzele care au dus la răspândirea Eteriei în Imperiul Rus, istoricul N. Camariano menționează următorii factori: ura grecilor și a rușilor față de turci, sprijinul de care se bucurau negustorii greci în Rusia, protecția politică oferită de autoritățile ruse refugiaților greci, precum și interesul pe care îl manifestă poporul rus față de problema eliberării poporului grec [50, p. 82].

Istoricul N. Terentieva a împărțit evoluția acestei organizații pe teritoriul Imperiului Rus în trei etape:

- **Prima etapă** (1814-1818) reprezintă perioada în care se pun bazele organizației secrete *Filiki Eteria*, ale cărei acțiuni erau îndreptate spre racolarea cât mai multor membri și acumularea resurselor financiare, în special de pe teritoriul Imperiului Rus;

- **A doua etapă** (1818-1820) se caracterizează prin extinderea acestei organizații în afara Imperiului Rus, crearea mai multor eforii pe teritoriul peninsulei balcanice, îndeosebi, în zonele unde existau comunități grecești. Un loc primordial în această activitate a început să ocupe Constantinopolul, creându-se legături cu elita financiară greacă și religioasă de pe teritoriul Imperiului Otoman. De asemenea, au fost stabilite relații cu reprezentanții etniei grecești din mai multe state occidentale, cum ar fi Franța sau Imperiul Habsburgic;

- **A treia etapă** (1820-1821) se distinge prin pregătirea și începutul revoltei eteriste. În fruntea mișcării a fost numit, pe 12 aprilie 1820, Alexandru Ypsilanti, care a început insurecția în Principatele Române [308, p. 263-264].

Evenimentele din Basarabia s-au desfășurat în alte circumstanțe. Pentru teritoriul dintre Prut și Nistru noi am stabilit o altă periodizare a mișcării eteriste: 1817-1820 și 1820-1821. Am reperat cele două perioade, având la bază următoarele considerente: consolidarea eforturilor grecești în Basarabia a avut loc mai târziu, limita de jos a constituit-o anul 1817. Prima etapă are la bază un amplu material documentar privind acțiunile eforturilor eteriste în orașele basarabene și accentuarea procesului de racolare a noilor membri.

A doua etapă se caracterizează prin acțiunile întreprinse de Alexandru Ypsilanti la Ismail și Chișinău. Alexandru Ypsilanti conta pe faptul că Poarta va tolera acțiunile revoluționare, pentru a evita deteriorarea relațiilor cu Imperiul Rus. În cazul în care otomanii ar fi intervenit militar, acest fapt ar fi servit drept pretext pentru implicarea Imperiului Rus în protecția creștinilor ortodocși, ceea ce ar fi contribuit la reușita cauzei grecești [270, p. 14].

Succesul lui Ypsilanti în Moldova a fost determinat de iluzia că acționează în numele împăratului, ceea ce i-a permis să-l atragă de partea sa și pe domnul Moldovei Mihai Șutu [328, p. 256]. Desfășurarea evenimentelor din 1821 a fost determinată de contextul internațional, fapt conștientizat de către membrii eteriști. Prin urmare, eteristul A. Xodilos a evidențiat Congresul

de la Troppau (1820), unde suveranii Sfintei Alianțe au discutat problema echilibrului în Europa. În 1821, din cauza declanșării revoluției în Italia, Congresul Sfintei Alianțe a fost organizat la Laybach [223, p. 284].

Cercetătoarea Natalia Terentieva menționează că constituirea mișcării eteriste a fost determinată de mai mulți factori. Unul dintre aceștia a fost factorul cultural, care s-ar manifesta, în primul rând, prin numărul mare de cărți în limba greacă, ce circulau pe teritoriul Imperiului Otoman. Acest fapt a consolidat comunitatea greacă din Imperiu și a ridicat moralul național.

Un alt factor a fost crearea unei elite financiare grecești, prezentă atât pe teritoriul Imperiului Otoman, cât și în statele vecine, consolidându-se, îndeosebi, pe teritoriul Imperiului Rus [308, p. 330].

Mișcarea națională elenă evoluează pe măsura constituirii unei burghezii naționale grecești, care a început să-și apere interesele economice și politice. Trecerea la anumite acțiuni concrete a fost favorizată și de criza în ansamblu a instituțiilor politice, economice și administrative ale Imperiului Otoman.

Cât privește poziția autorităților ruse față de eteriști, aceasta este o problemă contradictorie în istoriografie. Acțiunile autorităților ruse au fost determinate de factori interni și externi. Factorul intern a fost condiționat de opinia publică privind problema greacă, ce-ar putea fi ilustrată prin poziția intelectualității ruse.

Viziunile pro-grecești ale intelectualității ruse la începutul mișcării eteriste au fost reprezentate de scriitorul Alexandru Pușkin, aflat în perioada respectivă (1820-1823) în Basarabia. Poziția poetului și dramaturgului față de eteriști își găsește expresia în poezii, scrisori, note, jurnale, fragmente și povești inspirate din evenimentele din 1821, la care a asistat. În acest sens, pot fi menționate unele scrieri neterminate, cum ar fi „Notă despre revoluția lui Ypsilanti”, „Notă despre Penda-Deka”, legendende istorice „Duca” [317, p. 58], poeziile „Fidela greceancă nu plânge...”, „Către Ovidiu”. A.S. Pușkin a plăsmuit chipul răzbnătorului grec în nuvela *Kirdjali*, glorificând în această lucrare eroismul eteriștilor în luptele de la Sculeni [44, p. 43-44].

Tematica eteristă a fost abordată și de alți prozatori ruși, ca N.I. Gnedici, V.C. Kiuchelbecher sau F.N. Glinca, care au proslăvit lupta grecilor pentru libertate. Cercetătoarea L.N. Oganean consideră că poezii ruși salutau începerea revoltei grecești în Principatele Române și în Grecia, tratând acest episod drept parte a atmosferei revoluționare din Europa [270, p. 24]. Poziția poetilor ruși reflectă, mai curând, mentalitatea intelectualității ruse, care nu a fost determinată de spiritul revoluționar, ci de stereotipurile create de autorități pe parcursul secolului al XVIII-lea: glorificarea și idealizarea poporului grec prin prisma civilizației antice grecești, a rolului

Rusiei ca protectoare a creștinilor din sud-estul Europei. Prin urmare, interesul geopolitic al Rusiei a creat un clișeu al grecului, ale cărui reminiscențe le sesizăm pe parcursul evenimentelor din 1821.

Cât privește atitudinea populației față de mișcarea eteristă, subiectul a fost abordat de istoricul L.N. Oganian, care l-a analizat sub aspect ideologic, împărtășind ideea că boierii – atât din Principate, cât și din Basarabia – au avut o poziție negativă față de eteriști, în schimb micii negustori, meșteșugarii țăranii îi compătimeau pe eteriști, iar mulți dintre ei li se alăturau în rândul insurgenților [72, p. 265].

Acțiunile de jaf, întreprinse de eteriști în Principate, au creat o imagine negativă a acestora, fapt confirmat de reclamațiile judecătorești. La 19 iulie 1821, paharnicul Mihailo Seimi s-a adresat instanțelor de judecată din Basarabia cu plângerea față de eteriștii greci, care l-au jefuit de bunuri în valoare de 52 mii de lei [4, inv. 1, d. 205, f. 2-2 verso]. Nemulțumirea survine și din partea mai multor greci refugiați în Basarabia, ce și-au pierdut averile. Sunt atestate solicitările față de guvernul rus ale etnicilor greci, în scopul obținerii unui suport diplomatico-juridic pentru restituirea averilor pierdute. Este și cazul principesei Elena Moruzi, care s-a stabilit în Basarabia și solicita compensări financiare pentru pagubele suportate de familiile grecești în urma evenimentelor din 1821, solicitare ce a rămas fără răspuns [218, p. 19].

Simpatiile față de greci erau manifestate și în unele publicații periodice ruse, printre care și „Mesagerul Europei”, care a publicat două versuri ale „Marseillezei helenice”, menționând că pământul grec le aparține elenilor [31, p. 114]. Impactul factorului intern asupra poziției autorităților ruse este abordat de istoricul O.B. Șparo [301, p.63-67], care a încercat să demonstreze influența elitei economice și militare ruse în problema Crizei Orientale. Având în vedere că factorul economic influențează politicul, la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului XIX-lea se înregistrează consolidarea unei puternice comunități grecești în sudul Imperiului Rus și crearea unui grup economic influent al reprezentanților acestei etnii. De exemplu, la începutul secolului al XIX-lea, pe teritoriul Imperiului Rus erau înregistrate circa 800 de companii comerciale grecești [308, p. 77].

Politica autorităților ruse față de eteriștii din Basarabia a fost influențată de relațiile internaționale. Obiectivele politicii expansioniste ruse se suprapuneau cu noua conjunctură politică europeană, creată în baza Sfintei Alianțe. Istoricul A.V. Fadeev [297, p. 53] menționa că împăratul Alexandru I promova o politică de contracarare a mișcărilor revoluționare din Europa și de păstrare a sistemului autoritar de guvernare, însă acest lucru crea dificultăți în promovarea intereselor politice ruse în Balcani. Prin urmare, Congresul Laybah (1821) a lăsat o amprentă decisivă asupra evoluției ulterioare a mișcării eteriste. Problema greacă, discutată în timpul acestui congres, a fost abordată de istoricul Alla Razgonova, care a menționat că acțiunile

eteristelor erau sortite eșecului, întrucât s-au desfășurat în contextul evenimentelor revoluționare din Peninsula Apenină și Iberică, care au consolidat poziția de menținere a echilibrului puterii în Europa [284, p. 35].

De aceeași părere este și istoricul G.I. Gutkina, care opina că refuzul împăratului Alexandru I de a susține mișcarea eteristă a fost determinat de frica față de evenimentele din Spania și Portugalia din aceeași perioadă, inclusiv de teama răspândirii ideilor revoluționare. Prin urmare, țarul a renunțat la ambițiile sale politice în sud-estul Europei [243, p. 121].

Începutul insurecției eteriste în februarie 1821 a generat suspiciunea opiniei publice europene privind implicarea autorităților ruse în aceste evenimente, fapt ce este demonstrat de presa franceză, care punea problema deschis, întrebându-se dacă împăratul rus nu va intenționa să profite de ocazia oferită de insurecția greacă pentru a-și atinge scopurile expansioniste [327, p.123-139]. Ministrul francez de externe menționa: „Când revoluția greacă izbucni, opinia unanimă era că ea este opera rușilor [31, p. 115].

Acest subiect a devenit o temă actuală al istoriografiei. Istoricul grec N. Zacharias Tsirpanlis demonstrează, în baza memoriilor lui I. Capo d'Istria, că autoritățile ruse știau despre existența organizației revoluționare grecești. Fiind în serviciul diplomației ruse, I. Capo d'Istria considera că nu este momentul potrivit pentru o răscoală greacă, însă miza pe un război între Imperiile Rus și cel Otoman, urmat de declanșarea unei răscoale a poporului grec [330, p. 9]. Aceeași poziție o regăsim și la istoricul A. Oțetea, care susținea că autoritățile ruse nu doar că știau despre organizația eteristă, dar și conduceau acțiunile acesteia [328, p. 251].

Poziția autorităților ruse față de Eterie ne este explicată și de istoricul rus G. Arș: în urma analizei cazului Galatis, țarul Alexandru I a aflat despre existența organizației secrete care pregătea răscoala împotriva autorităților otomane [228, p. 449]. Nicolae Galatis este atestat în Odesa în iulie 1816, unde a fost înrolat în Eterie. În 1817, a avut loc întrevederea dintre N. Galatis și I. Capo d'Istria, cel din urmă fiind anunțat despre existența organizației. Mai mult ca atât, Galatis i-a propus lui Capo d'Istria conducerea organizației, însă acesta a refuzat, sfătuindu-și conaționalii „să renunțe la intențiile revoluționare” [227, p. 159]. Capo d'Istria l-a anunțat și pe țar despre acest eveniment. În urma unui denunț, Galatis a fost arestat și a recunoscut că este membru al unei organizații secrete, care însă nu amenință securitatea Rusiei și a împăratului. În ultimă instanță, Galatis a fost eliberat și obligat să părăsească Imperiul Rus.

Prin urmare, autoritățile ruse cunoșteau încă din 1817 despre acțiunile grecilor, dar nu au întreprins nimic, ceea ce ne duce la gândul că, la momentul oportun, Sankt Petersburgul dorea să utilizeze aceste circumstanțe în interesele sale geopolitice.

Deplasările grecilor erau monitorizate de autoritățile ruse, de exemplu, Stavru Dimu, grec din Chișinău, a fost interogat cu referire la scopul deplasării grecului Gh. Lasanis, care s-a aflat în trecere prin Chișinău în perioada 16-29 ianuarie 1818 [9, inv. 1, d. 106, f. 3-4]. Aceste acțiuni sunt confirmate de informațiile din 9 august 1820, adresate de guvernatorul I.N. Inzov ministrului afacerilor interne V.P. Cociubei, în care anunța despre eliberarea unui pașaport de deplasare din Chișinău spre Kiev supusului turc de origine greacă Aristid Popu, care devenise unul din participanții activi ai organizației secrete *Filiki Eteria* [9, inv. 1, d. 145, f. 98-99].

Mai mulți dintre oficialii ruși au avut o atitudine binevoitoare față de acțiunile grecilor, istoricul G. Arș stabilind factorii care au determinat poziția respectivă:

- Liderul mișcării Alexandru Ypsilanti a fost general în armata rusă și un apropiat al curții imperiale rusești, prin urmare, acțiunile sale erau interpretate ca voința autorităților ruse;
- Atitudinea binevoitoare a autorităților ruse față de insurecția elenă a fost determinată și de politica promovată de Imperiul Rus față de greci, atitudine bazată pe concepțiile create în deceniile anterioare [229, p. 263].

Implicarea autorităților ruse în mișcarea eteristă este evidentă. Drept argument ne servește armamentul greu, furnizat de Imperiul Rus în timpul insurecției eteriste, fapt sesizat și de autoritățile britanice. Ca urmare, la 24 martie 1821, diplomatul Strangford, într-un raport către Londra, menționa despre un vas rusesc cu destinația Galați, circulând cu pașaportul miniștrilor ruși, avea la bord o cantitate mare de tunuri și muniții. Sursele documentare nu ne dau numele oficialilor ruși implicați în transportarea armelor, însă considerăm că este vorba de ofițeri cu rang înalt din armata rusă. În opinia istoricului S. Știrbu, în spate s-ar fi aflat generalul Orloff și Raevski [183, p. 186]. Iar consulul britanic din Odesa menționa că transportarea armamentului din Imperiul Rus către Principate se efectua fără bariere [132, p. 572]. De asemenea, eteristul Xanthos relatează, în memoriile sale, că un lot de armament a fost primit prin intermediul generalului maior Tucikov, comandant al unității militare din Ismail. Acest fapt ni-l demonstrează și prezența unităților de artilerie la eteriști, armament ce putea fi obținut doar prin concursul militarilor ruși [332, p. 267]. Este adevărat însă că aceste practici nu sunt, obligatoriu, din inițiativa unor generali, ci constituie instrumente ale politicii duse de autoritățile ruse.

Atitudinea conciliantă a autorităților ruse din Chișinău față de eteriști este consemnată în mai multe documente. Un exemplu, în acest sens, ne oferă scrisoarea din 27 aprilie 1821 a eteristului M. Stratis către Xanthos, aflat în acel moment la Reni, unde Stratis menționa că a fost invitat de către guvernatorul Inzov care i-a sugerat să fie mai prudenți: „[...] căutați să nu vă afișați atâta” [50, p. 185]. De asemenea, oficialul era nemulțumit că nu a fost informat de mișcarea eteriștilor și racolarea membrilor mișcării: „[...] împotriva ordinelor mele mijlociți

plecarea pe ascuns a unor oameni" [50, p. 186]. Acest document arată că autoritățile ruse monitorizau situația din Basarabia și aveau toate pârghiile pentru a influența evoluția mișcării eteriste, mai mult chiar, erau în legătură strânsă cu liderii mișcării.

Totodată, nu existau impedimente nici pentru persoanele care doreau să traverseze granița, în special, pentru grecii ce doreau să se alăture lui Ypsilanti. Acest fapt a creat impresia în rândul oficialilor străini că autoritățile ruse susțineau cu desăvârșire acțiunile eteriste. Istoricul sovietic G. Arș a încercat să explice că acordarea pașapoartelor străine de către Langeron a fost determinată de impresiile greșite pe care și le-a format oficialul, considerând că acțiunile lui Ypsilanti sunt ghidate de împărat [229, p. 302-305].

În ce privește evenimentele din 1821, G. Arș susține că împăratul nu era la curent cu acțiunile eteriste, așadar nu avea de gând să înăbușe în februarie revolta. Istoricul sovietic a invocat drept argument faptul că Alexandru I a cerut de la A.F. Lanjeron și I. N. Inzov explicații despre cele întâmplate. Împăratul însă a primit informația despre evenimentele din Principate abia la 24 februarie 1821, în urma proclamației lui Alexandru Ypsilanti [229, p. 295].

La 14 martie 1821, Alexandru I și-a anunțat poziția de a nu susține această mișcare. Condamnarea acțiunilor lui Ypsilanti de către Alexandru I nu a fost determinată doar de anumite gesturi emoționale. Dimpotrivă, au urmat acțiuni concrete ale guvernului rus, printre care era sistarea acordării pașapoartelor străine pentru grecii care doreau să treacă în Principatul Moldovei. Menționăm, în acest sens, ordinul lui Inzov, care a interzis plecarea din Basarabia către Moldova a grecilor, rușilor și supușilor străini. De asemenea, au fost întorși din drum grecii din Novorosia, ce urmau să traverseze granița. La 9 aprilie, Langeron a dispus monitorizarea strictă a hotarului la Prut și Dunăre, iar vămilor li s-a poruncit să rețină eteriștii cu armament. Acest act viza atât intrarea în țară, cât și părăsirea acesteia de către grecii înarmați [229, p. 312]. Autoritățile ruse au reținut eteriști la hotar în tentativa lor de a trece ilegal hotarul. De exemplu, la 31 martie 1821, în apropiere de Sculeni au fost reținuți 14 greci care doreau să treacă Prutul, printre cei reținuți fiind locuitori din Chișinău, Ismail, Reni și Odesa [3, inv.1, d. 768, f. 75]. Dificultățile transportării armamentului pe cale maritimă sunt descrise de cercetătorul S. Sakelarion, care menționează că, în aprilie 1821, suferă eșec încercarea eteriștilor de a crea o flotilă greacă pe Dunăre [333, p. 193-194].

A.F. Langeron a recomandat ca, pentru lichidarea eforturilor grecești de pe teritoriul Imperiului Rus, să fie arestați toți liderii eteriști, acțiuni care așa și nu au avut loc [229, p. 327]. Autoritățile ruse nu au întreprins măsurile recomandate din simpatie față de greci, atitudine care s-a accentuat după represiunile autorităților otomane, declanșate nu doar asupra eteriștilor, dar și a clerului grec, a Bisericii Ortodoxe, ceea ce lovea în autoritatea rusă ca protector al ortodoxiei.

În acest context, diplomația rusă a înaintat la 6 iulie 1821 o notă ultimativă, prin care solicita încetarea represiilor față de religia creștină, restabilirea libertății comerțului naval și retragerea trupelor otomane din Principatele Române. Poarta nu a reacționat la aceste solicitări și, în consecință, la 29 iulie 1821, Imperiul Rus a întrerupt relațiile diplomatice cu Imperiul Otoman [297, p. 58-59].

Prin urmare, putem constata că locul Rusiei în mișcările de eliberare naționale grecești a fost determinat de substratul politic. Poziția autorităților ruse față de eteriști poate fi împărțită în două etape, momentul crucial reprezentându-l dezavuarea oficială de către Alexandru I a insurecției eteriste. Prima etapă se caracterizează prin monitorizarea acțiunilor eteriste de către autoritățile ruse: începând cu martie 1821, autoritățile ruse din Basarabia au încetat să elibereze pașapoarte de traversare a Prutului și au întreprins mai multe acțiuni de securizare a frontierei.

Pentru o coordonare mai bună a acțiunilor eteriștilor, au fost deschise mai multe reprezentanțe ale organizației eteriste, numite eforii, prezente pe teritoriul Imperiului Rus, Principatele Române, pe teritoriul Grecei și al Serbiei. Fiind la hotar cu Imperiul Otoman, Basarabia a devenit un spațiu strategic în pregătirile insurecției eteriste. Anume aici au fost constituite eforii – la Chișinău, Ismail, Reni și Akkerman. Activitatea eteriștilor în orașele basarabene a fost determinată de numărul etnicilor greci în aceste așezări, de amplasarea lor convenabilă din punct de vedere geografic pentru fluxurile financiare, armament și oameni.

Istoriografia a diminuat deseori rolul orașelor basarabene în organizarea mișcării eteriste, plasând accentul pe acțiunile din orașul Odesa. În acest context, vom analiza apariția, organizarea și funcționarea eforiilor pe teritoriul Basarabiei, identificând și rolul lor în desfășurarea insurecției eteriste. Aceste organizații aveau următoarele forme de manifestare: activitate educativă, al cărei scop era cultivarea patriotismului comunității grecești și crearea unei atitudini negative față de cuceritorii turci; racolarea noilor membri; acumularea resurselor financiare.

Devenind capitala provinciei Basarabia, Chișinăul a obținut statut de centru politic și financiar, iar în contextul mișcării naționale a grecilor, și un punct de atracție a eteriștilor.

Locul Chișinăului în organizarea mișcării eteriste este recunoscut și de istoricul grec Filimon, care descrie activitatea mai multor lideri ai eteriei în această urbe și ponderea racolării noilor membri [334, p. 187].

Problema eteristă în Basarabia a fost reflectată în istoriografia sovietică, însă studiile au un caracter pronunțat ideologic, accentuându-se colaborarea mai multor etnii împotriva asupririi otomane. Istoricul V. Bazanov arată că orașul Chișinău a fost centrul formării mișcării naționale de eliberare pentru independența Greciei [232, p. 53]. Același autor intercala evenimentele

revoluționare din Rusia cu cele ale eteriștilor, subliniind: „deșteptarea curentelor revoluționare din Chișinău a contribuit la răscoala eteriștilor”. Bazanov încerca să demonstreze legătura decembriștilor din Chișinău cu fruntașii mișcării eteriste [232, p. 51]. Constatăm aceeași abordare în lucrările istoricilor sovietici I. Iova [249, p. 258] și L.Oganean [270, p. 449]. Trebuie să recunoaștem că legături între decembriștii din Chișinău și membrii Eteriei au existat, fapt demonstrat de declarațiile martorilor oculari. De exemplu, I. P. Liprandi descrie adunările politice, la care participa elita din orașul Chișinău, menționând prezența unor personalități ca M.F. Orlov, O.M. Cantacuzin și frații Ypsilanti. Liprandi cunoștea evenimentele legate de mișcarea eteristă, având în vedere că generalul M.F. Orlov îi poruncise să păstreze raportul despre răscoala greacă și despre monitorizarea militanților de pe teritoriul Basarabiei [308, p. 215]. Acest subiect a fost speculat în istoriografia sovietică, accentuându-se prezența decembriștilor în mișcarea eteristă. Considerăm că poziția acestor militari ruși a fost determinată de interesele proprii. Scopul lor era, mai curând, să destabilizeze situația politico-militară, ce urma să înceapă după un eventual război ruso-otoman, fapt care ar fi contribuit la realizarea aspirațiilor lor reformatoare, îndreptate împotriva sistemului autocrat țarist.

Pregătirile eteristelor în Chișinău s-au efectuat sub monitorizarea eforiei locale, despre activitatea lor aflăm din rapoartele demnitarilor ruși. De exemplu, la 14 mai 1821, A.F. Langeron a prezentat informații privind organizația *Filiki Eteria*, unde au fost indicați și conducătorii acesteia, inclusiv cei din eforiile basarabene. Oficialul arată că în fruntea Eforiei din Chișinău se aflau Marin Stratis și Ioan Macri [229, p. 327]. Aceste informații au fost confirmate și de martorii evenimentelor, cum ar fi eteristul Atanasie Xodilos, care, în memoriile sale, îl menționează pe Marinos Stratis drept coordonator al acțiunilor eteriștilor din Chișinău, împreună cu Spiros Chiparisis din orașul Odesa și Gheorghe Papadopol din Ismail [223, p. 294].

Constituirea eforiilor eteriste în diverse așezări urbane din Imperiul Rus, inclusiv a celor din Basarabia, a fost abordată în lucrările cercetătorului grec S. Sakelarion, care menționează orașele Ismail, Chișinău, Akkerman, Reni și Hotin ca nuclee ale mișcării eteriste. Cea mai numeroasă Eforie este cea din Ismail, care includea peste 60 de greci, înrolați în perioada 1816-1821, printre ei evidențiind pe maiorul Gheorghe Papandopulo Korfinos, Constantin Pratino, maiorul Papandopulo Calamatioanos, Nicolae Ioanos Haritos, Spiridon Milona ș.a.

În calitate de fruntași ai Eforiei din Reni apar Antansios Xodilos și Ioan Panaiotopulo, P. Alexandropulo, Panaiote Dimitrie Rizo ș.a. Cât privește orașul Chișinău, pe lângă eteriștii menționați de autoritățile ruse, sursele îi indică pe Ioan Paharnic, Ioan Rizo Postelnic, Dimitrie Hatsofil etc. Eforia din Akkerman se afla sub conducerea lui Panaiote Mutafoilu, Constantin Mpalas, iar în Hotin este menționat K. Starevrass [333, p. 42-43].

Alexandru Ypsilanti a coordonat acțiunile eteriste în Chișinău, în perioada octombrie 1820 – februarie 1821. Aflarea lui Alexandru Ypsilanti un timp mai îndelungat la Chișinău a fost determinată de planurile desfășurării revoltei grecești. Alegerea Chișinăului, în opinia noastră, a avut la bază așezarea acestei urbe lângă granița Imperiului Otoman, precum și statutul acestui oraș de centru administrativ al Basarabiei, care oferea oportunități în organizarea negocierilor cu scopul începerii revoltei. Anume din Basarabia încep negocierile cu domnii fanarioți din Principate. Potrivit eteristului Spiridon Mavro, întâlnirea directă între Alexandru Ypsilanti și domnul Moldovei Mihail Șuțu a avut loc la Sculeni [308, p. 330].

Locul Chișinăului în organizarea mișcării eteriste este elucidat în memoriul unui grec anonim, unde se menționează că „în perioada 10-19 februarie 1821, a avut loc întrevederea la Chișinău a lui Ypsilanti cu conducătorii eteriști Constantin Ducas și Orfanos” [78, p. 244].

În primele luni ale anului 1821, în orașul Chișinău au avut loc mai multe conferințe organizate de comitetul Eteriei [217, p. 96]. Una dintre acestea este întrunirea secretă între Gheorghe Gadzis, reprezentant al lui Ali Pașa și Alexandru Ypsilanti [229, p. 287]. O altă întrevedere secretă eteristă a avut loc în iunie 1821 între eteristul F. Iliades și grecul Lasgaros, acesta aducând informații din Laybach despre întrevederile sale cu împăratul Rusiei și Ioan Capo d'Istria [78, p. 194].

Rolul Chișinăului de centru de planificare a acțiunilor eteriștilor rămâne și după ce Alexandru Ypsilanti a trecut Prutul. În Chișinău rămăsese fratele său, Dimitrie Ypsilanti, care avea ca însărcinare supravegherea activității eforiilor din Rusia [308, p. 212].

Numărul mare de eteriști în orașul Chișinău, în ajunul insurecției grecești, este consemnat în memoriile oficialului rus V.P. Gorceakov. Acesta descrie urbea după relatările poetului rus Aleksandr Pușkin, care a contactat direct cu liderul mișcării eteriste Alexandru Ypsilanti. În 1820, în orașul Chișinău se afla întreaga familie Ypsilanti, compusă din mama acestuia, două surori, Maria și Ecaterina, aceasta din urmă fiind soția guvernatorului Basarabiei Catacazi, precum și frații săi Gheorghe, Dimitrie, Grigore și Nicolai. De asemenea, Gorceakov a subliniat că familia Ypsilanti s-a bucurat de onoruri și respect, fiind considerată ca descendentă domnească, respectată de guvernul rus [261, p. 43].

Un alt susținător grec al Eteriei a fost Gheorghe M. Cantacuzino, nobil și colonel al armatei ruse, care locuia în Chișinău împreună cu soția sa Elena. I.P. Liprandi evocă întâlnirea lui cu A. Pușkin pe data de 25 septembrie 1820 [261, p. 27]. Dintre eteriștii care au contactat cu scriitorul rus mai remarcăm și familia lui Alexandru Cantacuzino, funcționar de clasa a V-a, și Petrachi Mavrogheni, moșier basarabean, susținător al eteriștilor, care locuia cu soția Ruxanda și fiicele Irena și Elena. De asemenea, mai remarcăm pe eteristul grec, originar din Nejin,

Pendadeca Constantin, cu care s-a cunoscut în casa lui Liprandi [294, p. 457]. Pe teritoriul Chișinăului s-au aflat și alți lideri eteriști. Spre exemplu, la 10 noiembrie 1820, Emanuil Xantos se afla la Chișinău, ocupându-se cu colectarea munițiilor și banilor [308, p. 183].

Importanța Chișinăului în organizarea insurecției eteriste este demonstrată de faptul că o parte din pregătirile operațiunilor militare au avut loc în orașul Chișinău. Anume aici a fost elaborat regulamentul militar al „Filiki Eteria” de către Nicolae Ypsilanti pe data de 31 decembrie 1820. Acest document prevedea modul de implicare a grecilor din alte state în cauza comună sau modalitatea creării flotei militare grecești, menționându-se că racolarea marinarilor urma să aibă loc în Ismail și Odesa [229, p. 284].

Rolul Chișinăului în planificarea insurecției este demonstrată și de corespondența eteristă. Semnalăm mai multe mesaje transmise din Chișinău, fapt ce ne conduce la gândul că această urbe a devenit un centru de monitorizare a acțiunilor eteriste. Din ianuarie 1821 Emanuil Xanthos preia conducerea corespondenței secrete, care lega Chișinăul de alte centre revoluționare ale grecilor. În același sens, menționăm și pregătirea documentelor de program, elaborate în Chișinău, cum ar fi redactarea de către Gheorghios Tipaldis a proclamației „În luptă pentru credință și patrie”, lansată la 22 februarie 1821 în Iași [334, p. 290]. În acest context, trebuie menționat că proclamația lui Ypsilanti de la Iași a fost analizată pe larg în istoriografie, însă nu a fost cercetată proclamația de la Chișinău, a cărei existență ne-o indică eteristul Xodilos și prin care acesta chema poporul grec la lupta de eliberare națională [223, p. 284].

Din cauza fluctuației continue a eteriștilor, nu putem stabili cu exactitate numărul concret al grecilor eteriști, aflați pe teritoriul Chișinăului, însă, în baza documentelor disponibile, putem remarca numele mai multor eteriști, racolați în Chișinău. O sursă importantă în abordarea acestui subiect o reprezintă datele oferite de istoricul grec Filimon [334, p. 387], care prezintă o listă de 692 de eteriști, recrutați în organizația secretă *Eteria*, fiind indicată patria, îndeletnicirile, anul aderării la eterie, persoana care i-a racolat, inclusiv contribuțiile financiare, efectuate de către aceștia. Din numărul total de eteriști, 88 au fost recrutați în Basarabia, drept centre de inițiere în această organizație ne apar Chișinăul, Ismailul, Reniul și Hotinul. Racolările au avut loc și în alte localități basarabene, fapt confirmat de indicația Basarabiei ca loc de inițiere al mai multor eteriști. În localitatea Chișinău sunt atestați 26 de eteriști, recrutați în anii 1819-1821. Cele mai intense racolări au fost întreprinse în 1820, iar cel mai activ eterist a fost G. Sofianos (Tabelul 9).

Numele eteriștilor din Chișinău sunt menționate de oficialul rus Stroganov. Acesta prezintă numele mai multor eteriști, adăugând că în Chișinău eteriști mai sunt fiul și ginerele Cernogheorgos [308, p. 330]. Istoricul grec V.G. Mexa îl prezintă pe I. Psaltis ca persoana care

se ocupa de recrutarea noilor membri, reușind, la 10 octombrie 1818, în Chișinău, să-l atragă în organizație pe ofițerul rus de origine greacă Paul Andronic, în vârstă de 43 ani [331, p. 20].

La Chișinău aderă la organizație și Nicolae Ypsilanti, care, la rândul său, a fost influențat de G.A. Catacazi, fratele guvernatorului civil al Basarabiei. C.A. Catacazi era căsătorit cu sora fraților Ypsilanti. La rândul său, Nicolae i-a recrutat pe frații săi Gheorghe și Dimitrie Ypsilanti și pe vărul Ioan Mano [326, p.42-44]. Această practică denotă că extinderea rețelei se efectua și prin intermediul relațiilor de rudenie. Astfel, până în 1820, toți frații Ypsilanti deveniseră membri ai Eteriei. Un eterist al Eforiei din Chișinău este și A. Cantacuzino, care pleacă, în aprilie 1821, în Grecia, împreună cu Mihailosa, Mihaloglu, Patmiosa, Grigorios Salasa, H. Petalasa [332, p. 158], precum și P. Anagnostopulos, care, în documentele timpului, este prezentat ca locuitor al Chișinăului și negustor [334, p. 387].

Din Chișinău, eteristul Xantos coordona corespondența eteristă, reușind să creeze o structură bine stabilită de transmitere a informației și să conecteze eforturile din Ismail și Reni cu cele îndepărtate din Grecia [332, p. 219].

Considerăm că succesul acestei operații a fost determinat de păstrarea conspirației prin implicarea unui număr restrâns de persoane în corespondență. Relevăm, astfel, ocuparea de corespondența dintre eteriști a persoanelor care ocupau funcții importante militare și administrative în Imperiul Rus, fapt care le oferea oportunitatea de a nu fi suspectați de autorități. Drept exemplu poate servi ofițerul D.I. Calamatiano, responsabil de legătura eteriștilor din Basarabia cu cei din Principatul Moldovei, aceasta efectuându-se prin intermediul carantinei din Reni [332, p. 223]. Importanța Chișinăului ca centru de administrare a acțiunilor eteriste este demonstrat și de existența unei tipografii a grecilor, procurată din Sankt Petersburg de către eteristul C.Candiotis, care, inițial, a transportat-o la Odesa, iar din cauza schimbării planurilor privind începutul insurecției, tot utilajul a fost dus la Chișinău, acțiune realizată prin implicarea ofițerului rus de origine greacă Palatinos și a altor eteriști greci din armata rusă. În ianuarie 1821, tipografia a început să funcționeze ilegal. Nu cunoaștem cu certitudine materialele publicate la această tipografie, istoricul Filimon consideră că erau emise obligații naționale, care se acordau persoanelor ca donau bani pentru eliberarea Greciei [334, p. 187]. Nu excludem că au fost publicate și texte cu tematică patriotică.

Chișinăul ocupa un loc important în tranzitul resurselor financiare și umane spre Grecia. De exemplu, prin Chișinău tranzitau resursele financiare colectate în Odesa de către A. Ypsilanti [229, p. 314], orașul Chișinău fiind, la rândul său, un centru important de colectare a unor asemenea resurse destinate Eteriei. Deși nu putem stabili valoarea banilor acumulați, credem că este vorba de sume considerabile. Drept argument ne servesc datele documentare din iunie 1821,

care arată că eforturile din Chișinău dețineau 25 mii de ruble asignate, bani ce urmau a fi schimbați în galbeni olandezi [78, p. 194]. N. Ypsilanti îi cerea lui Xanthos să trimită banii colectați în Chișinău către eteriștii de la Iași [78, p. 144].

Chișinăul devine, în acest context, o zonă nu doar pentru tranzitarea resurselor financiare, dar și a combatanților. De exemplu, eteristul Ivan Chiriaco, care a aderat la Eterie în 1820, ne oferă următoarele detalii despre organizarea contingentelor: convocați la Odesa, au fost organizați în grupuri de 10-15 persoane și direcționați spre Chișinău, unde au depus jurământul [270, p. 14]. Un alt exemplu, în acest sens, sunt mărturiile eteristului Vasile Vlastari, originar din Crimeea, care spune că, înainte de a ajunge în Principatele Române, a trecut prin Chișinău [229, p. 323]. Deplasarea eteriștilor prin Chișinău este semnalată și în actele britanice: consulul britanic la Odesa James Yeames l-a informat pe ambasadorul britanic la Istanbul Strangford Percy Clinton, la 16 aprilie 1821, că autoritățile ruse nu mai eliberează pașapoarte grecilor pentru Principatul Moldovei, însă îi autorizează să meargă la Chișinău, de unde puteau găsi o cale pentru a traversa hotarul [175, p. 260].

Totodată, sursele britanice informează că autoritățile ruse au întreprins măsuri mai severe pentru a preveni trecerea hotarului către Principatul Moldovei, cum ar fi reținerea etnicilor greci, care doreau să se alăture conaționalilor săi [175, p. 286].

După cum am menționat *supra*, cea mai numeroasă eforie din Basarabia era concentrată în orașul Ismail. Importanța acestei urbe pentru eteriști a fost determinată de amplasarea sa geografică, precum și de prezența unei numeroase comunități grecești, fapt dovedit de statisticile realizate la începutul secolului al XIX-lea. Aici a fost înregistrat și un important potențial de recrutare, fapt sesizat și de unii eteriști, cum ar fi cazul lui Gh. Papadopol Korfianos, negustor din Ismail, fratele comandantului flotei rusești de pe Dunăre, ce s-a implicat activ în recrutarea voluntarilor și în colectarea donațiilor, care menționa că un pilon al mișcării eteriste l-a constituit comunitatea greacă din Ismail [175, p. 145].

O activitate primordială a eforiei grecești din Ismail o constituia racolarea noilor membri, acțiuni atestate documentar încă în anul 1817. Grecii P. Anagnostopulos și A. Secheris au recrutat pe primii eteriști – Andreas Safianos, la 2 septembrie 1817, și Elias Panaghioti Miglaris, la 10 septembrie 1817 [331, p. 4]. Atragerea noilor membri se efectua din comunitatea grecească. Țintele prioritare ale acestei campanii erau negustorii bogați, funcționarii și militarii din Imperiul Rus. De exemplu, în 1818, a aderat la organizație ofițerul flotei dunărene D.I. Calamatiano, precum și comandantul flotei dunărene S.A. Papandopulo. În decembrie 1818, au fost recrutați mai mulți negustori de către Antonio Țunis, printre care Dimitrios Rodiadis, negustor din Pelopones, în vârstă de 35 ani, Ioanis Dumas, negustor, de 31 ani, Anastasios

Londopulos, apatrid, negustor de 30 ani, Gheorghios Comizopulos de Filipopolis, negustor în Ismail, de 28 ani, și Emanuil Croizos din Pelopones, negustor de 33 ani. În 1819, numărul membrilor eteriști din Ismail a crescut, fiind racolat și fratele comandantului flotei dunărene, negustorul Gheorghios Papandopulos. De asemenea, în 1819, la Ismail a fost recrutat Stamatis Cumbaris, negustor din Odesa, de către G. Papandopulos [331, p. 27].

O altă țintă o reprezentau ofițerii și demnitarii ruși de origine greacă, de exemplu, pe 2 august 1817, în Reni, Dimitrios Vatikioti a fost racolat de către A. Secheris [129, p. 403]. Conform cifrelor existente, pe parcursul anilor 1818-1819, eteriștii au recrutat în Rusia 42 de persoane, dintre care la Ismail – 20 de persoane, la Odesa – 10 persoane, în Chișinău – 2 persoane, la Reni – 2 persoane, la Moscova – 4, la Kiev – 2, la Herson – 1, la Sankt Petersburg – 1 [229, p. 210].

În baza datelor oferite de istoricul grec I. Filimon în lista eteriștilor recrutați, putem concluziona că, în perioada anilor 1817-1821, au fost recrutați 37 de eteriști la Ismail, o mobilizare masivă fiind înregistrată după 1819, fapt datorat pregătirii insurecției eteriste. Dintre eteriștii din Ismail îi menționăm pe Apostolachus Ioanis, Iatros Panaghiotis, Depastis Hristoforos, Cliris Ghiorghios, Sideris Ghiorghios. Racolările erau efectuate prin intermediul eteriștilor D.I. Calamatiano, D. Radiadis, G. Papandopol Korfianos (Tabelul 9).

Această campanie prodigioasă, desfășurată la Ismail, se explică prin acțiunile intense ale membrilor comunității grecești de aici. În opinia noastră, doi factori esențiali au determinat reușita acțiunilor eteriste din această urbe: 1) amplasarea geografică a Ismailului, care, fiind oraș portuar la graniță, permitea o libertate mai mare în circulație și o posibilitate mai largă de a aduna mai mulți fruntași eteriști din Principate și Grecia; 2) influența pe care o aveau grecii în acest oraș, datorată prezenței unei puternice comunități grecești, la care adăugăm protecția din partea unor ofițeri ruși de origine greacă, ce-și făceau serviciul militar în Ismail, cum este cazul căpitanului D.I. Calamatiano, în casa căruia a locuit Ypsilanti, sau a comandantului flotei dunărene S.A. Papandopulo [129, p. 403]. Totodată, așezarea localității la periferia Imperiului Rus a determinat o monitorizare mai slabă din partea autorităților ruse.

Ismailul devine locul adunărilor eteriste, unde s-a discutat locul și timpul începerii insurecției. Conducătorii eteriști aveau o dilemă privind locul începerii campaniei. La Odesa au fost expuse mai multe poziții în problema discutată. De exemplu, eteristul Perevos considera că insurecția trebuie să înceapă în Grecia, pe când Paparigopulos opta pentru Principatele Române, menționând că începerea răscoalei în Grecia va fi ușor înăbușită de otomani, dată fiind slaba pregătire a insurgenților. Ypsilanti susținea poziția lui Perevos, motivând că începerea insurecției în Principate ar putea compromite Imperiul Rus. Hotărârea decisivă urma a fi luată la Ismail

[334, p. 75]. Ypsilanti a convocat, între 5-13 octombrie 1820, la Ismail, o întrunire a conducătorilor Eteriei [25, p. 85]. Această adunare este consemnată în mai multe surse. Istoricul Filimon îi enumeră pe participanții la această reuniune: A. Ypsilanti, S. A. Papandopulo, Emanuil Xanthos, Papaflesasas, Hristofor Perevos, Dimitrios Ipatros, Dionisios Evmorfopulos din Galați, Petros Margezis, Evangelis Mandzarachis, Dimitrios Temelis, Nicolaos Ghiparis, Ivos Rigas, Nicolaos Gaitanos, Lazaros Zacos, Anagnostis Tricheriotis. Conform planului general, prezentat de Papaflesasas (arhimandritul Grigorios Dichios) și G. Levendis, centrul răscoalei trebuia să fie Peloponesul, cu antrenarea masivă a întregii peninsule Balcanice, generând o răscoală concomitentă a mai multor popoare din zona respectivă. Alexandru Ypsilanti prevedea ca lovitura principală să se concentreze asupra Constantinopolului [334, p. 82-84]. Eteristul din Reni, Panaiotis Rubinis (Roumpnis), propunea să fie atrași în insurecție bulgarii din Basarabia [334, p. 82].

Tot în Ismail au fost repartizate însărcinările participanților întrunirii, inclusiv celor din Basarabia. De exemplu, D.I. Calamatiano și S.A. Papandopulo urmau să pregătească o flotilă grecească pentru operațiunile militare pe Dunăre și Prut [229, p. 267]. Din Ismail Ypsilanti s-a deplasat la Chișinău, renunțând să plece în Pelopones și ocupându-se de organizarea răscoalei în Principatul Moldovei. Alexandru Ypsilanti spera că, împreună cu grecii, se vor răscula sârbii și bulgarii. Au început negocierile cu Miloș Obrenovici [334, p. 75-77].

Orașul Ismail servea drept zonă de tranzit a armamentului și a voluntarilor ce se îndreptau spre centrele de luptă. Eteristul Xodilos menționa că eforii din Ismail erau responsabili de trimiterea prafului de pușcă, a gloanțelor și obuzelor. De asemenea, Xodilos relata că se transportau nu doar muniții, ci și armament greu, care nu putea fi procurat prin contrabandă, fiind furnizat de armata rusă [183, p. 185]. De transportarea armamentului se ocupa negustorul Gheorgheos Papandopulos sau Afanasii Xodilos din Reni [223, p. 292-294].

Eforiile basarabene trimiteau muniții și oameni în decursul acțiunilor eteriste. De exemplu, la 6 mai, Xodilos relata despre 100 de voluntari, aflați în apropierea Ismailului [332, p. 275], iar la 24 mai 1821, eforia din Ismail raporta că a trimis 56 de voluntari, precum și muniții [333, p. 199-201]. Pe lângă muniții, se colectau sume importante de bani, de exemplu, în perioada februarie – iunie 1821, eforii din Ismail au adunat 49541 de kuruși (monedă turcească, cunoscută și sub numele de piastru) [332, p. 205-207]. Dintre eteriștii racolați în Ismail, cele mai mari donații le-au făcut Koumparis Stamatios (1000 de groși), Panaghiotopoulos At. (500 de groși), Apostolahus Ioanis (500 de groși), Iastros Panaghiotis (500 de groși). (Tabelul 9).

Un alt centru al mișcării eteriste era amplasat la Reni. Activitatea eteriștilor în această localitate era monitorizată de Atanasie Xodilos, care a devenit membru al Eteriei pe data de 9

decembrie 1820. El a fost inițiat în această organizație secretă de ofițerul rus de origine greacă Dimitrie Calamatianos. Atanasie Xodilos era un negustor din Reni, care a contribuit financiar la activitatea eteristă, în 1820 donând 200 de groși. Pe parcursul anului 1821 se ocupă activ cu recrutarea noilor membri, printre care pe Carampatos Anastasios, Mahris Niholaus, Nihoglous Ioan Papa, Papafinos Spiridon [334, p. 86-87]. De asemenea, Xodilos se ocupa de procurarea munițiilor necesare eteriștilor din Reni [78, p. 278]. Această localitate apare mai mult ca o zonă de tranzit pentru eteriști. Voluntarii erau convocați în așezările basarabene, unde erau organizați în detașamente și echipați cu armament, iar eteriștii din Reni aveau misiunea să-i ajute la traversarea Prutului. A. Xodilos menționa, în memoriile sale, că pe 18 aprilie 1821 au traversat Prutul 12 persoane, printre care și căpitanul A. Sfaelosa, responsabil de organizarea unei flote grecești [308, p. 212]. În acest context, îl menționăm pe negustorul basarabean Panaiotis Ioan Haritos, care a trecut, pe 10 mai 1821, din localitatea Tomarova fără pașaport [315, p. 138], precum și pe Nicolas Zvoronos, supus englez din Chefalonia, Panai Mihailopulo, Dimitrie Cavadia [315, p. 152-154].

Activitatea eteristă s-a desfășurat și în alte localități ale Basarabiei. Mobilizarea grecilor din Akkerman în organizația „Filiki Eteria” a fost întreprinsă de Stamatis Cumbaris. El a reușit să mobilizeze comunitatea greacă în colectarea resurselor financiare, adunând 2500 kuruși pentru lupta antiotomană [333, p. 70]. Lipsa acută de gloanțe și muniții l-a determinat pe Xodilos să le adune de pe câmpul de luptă, rămase în urma ostilităților din 1769 dintre armata rusă și otomană în apropiere de localitatea Vulcănești. El a angajat mai mulți greci din Vulcănești să colecteze muniții [223, p. 292]. Liderii eteriști încercau să recruteze și pe reprezentanții altor etnii. Eteristul M. Stratis a desfășurat o asemenea activitate pe teritoriul coloniilor bulgare, în martie 1821 fiind atestat în Comrat, unde încerca să antreneze bulgari în lupta eteristă. El relatează despre întâlnirea sa cu căpitanul Koghigios, remarcând atitudinea binevoitoare a bulgarilor față de ideile eteriste [78, p. 149].

În timpul ostilităților din Moldova și Valahia, eforiile din Basarabia aveau misiunea să păstreze corespondența cu eteriștii din Grecia, corespondență realizată prin negustorul din Ismail Stamatis Ducachis [78, p. 157]. Eteriștii din Ismail întrețineau legături cu cei din Principate prin intermediul ofițerului D.I. Calamatiano [78, p. 223-285]. Eteria și-a organizat în Moldova două eforii – la Galați și Iași – pentru pregătirea răscoalei. Eforia din Galați avea ca membri pe ispravnicul Dimitrie Themelis, paharnicul Nicolae Griparis, marele negustor Dimitrie Papaianopulos și Serghei Prasas. Acțiunile erau coordonate cu Vasile Caravia, care urma să înceapă răscoala în martie [159, p. 223-224]. Legătura între Eforia din Galați cu cea din Ismail

ne este demonstrată și prin faptul că, pe data de 19 februarie 1821, eteristul V. Caravia cerea Eforiei din Ismail praf de pușcă, gloanțe și obuze. Munițiile solicitate au fost livrate [23, p. 57].

Un aspect important îl constituie structura etnică și socială a eteriștilor. „Filiki Eteria” avea o componență eterogenă, membrii săi făcând parte din diverse păaturi sociale – negustori, clerici, meșteșugari, militari, intelectuali și marinari. Crearea detașamentelor eteriste multinaționale începe din aprilie 1820, când Alexandru Ypsilanti este desemnat conducător al Eteriei. Fiind în fruntea organizației, Ypsilanti a întreprins reforme care ce prevedeau simplificarea procedurii de aderare la Eterie, scopul acestei acțiuni fiind creșterea numărului de membri. Anume acest fapt a permis racolarea noilor membri din rândul altor etnii – bulgari, români, ruși și sârbi [270, p. 13].

Istoricul N. Todorov menționează rolul bulgarilor în mișcarea eteristă, evidențiind acțiunile întreprinse de Ivan Vatchioti, fratele lui Dimitrie Vatchioti, în recrutarea bulgarilor în Reni și Ismail [313, p. 73-74]. Se înrolau mulți militari ruși, de exemplu, G.S. Râtvianschi a condus un detașament de voluntari eteriști care nu erau greci. De asemenea, din rândul ofițerilor ruși de origine greacă face parte Saltanovici, în 1817 fiind atestat ca militar în cetatea Ismail, iar în 1820 se alătură eteriștilor [270, p. 21].

Atrași în mișcarea eteristă au fost și etnicii ruși Vasiliu Sultanov și Arhip [229, p. 301]. Cât privește prezența elementului român, menționăm poziția eteristului Gh. Papadopol Korfianos, care afirmă că grecii sunt susținuți de moldoveni, evidențiind contribuția lui Sandu Moldovanu și a multor alți moldoveni [78, p. 145].

În concluzie, menționăm că mișcarea eteristă a fost determinată de contextul geopolitic, creat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, care s-a caracterizat prin politica expansionistă a Imperiului Rus și acutizarea problemei orientale. Aceste realități s-au manifestat prin războaiele ruso-turce din secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, ce au determinat, în ultimă instanță, întărirea poziției Rusiei în sud-estul Europei. Pentru a atinge acest scop, autoritățile ruse au utilizat ca instrument politic popoarele ortodoxe din Balcani, fapt demonstrat de politica migraționistă a autorităților ruse la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Utilizarea comunității grecești în scopuri geopolitice era cea mai eficientă metodă pentru diplomația rusă, dat fiind statutul pe care grecii l-au avut în Imperiul Otoman prin dominarea vieții economice și încadrarea în viața politică, ajungând chiar să procure și scaunele domnești din Principatele Române. Stimularea strămutării grecilor pe teritoriul Imperiului Rus a avut ca scop crearea unei comunități grecești pro-ruse și utilizarea ei în promovarea intereselor țariste în Balcani. Prin urmare, Eteria s-a consolidat prin susținerea tacită a autorităților ruse. În acest context, amplasarea Basarabiei la hotar cu Imperiul Otoman a condiționat ca eteriștii să utilizeze

acest teritoriu în pregătirile pentru insurecția grecească. Un pilon al acestor pregătiri l-au constituit acele așezări basarabene unde a existat o puternică comunitate elenă. Elementul eterist a fost atestat în mai multe localități urbane, însă pe prim-plan se situează Chișinăul și Ismailul. Acestea devin importante centre pentru eteriști, din cauza că anume aici, datorită amplasării lor favorabile și numărului important de etnici greci, s-au desfășurat întruniri ale liderilor eteriști, au fost elaborate documente, întreprinse acțiuni de racolare a noilor membri și de colectare a resurselor financiare. Acest fapt ne permite să plasăm aceste orașe basarabene alături de Odesa în organizarea mișcării eteriste.

3.3. Soarta populației grecești din Basarabia după eșecul acțiunilor eteriste din 1821

Dezavuarea oficială de către autoritățile ruse a mișcării eteriste din Principatele Române în 1821 a încurajat intervenția militară turcească, ce a dus la înăbușirea insurecției eteriste. La sfârșitul lunii martie 1821, sultanul Mahmud al II-lea a emis un firman privind începerea „războiului sfânt” împotriva necredincioșilor, fapt ce a servit drept motiv pentru persecutarea creștinilor și, îndeosebi, a grecilor. La ordinul sultanului, a fost executat un număr important de fanarioți și clerici greci [301, p. 62].

Evenimentele desfășurate în Imperiul Otoman au avut repercusiuni și asupra Basarabiei, din punct de vedere demografic, politic și social. Aspectul demografic s-a manifestat prin pătrunderea unui număr mare de refugiați pe teritoriul Basarabiei. Din punct de vedere politic, autoritățile ruse au depus eforturi susținute pentru a crea cadrul legal al statutului refugiaților și al foștilor eteriști. De asemenea, afluxul de refugiați a favorizat pătrunderea unor însemnate elemente alogene în spațiul dintre Prut și Nistru.

Acest fenomen demografic a fost consemnat de către contemporanii evenimentelor. Ofițerul rus I.P. Liprandi menționa că procesul migraționist s-a intensificat în martie 1821, fără a indica însă numărul refugiaților [262, p. 162].

Generalul I.N. Inzov, rezident plenipotențiar al Basarabiei, remarcă o amplificare a numărului de refugiați în Basarabia. Acesta specifică, în mai 1821, într-o scrisoare către contele A.F. Langeron, că refugiați erau atât de mulți, încât numărul locuitorilor din Basarabia s-ar fi dublat [244, p. 26]. Evident, este o constatare exagerată, însă ea denotă percepția martorilor oculari despre acest eveniment.

În ce privește numărul total al refugiaților stabiliți pe teritoriul Basarabiei, datele sunt confuze. În raportul lui I.N. Inzov din februarie 1823 către ministrul Instrucțiunii Publice A.N. Golițan se menționa că, din martie până în septembrie 1821, în Basarabia s-au stabilit peste 40000 de oameni de diferite etnii și categorii sociale [250, p. 157]. Pătrunderea acestui număr important de refugiați în Basarabia a fost stimulată de autoritățile ruse. În acest sens, menționăm

nota ministrului de externe I. Capo d'Istria către generalul I. N. Inzov, în care se releva: „locuitorilor din Principate li se va permite să intre pe teritoriul Imperiului, dacă doresc să-și găsească refugiu în Rusia, din cauza tulburărilor și pericolului din țara lor” [175, p. 164].

Cercetătorul D. Poștarencu a observat că oficialii ruși și-au exprimat încă de la început disponibilitatea de a-i primi pe refugiați din rațiuni foarte clare: „Fără îndoială, mulți dintre boierii moldoveni, care vor veni la noi cu capitalurile lor, vor trebui, temându-se de răzbunarea turcilor, să se stabilească pentru totdeauna în Rusia, iar locuitorii, având gândul ferm de a trece cu familiile lor în țara noastră, vor spori populația Basarabiei și vor fi de folos pentru a lucra pământul care se află încă în pustiire” [164, p. 32-38].

În această ordine de idei, menționăm raportul prințului S.G. Volkonski către generalul P.D. Kiseliiov, în care sunt enumerate măsurile care urmau să fie întreprinse de autorități: să li se permită trecerea frontierelor tuturor locuitorilor din Principatul Moldovei, care vor cere asta pentru salvarea vieții lor; trecerea tuturor să fie efectuată prin carantine; să fie stabilite două carantine provizorii – una la Frumoasă, între Reni și Leova, și alta la Triesteni și Saldieni, între Leova și Sculeni; să nu fie admise persoane înarmate [175, p. 144; 125, p. 355]. De asemenea, refugiaților urma să li se acorde permise de ședere în Basarabia, în baza recipiselor acordate în cadrul carantinelor. Aceste acte trebuiau să aibă valabilitate până la normalizarea situației politice din Imperiul Otoman. Ulterior, solicitanții de refugiu aveau dreptul să depună jurământ coroanei imperiale sau să plece în țara lor. Trebuie de menționat că mulți au ezitat să devină supuși ruși, către anul 1830 în Basarabia au fost atestate doar 350 de persoane, care urmau să locuiască în baza recipiselor emise în carantine [310, p. 103].

O premisă pentru migrația elementului grec în Basarabia a constituit-o solidaritatea etno-confesională. Un exemplu, în acest sens, ne servește grecul Nicolae Vacomei, stabilit în Basarabia cu fiica sa Aglaia, având relații bune cu familia Moruzi și arendând terenuri agricole [62, p. 9-10]. Evenimentele din 1821 i-au determinat să se refugieze în Basarabia și pe frații negustori greci Teodor și Anastasie Ciuflea, protejați de compatrioții, stabiliți anterior în părțile acestea, Cara Stati, Sinadino. Începându-și activitatea cu mici tarabe negustorești în târg, frații Ciuflea au ajuns să arendeze moșii importante, ca apoi să se stabilească la Ciuflești (Tighina) și Catranic (Bălți). Frații Ciuflea au mai ridicat case și la Chișinău, în fața pieței Târgului Nou, pe strada Șmidt, la colț cu Tighina, și la intersecția de lângă casa boierilor Razu, unde se întrunea întreaga comunitate a grecilor din localitate [35, p. 1-2].

Pătrunderea refugiaților în Basarabia a avut loc pe două căi: maritimă și terestră. Creșterea numărului de refugiați greci în Basarabia poate fi analizată în baza datelor statistice ale instituțiilor publice de la Chișinău: în perioada 21 februarie – 28 aprilie prin carantinele

basarabene au trecut 1231 de străini. La 2 mai au fost înregistrați 3592 de refugiați, repartizați între carantina Leova și târgul Reni, iar prin carantina Sculeni au traversat Prutul spre Basarabia 4000 de persoane. Cât privește ponderea etnicilor greci, istoricul I.Iova a indicat 1500 de persoane care au trecut carantinele la începutul lunii mai 1821. Prin urmare, cel mai mare număr a pătruns în Basarabia prin carantina Sculeni, pe unde, doar în primele zile ale lunii mai, s-au refugiat peste 1000 de persoane: la 5 mai – 493 de persoane, la 6 mai – 390 de persoane, iar la 7 mai – 371 de persoane [249, p. 148].

Din punct de vedere social, refugiații greci erau reprezentați de familii înstărite ale dregătorilor, membrii familiilor domnilor fanarioți. La 15-22 martie 1821 au sosit în Basarabia: vorniceasa Elenca Hrisoverghi, principele Cantacuzino cu familia și slujitorii, în număr de 17 persoane [9, inv. 1, d. 152a, f. 86-88]. În perioada 29 martie – 5 aprilie 1821, s-au refugiat pe teritoriul Basarabiei principele Mihail Suțu, cu soția Ruxanda și cu șase copii; principele Grigore Suțu cu soția Elizaveta și fiul său, cu nepoții Constantin și Nicolae Sereda, precum și cu 16 slujitori ai acestora [9, inv. 1, d. 161, f. 16-19]. Între 5-12 aprilie 1821, carantina a fost traversată de comisul Ștefanache Mavrocordat cu soția sa Catina și cu trei copii, precum și cu slujitorii săi; căminarul Dimitrie Suțu cu soția Elena și 2 slujitori [9, inv. 1, d. 161, f. 34-35]. În mai au trecut granița serdarul Grigore Caliarhi cu soția Ruxanda și trei copii [9, inv. 1, d. 155, f. 28-50], logofătul Mihalache Spiro cu două slugi [9, inv. 1, d. 155, f. 51-70], cuparul Ianco Schina cu familia și slujitori, vorniceasa Catina Ghica cu fiul și slujitorii săi [125, p. 356; 9, inv. 1, d. 155, f. 72-89]. În perioada 14 iunie – 1 august 1821, au fost consemnați la graniță: serdarul Tudor Stavro și medelnicerul Mihalache Gani [9, inv.1, d. 151, f. 26-146].

Considerăm că un număr important din etnicii greci refugiați doreau să se stabilească definitiv pe teritoriul Imperiului Rus. Ca argument ne servește faptul că aceștia traversau granița cu toată familia, iar uneori însoțiți și de rudele lor. În acest context, menționăm familiile lui Anastasie Pano, Gheorghe Pano, Vasile Ciugata, Coste Zafiropulo s.a. [9, inv. 1, d.155, f. 4-119]. Printre refugiații greci remarcăm mulți intelectuali, cum sunt doctorul Eustrate Rala cu soția sa Mărioara, cu cinci copii și cu ruda lor, Mărioara [9, , inv. 1, d. 161, f. 35], medicul Anastasie Doncila, cu șase slujitori [9, inv.1, d. 155, f. 28-50] și profesorul Lencuri [128, p.14].

În registrele vamale refugiații greci sunt indicați ca supuși străini. Raportul din mai 1821 de la vama Sculeni arată că grecii s-au prezentat ca supuși turci, ruși, ai Moldovei, mai rar supuși austrieci și prusaci. Interesul obținerii supușeniei unui stat era determinat de obținerea anumitor avantaje pe plan economic și juridic. Cei mai mulți s-au declarat ca supuși ruși, fapt ce denotă intenția lor de a se stabili pe teritoriul Imperiului. Pe plan secund, se plasează supușii turci, mulți dintre aceștia declarau că vin din Constantinopol. O mare parte din grecii refugiați în Basarabia

erau din Principatele Române și se prezentau ca supuși ai Principatului Moldovei, cum a fost cazul lui Panaioti Farendino, al lui Marco Papadopolo, Gheoghe Pano, Petre Anastaside (Tabelul 11). Documentul reflecta și ocupația refugiaților, însă, din păcate, din cauza neglijenței înregistrărilor, la mulți solicitanți nu se menționa nimic în această rubrică. În baza datelor pe care le avem la dispoziție, putem concluziona că cei mai mulți aveau drept ocupație comerțul, cum ar fi, de exemplu, Stavro Stritiopulo, Arghirioparațimo, Nicolae Ninvinopulo etc. (Tabelul 11). Este de menționat că mulți refugiați greci ajunși în Basarabia au fugit de represiunile otomanilor. O bună parte din ei își desfășurau activitatea comercială în acest spațiu, drept exemplu fiind grecul Grigore Artinov din Nejin, care a trecut granița cu 8 butoaie cu rachiu [14, inv. 1, d. 47, f. 6] și sare [9, inv. 1, d. 160, f. 23]. La 2 iunie 1821, prin carantina de la Sculeni a trecut supusul rus de origine greacă Dimitrie Plastari, cu articole de tutun [9, inv. 1, d. 160, f. 22]. Dintre grecii ce au traversat hotarul îi avem pe Dimitrie Rizo, Stamu Rado, Dimitrie grec, Hristo grec [14, inv.1, d. 47, f. 9 verso-18 verso].

Un număr important de greci au venit în Basarabia în urma acțiunilor eteriste. Cea mai mare parte din ei s-au refugiat prin carantina de la Sculeni, fapt menționat în memoriile eteristului Xodilos. Acesta arată că pe data de 31 martie 1821 se aflau în carantina de la Sculeni eforii din Iași, și anume Serafim din Mănăstirea „Trei Ierarhi”, Lucas din Mănăstirea Florești, P.Dioghenides și Fotios Iliadis [223, p. 322].

Cât privește numărul de eteriști refugiați din Principatele Române, acesta reprezintă un subiect contradictoriu. Majoritatea din ei au ajuns pe teritoriul Basarabiei în urma înfrângerii bătăliei de la Sculeni. Astfel, la 14 iunie - 31 august 1821, prin carantina de la Sculeni au traversat 839 de eteriști și 144 de membri ai familiilor acestora [14, inv. 1, d. 47, f. 21].

Rapoartele autorităților ruse prezintă date despre pătrunderea eteriștilor prin carantinele din Basarabia. Prin urmare, în 1821, prin carantina de la Sculeni au traversat 914 eteriști [3, inv. 1, d. 1183, f. 7], prin vama de la Noua Suliță – circa 2095 de persoane, iar prin portul Reni – circa 300 de eteriști [3, inv. 1, d. 1183, f. 10-29].

În ce privește numărul total al eteriștilor, care s-au retras pe teritoriul Imperiului Rus, istoricul G. Arș indică cifra de 3300 de refugiați eteriști, în anul 1821 [229, p. 331], în schimb istoricul I. Iova ne prezintă date despre 7750 de eteriști ce au traversat legal granița în perioada 1821-1827 [249, p. 149], nespecificând modalitatea calculării acestora.

Sursele documentare confirmă că cel mai mare număr de eteriști s-a refugiat în Basarabia în 1821, numărul acestora depășind 3000 de persoane. În anii următori evenimentelor din 1821, imigrarea eteriștilor se efectua preponderent pe calea maritimă, inclusiv prin portul din Odesa, fapt care a diminuat numărul celor care s-au domiciliat în Basarabia. De asemenea, numărul real

al eteriștilor ar fi fost mai mare decât reflectă datele din registre, aici fiind înscrși cei care au fost dezarmați de autoritățile ruse. Însă mulți eteriști înrolați în Principate, refugiindu-se cu familiile lor în Basarabia, nu declarau că au fost participanți activi ai mișcării.

O dificultate în stabilirea numărului de refugiați greci ce s-au așezat cu traiul în Basarabia în urma evenimentelor din 1821 constă în tendința multor greci de a obține în mod fraudulos certificatul de refugiat, acțiuni întreprinse cu scopul de a se eschiva de la impozite: potrivit instrucțiunilor primite de la Administrația fiscală, beneficiarii certificatelor erau scutiți de dajdie [97, p. 73].

Structura etnică a eteriștilor fost studiată de istoricul bulgar N. Todorov, care a analizat lista militanților aflați sub monitorizarea armată în localitatea Orhei și stabiliți în Rusia după bătălia de la Sculeni, document datat cu 14 iulie 1821. Sursa indică 1002 persoane drept eteriști, dintre aceștia 503 fiind greci, 132 – bulgari, 199 – moldoveni, 72 – sârbi, ceilalți fiind de alte naționalități [314, p. 8-9].

În baza acestor informații, conchidem că numărul etnicilor greci în rândul eteriștilor alcătuia circa 50%, prin urmare, organizatorii mișcării eteriste au recurs la racolarea unui număr mare de mercenari de diverse naționalități.

Constatăm că, dintre eteriștii de origine greacă menționați în document, 36 au locuit în Basarabia, majoritatea dintre ei statornicindu-se aici cu trei – șase ani înaintea mișcării eteriste în cele mai mari orașe basarabene, îndeosebi la Ismail și Chișinău. Majoritatea practicau comerțul, unii erau mici întreprinzători, dețineau proprietăți funciare și bunuri imobiliare. Dintre eteriștii greci din Ismail îl menționăm pe Teodosio Hristodulo, Dimitrie Radiadi, care aveau locuință în Ismail, se ocupau cu comerțul. Dintre grecii care s-au stabilit în Basarabia înaintea evenimentelor din 1812 îi menționăm pe Ion Constantinov Delvinichioti, Nicolo Margaritas, stabiliți între Prut și Nistru de 13 ani. O bună parte dintre ei erau angajați în instituțiile Basarabiei. De exemplu, Constantin Carvuno, originar de pe insula Itaka, s-a stabilit în Ismail în 1813, fiind în serviciul funcționarului rus Pavel Penan, un alt etnic grec, Dimitrie Enachi, din Constantinopol, a venit la Chișinău în 1816 și a fost angajat în poliție [315, p. 129-244] (Tabelul 10).

O filieră de pătrundere a eteriștilor pe teritoriul Basarabiei a fost vama Noua Sulița. Informații privind ponderea refugiaților în rândul eteriștilor ne oferă raportul din 28 iulie 1821, care atestă 456 de eteriști ce au traversat granița. Acest raport cuprinde o vastă informație despre componența etnică a eteriștilor, despre vârsta, starea civilă, îndeletnicirea și originea lor. Din punct de vedere etnic, au fost înregistrați greci, sârbi, bulgari, moldoveni, ponderea grecilor constituind 41%, ceea ce reprezintă 189 de persoane. O mare parte din eteriștii greci au declarat următoarele așezări de origine: Ianina (Gheorghi Zaloni, Dimitrie Feodosiu), Constantinopol

(Hristodori Iordachi, Feodori Iamandi), Moreea (Constantin Hronopulo, Iani Panaale), insula Creta (Constantini Alexandru), Mina (Mario Iani) etc.

Cât privește starea civilă, majoritatea au indicat că sunt celibatari, iar în rubrica privind ocupațiile regăsim marinari (Pavli Gacano, Stavri Iani), ciubotari (Hristi Necola, Serafim Dimu, Iani Dimitri), un vopsitor (Panaiole Nicolau), blănari (Iani Filipi, Hristodor Iordachi), un brutar (Iani Mihaili). Cea mai mare parte au menționat că nu au nicio calificare profesională [3, inv. 1, d. 766, f. 204-223/223 verso]. Trecerea grecilor este atestată și la alte carantine, de exemplu, la 9 iunie 1821, prin carantina de la Lipcani a traversat hotarul Nicolae Dimo [9, inv. 1, d. 160, f. 44], Pagarichi Dimitrie [9, inv. 1, d. 160, f. 45], și medicul Stavro [9, inv. 1, d. 160, f. 45 verso].

Intrarea în Basarabia prin filiera maritimă s-a realizat prin porturile din Ismail și Reni. În baza datelor statistice din portul Ismail, a fost constatată ancorarea unui număr mai mare de corăbii sosite din Constantinopol și diminuarea numărului plecărilor spre Imperiul Otoman. De exemplu, la 26 martie – 2 aprilie, în portul Ismail au ancorat 14 corăbii, venite din Constantinopol, în același timp au plecat spre această destinație doar opt vase [9, inv. 1, d. 161, f. 5]. În perioada 2-9 aprilie, în acest port au sosit 20 de corăbii din Constantinopol, dintre care s-au întors înapoi doar trei [9, inv. 1, d. 161, f. 25].

Dintre pasageri au fost menționați grecii: Constantin Dimitrie, Panaiole Satiropolo, comerciant din Odesa, cu soția sa și cu două slugi; Dimitrie Papachilo, locuitor al Ismailului, Mihail Damandopulo [9, inv. 1, d. 161, f. 6]. Locuitori ai Ismailului care au revenit la baștină sunt Panighi Stito, Iani Politopulo, Panaite Pindachi [9, inv. 1, d. 161, f. 27-27 verso]. Mulți refugiați se stabileau cu traiul în Ismail, de exemplu, în luna mai 1821, un grup de refugiați greci, printre care Agnostie Niholopulo, Panaiole Poliohroni, Gheorghii Dionimeno, Hristo Popodeto, Constantin Pelestopulo au declarat că se îndreaptă spre această urbe [9, inv. 1 d. 155 f. 4-119 verso]. În Ismail dorea să se stabilească, în 1823, și marinarul grec din Odesa Antoni Camați [9, inv. 1, d. 204, f. 66].

Cât privește carantina din Reni, la 21 mai 1821 sunt înregistrați mai mulți greci, printre care Gherasim Spiro, Ștefan Spiro, Arghire Dima [9, inv. 1, d. 160, f. 56], Grigore Hristopodulo, Panaiole Petronilo [9, inv. 1, d. 160, f. 58]. Prin carantina din Reni, la data de 28 mai 1821, au trecut Pandelo Strastopulo cu fratele său, Nicolae, cu mama și sora sa, fiind însoțiți de lucrătorul Ștefan [9, inv. 1, d. 160, f. 64]. De asemenea, pe aici au mai trecut grecul Dimitrie Dimitrache cu familia sa, Dimitrie Hrisipodulo, Polihroni Iani [9, inv. 1, d. 160, f. 65]. La Reni sunt atestați și negustorii greci. De exemplu, în mai 1821, prin portul de carantină Reni au fost trecute mărfurile grecilor Nicolae și Ivan Gaitani, care comercializau următoarele mărfuri: mătase, cizme pentru femei, lemn și făină de grâu etc. [9, inv. 1, d. 155, f. 2].

Deși vasele ce au ancorat în portul Reni și s-au aflat în carantină între 28 mai și 21 iunie 1821 erau sub pavilioane diferite, analiza componenței echipajului indică faptul că ele erau grecești. De exemplu, nava sub pavilion rusesc „Ahile” îl avea în frunte pe comandantul Gherasimo Musuri, supus turcesc, cu marinari supuși turci, printre care Apostol Musuri, Gherasim Zvorano, Stati Vrezetopulo, Panaghi Sarno [9, nv.1, d. 160, f. 65]. Dintre căpitani de nave îi menționăm pe Nicolae Zvorano, ce conducea sub pavilion britanic, însă toți marinarii sunt supuși turci, sau cum este cazul comandantului navei „Spiro”, Panaiote Dechino, cu echipajul său alcătuit din Ștefan Dendrino, Panaghi Dendrino, Gherasim Vasilopulo, Ioan Vasilopulo, Dionisie Stavrichi, ei fiind de etnie greacă [9, nv.1, d. 160, f. 65 verso]. În total, în perioada dată au fost înregistrate în portul Reni 578 de persoane [9, nv.1, d. 160, f. 68].

În aceeași perioadă, unii etnici greci au părăsit Basarabia. Spre exemplu, la 18-25 septembrie 1821 au părăsit teritoriul Basarabiei prin vama Noua Suliță Iordache Ghica, grecul Scarlat Paparigopulo, Mariori Scacavi cu doi fii ai săi [9, inv. 1, d. 157, f. 274-275].

În registrul vamal din 8 iulie 1822 sunt atestate informații valoroase cu privire la grecii care au venit din diverse regiuni ale Basarabiei în orașul-port Ismail și urmau să plece spre Odesa. Aceștia au solicitat guvernatorului Inzov să le acorde pașapoarte separate, din cauza că toți erau înscrși într-un pașaport comun, fapt ce le crea impedimente în deplasarea lor. Acest document cuprinde numele a 22 de greci, care au solicitat pașapoarte, cererea lor fiind soluționată. Printre care îi consemnăm pe Iani Petru, Feodori Gavrilii, Iani Gavrilii, Gheorghe Constantino, Constantin Savro, Antoni Diamandi, Antoni logofet, Mihaili Antoni, Gheorghe Hristo, Grigorii Franco, Mihaili Gheorghii, Gheorghe Nicolau, Panaiot Alexandru, Panaiot Enachi, Gulermo Iani, Zaharia Sava, Gheorghe Nicola, Mihaili Nicola, Stati Panaghi, Nicola Antonio, Gheorghe Hristodulo, Vasilie Perdiculi [9, inv. 1, d. 194, f. 123-124].

Numărul solicitărilor de a pleca în Odesa se majorează în 1823, fapt demonstrat de rapoartele autorităților polițienești. Printre solicitanți sesizăm un număr important de foști eteriști, în special cei care au fost repartizați în localitatea Orhei, cum ar fi cazul grecilor Anastasio Cimaró (Țimaro), Hristo Marnovici și Constantin Hristaco, Dimitrie Hristo, Hadji Sterio și Eustafie Dimo. Cererile erau atât individuale, cum ar fi cele ale lui Ioan Kmero, Gheroghie Dimitrie, Anastasie Petro, Marco Pano [9, inv. 1, d. 194, f. 58; 134; 164; 132; 171; 129; 32], cât și ale unor grupuri numeroase de persoane. De exemplu, la 15 mai 1823 a depus solicitări un grup alcătuit din 7 greci: Sterie Anastasie, Vasili Verba, Stepan Ivani, Anastasie Cizmari, Gheorghie Dimitrie, Constantin Hario și Iordachi Panaioti [9, inv. 1, d. 194, f. 174]. Cel mai mare grup de greci – 25 de persoane – a fost constatat pentru data de 16 mai 1823 [9, inv. 1,

d. 194, f. 230]. În toate cererile acceptate de la greci solicitanților li se impunea obligația să nu ceară bani de la Comisia de ajutorare din Odesa.

Mișcarea eteristă în Basarabia a generat nu doar procese migraționiste externe, ci și perturbații interne. Acest fenomen demografic s-a manifestat prin fluidizarea circuitului migraționist spre centrele urbane basarabene, îndeosebi spre Chișinău, Ismail și Reni. Drept dovadă, în acest sens, constituie multiplele mențiuni, precum cea a lui A.F. Welitman, care semnală că Chișinăul a devenit un centru al nobililor refugiați greci [244, p. 26]. Printre grecii care s-au stabilit în Chișinău în 1821 sunt și postelnicul Iacovache Rizo-Nerulos, autorul istoriei despre Eterie în limba franceză [43, p. 201], Dimitrie Schina, stabilit la Chișinău împreună cu familia sa, fiii Ioan și Alexandru, cel din urmă însurat cu domnița Maria C. Ypsilanti [43, p. 202] sau grecul din Nejin, locuitor al Iașilor, Athanasie [79, p. 451]. Numărul mare de eteriști în Chișinău ne este menționat în memoriile oficialului rus V.P. Gorceakov, care descrie această urbe în legătură cu viața poetului rus Alexandr Pușkin. Scriitorul l-a cunoscut la Chișinău pe eteristul din Nejin Vasile Caravie, participant la luptele împotriva unităților turcești din Galați [294]. Tot aici se afla și eteristul P.A. Anagnostopulos [233, p. 325].

La Chișinău s-au stabilit principii Moruzi, postelnicul Plaghino, Petrache Mavrogheni ș.a. Mulți etnici greci, sosiți în capitala provinciei dintre Prut și Nistru, au staționat o perioadă scurtă, ca în cazul principelui Mihail Suțu, care părăsește în scurt timp Chișinăul, stabilindu-se la Sankt- Petersburg. La Chișinău au rămas rudele sale: fratele Constantin Suțu, pe care îl atestăm în Chișinău în 1823 [262 p. 164]. Au manifestat intenția de a locui o perioadă scurtă aici și grecii Nicolae Chebidia, Ioan Aristo, Dimitrie Benedisto, Panaiote Haralambo, care au traversat hotarul prin carantina de la Ismail, la 11 iunie 1821. Ei au declarat că se îndreptau spre Chișinău pentru o perioadă, până la încheierea tulburărilor din Imperiul Otoman [9, inv. 1, d. 160, f. 60].

Se stabileau în Basarabia, deși într-un număr mai mic, etnicii greci din regiunile de sud ale Imperiului Rus. De exemplu, grecul Anagnosti Papafeodoropulo dorea să vină, în iunie 1823, din Odesa la Chișinău [9, inv. 1, d. 204, f. 318], sau Dimitrie Econom din Odesa se stabilește, în noiembrie 1826, la Chișinău [9, inv. 1, d. 216, f. 297]. Pantelimon Ioan Sinodino (1795-1865) a fost un alt negustor grec, care s-a mutat de la Odesa la Chișinău în 1829, reușind să se integreze în elita comercială și politică basarabeană. El a fost înscris în tagma negustorească, devenind ulterior primar al Chișinăului [162, p. 161-168].

Suntem conștienți că eliberarea pașapoartelor pentru etnicii greci, pentru a pleca peste hotare, nu explică totalmente procesul migrației acestora. În scopul eschivării de la plata impozitelor și excluderea din registrele fiscale, mulți negustori solicitau pașapoartele respective. Este și cazul negustorului grec din Chișinău Panait Feodorov, care a primit, în august 1818,

pașaport pentru a pleca în Grecia, însă și-a continuat activitatea în Chișinău. În 1824, este supus plății birului, în rezultat, în octombrie 1825 din nou solicită să i se elibereze pașaportul, pentru a pleca peste hotare [97, p. 70].

Clerul grec a avut o pondere semnificativă în rândul refugiaților greci. Pătrunderea clericilor greci pe teritoriul Basarabiei era monitorizată strict de către autoritățile ruse. Istoricul Ioan Halipa, a semnalat numele mai multor clerici greci, ce s-au refugiat pe teritoriul Basarabiei după 1821, cauza enunțată fiind de ordin politic, determinată de represiile autorităților otomane. Clericii erau învinuiți de colaborarea cu autoritățile ruse. Represiile turcești împotriva clericilor greci au culminat cu executarea patriarhului de Constantinopol Grigore [300, p. 28].

Pe teritoriul Basarabiei s-a refugiat în 1821, Mitropolitul de Adrianopole Daniil, împreună cu arhimandritul Panaretos din Pelopones. Ca suport financiar, autoritățile ruse le-au oferit o pensie de 2000 de ruble. Aceștia au petrecut ceva timp la Reni, apoi la Ismail și, în ultima instanță, se stabilesc la Akkerman, unde au locuit în perioada mai 1821 până la decesul Mitropolitului în 1827. După moartea Mitropolitului, Panaretos s-a întors în Moldova [223, p. 309].

La Chișinău s-au stabilit alți clerici greci, precum Grigore Irinupoleos, care a traversat hotarul la 3-10 mai 1821 prin carantina Sculeni, împreună cu protodiaconul Ghedion și cu cinci servitori [9, inv.1, d. 155, f. 28-50]. Grigore Irinupoleos a locuit în Chișinău, fiind stimat de autorități și enoriași, fapt confirmat de numirea unei străzi din Chișinău în cinstea lui [300, p. 32]. Alegerea Basarabiei de către Grigore Irinupoleos ca loc de refugiu ar fi fost determinată de faptul că această regiune îi era cunoscută, întrucât, pe parcursul anilor 1812 – 1821, a vizitat de mai multe ori Basarabia, pentru a soluționa litigii funciare, apărute în legătură cu dezmembrarea Moldovei în anul 1812 [148, p. 122]. Refugierea în Basarabia a fost determinată și de poziția pro-rusă a mitropolitului, așa încât autoritățile ruse l-au prezentat drept „exemplu pentru alți străini”, iar împăratului Nicolai I i-a acordat, la 5 ianuarie 1829, ordinul „Sf. Ana”, clasa întâi, pentru că „a slujit pristolul Rusiei și Biserica” [148, p. 54].

Basarabiei a constituit loc de refugiu pentru Episcopul de Buzău Constandie, grec din Ianina. La 16 mai 1821, acesta a primit din partea autorităților ruse o pensie de 3000 de ruble, iar în iulie 1823 a devenit supus rus, având la Chișinău o locuință [300, p. 53].

Conform registrelor vamale, pe teritoriul Basarabiei s-au refugiat în 1821, protodiaconul Gheodiconi, arhimandritul Parfeniu și protoiereul Constantin Papandopulo etc. [9, inv. 1, d.155, f. 4-119]. În perioada 18-25 iunie 1821, au fost înregistrați în carantina din Ismail clericii de origine greacă – arhimandritul Filaret de pe sfântul Munte Athos, ieromonahul Radion, ierodiacnul Androni, călugării Ignatii și Ierisei, care au declarat că se îndreptau spre Chișinău, în timp ce călugărul Antoni – spre Ismail [9, inv. 1, d. 160, f. 82]. În rapoartele carantinei Noua

Suliță pentru 1821-1823 sunt menționați clericii Grigorie Papandopolo, Anton Sekelarii, Dimitrie Rogopolo, Dimitrie Marco [9, inv. 1. d. 766, f. 65 verso].

Mitropolitul Nectarie Sardion, egumen al Mănăstirii „Sfântul Spiridon” din Iași, în 1821, se refugiază în Basarabia, în localitatea Ciuciulea, ținutul Iași. Iar pe parcursul anilor 1822-1826 și-a găsit refugiu în Basarabia, Mitropolitul grec Teoclit de Evhaistos, episcop al mănăstirii Aron Vodă din Iași [300, p. 48]. Mitropolitul Gherasim, al Fanarului și Exarhul Tesaliei, a fost atestat în 1827 la Chișinău, unde a locuit până la decesul său din 1831. Clericul grec a întreținut legături strânse cu reprezentanții comunității grecești din Chișinău, fapt confirmat de testamentul său, care a acordat moștenirea sa lui Pantelimon Sinadino și Gheorghe Papandopulo din Chișinău [300, p. 62-63].

În opinia noastră, clericii greci se stabileau pe teritoriul Basarabiei din următoarele considerente: din punct de vedere geografic, Basarabia era un teritoriu de graniță cu Imperiul Otoman, mulți clerici greci proveneau din Principatele Române, deci pentru mulți spațiul pruto-nistean era cunoscut, deseori regiunea fiind o zonă de tranzit în deplasările spre alte areale convenabile sau adăpost în așteptarea încheierii represiunilor turcești.

În ce privește numărul de clerici greci care au beneficiat de compensații financiare, dispunem de informațiile din februarie 1822, când arhiepiscopul Dmitrii de Chișinău a împărțit 25000 de ruble pentru 441 clerici greci [320, p. 52].

Pe lângă migrația internă a refugiaților greci, a fost înregistrată o tendință de părăsire a Basarabiei, fapt determinat de situația financiară precară a multor greci.

O condiție importantă a fost normalizarea vieții politice din Principatele Române după desemnarea domnilor pământeni și încetarea represiunilor împotriva grecilor din partea autorităților otomane. Spre exemplu, supusul britanic, grecul Nicolai Menzacopulo, a cerut permis de trecere în posesiunile turcești în noiembrie 1822, în document menționându-se că s-a aflat pe teritoriul Basarabiei din decembrie 1821 [9, inv. 1, d. 194, f. 304]. Sau locuitorul grec din Reni, supus turc, în vârstă de 37 ani, Gheorghe Andoni, cu soția și copiii săi au cerut să plece în Principatul Moldovei, cerere datată cu 30 noiembrie 1826, menționând că se află în Basarabia din iulie 1821 [9, inv. 1, d. 216, f. 154-154 verso]. Un alt exemplu îl prezintă Ion Mavrodi, refugiat la Hotin după evenimentele din 1821. Având probleme financiare, acesta a fost nevoit să ceară ajutor de la autoritățile ruse, fapt indicat de fiul său: „Lipsit de orice mijloace de trai, tata ceru și obținu de la împăratul Alexandru o modestă pensiu, care însă abia ajungea pentru hrana noastră” [110, p. 129]. Suprimarea pensiilor pentru fugari de către împăratul Nicolai I l-a determinat pe Ion Mavrodi să părăsească Basarabia, oferindu-și serviciile sultanului Mahmud al II-lea [110, p. 130]. Acțiuni similare au întreprins și locuitorii greci din Akkerman Cuzima Mihai

și Ianco Gheorghe, care au solicitat, în noiembrie 1826, să plece cu familia la Constantinopol [9, inv. 1, d. 216, f. 282].

Așezarea unui număr important de refugiați greci pe teritoriul Basarabiei a determinat autoritățile ruse să întreprindă o serie de acțiuni în vederea ameliorării situației lor precare. Sankt Petersburgul a acordat sprijin, în principal, nobililor greci, cei privilegiați fiind reprezentanți ai elitei nobiliare, în timp ce grecii-participanții la acțiunile eteriste au avut parte de o cu totul altă atitudine. Astfel, refugiații eteriști au fost supravegheați strict, au fost dezarmați odată cu pătrunderea lor în carantinele rusești. După aceasta, ei au fost plasați în zone stabilite din timp și aflate sub monitorizare militară. Sub supravegherea specială a poliției au fost colonelul Gheorghe Cantacuzino, Alexandru Cantacuzino și fiul acestuia [47, p. 113].

O seamă de eteriști au fost arestați. În acest sens, menționăm scrisoarea din 21 decembrie 1821 a lui Șerban Negel, vornic, către mitropolitul Veniamin Costache, în care a specificat că mulți eteriști au fost arestați pe teritoriul Basarabiei: „Pe Duca și vreo patru eteriști i-au ridicat din Chișinău și i-au dus în Cetatea Benderului și i-au închis, iar pe Sultanovici și pe alți vreo cinci i-au trimis în Siberia” [78, p. 224].

În document se menționează că au fost deportați, în special, eteriștii care au deținut funcții militare în armata rusă. Putem explica acțiunile respective prin tendința autorităților ruse de a anihila nucleeele revoluționare de pe teritoriul Basarabiei, inclusiv de a consolida poziția armatei ruse prin excluderea persoanelor implicate în acțiuni revoluționare.

În acest context, menționăm că acțiunile de supraveghere din partea autorităților polițienești reprezentau o practică desfășurată pe parcursul deceniului doi al secolului al XIX-lea. De exemplu, în raportul din 26 octombrie 1824 se menționa că foștii eteriști, în număr de 333, erau la evidență în registrul poliției din Chișinău [11, inv. 3, d. 246, f. 99-99 verso]. Iar în 1826, sub monitorizarea poliției se aflau grecii Ianco Schino, Constantin Țigara, Constantin Saidji, domiciliați în Chișinău, sau moșierul grec din Leușeni Teodosiu Hristodul [3, inv. 1, d. 1095, f. 35-36]. Pentru a controla acțiunile refugiaților greci, în special ale foștilor eteriști, autoritățile ruse au creat instituția de tutelă. Această structură, formată din etnici greci, avea ca scop să monitorizeze activitatea refugiaților greci și să preîntâmpine orice acțiuni ilicite din partea acestora. Cea mai importantă instituție de tutelă care a funcționat la Chișinău a fost cea sub conducerea grecilor Ivan Macri și Marinu Strati [11, inv.3, d. 246, f. 99-99 verso].

Autoritățile ruse au întreprins acțiuni de restricționare a liberei deplasări a eteriștilor, în special, au interzis trecerea navelor grecești de pe Prut spre Marea Neagră. În consecință, la 29 iunie 1821, marinarii greci de pe Prut au predat toate vasele lor guvernului rus [223, p. 312], alți 300 de marinari greci s-au predat autorităților ruse la Reni [249, p. 149]. Un aspect aparte a fost

luarea la evidență de către autoritățile locale a participanților la eterie sau a refugiaților. Prin urmare, în anul 1821, în ținutul Hotin au fost luate la evidență 1269 de persoane [3, inv. 1, d. 1183, f. 7-8], la Orhei – 1002 persoane [3, inv. 1, d. 768, f. 144]. O altă măsură întreprinsă de autoritățile ruse viza limitarea dreptului de deplasare sau obligația de a părăsi teritoriul Imperiului Rus. De exemplu, aflarea domnului Moldovei Mihail Suțu pe teritoriul Rusiei putea înrăutăți relațiile cu Poarta, recomandându-i-se acestuia să plece peste hotare [249, p. 156], în timp ce lui Grigore Cantacuzin i s-a indicat să se retragă pe moșia sa din Otaci, interzicându-i-se accesul în Sankt Petersburg [8, inv. 1, d. 119, f. 2].

Istoricul I. Iova menționa. în acest sens, că, spre deosebire de eteriști, autoritățile ruse le-au permis altor categorii de refugiați greci să obțină supușenie rusă și să fie angajați în instituțiile de stat [249, p. 156].

O acțiune a autorităților ruse viza sensibilizarea opiniei publice față de problema refugiaților greci, așezați preponderent în Basarabia, idee evidențiată în adresarea cneazului Golițan către populația locală. Acesta a emis, la 24 iulie 1821, o dispoziție privind tipărirea și difuzarea în biserici a unor pliante, prin care credincioșii ortodocși erau îndrumați să -i ajute pe refugiații greci, care suferiseră de pe urma represiunilor turcești [6, inv. 3, d. 244, f. 2].

Susținerea față de greci a fost promovată și de guvernatorul Novorosiei și Basarabiei, generalul Alexandru Langeron, care a recomandat moșierilor să le ofere adăpost refugiaților greci pe teritoriul moșiilor stăpânite [6, inv. 3, d. 244, f. 3 verso; 13, inv. 1, d. 63, f. 2 verso]. Această solicitare a găsit ecou în inimile moșierilor basarabeni. De exemplu, în raportul din 8 decembrie 1822, maiorul Paterachi a declarat că este de acord să primească pe moșia sa două familii de vinificatori greci [13, inv. 1, d. 63, f. 14-14 verso]. Pentru soluționarea problemei refugiaților greci, în 1822, K.V. Neselrod elaborează un program care vizează antrenarea refugiaților greci în câmpul muncii. Programul prevedea angajarea grecilor din categoria socială inferioară, în funcție de activitatea profesională. De asemenea, Comisia de ajutorare urma să-i plaseze în câmpul muncii pe teritoriul Basarabiei și al Novorosiei, cu excepția Chișinăului și Odesei. Aceste persoane urmau să fie repartizate în regiunile date în grupuri mici. Marinarii greci urmau să fie încadrați în porturile Imperiului Rus [123, p. 111].

O problemă pentru refugiații greci din Basarabia a fost spațiul locativ. Autoritățile ruse i-au sprijinit pe refugiații greci, în primul rând, financiar. Menționăm două aspecte ale acestei politici – cel promovat prin filiera instituțiilor administrative ruse și cel al acțiunilor conaționalilor greci. Prin urmare, mai mulți greci s-au oferit să acorde gazdă conaționalilor lor. De pildă, un etnic grec din Chișinău, Teodosiu, l-a adăpostit timp de zece luni pe eteristul Dimitrie Gheorghiev [11, inv. 3, d. 246, f. 83 verso]. Situația cea mai dificilă au avut-o eteriștii.

Foarte mulți locuiau în câmp liber. În localitatea Orhei, unde erau dislocați cei mai mulți eteriști, au fost pregătite 22 de case pentru adăpostirea eteriștilor. Ei se aflau sub monitorizarea militară și nu aveau dreptul să părăsească localitatea. Situația se complica din cauza că eteriștii urmau singuri să se întrețină.

Anume în soluționarea acestei probleme s-a implicat Eforia din Chișinău: cu sprijinul unor greci influenți, a început colectarea de haine și produse alimentare. La aceste acțiuni au participat activ grecii din Chișinău, printre care mitropolitul Grigorie Irinupoleos, Mihail Suțu, Iacovachi Rizo-Nerulos, Ecaterina Ypsilanti. Pe lângă susținerea financiară, grecii din Basarabia au înaintat mai multe cereri către Inzov privind eliberarea eteriștilor și luarea lor sub patronarea Eforiei din Chișinău.

Cererea de la 9 august 1821, înaintată către guvernatorul Basarabiei, a fost semnată de grecii: M.Stratis, I.Macris, Nicofor Țacalo, Nicolo Crițo și Dimitrie Babameți (Babaleri) [229, p. 331-332]. În octombrie, solicitarea a fost acceptată și 372 de eteriști au fost eliberați, mulți dintre ei stabilindu-se în Chișinău. După încheierea mișcării eteriste, activitatea eforiilor din Basarabia a fost concentrată pe formarea comitetelor de ajutorare a refugiaților. Ele erau create sub monitorizarea autorităților și urmau să aibă un caracter filantropic. Prin aceste acțiuni, administrația imperială trebuia să-și atingă două scopuri: pe de o parte, să elimine nucleul revoluționar grecesc, iar pe de altă parte, să lustruiască imaginea autorităților ruse prin etalarea compătimirii față de refugiații greci și a ocrotirii creștinilor ortodocși. Astfel, la Chișinău a fost creat un comitet de răscumpărare a prizonierilor greci din Chios, Chidonia și Casandra. Membrii acestui comitet au fost episcopul Dimitrie al Chișinăului, episcopul Grigore al Irinopolei, arhimandritul Partenie și boierul Schinos [223, p. 318].

Trebuie să relevăm că în Grecia, în urma înăbușirii revoltei grecești de către autoritățile otomane, au urmat represiuni sângeroase, care au culminat cu cea de pe insula Chios (martie 1822), unde din cei circa 110 000 de locuitori au rămas aproape 10 000. Circa 25 000 au fost executați, 45 000 – vânduți în robie, iar ceilalți au luat drumul pribegiei. O mare parte dintre ei s-au refugiat în Basarabia [301, p. 64]. Se preconiza răscumpărarea a circa 4000 de persoane. În acest scop, urmau să fie colectate în jur de 500 000 de ruble. Membrii comitetului mizau pe susținerea din partea autorităților ruse. În scrisoarea din 3 iulie 1822 a mitropolitului de Irininopol Grigorie, adresată împăratului Alexandru I, se menționa că grecii de pe insula Chios „au devenit prizonieri, înjosiți sau forțați să se convertească la islam” [237, p. 719]. Ierarhul propunea colectarea resurselor financiare pentru răscumpărarea acestora de la autoritățile turce.

Aceste inițiative au fost auzite la cel mai înalt nivel. Alexandru I a donat 100 000 de ruble [249, p. 154]. Resurse financiare au fost acumulate și din donațiile comunității grecești din

Basarabia, au colectat, în 1822, la Akkerman – 25 de ruble și 133 de lei, la Reni – 94 de lei, la Otaci – 394 de lei, au fost înregistrate donații particulare, precum este cazul cneazului Cantacuzin, care a donat 165 de lei [6, inv. 3, d. 244, f. 58-59].

O sursă de finanțare a acestui comitet a fost vânzarea bunurilor confiscate de autoritățile ruse de la eteriaști în 1821. În acest sens, evidențiem conflictul iscat între comitetul din Chișinău și eteristul grec din Reni, Xodilos, care deținea în posesia sa o parte din bunurile acumulate de eteriști. Comitetul din Chișinău propunea vânzarea tuturor bunurilor și utilizarea banilor pentru necesitățile refugiaților, în timp ce Xodilos dorea transmiterea lor în Grecia, pentru sprijinul ideii naționale [223, p. 319]. La 4 aprilie 1823, bunurile au fost transmise comisiei din Chișinău, responsabil de acestea fiind grecii Emanuil Varnalis și Constantin Macridachis [223, p. 321]. Mărfurile au fost vândute ulterior la licitație în Odesa. Nu cunoaștem valoarea banilor acumulați. Xodilos, în memoriul său, se arăta dezamăgit de situația creată, punând la îndoială că „vreun prizonier grec ar fi tras folos de pe urma acestor lucruri” [51, p. 85].

În ce privește activitatea Comitetului, o putem analiza în baza raportului din august 1823, conform căruia acesta a adunat circa 3925 de ruble asigurate, 23 de cervoneț, 150 de ruble, 55 de copeici argint și circa 12 241 lei și 18 parale [300, p. 41].

Necesitatea crescândă de resurse financiare pentru susținerea grecilor refugiați i-a determinat pe greci să-și formeze propriile organizații de colectare. Astfel, la 1 august 1821, în Odesa a fost creată Obștea filantropică grecească [158, p. 311]. Ca efori ai acestei organizații au fost aleși Ioanis Ambrosio, Alexandr Mavros, Chiriacos Cumbaris, Grigorie Marazlis și Voinos Paleolog [333, p. 185]. Deși organizația avea un caracter filantropic, își propunea scopuri politice, fiind succesoarea Eforiei din Odesa a „Filiki Eteria”. Legătura dintre Eforia din Odesa și cea din Basarabia a fost relatată în lucrarea istoricului I. Filimon, care evidențiază importanța eforturilor în mobilizarea resurselor umane și financiare pentru ideea greacă, un rol primordial având Eforia din Odesa [334, p. 160]. Un pilon al acesteia a fost Eforia din Ismail. La 29 august 1821, grecii din Ismail s-au convocat în casa grecului Ioanis Gheorgandopulo, unde au luat hotărârea să formeze în Ismail o filială filantropică. Dintre primii membri îi evidențiem pe grecii Nicolaos Haritos, Ioanis Gheorgandopulo, Gheorghiosa Papadopoulos și Afanasios Panaiatopulos [333, p. 212-214]. De asemenea, se prevedea că această eforie trebuie să funcționeze în aceeași structură ca și cea din Odesa și să se subordoneze hotărârilor acesteia. S-a organizat colectarea resurselor financiare, iar din banii colectați s-a oferit câte 15 kuruși foștilor soldați ai armatei lui Alexandru Ypsilanti, stabiliți în regiune [333, p. 230].

Scopul organizației era recunoașterea acesteia de către autoritățile ruse, „ce ar permite să se acționeze în folosul națiunii” [333, p. 223-224]. Eforia grecească din Chișinău, de asemenea,

s-a implicat activ în acțiunile filantropice. Liderul eforiei, Marinos Stratis, este menționat ca tutore al eteriștilor ce s-au refugiat în Basarabia după înfrângerea eteristă. De exemplu, după luptele de la Sculeni, circa 1300 de eteriști, refugiați în Basarabia, au fost plasați de autoritățile ruse în localitatea Orhei, de îngrijirea cărora se ocupa Eforia din Chișinău [223, p. 295]. Relațiile dintre eforii arată că, la 7 septembrie 1821, spre Chișinău a plecat delegatul eforiei din Odesa, P. Bertum, care avea la cu sine 1000 de florini olandezi, 11400 de ruble, bani care urmau a fi repartizați grecilor nevoiași [333, p. 146-147].

Din cauza deficitului de bani, organizația filantropică grecească din Odesa a fost nevoită să înceteze, în noiembrie 1821, acordarea de ajutoare eforilor din Chișinău pentru întreținerea refugiaților. Drept argument servește mesajul eforilor din Odesa către cei din Chișinău, și anume către M. Stratis, despre încetarea ajutorului [333, p. 153-154]. Pentru a redresa situația, eforii din Odesa s-au adresat către Langeron și Inzov, solicitând implicarea autorităților în ajutorarea refugiaților din Basarabia, invocând mortalitatea înaltă în rândul refugiaților, foamea care îi face să părăsească Basarabia și să se îndrepte spre Odesa [229, p. 344]. Așadar, o cauză a exodului grecilor din Basarabia a fost situația precară în care se aflau, ei căutând salvare în alte regiuni ale Imperiului Rus. Despre plecarea refugiaților greci din Basarabia se menționează în corespondența eforilor din Odesa, Nazos și Schinos, în care, la 23 decembrie 1821, se menționa: „cel mai rău este fluxul neconținut al nenorociților greci, numărul cărora crește în fiecare zi, o parte din ei sunt din Chișinău, unde nu li s-a acordat niciun ajutor” [333, p. 153].

Cererile către autorități au fost auzite. I. Inzov a emis un ordin adresat comisiei din Chișinău, solicitând să aloce lunar, în calitate de ajutor, câte 1500 de kuruși pentru hrana refugiaților [229, p. 345].

Satisfacerea acestor revendicări i-a determinat pe greci să convină, la 15 octombrie 1821, să fie trimisă o delegație la Petersburg, formată din I. Ambrosius, A. Mavros, G. Maroslis, V. Paleologlu. Scopul deplasării era să „arate situația vrednică de plâns a neamului grecesc” [223, p. 314]. Implicarea grecilor basarabeni în această acțiune se confirmă prin scrisoarea din 15 octombrie 1821 a eforilor din Odesa către grecul Xodilos din Reni, în care se menționa intenția de a organiza plecarea unei delegații în Petersburg, pentru a anunța pe împărat despre situația deplorabilă a grecilor. În acest sens, se cerea și poziția grecilor din Reni. Inițiativa grecilor din Odesa a fost susținută de cei din Basarabia, demers confirmat la 28 octombrie 1821 de grecii din Reni și semnat de 12 persoane, printre care Panaiote Satros, Atanasie Xodilos, Constantin D. Pratinos, Panaiotis Alexandropulos, P. Niholopulos, Nicolae Gaitani, Dimitrie Rizzo, Manole Hristo. În noiembrie 1821, cei din Ismail au consimțit același lucru, cu semnătura a 56 de persoane, printre semnatori fiind Nicolae Ioan Haritos, Constantin D. Pratinos, Ioanis

Gheorgandopulos, Gheorghe P. Korfinos, Mihail Fohianos, Atanasie Panaiotopulos, Atansios Dimitrios, Nicolas Veriotis ș.a [333, p. 234]. Se preconiza ca în Sankt Petersburg să plece și greci din Basarabia – Mihail Nazos, Dimitrie Shinos, Iacovachi Rizo-Nerulos. Din partea clerului au fost înaintați mitropolitul Irinopolischi, mitropolitul de la Vatopet, Grigore, care se aflau în Basarabia. Plecarea acestora însă nu a avut loc, din cauza refuzului guvernatorului Inzov de a le elibera pașapoarte [333, p. 267]. Primind programul societății filantropice grecești din Odesa, țarul Alexandru I a ordonat desființarea ei, aceasta fiind suspectată de intenții politice sub acoperirea acțiunilor filantropice. Prin urmare, la 26 decembrie 1821, societatea a fost desființată oficial [223, p. 316].

Evenimentul a determinat și desființarea tuturor asociațiilor filantropice grecești de pe teritoriul Basarabiei. Cu toate acestea, în cinci luni de activitate, organizațiile filantropice grecești au susținut financiar peste 5000 de familii ale refugiaților greci, dintre care 3000 fiind de pe teritoriul Basarabiei [333, p. 138-140].

Această acțiune de binefacere s-a manifestat printr-o implicare activă a reprezentanților etniei grecești. De exemplu, după refugierea în Basarabia, Mitropolitul Grigore Irinupoleos s-a stabilit la Chișinău, unde a continuat acțiunile filantropice, susținând pe refugiații greci de pe teritoriul dintre Prut și Nistru. El a acordat azil pentru 700 de refugiați greci, asigurându-i cu hrană și îmbrăcăminte, la Oxentea, moșia Vadopedului, ierarhul mai donând peste 500 de mii arginți pentru susținerea conaționalilor săi [148, p. 52]. În aceste acțiuni nu s-au implicat doar nobilii. Spre exemplu, pe 28 mai 1823, locuitorul din Chișinău, grecul Constantin Mima, a luat sub tutela sa pe grecul venit din Orhei, fost eterist, Dimitrie Panaioti [9, inv.1, d. 204, f. 256]. Iar un grup de localnici din Leova, în număr de șapte persoane, printre care și grecii Cara Petro, Teofan Popa, Gheorghie Tanasi, au înaintat o petiție către autoritățile locale, prin care solicitau ca grecului Ficliaru Ianu, ce a venit aici în 1821, să i se elibereze pașaport rusesc [9, inv.1, d. 204, f. 319]. Iar poliția din Reni s-a adresat cu un raport privind acordarea supușeniei ruse grecului V. Dimitrie, cererea fiind acceptată și acesta a fost încadrat în comunitatea greacă din Reni [6, inv. 2, d. 555, f. 4].

În paralel cu asociațiile filantropice grecești, autoritățile au luat decizia de susținere a refugiaților greci prin fondarea Comisiilor grecești. Comisia grecească din Chișinău a fost fondată în noiembrie 1821, concomitent cu cea din Odesa. În perioada inițială, comisia din Chișinău funcționa ca filială a celei de la Odesa. Drept argument ne servește aplicarea pe unele acte a titulaturii comisiei noi [15, inv.1 d.1 f. 2; 9, inv.1 d. 213, f. 29]. Prin urmare, regulamentele organizatorice, adoptate la Odesa, s-au răsfrânt și asupra solicitanților greci din Basarabia. Comisia greacă din Odesa s-a constituit sub patronajul guvernatorului Hersonului A.F. Langeron, în frunte cu funcționarul M.I. Minceanski, iar Comisia greacă din Chișinău – sub

patronajul guvernatorului Basarabiei I.N. Inzov, conducerea fiind oferită locotenent-colonelului Radici [300, p. 29].

Activitatea comisiei în primele luni de existență a fost productivă, astfel, până la sfârșitul anului 1821, Comisia grecească din Chișinău a repartizat resurse financiare în sumă de 52880 kuruși, bani de care au beneficiat peste o mie de persoane [229, p. 330].

O informație mai detaliată privind activitatea Comisiei grecești din Chișinău avem din 1824, când a fost desemnat în fruntea comisiei funcționarul rus Pavel Pizani, iar adjunctul său devine șeful poliției din Chișinău Radici [68, p. 70]. Prin acțiunile întreprinse de Pavel Pizani, au fost elaborate mai multe acte organizatorice, care au contribuit benefic la funcționarea comisiei.

Scopul comisiilor consta în susținerea financiară a refugiaților, în monitorizarea acestora, inclusiv stabilirea originii și statutului lor social [282, p. 138].

O atribuție a Comisiei grecești din Chișinău era monitorizarea refugiaților și întocmirea listelor tuturor refugiaților stabiliți în Chișinău. De exemplu, datele din noiembrie 1823 au atestat 2684 de persoane, dintre care 1190 de greci, 796 de moldoveni, 262 de bulgari, 242 de sârbi, 177 de evrei, 14 germani și trei armeni [282, p. 149].

În programul de subvenționare nu erau incluse persoanele care au participat la evenimentele revoluționare din Moldova și Valahia. Susținerea urma să fie îndreptată spre cei ce au pățimit în urma represiunilor turce și din alte zone ale Greciei [229, p. 330], poziție care se va modifica ulterior prin susținerea și a foștilor eteriști, de exemplu, în luna februarie 1825, guvernatorul plenipotențiar al Basarabiei a înaintat o cerere către comisia de ajutorare din Chișinău privind acordarea a câte 100 de lei căpitanilor eteriști [9, inv. 1, d. 213, f. 23].

Obiectivele activității organizației au fost anunțate la prima ședință a Comisiei din Odesa din 25 octombrie (6 noiembrie) 1821 unde s-au stabilit regulile de acordare a subvențiilor familiilor grecești. Au fost stabilite trei tipuri de cereri de ajutor:

1. Familii de nobili, negustori și deținători de proprietăți la Constantinopol;
2. Familii de meșteșugari și de mici negustori;
3. Familii din categoriile inferioare, cum ar fi lucrători necalificați și slujitori.

Considerăm că prevederile respective au fost valabile și pentru Comisia din Chișinău. În primii ani de activitate a acesteia, au apărut unele bariere organizatorice. Prin urmare, în iulie 1825 au fost stabilite mai multe criterii privind repartizarea resurselor financiare, cum ar fi prezentarea personală a boierilor din Chișinău pentru ridicarea ajutorului, contra semnăturii în registrul de evidență. De asemenea, boierii din ținuturi urmau să delege un reprezentant legal, care trebuia să se prezinte lunar la Chișinău. Boierii bolnavi puteau acorda dreptul de ridicare a ajutorului unei rude, iar la cei solitari comisia cu registrul de evidență se

putea prezenta la domiciliu, în urma solicitării. O clauză era ca beneficiarii să nu aibă dreptul să ridice banii înainte de termenul prevăzut. Iar cei ce intenționau să plece peste hotare, urmau să anunțe organele de resort. Un exemplu, în acest sens, este cererea căminarului Alecu Canelo, care solicita păstrarea compensațiilor lunare. Din cauza necesității de a pleca peste hotare, banii au fost luați de o persoană de încredere [3, inv. 1 d. 1310 f. 50]. La finele anului, Comisia urma să întocmească un raport privind sumele donate și cele acordate solicitanților. Un alt punct al regulamentului prevedea ca banii să fie distribuiți pe categorii sociale, transferul resurselor de la o categorie la alta fiind interzis [9, inv. 1, d. 213, f. 29-32 verso].

În ce privește acordarea banilor păturilor de jos, nu s-au păstrat registre în care să fie indicate familiile beneficiarilor de ajutor, însă dispunem de date privind sumele de bani alocate pentru susținerea acestor categorii sociale. La 21 noiembrie 1825, este indicată suma de 3000 de ruble distribuită de către Comisia din Chișinău pentru necesitățile respective [9, inv. 1, d. 213, f. 41]. Considerăm că apariția acestui regulament a reprezentat un efort din partea locotenent-colonelului Radici, care a încercat să reglementeze circuitul financiar în cadrul Comisiei din Chișinău și să instituie o modalitate mai strictă de repartizare a banilor.

Analizând activitatea Comisiei grecești, considerăm că aceasta a devenit un instrument al politicii ruse în problema grecească. Acest fapt este demonstrat de implicarea instituțiilor polițienești, care aveau ca scop monitorizarea și supravegherea refugiaților greci. În consecință, Comisia era obligată să înștiințeze despre plecarea grecilor peste hotare [15, inv. 1, d. 4, f. 29].

În baza datelor documentare, noi am stabilit câteva surse de completare a resurselor financiare ale Comisiei. Una din acestea a fost vânzarea bunurilor materiale și a armamentului confiscat de la eteriaști. Către 1822 a fost confiscat armament în valoare de 10936 de lei. Armamentul a fost vândut ulterior, iar banii colectați au fost îndreptați spre necesitățile refugiaților. Corespondența dintre cneazul Voronțov și Catacazi, din 27 februarie 1824, arată că armamentul a fost vândut cazacilor de pe Don [3, inv. 1, d. 831, f. 50]. Vânzarea armamentului a continuat și în anii următori. Un exemplu, în acest sens, este cazul generalului Ilovaiski, care a donat, la 14 mai 1826, Comisiei din Chișinău 1333 de ruble 38 de copeici, bani obținuți în urma vânzării de armament [15, inv. 1, d. 5, f. 9].

Un alt mijloc reprezintă resursele financiare din bugetul regional și central. Pe lângă donații, autoritățile ruse au acordat sume din buget. Menționăm, în acest sens, implicarea directă, în decembrie 1821, a împăratului Alexandru I, care a ordonat să fie transferate, lunar, din buget câte 13 mii de ruble Comisiei din Odesa, iar celei din Chișinău – 5000 de lei turcești [282, p. 145]. În acțiunile respective au fost implicate și autoritățile locale. Spre exemplu, din bugetul orașenesc al Chișinăului au fost cheltuite 872 de ruble, 25 copeici [4, inv. 2, d.1077, f. 2].

Guvernul rus a acordat sume importante pentru necesitățile refugiaților, însă ajutorul de 150 000 de ruble nu a acoperit toate nevoile acestora. Din această cauză, s-a recurs la colectarea resurselor financiare de la localnici.

O mare parte din banii destinați Comisiei grecești proveneau din donații. Înregistrarea donațiilor se efectua prin intermediul poliției locale. Un suport financiar a venit din partea comunităților etnice care susțineau pe refugiații greci, precum a fost contribuția comunității bulgare și a celei moldovenești din Reni în octombrie 1821. Lista conține 144 de persoane, care au colectat circa 400 de lei turcești [6, inv.3, d. 244, f. 21 verso-24 verso]. De asemenea, în aceeași lună, au fost colectați 83 de lei și 5 ruble alocații în ținutul Akkerman [6, inv.3, d. 244, f. 43]. Conform raportului din noiembrie 1821, în Reni au fost colectați ca ajutoare 94 de lei 23 de pari [6, inv.3, d. 244, f. 11].

Despre donatorii din Akkerman dispunem de o listă din decembrie 1821, ce atestă 24 de persoane diferite din punct de vedere etnic și social. Un număr important de donatori erau funcționari și ofițeri în armata rusă, nobili și reprezentanți ai diferitor păături sociale. Printre grecii care i-au susținut pe conaționali lor este Nicolae Landa, ce a donat 12 lei 20 parale, sau grecul Hadji Castrino, care a contribuit, de asemenea, cu 12 lei 20 de parale [6, inv.3, d. 244, f. 21-21 verso]. În total, au fost colectați, în ținutul Akkerman, 163,3 lei turcești, 20 de ruble rusești în argint și 10 ruble în asiguate.

În ce privește colectarea banilor în Chișinău, dispunem de o listă compusă din 111 persoane, datată cu noiembrie 1821, printre donatori regăsindu-l pe generalul maior Orlov, care a donat cea mai mare sumă, în valoare de 75 de ruble asiguate. Din categoria nobililor îl găsim pe Vasile Cațâchi, care a donat suma de 11 lei turcești, pe grecul Deoghenide și moșierul Buzuchi, Constantin Hadji Panaiote – donând câte 15 lei turcești [6, inv.3, d. 244, f. 24 verso-27]. Comunitatea din Otaci a colectat suma de 199 de lei turcești în noiembrie 1821.

O altă sursă de finanțare a Comisiei grecești a provenit din vânzarea bunurilor grecilor solitari răposați, refugiați în Basarabia, cum ar fi cazul călugărului grec Phiela și al călugărului de la Muntele Athos Petrache [15, inv. 1 d. 7, f. 2 verso].

Banii acumulați se acordau refugiaților prin solicitări directe sau recomandări. La 3 ianuarie 1825, Arhiepiscopul Dimitrie al Chișinăului și Hotinului a înaintat o cerere către M.S. Voronțov despre cazul consilierului de stat, grecul Gheorghe Hrisostrat, care se confrunta cu greutăți financiare la întreținerea rudelor venite, în 1821, din Constantinopol: fratele său, ieromonahul Nisai, nepoata Elena, verișoara Adriana cu doi copii. Hrisostrat a solicitat acordarea unui suport financiar [9, inv.1, d. 213, f. 25-25 verso]. Arhiepiscopul Dimitrie al Chișinăului și Hotinului, la 24 februarie 1825, a mai depus o cerere din partea arhimandritului grec Suțu, venit în

Basarabia în 1821 [9, inv.1, d. 213, f. 6]. Iar la 26 martie 1826, în baza relatării aceluiași ierarh despre situația precară a unor clerici greci, s-a recomandat acordarea unui ajutor în valoare de 400 de ruble arhimandritului grec Agapia Suțu din Chișinău [15, inv.1, d. 5, f. 4].

Majoritatea cererilor erau adresate guvernatorului Basarabiei, în care erau prezentate statutul social al solicitantului și argumentarea necesității acordării unui suport financiar. Cel mai frecvent argument invocat erau consecințele mișcării iberice [9, inv.1, d. 209, f. 9-20]. Solicitățile vizau, de asemenea, și acoperirea unor tratamente, ca în cazul nobilei Ecaterina Mavrodin, care solicita un sprijin financiar pentru fiica sa bolnavă [9, inv.1, d. 209, f. 10].

Repartizarea banilor se efectua după principii sociale. Registrele contabile din februarie 1825 prezintă acordarea de subvenții lunare pentru 57 de nobili greci. Analizând acest document, observăm că refugiaților le-au fost distribuite sume diferite, în funcție de rangul ocupat: de la 10 lei (medicul Antonie Fotino), 30 de lei (Constantin Peridi căminar, Emanuil Papazoglo, Dimitrie Dendrino stolnic sau Constantin Hrisocupolo), 40 de lei (Afanasie Filariti căminar), până la peste 200 de lei (Ioan Schina postelnic, principele Ștefan Mavrocordat), 250 lei (Ioan Mavrodi, hatman). Suma maximă a fost acordată prințului Dimitrie Ghica – 300 de lei [9, inv.1, d.213, f. 8-11]. Aceeași practică s-a păstrat și în anii care au urmat. De exemplu, datele statistice din 1827 denotă prevalarea familiilor nobiliare, unde sunt menționați 48 de beneficiari, în listă fiind indicată componența familiilor și suma acordată. De sume mari se bucurau nobilii de origini domnești, precum familia principelui Dimitrie Ghica (300 de lei), Ștefan Mavrocordat (300 de lei), postelnicul Rizo (300 de lei), hatmanul Ioan Mavrodi (250 de lei). Dintre alți beneficiari îi menționăm pe Afanasie Anghelachi, Anton Fotino, Dimitrie Mavroieni, Dimitrie Șuțu ș.a. [15, inv. 1, d. 6, f. 11-12].

Dintre toți refugiații, clericii greci au primit cel mai mare sprijin financiar lunar, suma variind de la 45-75 de ruble pentru călugări, preoți și diaconi până la 150 de ruble pentru arhimandriți, episcopi și arhiepiscopi și 170 de ruble pentru mitropoliți [320, p. 52].

Correspondența intensivă între Comisia din Odesa și cea din Chișinău se efectua pentru a contracara achitarea plăților duble pentru unii solicitanți. Activitatea acestor comisii a durat din 1821 până în 1831. În total, Comisia din Odesa, în perioada de referință, a colectat din donații suma de 1 149 224 de ruble și 70 copeici. Din această sumă au beneficiat și refugiații din Chișinău. De exemplu, la data de 31 decembrie 1821, au fost acordate ajutoare pentru 1002 familii, pentru care au fost cheltuiți 52880 de lei turcești [282, p. 140]. Legătura dintre cele două comisii se observă prin tranzacțiile financiare pentru unii beneficiari. Astfel, în iunie 1827, se prevedea ca din cadrul Comisiei grecești din Odesa să fie transmise în Chișinău 800 de ruble pentru trei greci: Constantin Scoladi, Mihail Sitomu, căminarul Peridi [15, inv. 1, d. 6, f. 30].

În baza datelor financiare și făcând comparație între diferiți ani, atestăm diferențe dintre beneficiari, ceea ce ne duce la gândul fluxului de migrare al refugiaților. În liste apar persoane care nu și-au ridicat banii. De pildă, în 1827, nu au ridicat banii văduvele Anghelachi Calohari, Sofia Polimaghi, Dofana Mațovato, căminarii Nicolai Pațuri, Raducan Hartulari. Banii rămași urmau a fi redirecționați spre plățile de repatriere a grecilor [15, inv. 1, d. 6, f. 10].

Cu toate acestea, Comisia avea dificultăți financiare, de aceea multe solicitări erau refuzate [15, inv. 1, d. 6, f. 6]. Beneficiarii acestor alocații erau din toată Basarabia. Datele din 1827 indică faptul că în Chișinău erau 28 de familii (187 persoane), care au beneficiat de ajutor financiar [15, inv. 1, d. 13, f. 6] . Foarte multe solicitări prevedeau majorarea compensațiilor. Familia Dimitrie Suțu a beneficiat de compensații adăugătoare de 100 de lei în aprilie 1827, din cauza îmbolnăvirii soției [15, inv. 1, d. 6, f. 14]. În cazul decesului capului familiei, compensația se acorda văduvei acestuia. De exemplu, soția răposatului Nicolae Șuțu a primit un ajutor de 300 lei [15, inv. 1, d. 6, f. 1]. În același sens, sunt atestate văduvele Maria Popa Erodopulo, Maria Calonupolo, Maria Țereni, [15, inv. 1, d. 7, f. 4 verso] Eudochia Mihailov, Catinca Parascheva, Maria Radiscova [15, inv. 1, d. 7, f. 12 verso].

Sprijinul financiar se acorda refugiaților nevoiași, fiind excluși cei care dețineau proprietăți în Basarabia. De exemplu, spătarul Nicolae Mavrogheni, care s-a stabilit în Basarabia în 1821, nu a primit niciun ajutor financiar. Iar în 1827, după divorț, a solicitat ajutor, în urma pierderii veniturilor sale din ținutul Ismail [15, inv. 1, d. 8, f. 5].

Mulți greci părăseau teritoriul Basarabiei și își pierdeau înlesnirile pe care le obținuseră. Conform unui document din ianuarie 1827, persoanele care părăsesc teritoriul Basarabiei urmează să beneficieze de o compensație unică pentru zece luni [15, inv. 1, d. 6, f. 5]. Mulți reprezentanți ai comunității grecești contestau sumele primite din partea autorităților, dorind să li să se achite mai mulți bani din rezervele Comisiei. De exemplu, la 8 februarie 1827, următorii refugiați au primit compensații unice adăugătoare: aga Dimitrie Șuțu (150 lei), căminarul Gheorghe Djardoglo (160 de lei), serdarul Foma Vlasto (85 de lei), căminarul Pantelei Levidi (150 de lei), Constantin Petre (150 de lei), paharnicul Constantin Shaladio (80 de lei), paharnicul Nicolachi Formachi (100 de lei), spătarul Constantin Romadani (100 de lei).

De asemenea, sunt menționate persoanele cărora li s-a mărit ajutorul lunar cu 20 de lei: comisul Petrachi Engheri, serdarul Constantin Economo și stolnicul Gheorghe Marachi. De o deosebită stimă se bucura clerul grec. Este indicată acordarea unui ajutor suplimentar arhimandritului Serghelo, care urma să primească 200 de lei. Comisia urma să-i plătească 600 de ruble arhimandritului grec Nichifor, care planifica, în iunie 1826, să plece în Moreea [15, inv. 1, d. 5, f. 10]. Lista respectivă a fost înaintată de oficialul rus F.P. Palen (Pahlen), ceea ce

demonstrează substratul politic al Comisiei [15, inv. 1, d. 6, f. 6-6 verso]. Au fost înregistrate o mulțime de plângeri în instituțiile rusești, cu scopul de a obține beneficii suplimentare. Mulți dintre refugiații nemulțumiți de ajutorul primit au reușit să obțină mai mulți bani, cum este cazul lui Pantelei Levidi, căruia i se va acorda un ajutor de 400 ruble [15, inv. 1, d. 6, f. 6-6 verso].

Atribuțiile Comisiei de ajutorare erau mult mai largi, pe lângă cele de ordin financiar, reprezentanții acestei structuri prestau servicii juridice, în special pentru soluționarea litigiilor dintre refugiați. Paharnicul Nichita Formachi, având litigiu privind plata chiriei, a solicitat Comisiei, la 20 februarie 1826, să-i acorde acoperire financiară pentru amenzile adunate [15, inv. 1, d. 4, f. 3].

Banii colectați de către Comisia grecească din Chișinău erau distribuiți sub formă de compensații bănești și pentru întreținerea unor refugiați. De exemplu, Comisia a întreținut 256 de refugiați în 1822, oferindu-le produse alimentare în valoare de 1048 de lei, încălțăminte – de 135 de lei, transport – de 227 de lei, asistență medicală – de 163 de lei. De asemenea, Comisia procura foile pentru pașapoartele de intrare și ieșire din Chișinău, în valoare de 84 de lei [3, inv. 1, d. 1310, f. 9]. Acordarea asistenței medicale pentru refugiații greci a reprezentat o acțiune întreprinsă de autorități. Sursele arată că avem date privind achitarea a 145 de ruble, în 1821, pentru tratarea a șapte eteriști [3, inv. 1, d. 768, f. 5].

Totodată, Comisia acorda bani pentru deplasări la locul de baștină al refugiaților, cum ar fi cazul arhimandritului Damaschin [15, inv. 1, d. 6, f. 24-24 verso], care a cerut, la 10 mai 1827, bani pentru a părăsi Basarabia. Aceeași doleanță a avut-o Petre Tabacopulo, care menționa că a venit în Basarabia în 1821, cu familia sa compusă din cinci persoane. După restabilirea liniștii în Imperiu, ar fi vrut să se întoarcă acasă, solicitând bani, pentru a ajunge până la București [15, , f. 23-23 verso].

Aceste ajutoare au fost acordate și în perioadele ulterioare. În 1829, de sprijin financiar a beneficiat grecul Ivan Schina. Mulți refugiați erau nemulțumiți. De exemplu, spătarul Dimitrie Mavrogheni, la 30 noiembrie 1827, se plângea că cu cei 30 de lei primiți lunar nu acoperă necesitățile de produse alimentare [15, inv. 1, d. 8, f. 15]. În total, contribuția Comisiei de la Chișinău în susținerea refugiaților în 1824-1832 acoperă cheltuielile de 37 865 de lei turcești și 127888 de ruble [282, p. 152].

Deși optimismul grecilor se va diminua odată cu căderea ultimei redute a revoltei grecești din Principatele Române, și anume înfrângerea eteriștilor, la 23 octombrie 1821. în bătălia de la Mănăstirea Secu, condusă de Gheorghe Olimpios [332, p. 160-161], încercările lor de a-și atinge obiectivul propus nu au încetat. În 1823, s-au consolidat noi tendințe de organizare a unei noi mișcări a grecilor. Reînvierea ideilor eteriste din 1823 a fost determinată de factori interni și

externi. Factorul extern a fost izbucnirea unei răscoale pe teritoriul Greciei, ceea ce a însuflețit ideile patriotice ale diasporei grecești. Iar factorul intern rezidă în realitățile create pe teritoriul Basarabiei. În urma evenimentelor din 1821, un număr important de eteriști refugiați din Principate s-au stabilit pe teritoriul Basarabiei, ceea ce a prezentat un fundament pentru reluarea acțiunilor eteriste. Guvernatorul civil al Basarabiei menționa: „Trândăvia îndelungată a foștilor eteriști și sărăcia fac conduita lor nesigură” [47 p. 57].

Pătrunderea unui număr mare de eteriști în Basarabia după 1821 și propagarea în continuare a ideilor naționale sunt indicate într-un raport secret al guvernatorului civil Catacazi, adresat generalului I. N. Inzov la 25 mai 1823: „[...] există anumite temeuri că ei (eteriștii – V.H) pregătesc atentate și vor să treacă granița, să provoace tulburări pe teritoriul Moldovei” [3, inv. 3, d. 14, f. 4 verso].

Comisiile de anchetă ale instituțiilor de poliție din Basarabia au verificat activitatea organizațiilor grecești, stabilind că acțiunile clandestine ale grecilor s-au manifestat prin racolarea de noi membri, prin acumularea ilicită de muniții, prin încercări de traversare clandestină a hotarului pe Prut.

Racolările de noi membri se efectua în cele mai mari orașe ale Basarabiei. În baza dosarului penal, deschis în anul 1823 pe numele eteriștilor Mihailo Șoim, Ghenadie Bulugmaș, Dimitrie Papandopulo, Dimitrie Agrifiote, Constantin Iani, Dimitrache Gheorghe, remarcăm importanța Chișinăului în acest proces. Terenul propice pentru racolări îl constituiau etnicii greci, foști combatanți eteriști, indiferent de etnie, persoane din pături social vulnerabile [11, inv. 1, d. 246, f. 74-84verso]. Autoritățile ruse au întreprins mai multe arestări în Chișinău, printre cei reținuți fiind eteriștii Ivan Ciupeta, Pârvu Vlahu, Constantin Nicolaev, Ion Spigan, Constantin Tănase, Constantin Pavlov, Rado Todorov, Panait Popomitopo, Ivan Bosoti. Observăm că printre numele celor reținuți se regăsesc și alte etnii, majoritatea fiind bulgari, ruși și români. Explicația acestei realități o găsim în interogatoriul în care cei anchetați au spus că au fost racolați de un oarecare căpitan Gheorghe, care i-a convins că, ajungând la Prut, vor primi arme. Iar dacă se vor manifesta prin vitejie, „vor avea și bani, și tot ce le trebuie” [47, p. 58]. Prin urmare, majoritatea din ei erau mercenari simpli, fiind atrași în Eterie în baza unor promisiuni financiare.

Raportul funcționarului Rukin din 14 iunie 1823 către Catacazi arată circa 200 de eteriști gata să traverseze Prutul [3, inv. 1, d. 752, f. 4-5]. Racolările se efectuau pe tot teritoriul Basarabiei. De exemplu, în 1823, în ținutul Hotin, a fost atestat, Ilie Țâplica care racola voluntari pentru eteriști. În cadrul interogatoriului poliției, el a menționat că dorește să se alăture insurecției eteriste. La 21 mai 1824, în Ismail au fost atestați 19 eteriști [249, p. 142]. Suspectați

de promovarea ideilor eteriste au fost militarul rus de origine greacă Hiamisomi [11, inv. 1, d. 246, f. 148], sau preotul grec Anastasie Cavalioti, care cu cei doi fii ai săi racolau voluntari eteriști [47, p. 58].

La 30 mai 1823, autoritățile ruse au reținut 195 de persoane la Slobozia, aici fiind depistată și o cantitate importantă de arme. Printre cei reținuți erau mulți greci – Eustafie Dimo, Anghel Ioan, Hadji Sterie, Dimitrie Papandopulo și Dimitrie Hristo [11, inv. 1, d. 246, f. 106-109]. Acțiunile grecilor eteriști erau susținute de mulți conaționali de-ai lor. Este cazul grecului Iani Artino, ce a depozitat armele pentru eteristul grec Dimitrie Agrafigiote [11, inv. 1, d. 246, f. 81]. În mai 1823, în Chișinău, la locuitorul grec Iani Iliade a fost descoperită o cantitate importantă de muniții: două butoaie de pulbere, 194 de ocale de plumb, 400 de gloanțe [249, p. 141]. Au fost identificați mai mulți eteriști, care se ocupau clandestin de fabricarea armamentului: Ianco Stanovici, Ivan Constantinovici, Ilisardi Dut, Stele Dimitrev, Șarban, Manuilo Țigalo și Alexandru Manolev [177, p. 328]. În Chișinău a fost reținut, în decembrie 1823, grecul Dimitrie Hristea, la care a fost descoperită o armă. Fiind interogat, acesta a declarat că dorea să treacă Prutul, în Imperiul Otoman, pentru a participa la o răscoală grecească [3, inv. 1, d. 904, f. 1]. Asociații clandestine eteriste au fost înregistrate în județul Orhei, unde a fost depistată o cantitate importantă de armament. Sub învinuirea de transportare ilicită de armament a fost reținut Mihailo Șoin. Acțiunile respective au continuat și în 1824, când au fost atestate multiple cazuri de traversare a hotarului de către reprezentanți înarmați ai etniei grecești [47, p. 59]. Spre exemplu un grup de eteriști, în număr de 16 persoane, a fost atestat în 1824 în localitatea Sculeni [3, inv. 1, d. 1095, f. 1; 3, inv. 1, d. 904, f. 26-28].

Funcționarea unor organizații eteriste în 1824 este confirmată de forțele de ordine, care semnaleză că, la începutul anului, în Chișinău au fost arestați membrii unei adunări eteriste [269, p. 29-49]. Desfășurarea unor acțiuni clandestine eteriste și presupusa constituire unei societăți secrete la Akkerman, ai căror membri au fost diaconul Racuta, judecătorul Basalaki și moșierul Cațâki au devenit subiect de investigație pentru forțele de ordine ruse în 1826. Cu referire la acest subiect cercetătorului Al. Rufanda combate teoria expusă de cercetătoarea L.Oganean conform căreia eteriștii intenționau să organizeze loji masonice în Basarabia [178, p. 139]. Acțiunile revoluționarilor greci erau cunoscute de autoritățile ruse. Acestea au întreprins mai multe acțiuni pentru a ține situația sub control: liderii eteriști au fost arestați, persoanele suspecte au fost deportate în guberniile îndepărtate [3, inv. 1, d. 725, f. 4-5]. La 1 ianuarie 1824, M.S. Voronțov a ordonat lui Catacazi ca foștii eteriști să fie îndepărtați de graniță [3, inv. 1, d. 904, f. 6]. Guvernatorul civil al Basarabiei a dispus, la 25 mai 1823, polițmaistrului din Tighina, căpitanul Belicovici, să inspecteze frontiera de pe râul Prut și să monitorizeze dacă nu sunt

grupuri de oameni interesate să plece peste Prut, pentru a destabiliza situația. Belicovici era împuternicit să aresteze persoanele suspecte, iar în caz de înrăutățire a situației, să apeleze la ajutorul armatei. Au primit aceleași indicații mai mulți comandanți de la vămile de pe Prut [47, p. 57]. Istoricul Iova consideră că poziția autorităților ruse față de eteriști era moderată. Sankt-Petersburgul urmărea, în același timp, mai multe scopuri: pe de o parte, obținerea simpatiei popoarelor balcanice, iar pe de altă parte, confiscarea armamentului și monitorizarea lor urmărea eliminarea suspiciunilor din partea Porții Otomane privind protecția răsculaților, inclusiv evitarea unor provocări la graniță [249, p. 146].

O modificare a poziției față de foștii eteriști intervine în anii 1829-1830, când li se permite repatrierea, acordându-li-se și susținere financiară pentru realizarea deplasării lor. De acest suport financiar au beneficiat grecii A. Ivanov, N. Balambușul, D. Gheorghiu [3, inv. 1, d. 1211, f. 12-16].

Analizând aceste evenimente per ansamblu, sesizăm că asociațiile secrete eteriste de pe teritoriul Basarabiei pregăteau o provocare militară pe Prut, care însă nu a avut loc. Insuccesul acestor acțiuni a fost determinat de doi factori: acțiunile prompte ale autorităților ruse, care au depistat și au anihilat esențialele nuclee eteriste, dar și lacunele în organizarea acțiunilor eteriste, precum și implicarea mai multor persoane oportuniste, ce erau departe de idealurile eteriste.

Acțiunile eteriste din Țările Române au avut repercusiuni și asupra Basarabiei, care s-au manifestat prin procesul migraționist. Analizând datele documentare, am stabilit că procesul migraționist în Basarabia nu a fost uniform, convențional putem evidenția câteva etape ale migrației grecești în Basarabia: martie-iulie 1821, iulie 1821-1822, 1822-1829.

Prima etapă vizează desfășurarea acțiunilor eteriste în Țările Române și se caracterizează prin accentuarea fluxului de refugiați greci către Basarabia, acțiuni alimentate de frica represiiilor turcești. Intensificarea fluxului de refugiați greci este sesizabilă din martie 1821, punctul culminant atingându-se în lunile mai-iunie. Se finalizează perioada cu ocuparea Țărilor Române de către armatele turcești. Numărul mare de refugiați poate fi explicat prin faptul că mulți eteriști și-au evacuat familiile în Basarabia, cum este cazul lui Iordache Olimpioto, care cerea, pe data de 25 mai 1821, lui Hadji Ianuș să ajute pe soția sa Stana și pe copii săi ca să ajungă în Basarabia [78, p. 192].

A doua perioadă este marcată de ocupația turcească, ce a durat până în 1822. Se caracterizează printr-un control al graniței de către autoritățile otomane și prin promovarea unei politici de stopare a fluxului grecesc din Imperiu. Cu toate acestea, migrația grecească a continuat prin următoarele filiere: traversarea ilegală a hotarului, calea maritimă și prin filiera Imperiului Austriac.

A treia etapă demarează odată cu retragerea trupelor otomane din Principate și cu revenirea la domniile pământene, ceea ce a dus la normalizarea fluxurilor migraționiste pe Prut. În ce privește migrația grecilor, evidențiem două elemente definitorii. Migrația către Basarabia avea două motive, printre care dorința membrilor diasporei grecești de a-și întregi familia, ceea ce însemna venirea rudelor din diverse părți ale Imperiului Otoman către Basarabia.

În baza datelor documentare, noi am stabilit următoarele categorii de refugiați greci:

1. Participanți activi la evenimentele eteriste, în registrele vamale ei fiind însemnați ca eteriști;
2. Membri ai familiilor acestora sau rude apropiate care i-au însoțit;
3. Etnici greci de pe teritoriul Imperiului Otoman;
4. Funcționari de stat de pe lângă curțile domnitorilor fanarioți;
5. Clerici de origine greacă.

În concluzie menționăm că în politicile autorităților ruse, primordial, au fost susținuți membrii familiilor fanariote din Principate, înalți dregători greci de la curtea Domnească, precum și clericii greci. Aceste categorii de acțiuni au fost dictate de interesele autorităților ruse de a-și crea o imagine pozitivă în fața elitei grecești, având ca miză crearea unei poziții pro-ruse în cadrul comunității grecești. Susținerea financiară a refugiaților greci s-a efectuat prin fondarea Comisiilor de ajutoare grecești, care, în fond, s-au transformat într-un instrument de monitorizare a refugiaților. Această teză o argumentăm prin următoarele aspecte: pe parcursul anului 1821 au fost desființate toate asociațiile filantropice grecești, iar Comitetul de răscumpărare a prizonierilor de pe insulele grecești a fost înglobat în Comisa Grecească. De asemenea, un alt argument ar fi desemnarea în fruntea comisiei a funcționarilor ruși din instituțiile de forță, precum și elaborarea registrelor de evidență a refugiaților greci și oferirea acestor informații instituțiilor de poliție, inclusiv monitorizarea deplasării membrilor comunității grecești pe teritoriul Basarabiei sau a plecării acestora peste hotare. Poziția strictă de monitorizare a grecilor din partea autorităților imperiale a constituit un impediment în reluarea acțiunilor cu caracter național din anul 1823.

O schimbare a atitudinii față de comunitatea greacă survine după anul 1829 și se caracterizează prin diminuarea interesului față de această comunitate, fiind suprimate compensațiile financiare și oferirea dreptului de deplasare a etnicilor greci peste hotare, inclusiv și a foștilor eteriști.

3.4 Concluzii la Capitolul 3

Din cele expuse *supra*, constatăm că acutizarea crizei orientale la începutul secolului al XIX-lea a intensificat mișcarea națională a grecilor, care s-a manifestat prin crearea asociațiilor secrete grecești. În anul 1814, la Odesa este pusă temelia Organizației „Filiki Eteria”, a cărei consolidare a avut loc pe parcursul a șapte ani de zile pe tot cuprinsul Imperiului Rus, inclusiv pe teritoriul Basarabiei. În baza surselor documentare, am stabilit că membrii Asociației secrete *Filiki Eteria* au întreprins următoarele acțiuni pe teritoriul Basarabiei:

1. Pe parcursul anilor 1817-1820 sunt fondate Eforiile grecești în orașele basarabene (Reni, Ismail, Chișinău, Akkerman), condiționate de prezența unei comunități importante de etnici greci în aceste localități.
2. Teritoriul Basarabiei a devenit teren de racolare a noilor membri ai eteriei, atât din rândul etnicilor greci, cât și al reprezentanților altor etnii, proces ce s-a accentuat din anul 1817. Cele mai masive racolări au fost atestate în anul 1820. Acestea se efectuau prin intermediul negustorilor basarabeni de origine greacă, fiind recrutați atât greci stabiliți cu traiul în Basarabia, cât și venetici din insulele grecești.
3. Eforiile grecești din Basarabia au fost antrenate în acumularea resurselor financiare de subvenționare a mișcării eteriste. Colectarea resurselor financiare se efectua pe baza donațiilor venite atât din partea recrutaților, cât și din partea membrilor comunității grecești.
4. Demararea acțiunilor eteriste a determinat ca teritoriul pruto-nistean să devină zonă de tranzit al eteriștilor către Principatele Române. Trecerea eteriștilor se efectua în baza pașapoartelor eliberate de autoritățile ruse, proces stopat din martie 1821, de când trecerea eteriștilor se efectua clandestin.
5. Basarabia a fost utilizată de către greci ca teritoriu pentru depozitarea și transportarea clandestină a armamentului și munițiilor eteriste.
6. Orașele basarabene devin centre pentru propagarea ideilor eteriste în rândul comunității grecești, inclusiv prin diseminarea unor documente programatice cu caracter patriotic. Acțiunile în cauză au fost posibile cu acordul tacit al autorităților ruse, ce utilizau factorul grecesc ca pe un instrument geopolitic în sud-estul Europei.
7. În urma înăbușirii insurecției eteriste în vara anului 1821, are loc refugierea pe teritoriul Basarabiei a unui număr important de etnici greci, originari din Principatele Române, din insulele grecești, inclusiv participanți activi ai Eteriei, ca rezultat al represiilor sângeroase întreprinse de Imperiul Otoman. Stabilirea pe teritoriul Basarabiei a membrilor familiilor nobiliare grecești a conturat un nou tablou al elitei basarabene. Autoritățile ruse au favorizat

inclusiunea acestora în sistemul politico-economic al Imperiului, acordându-le supușenie rusă, ceea ce i-a determinat să se statornicească pe acest teritoriu.

8. În urma eșecului mișcării eteriste, are loc demararea unor acțiuni filantropice, al căror scop era ameliorarea situației precare a refugiaților greci din Basarabia, acțiuni întreprinse atât prin mobilizarea membrilor comunității grecești, cât și sub patronatul autorităților ruse, fapt ce s-a materializat prin constituirea Comisiei grecești, sub auspiciile căreia se repartizau resursele financiare pentru refugiații greci.

9. Măsurile întreprinse de autoritățile ruse în Basarabia după 1821 s-au manifestat prin lichidarea asociațiilor grecești, prin instituirea unui control riguros de evidență a refugiaților și a foștilor eteriști, acțiuni întreprinse cu scopul prevenirii unor mișcări revoluționare.

10. Refugiarea pe teritoriul Basarabiei a peste 3000 de foști eteriști a servit drept premisă pentru reactualizarea ideii naționale grecești, ce s-a manifestat prin tentative de reîncepere a insurecției eteriste. Aceste realități s-au profilat, îndeosebi, în anul 1823 prin încercări de a crea asociații secrete sau de a traversa clandestin hotarul pe Prut, acțiuni ce au fost deconspirate de autoritățile ruse și înăbușite.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza materialului documentar de arhivă, precum și prelucrarea datelor istoriografice și a altor izvoare cu privire la istoria etnicilor greci din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea ne-au permis formularea unor concluzii:

1. Analiza lucrărilor accesibile cu referire la tema pe care am investigat-o demonstrează că nu există o lucrare complexă ce ar reflecta evoluția comunității grecești din Basarabia, inclusiv influența regimului imperial asupra statutului și percepției etnicilor greci în acest spațiu.

2. Au fost identificate regiunile și localitățile din Basarabia unde s-au stabilit etnicii greci. Repartizarea acestora nu era uniformă pe tot teritoriul provinciei. Pe plan geografic, am sesizat că cei mai mulți sunt localizați la sud, după care urmează centrul, apoi un număr mai mic – la nordul Basarabiei. Concentrarea grecilor în regiunile de sud poate fi explicată prin existența unor oportunități economice, determinate de ieșirea la Marea Neagră și prin prezența orașelor-porturi Ismail, Reni, Chilia și Akkerman. Totodată, strămutările de populație, întreprinse de autoritățile ruse, și apoi colonizarea teritoriilor respective cu elemente alogene au creat un teren favorabil pentru dominarea grecilor în anumite ramuri ale comerțului. Nu în ultimul rând este de menționat apropierea de orașul-port Odesa, în care regăsim o comunitate grecească numeroasă, care, la rândul său, a influențat regiunile de sud ale Basarabiei. Orașul Chișinău, capitala Basarabiei, devine tot mai atractiv pentru greci prin prezența mai multor căi comerciale ce tranzitau regiunea. Grecii s-au stabilit atât în așezări urbane, cât și în cele rurale, majoritatea din ei preferând orașele, datorită ocupațiilor lor și practicării comerțului.

3. Structura comunității grecești din Basarabia se deosebea de cea a comunităților conaționalilor săi din alte regiuni ale Imperiului Rus. Elementul definitoriu l-a constituit simbioza următoarelor elemente: greci românizați din Principatele Române, greci rusificați din Imperiul Rus, greci refugiați în Basarabia din cauze politice, migranți transdanubieni grecizați.

4. Comunitatea greacă și-a lăsat amprenta în activitatea comercială din Basarabia.. Constituirea elitei negustorești grecești a fost confirmată de rapoartele autorităților polițienești prin menționarea activității negustorilor supuși ruși și străini de origine greacă. Pătrunderea unui număr însemnat de negustori greci din regiunile Imperiului Rus, îndeosebi din Odesa și Nejin, poate fi explicată prin includerea Basarabiei în circuitul economic al Imperiului. Apropierea geografică cu porto-franco Odesa, unde exista o semnificativă elită comercială grecească a influențat comunitățile grecești din sudul Basarabiei, îndeosebi pe cele din orașele Ismail, Reni și Akkerman.

În rândul negustorilor străini de origine greacă predomină supușii otomani. Interesul acestora față de Basarabia a fost determinat de păstrarea, până în anul 1828, a statutului de autonomie limitată și provizorie pentru Basarabia. Au fost modificate privilegiile și înlesnirile oferite de autoritățile ruse, inclusiv dreptul de a exporta mărfuri din Basarabia în guberniile Rusiei, fără plata taxei vamale. Pe lângă activitatea comercială, etnicii greci se manifestă și în breasla meșteșugarilor, având următoarele îndeletniciri: croitori, brutari, cizmari etc.

5. Statutul privilegiat al grecilor în Basarabia a fost determinat primordial de factorul politic, manifestat prin politica expansionistă a Imperiului Rus în Sud-Estul Europei, susținerea elementului grec din Basarabia devenind o pârghie în consolidarea poziției Rusiei în Balcani.

Politica protecționistă rusă față de grecii din Basarabia s-a manifestat în următoarele domenii: 1) comercial-fiscal, care s-a caracterizat prin stimularea alogenilor, inclusiv a grecilor, în comerțul basarabean; 2) al politicii funciare, prin care autoritățile ruse au oferit elitei nobiliare grecești loturi de pământ în această regiune; 3) politico-administrativ, prin promovarea etnicilor greci ca funcționari în instituțiile publice locale și centrale; 4) educațional-cultural, prin oferirea posibilității comunității grecești să-și publice lucrări în limba greacă și să promoveze cultura și tradițiile grecești.

6. La începutul secolului al XIX-lea, numărul acestora a variat între 2000 și 3000 de persoane, imigrarea lor fiind determinată de factorul politic și economic. Factorul politic a fost influențat de acțiunile Imperiului Otoman, de represiile față de creștini. Mulți greci s-au refugiat în Imperiul Rus, acesta asumându-și rolul de protector al ortodoxiei, punct strategic al politicii de stat. Factorul economic s-a manifestat prin perspectivele economice create pentru negustorii străini din Basarabia, realități de care s-au folosit și negustorii greci.

7. În perioada cronologică cercetată au fost identificate 3 etape de imigrare a grecilor în Basarabia:

Prima etapă cuprinde sfârșitul secolului al XVIII-lea până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în anul 1812. Consecințele evenimentelor din această perioadă sunt fundamentale pentru realitățile etno-demografice, ce au demarat în Basarabia după anul 1812, când are loc diminuarea numărului de etnici greci în Chilia și Tighina, din cauza ostilităților ruso-otomane și a politicii migraționiste promovate de Imperiul Rus. În schimb, se consolidează poziția comunităților grecești din ținutul Ismail și Akkerman.

Mulți reprezentanți ai etniei grecești se vor stabili în Novorosia, constituind comunități puternice, care vor întări și poziția grecilor din Basarabia.

A doua etapă cuprinde anii 1812 -1821. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în anul 1812, a contribuit la creșterea numărului grecilor în Basarabia, proces favorizat de politica

migraționistă, promovată de autoritățile imperiale ruse. Prezența grecilor devine vizibilă, îndeosebi, în cele mai mari centre urbane, ei fiind atrași de perspectivele economice apărute în acea perioadă. Colonizarea sudului Basarabiei a determinat stabilirea grecilor și în localitățile rurale, conlocuind aici, de cele mai multe ori, cu coloniștii bulgari. Ponderea acestora ar fi constituit circa 600 de familii. Comunitatea greacă reușește să ocupe un loc important în viața economică a Basarabiei printr-un număr considerabil de negustori, arendași și antreprenori. Pe lângă grecii veniți din Imperiul Otoman, crește și numărul grecilor imigranți din Imperiul Rus. Drept argument servesc tranzacțiile funciare din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Printre acei care procură loturi de pământ în Basarabia se atestă și negustori originari din Odesa sau din alte regiuni ale Novorosiei.

A treia etapă – 1821-1829 – demarează odată cu eșecul mișcării eteriste în Principatele Române, fapt ce a condus la o nouă amplificare a migrației grecești în Basarabia. Pătrunderea refugiaților în Basarabia a avut loc pe două căi: maritimă și terestră, prin filiera cărora au trecut peste 3000 de eteriști, cota etnicilor greci constituind circa 50%. În rândul refugiaților regăsim și familiile eteriștilor sau rudele apropiate, care i-au însoțit, funcționari de stat de origine greacă de pe lângă curțile domnilor fanarioți, clerici de origine greacă. Retragera trupelor otomane din Principatele Române, în 1822, și revenirea la domniile pământene au condus la normalizarea fluxurilor migraționiste pe Prut, ceea ce a contribuit la diminuarea elementului grec pe teritoriul Basarabiei. Numărul acestora se statornicește în urma evenimentelor din anii 1828-1829. Suprimarea autonomiei Basarabiei în 1828 și semnarea *Tratatului de Pace de la Adrianopol* în 1829 au schimbat statutul politico-juridic al grecilor, ceea ce a influențat și migrația etnicilor greci către Basarabia. Modificările au fost determinate și de schimbarea politicii autorităților ruse față de greci, fiind suprimată poziția protectoare față de reprezentanții acestei etnii, ceea ce a diminuat din fluxurile migraționiste grecești în Imperiul Rus. De asemenea, declararea Greciei drept stat independent a făcut ca Imperiul Rus să-și piardă din statutul de protector al ortodoxiei grecești.

8. Prin intermediul cărturarilor greci refugiați în Basarabia a fost promovată literatura și tradițiile culturii grecești în Basarabia, iar pregătirea intelectuală a elitei grecești a contribuit la valorificarea potențialului educativ și științific al regiunii

9. Importanța Basarabiei în desfășurarea insurecției eteriste s-a manifestat prin următoarele acțiuni: fondarea Eforiilor grecești în orașele basarabene (Reni, Ismail, Chișinău, Akkerman); racolarea noilor membri ai eteriei atât din rândul etnicilor greci, cât și reprezentanți ai altor etnii, proces ce s-a intensificat din anul 1817. Cele mai masive racolări au fost atestate în anul 1820;

acumularea resurselor financiare de subvenționare a mișcării eteriste; transformarea teritoriului pruto-nistean în zonă de tranzit a eteriștilor către Principatele Române.

10. Politica autorităților ruse față de refugiații greci după evenimentele din 1821 s-a manifestat prin lichidarea asociațiilor grecești, prin instituirea unui control riguros de evidență a refugiaților și a foștilor eteriști, acțiuni întreprinse cu scopul prevenirii unor manifestații revoluționare. De asemenea, au fost demarate acțiuni filantropice, al căror scop era ameliorarea situației precare a refugiaților greci din Basarabia. Prin mobilizarea membrilor comunității grecești sub patronatul autorităților ruse s-a urmărit constituirea Comisiei grecești, care dirija repartizarea resurselor financiare pentru refugiații greci. În politicile autorităților ruse, primordial, au fost susținuți membrii familiilor fanariote din Principate, înalți dregători greci de la curtea Domnească, precum și clericii greci. Aceste categorii de acțiuni au fost dictate de interesele autorităților ruse de a-și crea o imagine pozitivă în fața elitei grecești, având ca miză crearea unei poziții pro-ruse în cadrul comunității grecești. Susținerea financiară a refugiaților greci s-a efectuat prin fondarea Comisiilor de ajutoare grecești, care, în fond, s-au transformat într-un instrument de monitorizare a refugiaților.

11. Limitele rezultatelor obținute s-au raportat la sursele documentare valorificate în Republica Moldova și Ucraina, din această perspectivă, urmează să fi valorificată mai amănunțit arhiva din Odesa și arhivele din Grecia.

Recomandări:

1. Extinderea cadrului cronologic până la 1918, în scopul sesizării evoluției comunității grecești pe parcursul secolului al XIX-lea atât în Basarabia, cât și în guberniile limitrofe.
2. Continuarea cercetărilor cu referire la statutul nobilimii de origine greacă din Basarabia.
3. Valorificarea materialului cu referire la activitatea clericilor greci pe teritoriul Basarabiei.
4. Determinarea rolului burgheziei comerciale grecești în evoluția relațiilor capitaliste în Basarabia în secolul al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse de arhivă

1. Arhiva din Ismail, F. 1 (Duma orășenească din Akkerman), d. 4, 51, 52, 83, 122, 353, 446;
2. ANRM, F. 1 (Arhiva Senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova și Valahia, 1808-1812), inv. 1, d. 318, 2286, 3639, 3246.
3. ANRM, F. 2 (Cancelaria guvernatorului Basarabiei, 1812-1917), inv. 1, d. 2,772, 1342, 1095, 904, 831, 768, 752, 725, 697, 1310, 766, 21, 930, 1183, 245, 7573, 80, 1211.
4. ANRM, F. 3 (Consiliul regional al Basarabiei, 1818-1873) inv. 1, d. 568, 346, 449, 568, 224; inv. 2, d. 1077.
5. ANRM, F. 4 (Comitetul provizoriu al regiunii Basarabia, 1816-1818) inv. 1 d. 7, 44;
6. ANRM, F. 5 (Guvernul regiunii Basarabia, 1813-1828), inv. 1, d. 495, 1199; inv. 2, d.439, 679, 555, 679, 606, 700, 743, 442; inv. 3, d. 1, 244, 186, 747, 474, 413.
7. ANRM, F. 6 (Administrația guberniei Basarabia, 1828-1918), inv. 2, d. 16.
8. ANRM, F. 22, inv. 1, d. 119.
9. ANRM, F. 17 (Cancelaria rezidentului plenipotențiar al regiunii Basarabia, 1816-1828), inv. 1, d. 204, 155, 151, 157, 213, 209, 160, 161, 194, 216, 152A, 119.
10. ANRM, F. 37 (Judecătoria civilă regională din Basarabia, 1818-1869), inv. 1 d. 477, 555, 709, 608, 558.
11. ANRM, F. 38 (Judecătoria penală, regională din Basarabia, 1818-1869), inv. 1, d. 246.
12. ANRM, F. 75 (Duma orășenească din Chișinău, 1817-1915), inv. 1 d. 105, 160, 267, 426, 222, 554, 124, 331, 267.
13. ANRM, F. 88 (Adunarea Deputaților Nobilimii din gubernia Basarabia, 1822-1917), inv. 1 d. 817, 30, 240, 225, 443, 1230, 238, 306, 63, 98, 100; inv. 2, d. 355, 323.
14. ANRM, F.195 (Vama Sculeni, 1813-1861), inv. 1, d. 47.
15. ANRM, F. 450 (Comisia greacă din Chișinău de ajutorare a imigranților, 1824-1831), inv. 1, d. 1, 4, 6, 8, 7, 5, 13.
16. ANRM, F.152 (Direcția școlilor publice din Basarabia 1828-1917), inv. 1, d. 1, 5.
17. ANRM, F. 733 (Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei și Valahiei, 1808-1812), inv. 1, d. 395.

Lucrări generale și specializate (română, franceză, greacă, ucraineană, engleză, bulgară și rusă)

În limba română:

18. AGACHI A. Așezământul de organizare administrativă a Basarabiei din 29 aprilie 1818 În: *Akademios. Revista de știință, inovare, cultură și artă*, nr. 3, Chișinău, 2014, p. 127-137. ISSN 1857-0461
19. AGACHI, A. Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812). Iași: Demiurg, 2008, 311 p. ISBN 978-973-7603-92-0.
20. APOSTOL, A. *Leușeni Pagini de istorie*. Chișinău: Integritas, 2009, 128 p. ISBN 978-9975-4045-7-0
21. ARBORE, Al. Informații etnografice și mișcări de populație în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX, cu specială privire la coloniile bulgărești din aceste regiuni. În: *Analele Dobrogei: revista Societății Culturale Dobrogene*, Cernăuți, 1929. Anul X, fasc. 1-12, p. 1-105.
22. ARBURE, Z. Basarabia în secolul al XIX-lea. București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1899. 790 p.
23. ARDELEANU, C. Confruntări militare turco-eteriste în regiunea orașului Galați (1821). În: *Analile Universității „Dunărea de Jos”*. Galați, 2002, fasc.19, t.1, p. 55-68. ISSN 1845-9876.
24. ARDELEANU, C. Insurecția eteristă în Principate-acțiune prestabilită sau aventură politico-militară? În: *ERASMUS* 2001, № 12 , p.152-160. ISSN 1826-1846.
25. ARICESCU, C. Istoria revoluțiunii române de la 1821, Craiova: Scrisul românesc, 1996, 255 p.
26. AUREL, S.V. Crâmpoie din viața Basarabiei sub Ruși (1812-1830). În: *Viața Basarabiei*, Nr.11, Chișinău, 1933, p. 1-16.
27. BACALOV, S. Moșiile cu răzășie din ținutul Orhei-Lăpușna în 1814, În: *Anuarul Institutului de Istorie*. Nr.4, Chișinău, 2015, p.110-129. ISSN 2345-1939.
28. BALLY, A. *O lucrare de acum un secol despre Basarabia ca ținut moldovenesc*, publicată de N. Iorga, ediție îngrijită de Maria Danilov; traducere în română de Lucia Arnăut, Seria A BIBLIOGRAFIA, Tritonic, București, 2016, 228 p. ISBN 978-606-749-132-6.
29. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus”*, Vol. I. Documente extrase din colecția I: (1649-1825), Îngr. de Mihai Tașcă, Igor Ojog și Igor Șarov, Chișinău, 2017, 784 p. ISBN 978-9975-4206-6-2
30. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus”*, Vol. II. Documente extrase din colecția II: (1825 - 1838), Îngr. de Mihai Tașcă, Igor Ojog și Igor Șarov, Chișinău, 2018, 594 p. ISBN 978-9975-3254-0-0.
31. BERINDEI, D. *Revoluția Română din 1821*. București: Ed. Academiei Române, 1991, 271 p.
32. BERINDEI, D. *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*. București: Ed. Enciclopedică, 1997, 456 p. ISBN 973-45-0194-1

33. BERINDEI, D. Domni fanarioți și înalți dregători în Principatele Române (1711-1821). În: *Românii și Europa. Istorie, societate, cultură. Sec XVIII-XIX*. București: Museum, 1991, 96 p. ISBN 973-95328-3-7
34. BEZVICONI, Gh. Curți boierești. În: *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p. 112-116.
35. BEZVICONI, Gh. Biserica Sf. Teodor Tiron - Ciufli. Cu ocazia aniversării a 75 de ani. În: *Din trecutul nostru*, 1934, nr.5, 25 p.
36. BEZVICONI, Gh. Basarabia. În: *Din trecutul nostru*. 1934, nr. 7-8, 5-7, p. 6-14.
37. BEZVICONI, Gh. Manuc- Bei. În: *Din trecutul nostru*, 1938, martie-aprilie, anul VI, nr. 54-55, p. 1-55.
38. BEZVICONI, Gh. Chișinăul de altă dată. În: *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București: Editura Librăriei Universitare, 1943, p. 68-93
39. BEZVICONI, Gh. Vechi cărțurari basarabeni. În: *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București: Editura Librăriei Universitare. 1943, p.170-183.
40. BEZVICONI, Gh. Scriitori basarabeni. În: *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București: Editura Librăriei Universitare, 1943, p. 200-203.
41. BEZVICONI, Gh. Pe moșia Carastati. În: *Bezviconi Gh. Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București: Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, p.127-131.
42. BEZVICONI, Gh. Profiluri de ieri de azi. Tătăreștii. În: *Fapte trecute și basarabeni uitați*. Chișinău: Universitas, 1992, 364 p.
43. BEZVICONI, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*. Vol II, București, 1943, 320 p.
44. BILIBAN, V. Pușkiniana în arhiva națională. În: *Pergament, Anuarul arhivelor Republicii Moldova 2002-2003*, p. 236-239. ISBN 9975-78-150-0
45. BOICU, L..*Principatele Române în raporturile politice internaționale în secolul al XVIII-lea*. Iași: Junimea, 1986, 286 p.
46. BOLDUR, A. *Basarabia românească*, București: Carpați, 1943. 188 p.
47. BOLDUR, A. *Contribuții la studiul Istoriei Românilor. Istoria Basarabiei sub dominațiunea rusească (1812-1918)*. Politica. Ideologia. Administrația. Vol.III. Chișinău: Tiparul Moldovenesc, 1940, 218 p.
48. BUHUS, Gh. Eterea. În: *Viața Basarabiei*. Revistă lunară editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc”, Chișinău, 1934, nr.9, p. 45-50.
49. BĂNESCU, N. Viața și opera lui Daniil (Dimitrie) Philippide. În: *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, 1923, p. 119-205.
50. CAMARIANO, N. Despre organizarea și activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821. În: *Studii și materiale de istorie modernă*, București, 1960, vol. II, p.73-101. ISSN 0567-6320
51. CAMARIANO, N. Un manuscris al unui eterist despre evenimentele de la 1821 din Moldova. În: *Revista Istorică Română*, Vol.XVII. București, 1947, p.80-96.
52. CAPROȘU, I., STOIDE, C. *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova: De la începutul sec.al XVIII-lea pînă la 1850*. Chișinău: Universitas, 1992, 352 p. ISBN 5-362-00893-5
53. *Călători străini despre Țările Române. Serie nouă*, vol. I (1801-1821), redactor-responsabil Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 2004; 1038 p.
54. *Călători străini despre Țările Române*, vol.X, partea I. Volum îngrijit de: Holban M., Alexandrescu-Dresca-Bulgaru M., Cernovodeanu P. București: Ed. Academiei Române, 2000, 826 p. ISBN 973-27-0699-6
55. *Călători străini despre Țările Române*. Vol. X., partea a II-a. Volum îngrijit de: Holban M., Alexandrescu-Dresca-Bulgaru M., Cernovodeanu P. București: Ed. Academiei Române, 2001, 1149 p. ISBN 973-27-0808-5
56. CAZACU, P. *Moldova dintre Prut și Nistru: 1812-1918*. Chișinău: Știința, 1992, 445 p. ISBN 5-376-01517-3
57. CERETEU, I. Contribuții la genealogia neamului de boieri Meleghi. În: *Symposia Professorum*, Seria: Istoria, Chișinău, 2003, p. 47-51. ISBN 973-27-08-6
58. CERETEU, I. Difuzarea cărții românești vechi în estul Moldovei în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Nr 4 Seria „Științe umanistice” Chișinău, 2018, pp. 90-99. ISSN 1811-2668
59. CERETEU, I. Destine marcate de Eterie și mobilități umane în Moldova (anii 20 ai secolului al XIX-lea). În: *Societate medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 ani*. București: Ed: Academiei Române, 2021, p. 245-248. ISBN 978-973-27-3430-8.
60. CHICUȘ, N. Promovarea valorilor occidentale în Estul Europei prin procesul de codificare a legislației moldovenești în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene. In honorem dr. hab. Gh.Gonța. Materialele Simpozionului Internațional*. Chișinău: Cartdidact, 2008, 767 p. ISBN 978-9975-940-73-3
61. CIBOTARU, F., CIBOTARU F. *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia (1812-1866)*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1962, 239 p.
62. CIOBANU, C. Gh., GODOROZEA M., RUSU M. *Constantin Mimi. Viața consacrată Basarabiei*. Chișinău: Cartdidact, 2009, 176 p. ISBN 978-9975-4001-8-3

63. CIOBANU, T. Un izvod de moșii din Basarabia întocmit în februarie 1814. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1999, nr. 4, p.187-204. ISBN 0236-3100
64. CIOBANU, T. *Vasilcău*. Chișinău: Cu drag, 2009, 580 p. ISBN 978-9975-9973-6-6
65. CIOBANU, Șt. *Basarabia*, Chișinău 1926, 482 p.
66. CONDURACHI JEAN D. *Câteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească până la Regulamentul Organic*. București: Cultura Națională, 1918, 112 p.
67. CORLĂTEANU-GRANCIUC, S. Considerații cu privire la migrația populației din spațiul sud-est european în zona pruto-nistreană la cumpăna secolelor XVIII – XIX. Surse documentare. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene. In honorem dr. hab. Gh.Gonța. Materialele Simpozionului Internațional*. Chișinău: Cardidact, 2008, 767 p. ISBN 978-9975-940-73-3
68. CORLĂTENU-GRANCIUC, S. Din istoria activității „Comisiei grecești din Chișinău (1824-1831). În: *Cultură și Politică în sud-estul Europei(sec.XV-XX)* Chișinău: USM, 2011, p. 66-87. ISBN 978-9975-71-157-9
69. COSTĂCHESCU, M. *Satul și târgul Telenești: Schiță istorică*. Iași: Viața Românească, 1930. 80 p.
70. CORNEA, S. Dimensiunea administrativă a expansionismului rusesc din Basarabia. În: *Miscellanea Historica et Archaeologica in honorem Professoris Ionel Cădea*. București, 2019, p. 741 - 753. ISBN 978-973-27-3121-5
71. CORNEA, S. Instituirea forțată a sistemului de administrare provizorie a Basarabiei în primii ani ai ocupației rusești (1812-1816). În: 200 ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: Consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni. Materialele Simpozionului științific internațional. Cahul, 2012, p.102-129. ISBN 978-9975-914-74-1
72. COSTĂCHESCU, M. *Satul și târgul Telinești: Schiță istorică*. Iași: Viața Românească, 1930, 80 p.
73. CRIHAN, A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești, București: Ed. Eminescu, 1995, 148 p. ISBN 973-22-0425-7
74. DANILOV, M. Manuscrisul basarabean al lui Ange Bally în contextul unei epoci de cenzură (secolul al XIX-lea). In: *Istorie și cultură*. 20 noiembrie 2018, Chișinău: Institutul de Istorie, 2018, p. 494-512. ISBN 978-9975-3283-6-4.
75. DANILOV, M. Carte și cenzură în Basarabia (1812-1917). Chișinău: Epigraf, 2018, 400 p. ISBN 978-9975-60-285-3
76. DANILOV, M. O istorie a Basarabiei de Ange Bally. Inventarierea surselor (primele trei decenii ale sec.XIX-lea) În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Chișinău: Bons Offices, 2013, p. 99-108. ISBN 978-9975-80-825-5
77. DIACONESCU, Z. Un zapis de schimb: explicații istorice și implicații genealogice. În: *Arhiva Genealogică*, nr. 3-4, 1997, p.117-127. ISSN 1222-5630
78. *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Eteria în principatele Române*. Vol. IV. Sub redacția Andrei Oțetea, Nichita Adăniloie, Nestor Camariano, Sava Iancovici etc. București: Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1960, 351 p.
79. *Documente privind istoria României : Răscoala din 1821. Izvoare narative*. Vol. V. Sub redacția Andrei Oțetea, Nichita Adăniloie, Nestor Camariano, Sava Iancovici etc. București : Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1962, 626 p.
80. *Documente economice din arhiva casei comerciale Ioan Șt. Stamu: 1714-1876*, Vol. 1, îngrijit de D. Limona, N. Trandafirescu. București, 1983, 1089 p.
81. *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*. Selecție și pref. de Alexei Agachi, Ion Varta. Chișinău, 2012, 488 p. ISBN 978-9975-74-304-4
82. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786). În: *Moldova în epoca feudalismului*, vol. X, editată de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev, Chișinău: Civitas, 2005, 320 p. ISBN 9975-9649-3-1
83. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800)* Cărți domnești și zapise. Moldova în epoca feudalismului vol. XI. realizat de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev, Eugenia Bociarov, Chișinău: CEP. USM, 2008, 512 p. ISBN 978-9975-70-749-7
84. *Documente privitoare la istoria orașului Iași. Volumul 9. Acte interne: (1791-1795)*, editată de Ioan Caproșu. Iași: Dosoftei, 2007, 667 p. ISBN 978-973-8108-55-4
85. Documente referitoare la situația economică și financiară a Basarabiei. În: *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830)*. Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei, Republicii Moldova, Colecție sub redacția lui V. Tomuleț, Chișinău: USM, 2002, 423 p. ISBN 9975-70-118-3
86. *Documente românești din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos*, editată de Florin Marinescu, Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc. Iași: A. I. Cuza, 2005, 486 p. ISBN 973-703-093-1
87. DRAGOMIR, G.M. *Coloniile bulgare din sudul Basarabiei*. Tulcea: Zamfir Luca, 1923, 96 p.
88. DUMINICA, Iv. *Coloniile bulgarilor în Basarabia (1774-1856)*, Chișinău, 2017, 384 p. ISBN 978-9975-139-27-4
89. DUMINICA, Iv. Politica Imperiului Rus de acordare a privilegiilor coloniștilor bulgari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia, Revista Muzeului Național de Istorie, Serie nouă*. 2012, nr. 2 (21), p. 175-192. ISSN 1857-0240

90. DUMINICA, I. Încercarea boierilor Ciolacoglo de a obține noblețea în Basarabia. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol.3, 17 octombrie 2015, Chișinău. Chișinău: Ed. Lexon PRIM, 2015, p. 124-141. ISBN 978-9975-80-825-5.
91. DUȚU, Al. *Literatura comparată și istoria mentalităților*. București: Univers, 1982, 267 p.
92. *Elita social-politică și economic a Basarabiei: sec al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea (1812-1918)*. Documente. V.2 Coordonator Sergiu Bacalov, Chișinău:[s.n.] , 2014, 353 p. ISBN 978-9975-80-962-7
93. EMILCIUC, A. Afacerile funciare ale supușilor străini în Basarabia (1812-1860), În: *Anuarul Institutului de Istorie*. Chișinău, 2017, p.195-209. ISSN 2345-1939
94. EMILCIUC, A. Emiterea și circulația vecselelor în Basarabia (1812-1832). În: *Anuarul Institutului de Istorie*, Chișinău, 2016, p. 154-167. ISSN 23451939
95. EMILCIUC A. Izolarea comercial-vamală a Basarabiei după anexarea sa la Imperiul Rus. În: *Tratatul de Pace de la București, din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele conferinței internaționale*. Chișinău, 26-28 aprilie: Ed.Pontos, 2012, p. 97-109. ISBN 978-9975-51-350-0
96. EMILCIUC, E *Basarabia în procesul de integrare a Imperiului Rus în sistemul comerțului european (1812 - anii '60 ai sec. al XIX-lea)*, Chișinău: Lexon Prim, 2021, 756 p. ISBN 978-9975-3291-7-0
97. EMILCIUC, A. Politica rusă față de restanțele fiscale în rândul antreprenorilor și particularitățile aplicării ei în Basarabia (1812-1831) În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, 2015, nr. 3, p.56-79. ISSN 1857-2022
98. EMILCIUC, A. Rolul exportului de ceriale în comerțul extern al Basarabiei (1812-1830), În: *Tyragetia*, vol. IV, nr. 2, 2010, p. 153-161. ISSN 1857-0240
99. EMILCIUC A. Statutul negustorilor fără reședință în orașele Basarabiei și în Odesa (1812-1861).În: *Tyragetia. Revista Muzeului Național de Istorie, Serie nouă*. 2009, nr. 2(18), p. 39-60. ISSN 1857-0240
100. EȘANU, A. *Chișinău, file de istorie: Cercetări, documente, materiale*. Chișinău: Museum, 1998, 215 p. ISBN 9975-905-14-5
101. EȘANU, A., EȘANU, V. *Chișinăul de altădată, 1436-1812. Studiu monografic, corpus de documente și alte materiale*, Chișinău-București: Prut Internațional, 2021, 616 p. ISBN 978-9975-54-605-8
102. EȘANU A., EȘANU, V. Din istoria familiei Cantacuzino. În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, 1995, nr.3-4, p.35-41. ISSN 1857-2022
103. EȚCO, D. Pagini din istoria înființării și funcționării școlii eparhiale de fete din Chișinău. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2000, nr. 1-2, p. 89-91. ISSN 1857-2022
104. EȚCO, D. *Școala teologică din Basarabia (1812-1917)*, Chișinău, 2018, 368 p. ISBN 978-9975-6343-66
105. Expediția din 1821 a lui Ypsilanti în Principatele Române. În: *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Eteria în principatele Române. Vol. IV*. Sub redacția Andrei Oțetea, Nichita Adăniloiaie, Nestor Camariano, Sava Iancovici etc. București: Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1960, 351 p.
106. FARSOLAS, J. Rolul Eteriei în pregătirea revoluției de la 1821. În: *Revista de istorie, București*, 1979, Tom 82, nr.2, p. 231-258.
- 107.FELEA, A. *Instituții administrative locale în Basarabia (1812- 1838). Documente și materiale*. Chișinău: Pontos, 2011, 288 p. ISBN 978-9975-51-284-8
- 108.FILIPESCU, C., GIURGEA E. *Basarabia: Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*. Chișinău: Institutul de Arte Grafice „România Nouă”, 1919, 343 p.
- 109.GANE, C. *Amărate și vesele vieți de jupănese și cucoane. Boieroaice din Moldova și Țara Românească în veacurile XVI-XIX.*, București: Corint Books, 2016, 478 p. ISBN 978-606-8723-89-1
- 110.GANE, C. *Neamul Mavrodinești din Țara Românească și Moldova*. Monografia familiei Ion Mavrodi vel hatman. București: Frăția Românească, 1942, 188 p.
- 111.GHERASIM, C. Confruntări din cadrul adunării nobilimii basarabene în anii'40-'50 ai secolului al XIX-lea. În: *Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus, memoriei lui Alexandru Matei Cotruță. Materialele Simpozionului Național*. Chișinău: Reclama, 2013, p. 76-89. ISBN 978-9975-58-005-2
- 112.GHERASIM, C. Dinamica și structura etnică a nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*, 2017, nr. 10 (110), p. 140-158. ISSN 1811-2668
- 113.GHERASIM, C. Familia de nobili Leonard. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol. II. Chișinău, 2014, p. 231-249. ISBN 978-9975-87-017-7.
- 114.GHERASIM, C. *Imaginarul identității și alterității în mediul nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea*. În: Conferința "Centenar Sfatul Țării: 1917–2017", Chișinău, 2017, pp. 179-194 ISBN 978-9975-139-54-0
115. GHERASIM, C. *Evoluția nobilimii din Basarabia sub dominație țaristă: statutul social-economic și mentalități colective (1812-1873)*, Autoreferatul tezei de doctor în istorie, Chișinău: [s.n.], 2018, 32 p.
- 116.GIBĂNESCU, Gh. *Impresii și note din Basarabia*. Chișinău: Civitas, 2001, p. 392. ISBN 9975-936-70-9
- 117.GÎLCĂ, S. Neamul Scordeli. În: *Pergament* ,2007-2008, nr. X-XI, p.161-179.
- 118.GUMENĂI, I. Componenta etnică și confesională a Basarabiei în anul 1828. În: *Românii din afara graniței țării. Iași -Chișinău: legături istorice*. Iași, 2008, p.150-158. ISBN 978-973-152-092-6

119. GUMENĂ, I. Un izvor inedit privitor la componența națională, confesională și socială a orașului Ismail la 1816. În: *The historian's atelier. Sources, methods, interpretations*. Oradea 2012, Academia Română. Centrul de Studii Transilvănene, Cluj – Napoca, p. 227 – 237. ISBN 978-973-7784-84-1
120. GURIE, Arhiepiscopul, Cîteva extrase din arhiva despre școlile bisericești în Basarabia înaintea anexării ei de către Rusia. În: *Revista Societății Istorico - Arheologice Bisericești din Chișinău*, vol XIII, Chișinău: Tipografia Eparhială, 1921, p. 62-65.
121. HALIPA, I. *Chișinăul pe vremea lui Pușkin(1820-1823)*. Cu 333 de intersecții de Lică Sainciuc. Chișinău: Cartier, 2011. 224 p. ISBN 978-9975-79-684-2
122. HARABARA, V. L'élément grec dans la structure démographique de la Bessarabie pendant la première moitié du XIXe siècle. În: *Danubius XXX Supliment 2012. Aux confins des civilisations. La Bessarabie dans le contexte geopolitique, économique, culturel et religieux*. Galați, 2012, p. 63-73; ISSN 1220-5052
123. HARABARA, V. Politica autorităților țariste față de refugiații greci din Basarabia în anii 1821-1829. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 3-4 (83-84)/2010, Chișinău, 2010, p. 108-115; ISBN 0236-3100
124. HARABARA, V. Comunitatea greacă din Chișinău prin prisma datelor statistice din 1823. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Volumul IV. Chișinău, 2017, p. 118-133; ISBN 978-9975-139-43-4
125. HARABARA, V. Procesul migraționist al etnicilor greci din Basarabia prin prisma rapoartelor vamale din 1821. În: *Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere*. Materialele conferinței științifico-practice internaționale, 26 iunie 2018, p. 352-360; ISBN 978-9975-121-48-4
126. HARABARA, V. Elementul grec în instituțiile administrației publice ale Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria: Științe umanistice*, Chișinău, 2018, nr. 10(120) p. 65-69; ISSN 1811-2668
127. HARABARA, V. Statutul populației grecești din Basarabia în primele decenii după anexare (1812-1828). În: *Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria Științe umanistice*, nr. 4(134), Chișinău, 2020, p. 131-140; ISSN 1811-2668
128. HARABARA, V. Antrenarea populației grecești în viața culturală a Basarabiei (1812- 1828). În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice*, nr. 4(144), Chișinău, 2021, p. 14-22. ISSN 1811-2668
129. HARABARA, V. Activitatea organizației Filiki Eteria în Basarabia în anii 1814-1821. În oglinda istoriei: de la medieval la contemporan. În onoare profesor Valentin Tomuleț. Chișinău 2022. p. 396-408. ISBN 978-9975-62-465-7.
130. HÂJDAU, Al. Literați basarabeni În: *Clipe de inspirație*, București: Litera Internațional, 2004, 248 p. ISBN 973-675-229-1
131. IACOBESCU, M. Bucovina în viziunea lui Ioan Budai-Deleanu. În: *Anuarul Muzeului Bucovinei*, Suceava XX. Iași-Rădăuți: Glasul Bucovinei, 1993 p.195-217. ISBN 973-96260-0-9
132. IORGA, N. *Acte și fragmente. Tom II, cu privire la Istoria Românilor*, București, 1896, 572 p
133. IORGA, N. Asupra valorii istorice și naționale a marii proprietăți în Basarabia de la 1812 încoace. În: *Sfatul Țării*, nr.171 din 3/16 noiembrie 1918. Republicat de D. Poștarencu, În: *In onoare Alexandru Moșanu: Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*. 22 septembrie 2012, Cluj -Napoca, România: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 289-304. ISBN 978-973-7784-78-0
134. IORGA, N. *Istoria românilor prin călători. Vol III*. București: Editura Casei Școalelor, 1929, 352 p.
135. IORGA, N. Pagini despre Basarabia de astăzi. Vești din Basarabia. În: *Basarabia Română*. Antologie de Florin Rotaru. București: Semne, 1996, p.44-53
136. IORGA, N. *Istoria românilor. Vol VII : Reformatorii*. București, 1938, 352 p.
137. ISCRU, G.D. *Revoluția Română din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu*. București: Casa de editură și librărie „Nicolae Bălcescu”, 1996, 384 p. ISBN 973-97039-4-1
138. IFTIMI, S. Pe urmele lui Daniil Filippide (1755-1832). În: *Cercetări istorice. Buletin al Complexului Muzeal Național Moldova*, (Seria nouă), XXI-XXIII, Iași 2007, p.325-330 ISSN 1453-3960
139. JARCUȚCHI, I. Cu privire la popularea Basarabiei cu locuitori de origine balcanică și evoluția socio – demografică și educativă în sec. al XIX-lea. În: *Țara Moldovei în contextul civilizației europene: Materialele Simpozionului Internațional, Noiembrie, 2008. În onoare Gheorghe Gonța*. Chișinău: Cartdidact, 2008, 767 p. ISBN 978-9975-94073-3
140. JARCUȚCHI, I. Tratatul de pace ruso-turc de la București (1812): preliminarii și finalitate. În: *Akadosmos*, revistă de știință, inovare, cultură și artă, nr.2 (25) iunie 2012, p. 10-16. ISSN 1857-0461
141. KOGĂLNICEANU, M. *Cronicele României seu Letopiseșele Moldaviei și Valahiei : înzestrată cu note, biografii și fac-simile, cuprinzîndu mai multe cronice nepublicate încă, și ca adaosu : Tablele istorice ale României de la 1766 până la 11 februarie 1866*. București: Imprimeria Națională, 1874, vol. III, 512 p.
142. LAPEDATU, Al. Documente și lămuriri istorice cu privire la desfacerea proprietăților moldovene de peste Prut după pierderea Basarabiei. În: *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*. XV, București, 1916, p. 33-47.

143. LAZĂR, E. *Cărturari greci în Țările Române (secolele XIV-XIX)*. Dictionar biografic. București: Omnia, 2009, 276 p. ISBN 978-973-8319-60-8
144. LEȘCU, A. Basarabia și asigurarea logistică a trupelor ruse în anii 1812-1874, București: Ed. Militară, 2018, 302 p. ISBN 978-973-32-1070-2
145. LEVIT, E. Soarta unei biblioteci și soarta unui om: (D.Gobdelas în Basarabia). În: *File vechi, necunoscute: Contribuții științifico-documentare la istoria literaturii și culturii moldovenești*. Chișinău: Știința, 1981, 230 p.
146. MARGARINT, A. Elita politică: modele de abordare. În: *Moldoscopie*. 2002, nr. 2(19), p. 147-150. ISSN 1812-2566.
147. MARINESCU, F. Dimitrie C. Ipsilanti (1794-1832). Un portret de revoluționar. În: *Eterea în Principatele Române (1821): 200 de ani de la începutul mișcării de eliberare a Greciei* / coord.: Sorin Iftimi. București: UER Press, 2021, p. 297-307. ISBN 978-606-9013-24-3
148. MARINESCU, F., MISCHEVCA V. *Mitropolitul Grigore Irinupoleos (1764-1846), un egumen grec la Golia*. Iași: DOXOLOGIA, 2010. 132 p. ISBN 978-973-660-418-8
149. MEHMED, M. *Documente turcești privind istoria României*. Vol III (1871-1812). București: Editura Acad. R.S.R, 1986. 396 p.
150. MIHAIL, P., MIHAIL, Z. *Acte în limba română, tipărite în Basarabia (1812-1830)*. Vol.1. București: Ed.Academiei Române, 1993, 465 p. ISBN 973-27-0332-6
151. MIHAIL, P. Fapte trecute și basarabeni uitați. În: *Fapte trecute și basarabeni uitați* Chișinău: Universitas, 1992, 362 p. ISBN 5-362-00850-1
152. MISCHEVCA, VI. Constantin Moruzi, domn al Moldovei. În: *Revista de istorie al Moldovei*, Chișinău, 2003, nr.3-4, p.63- 74. ISBN 0236-3100
153. MISCHEVCA, V. Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea. Chișinău: Civitas, 1999, 144 p. ISBN 9975-936-26-1
154. MISCHEVCA, V. O conferință a lui Nicolae Iorga despre familia Ypsilanților (Atena, 18 octombrie 1930) /Vlad Mischevca // Societatea medievală și modernă a românilor: in onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani / coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București : Editura Academiei Române; Brăila : Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2021, p. 369-390. (Seria Basarabica - 21). ISBN 978-973-27-3430-8.
155. MISCHEVCA, V. Familia Ypsilanti – emigranți politici în Rusia (1807-1816) în: *Eterea în Principatele Române (1821)*. 200 de ani de la începutul mișcării de eliberare a Greciei (Materialele conferinței internaționale: Iași, 27 februarie 2021), / coordonator: Sorin Iftimi. București, 2021, p. 55-92. ISBN 978-606-9013-24-3.
156. *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*, Vol.VII, partea 1, realizat de Dmitriev P.G., Sovetov P.V. Chișinău: Știința 1975, 606 p.
157. NISTOR, I. Populația Basarabiei 1812-1818. În: *Arhiva pentru știință și reformă socială*, 1919, nr.1, pp.86-96.
158. PATELAKIS, A. Destinul revoluționarilor după înfrângerea lui Alexandru Ipsilanti în: *Eterea în Principatele Române (1821)*. 200 de ani de la începutul mișcării de eliberare a Greciei (Materialele conferinței internaționale: Iași, 27 februarie 2021), / coordonator: Sorin Iftimi. București, 2021, p. 311 ISBN 978-606-9013-24-3.
159. PĂLTĂNEA, P. *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*. Galați: Porto Franco, 1994, 388 p. ISBN 973-557-344-X
160. PHILIPPIDE, D. Geografia României. Lucrare publicată de N. Bănescu. În: *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj 1923, p. 156-205.
161. *Populația Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea: izvoare fiscale și statistice din anul 1808* Vol.1, Editori: Tudor Ciobanu, Teodor Candu, Eugen Cernenchi, Chișinău, 2019, 422 p. ISBN 978-9975-139-90-8/ ISBN 978-9975-139-93-9
162. POȘTARENCU, D. File din istoria bisericii grecești „Sfântul Pantelimon” din Chișinău. În: *Identitățile Chișinăului*. Ediția 1, Chișinău, 2011, p.161-168. ISBN 978-9975-51-308-1
163. POȘTARENCU, D. *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei, vol. II*, Chișinău: Grafema Libris, 2009, 136 p. ISBN 978-9975-78-735-2
164. POȘTARENCU, D. De teama represaliilor otomane, 40.000 de oameni din Principatul Moldovei se refugiază în Basarabia. În: *Historia*, 2013, nr. 133, februarie. pp. 32-38. ISSN 1857-1964
165. POȘTARENCU, D. Structura etnică a populației Basarabiei în perioada țaristă. În: *Destin românesc*, Chișinău 2009, nr.3, p. 65-79. ISSN 01316044
166. POȘTARENCU, D. *Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă*. Chișinău: CPUSM, 2012, 546 p. ISBN 978-9975-71-322-1.
167. POȘTARENCU, D. Eliminarea, în 1828, a limbii române din sistemul administrativ al Basarabiei. În: *Limba română*, nr. 5-6, anul XXII, 2012, Online. [citât 14.06.16] Disponibil: <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1418>

168. POȘTARENCU, D. Introducerea instituției nobiliare în Basarabia. În: *Nobilimea Basarabiei în epoca reformelor din Imperiul Rus*. Volum dedicat memoriei lui Alexandru Matei Cotruță. Chișinău: Reclama, 2013, p.64-75. ISBN 9789975580052
169. POȘTARENCU, D. *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1840)*. Chișinău: Cartier istoric, 1998, 216 p. ISBN 9975-949-18-5
170. POȘTARENCU, D. Un studiu al lui Nicolae Iorga despre Basarabia mai puțin cunoscut. În: *In honorem Alexandru Moșanu: Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*. 22 septembrie 2012, Cluj-Napoca, România: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 289-304. ISBN 978-973-7784-78-0
171. POȘTARENCU, D. Delimitarea domeniului statului rus în sudul Basarabiei. În: Rezumatul comunicărilor, conferinței științifice „Proprietatea funciară în Basarabia: tradiție, organizare, reglementare”. Chișinău, 2011, 38 p. ISBN 978-9975-80-463-9
172. POȘTARENCU, D. Neamul de nobili Demi din Basarabia. În: *Studii de arhondologie și genealogie*. Vol.1, 2 decembrie 2013, Chișinău. Chișinău: Tipografia „Bons Offices”, 2013, p. 112-118. ISBN 978-9975-80-825-5.
173. POPOVSCHI N. *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău: Museum, 2000, 503 p. ISBN 9975-905-46-3
174. PUIU, V. Mănăstirile din Basarabia. În: *Revista societății istorico-arheologice Bisericești din Chișinău*. Vol. XI, Chișinău: Luceafărul, 1919, p. 23-29.
175. *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București: Ed. Academia Republicii Socialiste România, 1980, 495 p.
176. ROLER, M. Conceptualizarea termenului și fenomenului diasporei. În: *Moldoscopie*, Chișinău, 2012, nr. 1, p.10-16 ISSN 1812-2566
177. RUFANDA, Al. Mărturii arhivistice cu privire la încercările de reorganizare ale Eteriei pe teritoriul Basarabiei în perioada 1822-1827, în: *Eteria în Principatele Române (1821). 200 de ani de la începutul mișcării de eliberare a Greciei (Materialele conferinței internaționale: Iași, 27 februarie 2021)*, / coordonator: Sorin Ifțimi. București, 2021, p. 321-348. ISBN 978-606-9013-24-3.
178. RUFANDA, Al. Cazul Akkerman și mitul premizelor eteriste în organizarea masoneriei basarabene. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr.3-4, Chișinău 2020, p.139.
179. SAVA, A. Crâmpoie din viața Basarabiei sub ruși (1812-1830). În: *Viața Basarabiei*, Chișinău, 1933, nr.11, p. 2-16.
180. STAVILĂ, V. *Budăii Telenestilor*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, 207 p. ISBN 9975-78-334-1
181. STAVILĂ, V. Necropola Basarabiei: informații despre cauza și vârsta la care au decedat peste 50000 de basarabeni în primele decenii ale secolului al XIX-lea. [cit. 14.08.17]
Disponibil: <http://nistruprut.info/index.php?lang=ro&lit=XO&mode=necropol&p=X&prez=necropol>
182. ȘPAC I. Două conflicte ale profesorului grec Dimitrie Gobjelas în Moldova. În: *Pergament*. Anuarul arhivelor Republicii Moldova II, 1999, p. 81-85.
183. ȘTIRBU, S. *Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale*. București: Editura de Stat pentru Literatura Politică, 1956, 481 p.
184. TARHON, P. *Parcurile vechi boieresti din Republica Moldova*. Chișinău: Ed. Pontos, 2013, 648 p. ISBN: 978-9975-51-487-3
185. TEODORESCU, C. Moldova și Basarabia 1807-1817. În: *Arhivele Basarabiei*, nr.1, 1935, p. 45-75.
186. TOMESCU, C. *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia), date oficiale*. Chișinău: Eparhia, 1922, 272 p.
187. TOMESCU C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. Apelul exarhului Gavril către Divanul Moldovei pentru a ajuta Mitropolia să scape de grelele datorii din trecut. În: *Arhivele Basarabiei, Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru*. 1930, nr. 3-4, p. 412-441.
188. TOMESCU, C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. Urmarea unei conspirații în mănăstiri grecești din Moldova. În: *Arhivele Basarabiei*, 1932, nr. 2, p. 87-95
189. TOMESCU, C. Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial-Chișinău : Transformarea Schitului Mana – Orhei în biserica parohială. În: *Arhivele Basarabiei*, 1933, nr. 4, pp. 309-326
190. TOMESCU, C. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. Se cere învățătură moldovenească în Basarabia răsluită. În: *Arhivele Basarabiei*, 1936, nr. 2-3, p. 21-62.
191. TOMESCU, C. Cartografia Basarabiei la 1817, Ținutul Hotinului. În: *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, vol. XVIII. Chișinău, 1928, p. 5-50.
192. TOMESCU, C. *Cartografia Basarabiei la 1820, 127 sate din Ținutul Orheiului*. Chișinău, 1931, 60 p.
193. TOMESCU, C. Tipografie grecească în Moldova la 1812. În *Arhivele Basarabiei*, 1929, nr.4, p. 38-46.
194. TOMESCU, C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. Situația de drept internațional a mănăstirilor din Basarabia după 1812. În: *Arhivele Basarabiei, Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru*. Chișinău: Tipografia Băncii Centrale Cooperative, 1934, An.6, Nr.3. p. 223-245.

195. TOMESCU, C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. Numiri vechi moldovenești uitate. În: *Arhivele Basarabiei*. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru. Chișinău: Tipografia Băncii Centrale Cooperative, 1934, An.6, nr.4. p.339-379.
196. TOMESCU, C. Diferite știri din arhiva consiliului Eparhial Chișinău. Salariul eparhial în 1814-1815. În: *Arhivele Basarabiei*, 1935, nr. 2, p. 117-144.
197. TOMULEȚ, V. Contribuția negustorilor basarabeni la instituirea Judecătoriei Comerciale din Basarabia. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socioumanistice”. Chișinău, 2001, vol. II, p. 278-298. ISBN 9975-70-029-2
198. TOMULEȚ, V. Reforma ghilldelor în Basarabia și problema formării burgheziei comerciale naționale (anii 1831-1868). În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria „Științe socioumane”. Chișinău, 1997, p. 63-70.
199. TOMULEȚ, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei, Republicii Moldova*, Chișinău: CEP USM, 2002. 423 p. ISBN 9975-70-118-3
200. TOMULEȚ, V. *Politica comercial vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*, Chișinău, 2015, 564 p. ISBN 978-606-676-778-1
201. TOMULEȚ, V. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni*, Chișinău, 2012, Vol. 3, p. 85-88. ISBN 978-9975-71-207-1
202. TOMULEȚ, V. Geneza burgheziei basarabene sau cum au fost ratate posibilitățile constituirii unei burghezii comercial-industriale naționale în Basarabia (1812-1868). În: *Akadosmos*, Revista de știință, inovare, cultură și artă, nr. 3, Chișinău, 2015, p. 107-114. ISSN 1857-0461
203. TOMULEȚ V. Schimbări în structura socială a societății basarabene potrivit „Regulamentului” din 29 aprilie 1818. În: *Studia Universitatis*. Seria „Științe umanistice”. Anul II, nr. 10 (20), Chișinău, 2008, p. 5-13. ISSN 1811-2668
204. TOMULEȚ, V. Contribuția negustorilor basarabeni la instituirea judecătoriilor comerciale din Basarabia. În: *Analele științifice ale USM*. Științe socioumaniste, 2001, vol. II, p. 278 – 298.
205. TOMULEȚ, V. *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828)* (În baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”). Chișinău: CEP USM, 2007, vol. II, 404 p. ISBN 978-9975-70-451-9
206. TOMULEȚ, V. Elite ale burgheziei basarabene: negustori angroșiști, armeni și greci. În: *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus*. Chișinău, 2012 p. 290-317. ISBN 978-99-75-4363-2-6
207. TOMULEȚ, V. Instituirea și activitatea Comisiei regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea recensământului fiscal al populației din 1824 În: *Studia Universitatis Moldaviae*, nr.4, Chișinău, 2015, p. 85-101. ISSN 1811-2668
208. TOMULEȚ, V. Politica colonial-comercială a țarismului în Basarabia în anii ”20 ai sec. al XIX-lea (în baza „Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia” din 17 februarie 1825). În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria Științe socioumane, Chișinău, 1999, p. 256-262. ISSN 1811-2668
209. TOMULEȚ, V., BIVOL, V. Reprezentanți ai elitei burgheze din Basarabia: negustorul grec Pantelei Sinadino (anii ”30-”50 ai sec. al XIX-lea). În: *Tyragetia*. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VII (XXII), nr. 2, Chișinău, 2013, p. 157-166. ISSN 1857-0240
210. TOMULEȚ, V. Influența activității comerciale a negustorilor evrei asupra evoluției stărilor mijlocii din Basarabia (1812-1868). În: *Symposia professorum*, Seria Istorie, Chișinău, 2001, p. 47-53. ISBN 9975-920-45-4
211. TOMULEȚ, V. Instituirea și activitatea comisiei regionale de pe lângă adunarea deputaților nobilimii din Basarabia pentru întocmirea recensământului fiscal al populației din 1824. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2015, nr.4(84), p.85-101. ISSN 1811-2668
212. TOMULEȚ, V. Schimbări în structura socială și impunerea fiscală a populației din Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus. În: *Promemoria*. Revista Institutului de Istorie Socială. Volumul II, Chișinău, 2012, nr.3, p. 7-36. ISSN 1857-3843
213. TOMULEȚ, V. *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Chișinău: Lexicon-Prim, 2018, 1056 p. ISBN 978-9975-139-55-7
214. TROFĂILĂ V. *Raionul Soroca. Cronică documentară (sec. XV – începutul sec. XXI)*. Chișinău: Tipografia centrală, 2006. 544 p. ISBN 978-9975-9554-7-8
215. TROFIMOV, L. Parohii județului Lăpușna. În: *Anuarul Erhiepiscopiei Chișinăului*, 1930, p. 34-46.
216. UNGUREANU, C. *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine: (1774/1812-1918)*. Suceava: Ed. Karl A. Romstorfer, 2020, 588 p. ISBN 978-606-8698-42-7
217. URECHIA, V. *Istoria Românilor. Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu după documente note 1821-1822*. Tom.XIII. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1901, 396 p.
218. VARTA, I. Contribuții la o biografie contraversată a prințului Constantin Moruzi, În: *Revista de Istorie a Moldovei*. Chișinău, 1997, nr.1-2, p.18-34 ISSN 0236-3100

219. VARTA, T. Noi contribuții la problema privind domeniile mănăstirilor închinat din Basarabia (1813-1817). Suprafața, orientarea, capacitatea economică. Considerații generale. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr. 4, p. 64-80. ISSN 0236-3100
220. VOLCOV, A. Neamul Cantacuzino în Basarabia. În: *Pergament*. Anuarul arhivelor Republicii Moldova, nr. IX, Chișinău, 2006, p. 65-71.
221. VOLOȘIN, R. Genealogia familiei Demi. În: *Tyragetia*, 1999, nr. 9, p. 205-211. ISSN 1857-0240
222. VRANOUSIS, L. *Rigas un patriot grec din Principate*. București: Eminescu, 1980, 335 p.
223. XODILOS, A. Progresul Societății Prietenilor în revoluție. În: *Documente privind istoria României. Răscola din 1821. Eteria în principatele Române*. Vol. IV. Sub redacția Andrei Oțetea, Nichita Adăniloie, Nestor Camariano, Sava Iancovici etc. București : Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1960, 276-327 p.
224. ZAHARIA, D. *Colecția de documente de la arhivele statului Bacău (1424-1848)*. București: Direcția generală a PSH arhivelor statului din R.S.R., 1976, p. 156-163.
225. ZALLONY M.PH. *Despre fanarioți*. București: Biblioteca pentru toți, 1935, 222 p.

Literatura în limba rusă.

226. АРШ, Г. Греческая эмиграция в Россию в конце XVIII - на чале XIX в. В: *Советская этнография*, 1969, № .3, с. 84-95.
227. АРШ, Г. Иоанн Каподистрия в России. 1809 -1822. Москва: Алетейя, 2003, 352 с.
228. АРШ, Г. Новые данные об отношении царского правительства к „ Филики Етерии". В: *Actes du premier congres international des etudes balkaniques et sud-est europeennes*, IV, Histoire (XVIII-XIX ss.) Sofia, 26 aot-1 septembre 1966, Sofia, 1969, pp. 449-459.
229. АРШ, Г. *Этеристское движение в россии, освободительная борьба греческого народа в начале XIX в. и русско-греческие связи*. Москва: Наука, 1970. 371 с.
230. АРШ, Г. Л. Греческий ученый Гобделос в Россий. В: *Культура народов Балкан в новое время Балканские исследования (Том 6) Изд-во "Наука,"*, 1980 с. 161-173.
231. АБАКУМОВА-ЗАБУНОВА Н. *Русское население городов Бессарабии XIX в.* Кишинев: Бусинесс-Элита, 2006, 520 с. ISBN 978-9975-4002-1-3
232. БАЗАНОВ, В. *Декабристы в Кишиневе*. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1951, 96 с.
233. БОГДАНОВА, Т. В. К вопросу об источниках формирования и сословном составе российского дворянства в XVIII в В: *Вестник Московского государственного областного университета*, Серия Исторические науки. Москва, 2010, № 4-5, с. 39-44.
234. БУЛГАР, С. *Страницы истории города Вулканешты*. Кишинев, 2010, 688 с. ISBN 978-9975-78-908-0
235. ВИГЕЛЬ, Ф. *Воспоминания*. Москва: Университетская типография, 1865, с. 127.
236. ВИГЕЛЬ. Ф. Замечание на нынешнее состояние Бессарабии. Писано в октябре 1823 г. Москва, 1892, 240 с.
237. Внешняя политика России XIX начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел / Ред. кол.: А. Л. Нарочницкий. Серия 2, 1815 - 1830. Том 4 (12) (Март 1821 -декабрь 1822). Москва: Наука, 1980, 783 с.
238. Грамота на права и выгоды городам Российской империи. В: *Российское законодательство X-XX вв.* том. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. Отв.ред. Е.И .Индова, Москва, 1987, с. 120
239. ГРЕК, И.Ф. *Школа в болгарских и гагаузских поселениях Юга Российской империи в первой половине XIX века*. Кишинев: Штиинца, 1993. 106 с. ISBN 5-376-01701-X
240. ГРОСУЛ, А., БУДАК, И. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861)*. Кишинев: Картеа Молдовеняскэ, 1967, 391 с.
241. ГРОСУЛ, Г.С. *Дунайские княжества в политике России 1774-1806*. Кишинев: Штиинца, 1975, 217 с.
242. ГРОСУЛ, Я. *История народного хозяйства Молдавской ССР (С древнейших времен до наших дней (1812-1917)* Кишинев: Штиинца, 1977, 347 с.
243. ГУТКИНА, И. Греческий вопрос и дипломатические отношения европейских держав в 1821-1822 гг. *Ученые записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета имени А.А. Жданова*. Ленинград, 1951, №130, Вып.18, с.121.
244. ХАЙДАРЛЫ, Д. *Население Пруто-Днестровского междуречья и южных районов левобережья Днестра в XVIII в.* Кишинев: Art Area, 2008, 581с. ISBN 978-9975-9618-7-5
245. ДВОЙЧЕНКО-МАРКОВА, Е. *Заметки о Пушкине и беженцах этерии в Кишиневе Временник Пушкинской комиссии*. Ленинград, 1973.с. 20-29.
246. ДМИТРИЕВ, П. Народонаселение Молдавии. Кишинев: Штиинца 1973, 153 с.
247. ДРУЖИНИНА, Е. *Северное Причерноморье в 1775-1800 гг.* Москва: Издательство Академии наук СССР, 1959, 282 с.
248. ЖУКОВ, В. *Города Бессарабии (1812-1861): (Очерки соц.-экон. развития)*. Кишинев, Карта Молдовеняскэ, 1964, 252 с.
249. ЗЕЛЕНЧУК В.С., *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.*, Кишинев: Штиинца, 1979, 286 с.

250. ИОВВА, I. *Бессарабия и греческое национально-освободительное движение*. Кишинев: Штиинца, 1974, 258 с.
251. ИОВВА И.Ф. *Передовая Россия и общественно-политическое движение в Молдавии (первая половина XIX в.)*, Кишинев: Штиинца, 1986, 260 с.
252. *История Молдавии: Документы и материалы. Т. 2: Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А.П. Юшневского*: Сб. документов. Сост.: К.П. Крыжановская, Е.М. Руссев, Гл. ред.: Я.С. Гросул. Кишинев: Гос. Изд. Молдавии, 1957, 671 с.
253. *История Молдавии: Документы и материалы. Т. 3: Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы)*: Сб. документов: Ч. 2, Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1969, 690 с.
254. КАБУЗАН, В. *Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII - первая половина XIX в.)* Кишинев: Штиинца, 1974, 160 с.
255. КАРАМИЛЯ, М. *Чишимикей: Материалы по истории села (1809-2009 г.)*. Кишинев, 2009, 644 с. ISBN 978-9975-4005-2-7
256. КАРАТАНАСИС А. Духовная жизнь греков в России в XIX в. În: *Балканские исследования*: Сб. ст.. Вып. 11. Политические, общественные и культурные связи народов СССР и Греции (XIX - XX), Москва, 1989, pp. 5-13.
257. КИРТОАГЭ, И. Численность и этнический состав населения городов Бендеры, Килия и Аккерман в XVII- начало XIX в. В: *Известия Академии наук Молдавской ССР, Серия общественных наук*, Кишинев, 1977, № 1, с. 34-42.
258. КЛАУС А.А. *Наши колонии*: Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. Вып. 1, СПб., 1869, с. 320.
259. КОЧ С.В. Локальная идентичность в кризисной ситуации (на материалах истории греческой диаспоры Украины), În: *Человек в истории и культуре*. Мемориальный сборник материалов и исследований в память лауреата государственной премии Украины академика РАЕН, профессора В.Н.Станко, Одесса, 2012, с. 374 -383.
260. КРУПЕНСКИЙ А. *Краткий очерк о Бессарабском дворянстве (1812-1912)*. Санкт-Петербург, 1912, 174 с.
261. КУНИЦКИЙ, П. Краткое статистическое описание заднепровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте 1812 года. Санкт-Петербург, 1913, 32 с.
262. КУШНИРЕНКО, В. *В стране сей отдаленной..." 1824 года: Летопись жизни А. С. Пушкина в Бессарабии и связанных с ним событий с 20 сентября 1820 года по 16 июля 1824 года*. Кишинев: Литература артистикэ, 1990, 329 с. ISBN 5-368-00596-2.
263. ЛИПРАНДИ, И.П. Из дневника и воспоминаний И.П. Липранди. În: *Русский архив*, № 7-12, 1866, с. 149-184 [citat 07.11.16]. Disponibil: www.runivers.ru/lib/book7627/433279/
264. МЕЩЕРЮК, И. *Антикрепостническая борьба гагаузов и болгар. Бессарабии 1812 – 1820*. Кишинев: Штиинца, 1957. 115 с.
265. МЕЩЕРЮК, И. *Переселение болгар в южную Бессарабию 1828-1834 гг.* Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1965, 213 с.
266. МЕЩЕРЮК, И. *Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бессарабии (1808-1856 гг.)*. Кишинев: Академии Наук Молдавской ССР, 1970. 341 с.
267. МОРОЗАН, В. *Бессарабия и ее дворянство в XIX-начала XX в.* Т.2. СПб., 2018, 528 с. ISBN 978-5-86007-868-0.
268. МУНТЕАН М. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. În: *Ученые записки Кишиневского ун-та, Кишинев*, 1971, т. 117 (Ист.), с. 3-385;
269. НАККО, А. *Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении (рукопись)*. Кишинев, 1879, f. 150. (Manuscrisul se păstrează în fondul de manuscrise al bibliotecii Universității de Stat din Odesa) [citat 15.04.16]. Disponibil: <http://rarebook.onu.edu.ua>
270. ОГАНЯН Л. К вопросу о Кишиневской Массонской Луже. В: *Ученые записки, Кишиневский государственный университет*. Т.96. Кишинев, 1968, с. 29-49.
271. ОГАНЯН, Л. *Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX века*. Кишинев, 1974, 164 с.
272. ОГАНЯН, Л. *К вопросу об отношении населения Бессарабии к освободительному движению 1821 г. в Молдавии и Валахии Великая дружба*. Кишинев, 1961.
273. ПЕТРУНИНА О.Е. 50 лет на службе России: портрет российского дипломата XIX в. И.Э.Персиани в журнале *Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество)*, издательство Изд-во Моск. ун-та (М.), № 1, с. 89.
274. ПЕТРУНИНА, О.Е. Русско-греческие отношения и эволюция «Великой идеи» греков в XIII – начале XX века. В: *Греческий мир XVIII – XX вв. в новых исторических исследованиях*, Москва, 2006, с. 34-44.
275. ПОНАМАРЕВ, А. Приезд Павла Свинына в Бессарабию и создание Комитета двенадцати в ноябре 1815 год. În: *Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus, memoriei lui Alexandru Matei Cotruță. Materialele Simpozionului Național(cu participare internațională)*. Chișinău: Reclami, 2013, pp. 49-63. ISBN 978-9975-58-005-2

276. ПЕРСИАНИ, И. Рассуждения о Греции. От прибытия короля до конца 1834 года Москва, Индрик 2016, 182 с. ISBN 978-5-91674-407-1.
277. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание первое (1649-1825), СПб Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества, 1830.
278. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание второе (1825-1881). СПб Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества, 1830-1885.
279. Попечительный комитет об иностранных поселенцах южного края России 1799-1876. Т. 3. Аннотированная опись дел 1827-1833. Одесса 2000, 302 с. ISBN 966-549-459-7
280. ПОПРУЖЕНКО, М. Из материалов по истории славянских колоний в России. В: *Записки Императорского Одесского Общества Истории Древностей*. Одесса, 1910, т. XXVIII, с. 1-34.
281. ПРЯХИН, Ю. Греки- моряки Манганари в истории мировой гидрографий флота России. В: *Российско-греческие государственные церковные и культурные связи в мировой истории* Москва, 2008, 350 с.
282. ПРЯХИН, Ю.Д. *Греки в истории России XVIII-XIX веков: исторические очерки*. Серия Новогреческие исследования, Москва, САлетейя, 2008, с. 21-135. ISBN 978-5-91419-067-2.
283. ПЯТИГОРСКИЙ, Г. Деятельность Одесской греческой вспомогательной комиссии в 1821–1831 гг В: *Балканские народы и европейские правительства в XVIII – начале XX в. (Документы и исследования)*. Москва: Наука, 1982, 288 с.
284. ПЯТИГОРСКИЙ Г.М. Александровское греческое училище в *Нежине* (1817–1919 гг.) Їп: *Греческая культура в России XVII–XX вв.* М.: Институт славяноведения РАН, 1999, с. 51-71 ISBN 5-7576-0089-6
285. РАЗГОНОВА, А. Англия и Россия на Балканах в 20-е годы XIX века: греческий фактор и отношение к Порте: Автореф. дисс. ист. Наук. Москва, 2005, 35 с.
286. Роспись землевладения и сословного строя населения *Бессарабии* по данным переписи 1817 год. Їп: *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*, Кишинев, под ред. И.Н. Халиппы 1907, том III, с. 3-230.
287. РУССЕВ, Н. Селения Измаильского Цинута в 1815 г: храмы, священники, прихожане. В: *Русин*, 2013, № 4 (34), с. 41-51. ISSN 1857-2685
288. СВИНЬИН, П. Описание Бессарабской области в 1816 г. В: *Записки Одесского Общества Истории и Древностей*. Одесса, 1867, Т. 6, с.175-320.
289. Свод законов Российской империи. Т. IX, ч. 2. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1835. 591 с
290. СЕМЕНОВА, Л. Е. Переселенцы из Дунайских княжеств Россию в конце XVIII в. Їп: *Les relations de la Russie avec les Roumains et avec les sud-est de l' europe du XVIII-e au XX e siecle. Actes du Colloque international, Bucarest, le 14 septembre, 2010*, București: Biblioteca Bucureștilor, 2011, с.85-91.
291. СКАЛЬКОВСКИЙ, А. *Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк*. Аппалон Александрович Скальковский. Одесса: типография Т. Неймана и Ко., 1848, 156 с.
292. *Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака*. Аккерман, 1899, 527 с.
293. ТИХОНОВА А.В. *Надзор за иностранцами в Российской империи (1801-1861)*. Смоленск: Изд-во Смоленского государственного университета (СмолГУ), Свиток, 2013, 254 с.
294. ТОМУЛЕЦ, В. Роль и значение торговли в становлений и расширений экономических связей Бессарабий с украинскими губерниями. (1812-1868) Їп: *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868). Studii*. Chișinău: Cartdidact, 2012, р. 414-427. ISBN 978-99-75-4363-2-6
295. ТРУБЕЦКОЙ, Б. *Пушкин в Молдавии*. Кишинев: Литература артистикэ, 1990, 477 с. ISBN:5-368-00161-4
296. УЛЬЯНОВА Г.Н. Законодательное регулирование торговли в Российской империи (от Городового положения 1785 г. до Гильдейской реформы Е.Ф. Канкрин 1824 г.) В: *Tractus aevorum (Путь веков): эволюция социокультурных и политических пространств*, Москва, 2018, № 1 (5), с. 57 ISSN 2312-3044
297. *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Кишинев, 1818, предисловие, с. 16.
298. ФАДЕЕВ А. *Россия и восточный кризис 20-х гг. XIX века*. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1958, 396 с.
299. ФРАНГУ, Ф., ФУРТУНЭ, П., ФУРТУНЭ, А. *Конгаз*. Кишинев, 2012. 500 с.
300. ХАЛИППА, И. Восточные святители, нашедшие пристанище в пределах Кишиневской епархии среди смут греческого возстания 1821—1828 гг. В: *Труды Бессарабской Губернской Ученой комиссии*, Том 1., Кишинев, 1900 г
301. ШПАРО, О. *Освобождение Греции и Россия. 1821-1829*. Москва: Мысль. 1965, 279 с.
302. ЯННИЦИ, Ф. *Греческий мир в конце 18 – начале 20 вв. по российским источникам (к вопросу об изучении самосознания греков)*, Москва, 2002. 211 с. ISBN 978-5-906980-34-2

Literatura în limba ucraineană.

303. БАЧИНСЬКА, О. Етносоціальний склад і шляхи міграцій населення Придунайського регіону кінця XVIII — початку XIX століть (на прикладі міста-фортеці Ізмаїл) В: *Надчорномор'я: студії з історії та*

- археології (з IX ст. до н.е. по XIX ст. н.е.)/ Відп. ред. В. А. Смолій. Ін-т історії України НАН України, 2008, с. 149-156. ISBN 978-966-02-4672-0.
304. *Документи та матеріали до історії греків Південної Бессарабії*. Серія: Історико-культурна спадщина Південної Бессарабії. Випуск 1. Упорядники: Л. Циганенко, В. Дроздов, Л. Чорна. Ірбіс: Ізмаїл, 2019. 132 с. ISBN 978-617-7473-31-1
 305. *Етеристи в Бессарабії, 1821-1823". Збірник документів*. Автор-упорядник Лілія Білоусова. Наукова ред. Ірина Матяш, Одеса, 2020, 672 с. ISBN 978-617-7711-60-4
 306. КУЗЬМІНА, С. *Трансформації етносоціальної структури населення Бессарабії (Перша Половина ХІХ Ст.)* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Чернівці, 2015, 148 с.
 307. ТЕРЕНТЬЄВА, Н. Балабанов К. *Греки в Україні: історія і сучасність. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Аквілон-Плюс, 2008. 350 с
 308. ТЕРЕНТЬЄВА, Н. *Тасмне грецьке товариство "Філікі Етерія": організаційний та політико-ідеологічний центр підготовки грецької революції 1821-1829*. Київ. : Ін-т історії України НАН України, 2005, 352 с.
 309. ТОМАЗОВ, В. Між Оттоманською Портою і Російською імперією: історія династії Маврокордато. В: *Українська орієнталістика*. – 2009-2010. - Вип. 3-4. с. 117-127.
 310. УВАРОВА, О. *Російська "політика покровительства" щодо греків-іммігрантів в кінці ХVІІІ - першій третині ХІХ ст. (на матеріалах Херсонської губернії)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ, 2007, 214 с.
 311. ЦИГАНЕНКО Л. Ф. Чисельність дворянства міста Тучкова та фортеці Ізмаїл у першій третині ХІХ ст. *Гуржіївські історичні читання*, 2014, Вип. 7, с. 218-220.
Disponibil: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2014_7_84
 312. ЦИГАНЕНКО Л.Ф. До питання про етнічний склад дворянства Півдня України (кінець ХVІІІ-ХІХ ст.). В: *Український історичний журнал*. Київ: Наукова думка, 2009, N. 4, с. 67-83. ISSN 0130-5247

Literatura în limba bulgară.

313. ТОДОРОВ, Н. *Филики Етерія и българите*. София: БАН, 1965, 170 с.
314. ТОДОРОВ, Н. Нови дани за доброволците от гръцкото въстание през 1821/г. В *Дунавските княжества В: Cent cinquante ans de l'insurrection grecque 1821-1828*. Sofia: De L' Académie Bulgare des sciences. Série „Balkans", 1973, nr.3, с. 7-19.
315. ТОДОРОВ, Н. *Балкански измерения на гръцкото въстание от 1821 година. Приносът на българите*. София: Отечествон фронт, 1984, 287 с.

Literatura în limba engleză.

316. CORLĂTEANU-GRANCIUC, S. 175 Years from the death of Dimitrie Daniel Philippide. În: *Études Sud-Est Européene.*, XLVII, 1–4, Bucarest, 2009, p. 175–177. ISSN 0035-2063
317. FAROLAS, J. Historical reality and legend in Alexander Pushkin's short story «Kirdjali»: (An episode from the Greek insurrection of 1821 in the Romanian Principalities) În: *Balkan studies.*- Thessaloniki, 1992. Vol. 33, N 1, p. 57-98. ISSN 1992-01-01
318. KARDASIS, V. *Diaspora Merchants in the Black Sea: The Greeks in Southern Russia, 1775-1861*, Boston, 2001, 286 p. ISBN 978-07391-024-59
319. PHILLIPS, A. W. *The war of Greek independence 1821 to 1833*. New York: Charles Scribner's Sons, 1897, 426 p. Disponibil: <https://archive.org/stream/cu31924028257966#page/n39/mode/2up>
320. PROUSIS, T. *Russian Philorthodox Relief During the Greek War of Independenc*, University of North Florida, History Faculty Publications, Paper 17 (1985), p. 31–62. Disponibil: http://digitalcommons.unf.edu/ahis_facpub/
321. SOCHIRĂ, E. The evolution of the national structure of the population in the city of Chişinău. În: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*. Geographia. Cluj-Napoca, 2009, nr.2 (LIV), p.169-182. ISSN 1221-079X

Literatura în limba franceză:

322. BALLY, A. *Un ouvrage d'il y a un siècle sur la Bessarabie comme pays Moldave*. (publicat de Nicolae Iorga), Vălenii-de-Munte, 1940, 156 p.
323. BATCINSCAIA, E. La population de la région du Danube a la fin du XVIIIe-début du XIXe siècle: origine, routes migratoires, composition ethnique et sociale, démographie et apparence. L'exemple de la reconstruction de la ville-forteresse d' Izmail. În: *Danubius XXX* supliment 2012, Ed: Muzeul de Istorie Galaţi, Galaţi, 2012, p.41-50
324. CIOBANU, ŞT. *La Bessarabie: sa population-son passé, sa culture*. Académie Roumaine. Études et recherches XIII, Bucureşti, 1941, 143 p. ISSN 1220-5052

325. IORGA, N. Genealogies de boïars et officiers roumains de Bessarabie. În: *Revue Historique du sud-est européen*, vol. XVII, n7-9, juillet-septembre 1940, p. 209-211.
326. Memoires du prince Nicolas Ypsilanti: D' apres le manuscrit no 2144 de la Bibliotheque Nationale de Grece. Publie par D. Gr Kambouroglous. Athenes , 132 p. Disponibil: <http://anemi.lib.uoc.gr/>
327. MAVROUDIS, E. Relations de Liège avec l'insurrection hellénique : la presse - la fourniture d'armes. În: *Balkan Studies*. Thessaloniki, 1971, Vol 12, nr. 1, p.123-139.
328. ΟΤΕΤΕΑ, Α. L'Hétairie d'il y a cent cinquante ans. În: *Balkan Studies*. Thessaloniki, 1965 , Vol 6, No 2, p.249-264 Disponibil: <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/issue/view/233>
329. PAPOULIDIS, C. Un document caractéristique de Gabriel Catacazy tiré des archives de la politique extérieure de Russie. În: *Balkan Studies*, 1982, Vol 23, Nr. 2, p. 341-347.
330. TSIRPANLIS ZACHARIAS N. Mémoires et rapports de Jean Capodistrias (1809-1822) : (problèmes et recherche) În: *Balkan Studies*. Thessaloniki, Vol 19, No 1, 1978, p. 3-32.

Literatura în limba greacă:

331. ΜΕΞΑ, ΒΑΛΕΡΙΟΥ Γ. *Οι φιλικοί : Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του αρχείου Σέκερη* Αθήναι, 1937, 95 p. [citat 05.05.15]. Disponibil: <http://anemi.lib.uoc.gr/>
332. ΞΑΝΘΟΥ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. *Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας*. Τ. 9, Αθήναι : Εκ του Τυπογραφείου Α. Γκαρπολά, 1956, 396 p. [citat 05.05.15]. Disponibil: <http://anemi.lib.uoc.gr/>
333. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ,Σ. *Φιλική εταιρεία*. Εν Οδησσώ :1909, 288 p. Disponibil: <http://anemi.lib.uoc.gr/>
334. ΦΙΛΗΜΩΝ, ΙΩΑΝΝΗΣ. Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως. Αθήναι : Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, 1859-1861, τ. 3, 484 p. Disponibil. <http://anemi.lib.uoc>.

ANEXE

Tabelul 1

**Numărul familiilor grecești din rândul imigranților transdunăreni din
anul 1816 atestați în Basarabia***

Nr. d/o	Denumirea localității	Numărul de familii greci
Ținutul Orhei		
1.	Chișinău	3
2.	Telenești	18
3.	Satul Seliște	2
4.	Serighenahi	5
5.	Nisporeni	2
6.	Coropcenii	1
7.	Braniște	2
8.	Malcauți	2
Total		35
Ținutul Codru		
1.	Arach- Murzi	6
2.	Ganii	2
3.	Baimaclia	1
Total		9
Ținutul Greceni		
1.	Tartaul de la Larga	1
2.	Ciucurmiși	26
3.	Tatarbaurci	1
4.	Nilenia bulgari	1
Total		29
Ținutul Bender		
1.	Bender	2
Ținutul Ismail		
1.	Reni	10
2.	Etulia	1
3.	Cișmichioi	2
4.	Vulcănești	2
5.	Bolbachi	1
6.	Tașbunari	1
7.	Slobodeia	2
Total		19
Numărul total		94

* *Sursa:* [279, p. 1-34]

Tabelul 2

Etnicii greci în coloniile imigranților transdanubieni din Bugeac în 1827*

Circumscripția	Localitatea (colonia)	Numărul locuitorilor care nu au fost documentați ca coloniști		Coloniști de la sud de Dunăre	
		greci	total persoane	greci	total persoane
Ismail**	Bolgrad	5	9	-	2170
	Babeli	-	30	4	734
	Cubei	-	23	7	988
	Taraclia	-	67	5	975
	Total	9	129	16	4867
Bugeacul de Sus ***	Bezghiozi	2	6	-	187
	Disghinje	-	128	8	710
	Comrat	-	259	8	1282
	Total	2	393	16	2179
Bugeacul de Jos ****	-	-	-	-	-
Cahul*****	Bulboaca	-	548	7	537
	Etulia	8	29	7	468
	Curci	-	551	20	548
	Enichioi	-	32	2	507
	Hadji-Abdula	127	134	-	314
	Total	135	1294	36	2374
Prut*****	Valeni	-	338	4	285
	Vulcanesti	392	678	2	938
	Slobozia Mare	-	24	7	597
	Cișme	31	59	7	802
	Total	423	1099	20	2622
Numărul total		565	2915	88	14082

* Tabel elaborat în baza: [291, p. 105-523]

** Circumscripția include colonii, populația totală – 10247 persoane.

*** Circumscripția include colonii, populația totală – 9205 persoane.

**** Circumscripția include colonii, populația totală – 5468 persoane.

***** Circumscripția include colonii, populația totală – 4967 persoane.

***** Circumscripția include colonii, populația totală – 6518 persoane.

Tabelul 3

Lista refugiaților greci din Grecia, Valahia și Moldova, stabiliți în orașul Chișinău în anul 1823*

Nr. d/o	Numele, Prenumele	Îndeletnicirea
1.	Gheorghi Rila	negustor, posesor de avere
2.	Constantini Pendedeca	participant al Eteriei
3.	Minco Papazoglu	negustor

4.	Nicola Maruli	precupeț / mic negustor
5.	Mihaila Sipsoma	negustor din Constantinopol
6.	Cozi Nioti (Ilioti)	negustor din Constantinopol
7.	Constantini Caraiani	-
8.	Dmitrii Bardachi	slujitor pe lângă domnitorul M. Suțu
9.	Iani Țiținia	negustor
10.	Constantini Barca	slujitor la dispoziția lui M. Suțu
11.	Iosif Hrisovanosi	slujitor la dispoziția lui M. Suțu
12.	Nicola Bacladjoglu	slujitor la dispoziția lui M. Suțu
13.	Ioani	profesor
14.	Feodori Ioani	posedă o prăvălie în Iași
15.	Gheorghe Nicolao	slujitor
16.	Panaioti Dioghenidi	supus rus
17.	Ianachi Dmitrii	precupeț
18.	Ivani Ganisi	negustor
19.	Constantini Xristo	negustor
20.	Angheli Papadopulo	arendaș
21.	Constantini Caniola	farmacist
22.	Apostoli Satirbași	slujitor la curtea domnească
23.	Dmitrii Berdimani	proprietar de prăvălie
24.	Ioani Filipi	slujitor, originar de pe ins. Chios
25.	Antonisi Creitori	fost croitor domnesc
26.	Mihaila Mavro	slujitor
27.	Panaioti Spartali	negustor, originar ins. Chios
28.	Gheorghe Spartali	originar ins. Chios
29.	Constantini Spartali	originar ins. Chios
30.	Marchi Petrocochino	negustor sărac, originar ins. Chios
31.	Gheorghe Afanasiu	slujitor pe lângă domnitor
32.	Fotii Xrisofi	slujitor pe lângă domnitor, nevoiaș
33.	Ilia Papagheorghe	comerciant
34.	Anastasii Mihalopulo	blănari
35.	Mihaila Dalla	profesor
36.	Vasilii Baiciohodori	slujitor la dispoziția lui M. Suțu
37.	Dmitrii Stanati	negustor cu amănuntul
38.	Gheorghe Foma	negustor
39.	Grigori Notara	negustor
40.	Aleco Tutunonibași	vânzător de tutun
41.	Manoli Țigala	posesor de dugheană
42.	Manuili Prevezanti	vânzător de vin
43.	Nicola Triandafilo	marinar
44.	Manulachi Țira	slujitor
45.	Gheorghe Nuți	slujitor
46.	Nicoli Ioani	slujitor
47.	Ianachi Atveni	negustor
48.	Marco Pependeri	negustor
49.	Gheorghe Exarcopulo	supus rus
50.	Anastasii Mataka	negustor
51.	Ianco Permachi	fost arendaș

52.	Dzani Proinvataho	slujitor, vârstnic
53.	Zafira Vareldvibaşi	văduvă
54.	Gheorghi Ioani	slujitor domnesc
55.	Anastasii Pezodromo	eterist
56.	Stelio Margariti	arendaş
57.	Ivani Constantini	negustor
58.	Nicola Tabacopulo	negustor
59.	Ioani Minusi	negustor
60.	Gheorghi Androni	croitor
61.	Sultana Papazoglu	soţia negustorului
62.	Scanavi Ralli	proprietar de navă
63.	Mihaili Lavachi	eterist
64.	Spiro Harami	precupeţ
65.	Dmitrii Gheorghi	posesor de dugheană
66.	Nicola Enaropulo	slujitor
67.	Fancisco Paleologo	slujitor
68.	Iliana Saficli	văduvă
69.	Ioachimi Kochino	vânzător
70.	Manoli Ivanovici	precupeţ
71.	Dagji Hristodulo	negustor
72.	Andrei Populasi	vânzător de vin
73.	Leonti Mihali	grefier
74.	Constantini Desila	farmacist
75.	Trandafealo Ivanosi	negustor
76.	Andrei Roreto	negustor
77.	Nicola Nicolao	negustor
78.	Iani Lutrari	originar ins. Chios
79.	Gheorghi Lutrari	originar ins. Chios
80.	Gheorghi Manusi	negustor
81.	Dmitrii Palichira	farmacist
82.	Nicola Hadji Petro	vârstnic orb
83.	Nico Vutcari	farmacist
84.	Apostolo Hrisafi	meşteşugar
85.	Harito Gatizachi	vânzător
86.	Gheorghii Papandoni	vânzător
87.	Constantini Ioanu	slujitor
88.	Dmitrii Hadji Gheorghi	slujitor
89.	Spiridioni Zaevici	negustor
90.	Iaţenito Toma	farmacist
91.	Katerino Polihroni	văduvă
92.	Dmitrii Pavlovi	croitor
93.	Batil Buro	originar ins. Chios
94.	Antoni Foma	negustor
95.	Nicoli Glessi	precupeţ
96.	Ivani Kozadino	boier
97.	Constatini Dimitrii	slujitor
98.	Gheorghii Panaioti	precupeţ
99.	Gheorghii Velo	precupeţ

100.	Avraami Inanov	slujitor
101.	Hadji Nicola	eterist
102.	Antonio Prisca	precupeț
103.	Alexandr Dufekci	țesător
104.	Iani Scufesi	precupeț
105.	Tanasi Panaioti	vânzător de vin
106.	Gheoghii Sineni	blănari
107.	Afanasii Asirino	slujitor
108.	Dmitrii Balabani	proprietar de cafenea
109.	Mihaila Pehlisani	nevoiaș
110.	Stavrichi Parisi	negustor
111.	Gheorghii Constanino	arendaș
112.	Constantini Hadji	arendaș
113.	Teodori Hadji	arendaș
114.	Nicola Ilia	eterist
115.	Constantini Mini	eterist
116.	Andrei Gheorghiu	croitor
117.	Gheorghii Mihailovici	negustor
118.	Nicola Anonelo	-
119.	Constantini Lampo	arendaș, negustor
120.	Gheorghii Papadopulo	slujitor
121.	Antoni Mihailovici	vârstnic
122.	Constantini Exari	vânzător
123.	Constantini Ioanu	slujitor
124.	Gheorgachi Simeoni	vânzător de rachiu
125.	Sterio Dmitri	comerciant
126.	Iani Iatropulo	slujitor
127.	Hristo Hristodulo	-
128.	Nicola Constantini	slujitor
129.	Ilia Nicoli	grefier
130.	Feohari Hristodulo	precupeț
131.	Constantini Gheorghiu	profesor
132.	Iani Nicola	precupeț
133.	Gheorghii Marachi	vânzător de tutun
134.	Mosco Petrovici	croitor
135.	Panioti Anastasiu	croitor
136.	Anna Papafila	văduvă de negustor
137.	Spiridoni Țolaco	farmacist
138.	Costachi Manoli	precupeț
139.	Hadji Mihaili	negustor
140.	Dmitrii Constandi	comerciant
141.	Constantini Hadji Gheorghii	precupeț
142.	Mihaila Dimitriu	brutar
143.	Stepani Iahusi	vânzător de șaluri
144.	Panaioti Polihroni	precupeț
145.	Margarita Polihroni	precupeț
146.	Constantini Mavrodi	slujitor
147.	Mihaila Plastara	comerciant

148.	Afanasii Plastara	negustor
149.	Andrei Plastara	negustor
150.	Nicola Macri	negustor
151.	Anastasii Șavculo	eterist
152.	Panaiti Duzoglu	eterist
153.	Zamfiri Ioani	arendaș
154.	Nicola Constantinovi	lemnar
155.	Gheorghei Manuili	slujitor
156.	Nedelca	comerciant vârstnic
157.	Velicico Gheorghiu	comerciant
158.	Dmitrii Nedeli	curier
159.	Nicola Serbi	grădinar
160.	Gheorghii Gheorghiu	croitor
161.	Alexandra Petrova	văduvă
162.	Stoiani Gradinari	grădinar
163.	Nicola Constandi	grefier
164.	Iani Dratiaco	negustor
165.	Ianachi Elmasoglu	slujitor domnesc
166.	Iani Scufati	croitor
167.	Pandeli Marco	grefier
168.	Vasilichi Savoi	văduvă de meșteșugar
169.	Serbca Anița	văduvă de croitor
170.	Gheorghei Constantini	vânzător de carne
171.	Iani Constantini	arendaș
172.	Manuili Constantini	farmacist
173.	Constantini Mihaili	precupeț
174.	Lorenço Mavrocordato	originar ins. Chios
175.	Stamu Radi	slujitor
176.	Spario Ghoeghi	argintar
177.	Constantini Dimitriu	slujitor
178.	Mirinciu Stanco	slujitor
179.	Ancuza Mateo	văduvă
180.	Dmitrii Vutcari	medic
181.	Constantini Țicosi	-
182.	Gheorghei Popovici	precupeț
183.	Efrosini Mihailova	soție de negustor
184.	Fotachi Calo	slujitor
185.	Petro Vorco	slujitor
186.	Maria Dinduliasu	slujnică
187.	Caterina	orfană
188.	Vasilii Ilievici	croitor
189.	Gheorghei Leu	lucrător necalificat
190.	Ianco Evinoglu	slujitor izgonit
191.	Ignati	slujitor
192.	Chiriachița Hadji Dimitriu	comerciant
193.	Feodori Travlo	marinar
194.	Spiro Iani	marinar
195.	Nicola Sulinisi	comerciant

196.	Mihaili Stamati	comerciant
197.	Nicola Gheorghii	grăjdar
198.	Hadji Dmitri	slujitor
199.	Iacovachi Feologo	vânzător de vin
200.	Xanouli Feologo	slujitor
201.	Constantini Batevato	slujitor
202.	Petrii	slujitor
203.	Lambro Anastasii	cârciumar
204.	Ionița Birbiri	frizer
205.	Gheorghii Constantini	bucătar
206.	Panaiti Hristodulo	slujitor
207.	Constantini Afanasii	curier, distribuitor
208.	Constantini Bedru	proprietar de dugheană
209.	Vasilii Blanari	croitor
210.	Iakuli Ioani	proprietar de dugheană
211.	Stefani Ilievi	croitor
212.	Strati Stamati	lucrător necalificat
213.	Chiriachi Ralopulo	soția unui vânzător
214.	Ilia Feodoro	negustor
215.	Hristo Dimo	argintar
216.	Constantini Apostoli	slujitor
217.	Lazari Bucatari	bucătar
218.	Frosini Perinovna	văduvă de boier
219.	Dmitrii Gheorghiu	negustor
220.	Afanasii Costa	negustor
221.	Constantini Hristoforovici	negustor
222.	Constantini Papa	slujitor
223.	Emanuili Calistrati	profesor
224.	Ivani Nicolao	slujitor
225.	Hristofori Berbiri	frizer
226.	Lazaro Mitro	grăjdar
227.	Micola Ilia	brutar
228.	Haralambo Gheorghiu	proprietar de crâșmă
229.	Dmitrii Dinitoachi	lucrător necalificat
230.	Nicolai Zagoriano	bucătar
231.	Constantini Caloianopulo	slujitor
232.	Iordachi Iasipovi	slujitor
233.	Panaioti Plastara	negustor de blănuri
234.	Mercurii Canevidi	profesor
235.	Todori Gavrilovi	lucrător necalificat
236.	Caterina Hristodulova	văduvă
237.	Gheorghii Roraci	croitor
238.	Constantini Pascali	precupeț
239.	Vasilii Constantini	slujitor
240.	Constantini Burlatani	slujitor
241.	Anna Dimitrachi	soție de negustor
242.	Radi Mihailovici Cerni	eterist
243.	Gheorghii Anastasii	cârciumari

244.	Constantini Pavlovici	slujitor
245.	Stefano Hadji Dimo	proprietar de tarabă de tutun
246.	Ioani Lazari	slujitor
247.	Hedela Milovanova	văduvă
248.	Gheorghii Stavri	slujitor
249.	Stamati Hadji Panaioti	fecior de negustor
250.	Dzani Pangalo	slujitor
251.	Constantini Stamati	blănari
252.	Antoni Camați	marinar
253.	Ivani Zisso	slujitor
254.	Constantini	turc convertit la religia creștină
255.	Gheorghii Ilia	proprietar de beci
256.	Spiro Hurmuziu	proprietar de tarabă de cafea
257.	Malco Feohari	negustor
258.	Diamandi Psahopulo	negustor
259.	Teohari Iani	comerciant
260.	Minko Mițovi	comerciant
261.	Ivani Ivanovici	croitor
262.	Stavro Constantini	comerciant
263.	Raducani Hartulari	slujitor
264.	Constantini Vidinli	cizmar
265.	Dmitrii Dascalopulo	învățător
266.	Constantini Nicolai	negustor
267.	Filipi Glich	negustor
268.	Spiri Diluchi	blănari
269.	Stepani Mutianovi	slujitor
270.	Apostoli Antonovi	croitor
271.	Sava Hadji Marino	proprietar de tarabă
272.	Anastasii Dmitropulo	croitor
273.	Hristo Andrei	brutar
274.	Dmitrii Caragia	slujitor la dispoziția lui M.Șuțu
275.	Hadji Ghioca	vânzător
276.	Matvei Ioani	slujitor
277.	Hadji Ilia	precupeț
278.	Hristo Samacaglu	proprietar de tarabă cu cafea
279.	Dmitrii Stepanovi	argintar
280.	Gheorghii Blanari	blănari
281.	Zmeralda Apostolo	văduvă de negustor
282.	Manuili Papazoglu	negustor
283.	Stefano Gheorghievici	slujitor
284.	Ianachi	slujitor
285.	Tanasi Avraami	slujitor
286.	Ivani Levteri	comerciant
287.	Anastasii Siropulo	negustor
288.	Hristo Ioani	brutar
289.	Afanasi Mihali	cizmar
290.	Dmitrii Badaluca	blănari
291.	Nicolai Nomovici	morari

292.	Constantini Andoni	crâșmar
293.	Afanasii Petro	luminărar
294.	Petri Nicolaevici	meșteșugar
295.	Grigorii Bolto	slujitor
296.	Mihaila Safnelli	medic
297.	Efrimi Grec	cizmar
298.	Gheorghi Idieri	negustor
299.	Mihaili Idieri	negustor
300.	Vasilii Ivanovi	lucrător necalificat
301.	Constantini Hadji Panaioti	orb
302.	Dmitrii Divani	corist biserică
303.	Dmitrii Lucasi	Slujitor
304.	Mihaila Sipsoma	negustor
305.	Gheorghii Șindamo	slujitor la dispoziția lui M. Suțu
306.	Gheorghii Neranuopulo	slujitor la dispoziția lui M. Suțu
307.	Apostolo Sotiri	arendaș
308.	Cuzima Stefano	blănar
309.	Mihaili Avalioti	precupeț
310.	Nicola Gheorghii	slujitor
311.	Mariora Papasimioni	văduvă
312.	Despinu Dimitriu	văduvă de blănari
313.	Hristo Papanego	negustor
314.	Constantini Papadopulo	eterist
315.	Panaiti Afanasiu	slujitor
316.	Afanasii Dobrovici	negustor
317.	Ioani Venedichi	negustor
318.	Gheorghii Solomo	negustor
319.	Ivani Caraiani	precupeț
320.	Stefani Berliadiani	frizer
321.	Vasilii Ivanovici	blănari
322.	Dimo Munteani	crâșmar
323.	Hadji Ioani Antonovi	comerciant
324.	Zamfiri Manisi	eterist
325.	Gheorghi Petri	comerciant
326.	Zmaralda Chiparesa	văduvă
327.	Panaiti Ciamisi	eterist
328.	Vasilii Nicolo	negustor
329.	Nicola Dascalopulo	slujitor
330.	Costa Avgustini	slujitor
331.	Vasilii Pandoni	fost eterist
332.	Gheorghii Greco	eterist
333.	Anastasii Alkozi	proprietar de prăvălie
334.	Sotiri Nicola	slujitor
335.	Stoiani Peno	fiu de negustor
336.	Caterina Bairactari	soție de eterist
337.	Anastasii Constantini	crâșmar
338.	Nicola Dmitrii Ianichi	slujitor
339.	Anastasii Isachi	comerciant

340.	Iani Artinosi	negustor
341.	Panaiti Constantinovici	precupeț
342.	Nicola Radovici	blănar
343.	Gheorghii Gheorghiu	blănar
344.	Todori Constantino	proprietar de prăvălie
345.	Gheorghii Evstafii	vânzător de uleiuri
346.	Constantini Gheorghiu	comerciant
347.	Iani Savva	arendaș
348.	Dmitrii Manoli	slujitor
349.	Gheorghii Nicolausi	argintar
350.	Gheorghii Sterii	eterist
351.	Nicoli Sterio	comerciant
352.	Feodosii Filio	lucrător necalificat
353.	Gheorghii Papa Ilia	comerciant
354.	Anastasii Apotu	croitor
355.	Grigorii Safianovi	țesător
356.	Dmitrii Ianovici	croitor
357.	Maria Fabriți	văduvă de medic
358.	Anastasii Vasilii	slujitor
359.	Nicolai Gheorgovici	comerciant
360.	Hristo Teleli	croitor
361.	Nicola Stoicovici	bucătar
362.	Ilia Gheorghii	croitor
363.	Dmitrii Grigorii	slujitor
364.	Afanasii Popovici	profesor
365.	Iordachi Ivaniti	-
366.	Zafiri Berzano	comerciant
367.	Ioani Antoniu	eterist
368.	Evangheli Lasco	originar ins. Chios
369.	Grigorii Gavriili	vânzător de tutun
370.	Marini Ivanovi	întreține o prăvălie
371.	Dmitrii Spario	eterist
372.	Constantini Dmitrii	posesor de prăvălie
373.	Gheorghii Cheidi	negustor
374.	Contandi Achimi	slujitor
375.	Flohari Filipo	eterist
376.	Statii Constantini	slujitor
377.	Panaioti Spiro	slujitor
378.	Nicola Gheorghiu	frizer
379.	Hristo Nicolaevi	comerciant
380.	Gheorghii Fago	negustor
381.	Feodori Ivani	precupeț
382.	Hristo Arsenievici	vânzător de tutun
383.	Anuța Vasilieva	văduvă de grăjdar
384.	Anna Bulgarca	văduvă de lemnar
385.	Caterina Constantinova	servitoare
386.	Afanasii Carbanisi	slujitor
387.	Stoiani Andreevi	cizmar

388.	Nicola Teodari	blănar
389.	Petrii Latarii	vânzător de lapte
390.	Dmitrii Canachi	precupeț
391.	Panachi Mihailovici	slujitor
392.	Antoni Atanasii	comerciant
393.	Hadji Ivani	vopsitor
394.	Afanasii Nicolao	eterist
395.	Dmitrii Poravici	comerciant
396.	Ivani Iacovici	brutar
397.	Parascheva Ciohadari	slujitor la curte
398.	Antonii Dimo	țesător
399.	Atanasii Velica	precupeț
400.	Dmitrii Ivanovici	vânzător de tutun
401.	Simeoni Gheorghii	comerciant
402.	Panaiti Gheorghii	-
403.	Iani Arjintari	argintar
404.	Evstatii Grec	profesor
405.	Manoli Verioti	eterist
406.	Dmitrii Stamatii	precupeț
407.	Gheorghii Iordachii	profesor
408.	Gheorghii Batezato	precupeț
409.	Vasilii Șaveli	comerciant
410.	Petrii Ioannu	slujitor la domnitor
411.	Todori Costovici	șchiop
412.	Anghelo Calofori	comerciant
413.	Ioani Nicolaevici	eterist
414.	Stoico Cebotari	vârșnic
415.	Petro Ianoți	vopsitor
416.	Elizaveta Ginbunasi	văduvă
417.	Caterina Lacatuși	văduvă
418.	Domnica Mariora	văduvă
419.	Nastasia Corițoia	văduvă
420.	Dmitrii Cavrovlu	slujitor
421.	Dmitrii Stanco	lemnar
422.	Adami Dora	negustor
423.	Anastasii Papazoglu	negustor
424.	Dobro Stoiana	văduvă de bucătar
425.	Nicola Hadji Petro	comerciant
426.	Zaharii Afanasovici	slujitor
427.	Statii Dmitrii	slujitor
428.	Iani Panaiti	vânzător
429.	Gheorghii Dmitrii	fiu de vânzător
430.	Gheorghii Iliadisi	brutar
431.	Vasilii Triandafilo	negustor
432.	Afanasii Gheorghiu	fost arendaș
433.	Iani Mavrotalasi	proprietar de prăvălie
434.	Alecsandri Marogosi	frizer
435.	Ionii Ioanni	precupeț

436.	Grigorii Barbiri	frizer
437.	Maria Cucoși	servitoare
438.	Antoni Manoli	vârstnic
439.	Sguri Poliațiteri	proprietar de prăvălie de pâine
440.	Dmitrii Evstafii	locuitor din Iași
441.	Pashali Constantini	-
442.	Anastasii Papazoglu	comerciant
443.	Dmitrii Pandrilo	blănar
444.	Tarasi Ivanovi	comerciant
445.	Stepani Constantino	cizmar
446.	Nicola Ivanovi	comerciant
447.	Alecsandri Pirastati	precupeț
448.	Stoico Vaslievici	posesor de prăvălie
449.	Dmitrii Anastasii	meșteșugar
450.	Ioani Nichitovici	croitor
451.	Gheorghii Nicoli	eterist
452.	Mihaila Petrovici	țesător
453.	Dmitrii Axipovi	vânzător
454.	Anastasii Macri	blănar
455.	Vasilii Milanovici	comerciant
456.	Iani Fortuna	croitor
457.	Costa Dmitrii	blănar
458.	Anastasii Caracali	slujitor
459.	Iani Dmitrii	vânzător de vin
460.	Rado Ientesi	slujitor
461.	Constantini Barbiri	frizer
462.	Todoro Hristici	proprietar funciar
463.	Dmitrii Slesari	lăcătuș
464.	Dmitrii Ioani Macrițioti	posedă cârciumă
465.	Sanduli Moldovani	slujitor
466.	Teodori Cizmari	cizmar
467.	Nicola Peghelvani	eterist
468.	Pandeli Mariora	soție de negustor
469.	Manoli Constantinovi	argintar
470.	Simoni Ioani	croitor
471.	Ivani Prodranosi	vânzător de tutun
472.	Rado Creitori	croitor
473.	Opre Creitori	croitor
474.	Dimo Creitori	croitor
475.	Iani Bedro	comerciant
476.	Anastasia Costandi	văduvă de negustor
477.	Dmitrii Afanasii	croitor
478.	Dmitrii Iano	marinar
479.	Evdochia Fotachi	soție de slujitor
480.	Petro Ianovici	lumânărar
481.	Gheorghii Panaioti	slujitor
482.	Iani Comneno	tâmplar
483.	Dmitri Ghețiri	slujitor

484.	Iani Panaioti	posedă cârciumă
485.	Savva Gheorghiu	croitor
486.	Haralambo Ioani	cizmar
487.	Constantini Stanço	eterist
488.	Ivani Gulo	brutar
489.	Ivani Nicolaevici	meşteşugar
490.	Dmitrii Nicoli	slujitor
491.	Petri Dmitrievici	-
492.	Niţo Țvetcovici	eterist
493.	Constantini Iano	slujitor
494.	Andrei Ivanovici	-
495.	Constantini Ganşari	slujitor
496.	Vasilii Leuistani	frizer
497.	Ivani Lavda	posedă cârciumă
498.	Vasilii Sachehario	brutar
499.	Hristo Feodori	slujitor
500.	Nicolai Hadji Gazero	posedă prăvălie
501.	Anastasii Hristo	vânzător de pâine
502.	Pantelei Feodorovi	vânzător de pâine
503.	Ivani Feodorovi	vânzător
504.	Nicola Barba	eterist
505.	Feodosii Gavrilovi	lucrător necalificat
506.	Semeoni Mihailovici	slujitor
507.	Andrei Harvati	lucrător necalificat
508.	Temeli Toli	arendaş
509.	Steriaco Nicolao	cârciumar
510.	Afanasii Constantino	croitor
511.	Gheorghii Caberli	proprietar prăvălie
512.	Vasilii Gheorghii	proprietar prăvălie
513.	Ioachimi Gheorghii	proprietar prăvălie
514.	Stoiani Dobrovici	eterist
515.	Nicola Carabisi	slujitor
516.	Nicola Gheorghii	lumânărar
517.	Semeoni Iordani	-
518.	Ioani Ivanovici	fost negustor
519.	Dmitrii Petro	lucrător necalificat
520.	Grigorii Hadji Gheorghii	schilodit
521.	Ioani Isachi	posedă prăvălie
522.	Gherasimi Stamilovi	croitor
523.	Aniţa Manca	bătrână
524.	Zoiţa Antonova	văduvă de croitor
525.	Tanasi Iani	-
526.	Maria Prohoroia	văduvă de negustor
527.	Panaioti Michitopulo	posedă dugheană
528.	Nicola Macri	fost negustor
529.	Vulco Stancio	negustor
530.	Iani Dmitrii	slujitor
531.	Hadji Gheorghii Nicolao	vârstnic

532.	Ianco Zlato	slujitor
533.	Stamati Hadji Gheorghii	bucătar
534.	Gheorghii Apostoli	slujitor
535.	Semeoni Serbi	lucrător necalificat
536.	Ilia Velco	slujitor
537.	Penși Costovici	fost negustor
538.	Stefani Truhi	slujitor

* **Sursa:** [6, inv. 2, d. 679, f. 1-47 verso]

Tabelul 4

Populație de origine grecească în ținutul Orhei în anul 1820*

Unități administrative	Localitatea	Greci persoane	Total locuitori
Ocolul Cogâlnicului		-	
Ocolul Braniștii	Iurcenii	8	352
	Săliști	4	661
Ocolul Botnii	-	-	-
Ocolul Bucovățului	-	-	-
Ocolul Răutului de Jos	Bălăsești	2	151
	Manna	8	49
	Târgul Orhei	11	2023
Ocolul Nistrului de Jos	Oxentia	7	331
	Molovata	3	548
	Holercani	4	387
	Ustiea	4	383
	Târgul Criuleni	15	786
	Onițcani	3	487
	Boșcana	1	309
	Mereni	3	841
Ocolul Culii	Bravicea	6	680
Ocolul Ichelui	-	-	-
Ocolul Fața Bâcului	-	-	-
Ocolul Prutului	Toporu	2	194
	Odaia Dancul	2	17
	Cotu Morii	1	245
	Nemțenii	3	91
	Moșia Mireștii	1	11
	Zberoaea	2	358
	Costuleni	2	300
Ocolul Cionii	Glinjenii	9	221
	Mihuleni	7	178
	Păpăuței (Slobozia)	4	22
Ocolul Nistrului de Sus	Beești	2	201
Ocolul Câmpului	Peciște	7	356
	Curleni	2	280
	Cuzăuca	4	343
	Trifești	3	165
	Braviceeni	4	88

	Sărota	5	198
	Ghiduleni	3	174
	Căcărăzeni	4	129
	Moșia Roșcana	2	29
Ocolul Răutului de Sus	Leușeni	3	258
	Sărăteni	5	410
	Mășani	2	141
	Crăsnășeni	1	374
Numărul total		159	12285

* *Sursa:* [192, p. 5-58]

Tabelul 5

**Boieri de origine greacă, atestați în procesul obținerii titlului de dvorean,
și posesiunile lor funciare în anii 1821-1829 ***

Nr d/o	Numele, prenumele boierilor	Depunerea dosarului pentru înscrisura în lista nobiliară*	Locul de trai.	Posesiunile funciare
1.	Anastasiu Vasile	1821	Coșernița ținutul Iași	—
2.	Anghel Botian	1827	ținutul Iași	O parte din Fratești (Iași)
3.	Balasache Dimitrie	1821	Chișinău	—
4.	Canano Ioan	1821	ținutul Tighina	Parți din moșiile Mihălcăuți, Colicăuți și Culceni din ținutul Hotin.
5.	Buziki Antonie	1821	Chișinău	—
6.	Buziki Nicolae	1821	Chișinău	—
7.	Ciolac Anastase	1824	ținutul Iași	—
8.	Chilimoglo Panait	1828	Chișinău	—
9.	Demi Hristofor (1787-1836)	1826	ținutul Orhei	moșia Crăsnășeni (Orhei)
10.	Demi Nicolae (1789-1850)	1826	ținutul Orhei	moșia Crăsnășeni (Orhei), Căprești (Soroca)
11.	Deonighide Panait	1826	ținutul Iași	Părți ale moșiilor Țăplești și Mițești
12.	Eustate Ducantoni Fii săi Luca, Anton, Ioan și Nicolae	1826	ținutul Orhei	moșia Pocești
13.	Ghica Alexandru	1821	târgul Orhei	Moșia Ustia și Obreja(Iași), Ciorna (Orhei)
14.	Harit Dimitrie și Panait	1827	Ismail	—
15.	Ghica Ștefan	1821	Chișinău	—
16.	Grecul (ov) Alecu	1827	ținutul Orhei	333 desetine teren arabil pe

	Nicolae (1784-1828)			moșia Roșcani, ținutul Orhei
17.	Juriari Vasile Ioan	1825	Chișinău	—
18.	Iamandi Ioan	1821	ținutul Orhei	Moșiile Mircești, Păcureni, părți din Cornești și Boceni (Orhei). În ținutul Hotin, părți din moșiile Solonenca, Melentiuți, Cotelea
19.	Iamandi Vasile	1821	ținutul Tighina	Moșia Sărata (ținutul Bender)
20.	Iani Mihalache	1821	ținutul Iași	O parte din moșia Gura-Căinarului (ținutul Iași), și o parte de moșia Zagorna (ținutul Soroca)
21.	Kațiki(Cațache) Vasile	1821	Chișinău	O parte din moșia Greci, din ținutul Orhei
22.	Leonard Panait	1821	ținutul Iași	—
23.	Frații Dimitrie, Manolachi și Ianco Mavrodin	1821	—	Moșia Meleşeni, ținutul Orhei
24.	Meleghi Dimitrie	1827	—	O parte din Cuhneștii Vechi (Soroca)
25.	Meleli (Melelis) Gheorghe	1826	—	Prajila și Vudureli (Soroca)
26.	Paleolog Nicolae	1826	ținutul Iași	Moșia Găuzeni, ținutul Iași
27.	Papanicoglo Constantin și Ivan	1827	Reni	
28.	Pateraki Gheorghe	1821	ținutul Chișinău	Moșia Briceni și Vladești, ținutul Ismail
29.	Patinioti(s) Antoni	1821	ținutul Iași	Florițoaia (Orhei) Moșia Durjăneni
30.	Panicopol (Panionopulo) Toma	1826	Chișinău	
31.	Peresteri Fotache	1821	Chișinău	—
32.	Petrino Hristodulo Ioan	1827	ținutul Hotin	Rujenița, Gorodici, Albotești, Triștieni (Hotin) Mândâc, Cubolta Vechi, Petrișcani (Iași)
33.	Ralli Zamfirache 1769-1861	1821	—	Corjăuți (Hotin) Tânjălești, Soltănești(Iași) Șișcani, Gorești, Dolna, Vărzărești și Hoginești (Orhei)
34.	Razu Constantin	1824	—	Șișcani, Șoltonești, Lozova (Orhei); Ciulucani, părți din Rosieț și Napodeni
35.	Sallos Iordache	1826	Chișinău	—
36.	Scordeli Ienache	1827	ținutul Hotin	—
37.	Stamu Apostolache (1755-1830)	1821	Chișinău	—

38.	Stamu Zamfirache	1826	ținutul Iași	Cotiuzeni, Boțeni (Iași)
39.	Teodosiev(iu) (Feodosiev) Sandu	1821 în 1845	—	Sărbiceni, Larga, Cuconești, Șalăuți, Băcicăuți, Grozința(Hotin), Răzalia (Soroca), Bravicea, Inești, Benești, Mândra (Orhei)
40.	Țamboli Ivan	1824	ținutul Iași	Pistrueni, Plosca, Țăplești (Iași)

* **Sursa:** [43, p. 8-290]; [266, p. 11-489] ; [92, p. 27-125]

** În tabel ne-am axat pe depistarea nobililor care au origini grecești, din perioada studiată. În ce privește obținerea titlului de nobil, nu toate dosarele au fost acceptate. Avem mai multe dosare, a căror confirmare depășește limitele cronologice ale tezei.

Notă: Sunt enumerate posesiunile funciare menționate odată cu depunerea dosarului.

Tabelul 6

Negustori greci atestați în Chișinău în luna august 1830*

Nr. d/o	Numele negustorului	Supușenia	Proprietatea și activitatea
1.	Iananii Andriano	Rusă	Locuință de piatră, podgorie de viță de vie, 2 tarabe, vinde vin
2.	Stavro Ianioglo	Rusă	Podgorie de viță de vie, 1 tarabă
3.	Chiriac Panaioti	Turcă	Dispune de 2 case, două pivnițe și o afacere de 5000 de ruble
4.	Policroni Dimitriu	Turcă	Din 1825, proprietar de casă, negustor de vin, cu o afacere de 25000 ruble
5.	Iermini Nicolau	Turcă	Posesor de locuință din anul 1823, vânzător cu amănuntul, cu un venit de 10000 ruble
6.	Ianii Diamandi	Turcă	Dispune de mult timp de locuință, tarabă pentru comerț, unde vinde vin, produse de cofetărie și pâine, cu un venit de 10000 de ruble
7.	Eftimie Panaioti	Turcă	Dispune de casă din anul 1826, vânzător de vin, venit de 5000 de ruble
8.	Antoni Ghidino	Turcă	Proprietar de casă din anul 1822, deține o ospătărie, vinde vin și are un venit de 2500 de ruble
9.	Nicolae Adrianopulo	Turcă	Deține de mult timp o casă, negustor de vin, venit în sumă de 2000 de ruble
10.	Pantilii Sinadino	Turcă	Dispune de o casă din 1829, cu un venit de 50 000 de ruble
11.	Nicolai Strimbei	Turcă	Negustor
12.	Anastasie Pserga	Turcă	Din anul 1824 este proprietar de casă, vinde produse de panificație și vin, având un venit de 2500 de ruble
13.	Ivan Galano	Austriacă	Proprietar al unei fabrici de textile, cu un venit de 80 000 de ruble
14.	Pastiri Dimitriu	Austriacă	Deține casă, vinde produse de panificație, cu un venit de 2500 de ruble

* **Sursa:** [12, inv. 1, d. 426, f. 51-59]

Tranzacții funciare cu implicarea elementului grec în februarie 1814*

Nr. Moșilor	Moșiile	Ținutul	Vânzătorul	Cumpărătorul
1.	Tudoreni	Greceni	spătar Iordachi Roset	comis Iancul Balș
2.	Petreuceuca			
3.	Besărica			
4.	Corcani			
5.	Cornești ce se numește Cotelna cu părțile din ținut Lăpușna	Iași	Vornic Dmitrii Rali	Căminar Zamfirache Rale
6.	Căprești	Soroca	Spătar Alexandru Mavrocordat	Constantin Iofce vel căpitan
7.	Porcari			
8.	Dărcăuți	Soroca	A mitropolii din Iași	Serdar Alexandru Anastasiu
9.	Heleceu			
10.	Brancăul			
11.	Costuleni			
12.	Prisăcani			
13.	Hăulești			
14.	Hotărniceni cu toate siliștile	Iași	Epitropii domnului Moruzi	Comis Iancul Balș
15.	Molești			
16.	Drojdiești	Soroca	Aga Alecu Cantacuzino Rocsanda Roset	Luca Estratiul
17.	Modvalile	Orhei	Cozmuleasa polcovniceasa Soltana	Caminar Zamfirachi Rale
18.	Crivești	Soroca	Spătar Alexandru Ghica	Postelnic Alexandru Ghica
19.	Horghinești			
20.	Cărăpăușani			
21.	Pepelenii			
22.	Vidnicenii			
23.	Cotuleștii			
24.	Pogribeni			
25.	Băgrănești			
26.	Mărcăulești			
27.	Trepeteni			
28.	Florești			
29.	Bunșeti			
30.	Sevirova			
31.	Albești			
32.	Cosălnița			

33.	Ciornița	Iași	Vornic Dmitrii Rali	Serdar Gheorghii Leondari
34.	Solonețul			
35.	Fedești			
36.	O parte din Țiulești			
37.	Vărtăcăuți	Hotin	serdar Anastasiu	căminarul Panainte Cazimir
38.	Dresăți			
39.	Solonețul			
40.	Mihălășani			
41.	Vădeni	Orhei sau Lăpușna	Logofăt Iordachi Cantacuzino	Postelnic Alexandru Ghica
42.	Hudiceni			
43.	Levinți			
44.	Giumătate de moșie Balamuteuca	Hotin		
45.	Sărpeni	Orhei	Spătar Iordachi Ghica	Ruxanda Sturza
46.	Pugăcenii			
47.	Cărlăcău	Hotin	Spătar Alexandru Ghica	Vasili Roset
48.	Romancăuți			
49.	Bârnova și Cotsoroci	Hotin	Aga Alecu Ghica	Negustor de ghildă din Odesa Koțovski
50.	946 stânjani din Siliște	Iași	Căminar Anastasii Moțoc	Căminar Zamfirache Rale
51.	O parte din Vărzărești	Orhei	Epitropii boierului Conachi	Fii lui Zamfirachi
52.	Jumătate din Hoginești			
53.	Cosăuți	Soroca	Spătăreasa Prihirița Cantacuzino	Comis Alexandru Panaite
54.	Teșcureni	Iași		
55.	Târg Leova	Codru și Greceni	Logofăt Costachi Ghica	Spătar Ioan Struza
56.	Măldăreni			
57.	Bebeni			
58.	Bujorul			
59.	Băzhani			
60.	Meșani			
61.	Surducul			
62.	Horanevul			
63.	Mircești			
64.	Cepălăuți	Hotin		
65.	Hâncăuți			
66.	Anadolul			
67.	Vorhotinul			
68.	Mihălcăuți	Orhei		
69.	Bușăvca			
70.	Ghiduleni			
71.	Teșcureni	Iași	Comis Alexandru Panaite	Gheorghii Storianu
72.	Ezăreni	Iași	Ban Alexandru Beldiman	Matei Panaite
73.	Berheciul			
74.	Coratanești			
75.	Cîteva părți din			

	Roșcani			
76.	Verdeșeni	Codru	Petre Rosăt	Vasili Rosăt
77.	Chilmești	Hotin	Vistiernic Iordachi Roset	Căminar Panaite Cazimir
78.	Mușinețul			
79.	O a 10 parte din 24 părți din Cruhlic			
80.	O a 4 parte din Singereni			
81.	Cotujeni	Soroca	Spătăreasa Ruxanda Rosăt	Gheorghe Dimitriu
82.	Bejăina	Hotin	Cămăraș Mihalachi	Căminar Zamfirachi Rale
83.	Vorjăna			
84.	Bobena			
85.	Vălcinețul			
86.	300 stânjani din Treșteni	Iași		
87.	Putinești	Soroca	Spătar Neculai Dimachi	Iordachi Donici
88.	Voloșnicăul	Soroca	Zoița Cuzoaia	Negustorului de gildă a 2-a din Odesa Kuțovski
89.	Bogdănești	Iași	Vornic Grigori Ghica	Postelnic Alexandru Ghica
90.	Huhurez			
91.	Malanița			
92.	Zaruțeni	Hotin	Vornicul Neculai Strățulat	Dumitru Iani
93.	Cozăicu	Orhei		
94.	Mălăiești	Orhei	Iordachi Foti	Medelnicer Ioniță Nimișăscu
95.	Tudurceni			
96.	Neceștui			
97.	O parte din Culzăuca	Orhei	Comis Alexandru Hrisoverghi	Tij Nemișăscul
98.	Aluru	Orhei	Spătar Grigori Cuza	Neculai Milu
99.	Tarasăuți	Iași	Spătar Constandin Roset	Spătar Ioan Struza
100.	Măgura			
101.	Jumătate din Cioropcani	Iași	Epitropii domnului Moruz	Ilii Buzne
102.	Sărata	Orhei	Epitropii domnului Moruz	Vasili Iamandi
103.	Pravila	Soroca	Tij epitropii domnului Moruzi	Gheorghe Meleli
104.	Vădurerile			
105.	Lincăuți	Soroca	Tij epitropii	Vasile Pușcă
106.	Târg Telinești	Orhei		Pitar Theodosi
107.	Unieni	Iași	Iliana Carage	Comis Alexandru Negre
108.	Tinteni	Greceni	Serdăreasa Ileana Canatacuzino	Comis Iancul Balș
109.	Cornești	Hotin	Hatman Răducan Roset	Comis Iancul Balș
110.	Jumătate din Frăsănești	Iași		
111.	Din Trifești Frumoasa câte o parte	Greceni	Spătar Neculai Hrisoverghi	Comis Iancul Balș

112.	O a 6 parte din Găunițăni			
113.	Jumătate de Hărjăuți	Hotin	Medelnicereasa Maria Feștiloiaia	Căminar Zamfirachi Rale
114.	O parte din Hăsnășani	Soroca	Safta Costinoiaia	Pitar Feodosii
115.	Cunice			
116.	Jumătate de Cotiujeni	Hotin	Darii Iconomul	Funcționar de clasa a IX-a Feodosiu
117.	Jumătate de Bosieni			
118.	Verejăni	Orhei	Marie Irimieva	Feodosiu
119.	Vărzărești			
120.	Bodurcenii			
121.	Jumătate din Cerbicieni	Hotin	Paharniceasa Maria Micleasca	Feodosiu
122.	Izbește	Orhei	Vornic Constandin Balș	Vornic Constandin Păladi
123.	Jumătate de Paustova	Hotin	Clucer Vasili Docan	Păladi

* **Sursa:** [63, p.186-204]

Tabelul 8

Arendașii greci ai posesiunilor funciare ale mănăstirilor închinat din Basarabia*

Denumirea mănăstirii	Denumirea moșiei	Numele arendașului
Mănăstirea Golia, închinată Sf. Munte	Hoicești	Dima Grecu
Mănăstirea Frumoasa, închinată muntelui Athos	O parte a orașului și moșiei Chișinău	Gheorghe Hrisostrat
Mănăstirea Cetățuia, închinată Patriarhiei din Ierusalim	Dângeni Chetrișu Dușman	Dimitrie Grecu Gheorghe Gotca grecu Sergheie Grecu
Mănăstirea Sf. Sava, închinată Patriarhiei din Ierusalim	Trifești	Pantazi Grecu
Mănăstirea Galata, închinată Patriarhiei din Ierusalim	Fălești	Gheorghe Grecu
Mănăstirea Trei Ierarhi, închinată Sf. Munte	Avrenene	Dimitrie Grecu

* **Sursa:** [219, p. 64-80]

Tabelul 9

Racolarea noilor membri ai Eteriei pe teritoriul Basarabiei*

Nr. d/o	Numele, prenumele eteriștilor	Patria	Îndeletnicirea	Anul înrolării	Locul inițierii în Eterie	Persoana ce i-a racolat	Contribuția pentru Eterie
1.	Atanasie Teodoros	Filipoupolis	-	-	Basarabia	-	50 groși
2.	Amerihanos Gheorghios	ins. Idra	-	1820	Basarabia	Io.Kahoulidis	150 groși

3.	Andronihos P. Gheorghios	-	-	1819	Chişinău	G.Sofianos	200 groşi
4.	Antoniou Niholaos	-	-	1821	Chişinău	G.Sofianos	-
5.	Apostolahun Ioanis	ins. Creta	-	1819	Ismail	Sp Kagadis	500 groşi
6.	Apostolopoulos Kanel	Pelopones	negustor	1820	Chişinău	G Sofianos	300 groşi
7.	Apostolopoulos Dmitrie	Pelopones	negustor	1820	Ismail	D.Rodiadis	100 groşi
8.	Artinos At. Gheorghios	Arta	-	1821	Chişinău	-	-
9.	Barbatis (Varvatis) Petros	Pelopones	negustor	1820	Ismail	M. Fohianos	50 groşi
10.	Vatihioti Dimitrios	Laconia	negustor	1817	Tomarova (Reni)	At. Secheris	3 florini
11.	Galits Nicolaos	Rusia	-	1820	Ismail	Calamatianos	-
12.	Gheleniatis Gheorghios	Pelopones	negustor	1820	Ismail	G. Korfinos	200 groşi
13.	Gheorgandopoulos Ioan	ins. Tinos	-	-	Ismail	D.Calamatiano	500 groşi
14.	Dasiadis Gheorghios	Pelopones	-	1820	Chişinău	-	-
15.	Dilmperahis Gheorghios	Idra	negustor	1821	Ismail	A.I. Pomer	150 groşi
16.	Dimitrio Mihail	-	-	1821	Ismail	Io. Apostolah	350 groşi
17.	Dimitrio Stavros	-	-	1821	Chişinău	Anagnosipoul	200 groşi
18.	Dimov Niholau	Epir	-	1820	Chişinău	Ant. Ţunis	500 groşi
19.	Departis Hristoforos	ins. Hios	negustor	1821	Ismail	Io.Apostolah	350 groşi
20.	Doziadis Gheorghios	Rapsani	-	1820	Chişinău	Areteid Papa	250 groşi
21.	Dahatis Stamat Gheorghi	Pelopones	negustor	1820	Ismail	G.Korfianos	50 groşi
22.	Iatros Panaghiotis	Pelopones	negustor	1820	Ismail	G.Papandopol	500 groşi
23.	Ionau Hristo	Epir	negustor	1820	Chişinău	G. Sofianos	200 groşi
24.	Kaholidis Ioanis	Emirna	-	1820	Basarabia	Areteid Papa	550 groşi
25.	Calatianos Dimitrios	Pelopones	militar	1818	Ismail	G.Dihaios	200 groşi
26.	Caloidis Antonios	-	-	1818	Ismail	G.Dihaios	-
27.	Carampatos Anastasios	Itahi	-	1821	Reni	At.Xodilos	100 groşi
28.	Carampelas N. Chiriazis	Epir	-	1820	Chişinău	Mantsarahis	-
29.	Cliris Gheorghios	Pelopones		1821	Ismail	M.I. Fohianos	-
30.	Cohhinos Const. H. Nih	Pelopones	-	1821	Ismail	Paul Andrei	100 groşi
31.	Catatois Mihail Ioan	Smirni	negustor	1819	Ismail	Mantzarahis	50 groşi
32.	Koughimsoglous Const.	-	-	1819	Ismail	Calamatianos	300 groşi
33.	Koumparis Stamatios	Misimbria	negustor	1819	Ismail	G.Korfinos	1000 groşi
34.	Coitas Dimitrios		negustor	1818	Basarabia	D.Vatihiotis	3 florini
35.	Cridzas Triantafil	-	-	1821	Chişinău	P.A. Anagnost	-
36.	Constantiniadis Ioan	Sozopolis	negustor	1821	Reni	P. Papastasiev	-
37.	Dignos Petros	Hios	-	1821	Chişinău	-	-
38.	Maghelos Panaghiot	Zagora	negustor	1821	Chişinău	P. Barbartis (Varvatis)	500 groşi

39.	Mahris Niholaos	Kefalonia	negustor	1821	Reni	A.Xodilos	100 groși
40.	Mamaunos Ioanis	Kerchira		1821	Chișinău	G.Koronelis	90 ruble
41.	Marolis Ianghelis	Itahi	negustor	1821	Tomarova(Reni)	P.Barbatis	100 groși
42.	Megharis Gheorghios	Pelopones	-	1821	Reni	P.Barbatis	100 groși
43.	Mighelaris Elpan	Pelopones	-	1817	Ismail	A.Secheris	3 florini
44.	Mihail...	Epir	-	1820	Chișinău	Io.Ambrosiad	500 groși
45.	Mihalopoulos Vasilios	Pelopones	-	1819	Reni	P. Roupinis	25 groși
46.	Mpalampanis Emman.	Ins. Psara	meșteșug.	1820	Ismail	D. Rodiadis	25 groși
47.	Mpampaliaris D. Mih.	Ioanina	-	1820	Chișinău	A.Papa	500 groși
48.	Mpaladachis Ioanis	Macedonia	militar	1820	Chișinău	Em.Xantos	-
49.	Milonaș Spiridon	Kefalonia		1819	Ismail	Kalamatianos	150 groși
50.	Nestor Constantinos	Aghialos	profesor	1821	Tomarova (Reni)	P. Barbatis	500 groși
51.	Nihoglous Ioan Papa	Filipoupolis	negustor	1821	Reni	At. Xodilos	200 groși
52.	Nihoglous Const. Papa	Filipoupolis	negustor	1821	Reni	At.Xodilos	300 groși
53.	Niholopoilos P.	Emirni	negustor	1821	Reni	P.Barbatis	50 groși
54.	Xodilos Atanasios	Pelopones	negustor	1820	Ismail	Kalamatianos	200 groși
55.	Orfanos Gherasimos	Kefalonia	-	1820	Chișinău	-	-
56.	Panaghiotopoulos At.	Pelopones	-	1820	Ismail	Kalamatianos	500 groși
57.	Papadopoulos Gheorghi	Pelopones	negustor	1820	Chișinău	K.Kantiotis	50 florini
58.	Papadopoulos Spilios	Pelopones	marinar	1819	Ismail	Kalamatianos	500 groși
59.	Papafinof Spririd. Vas	Cherchira	profesor	1821	Reni	At.Xodilos	10 ruble
60.	Papastasionopoulos T.	Pelopones	negustor	1821	Tomarova	P.Barbatis	200 groși
61.	Papautsalof Atanasiu			1820	Basarabia	Ar.Papa	500 groși
62.	Pshalovits Alezand	-	-	1821	Ismail	Io. Apostol	600 groși
63.	Rosalimas Panaghis	Kefalonia	-	1819	Ismail	-	-
64.	Rosapoulos Gheorghios	Pelopones	negustor	1821	Chișinău	P. Barabatis	100 groși
65.	Roipinis Panaghiotis	Ins Patmos	negustor	1818	Reni	D.Paulidis	2 florini
66.	Sgoiros Gheorghios	Aghialos	negustor	1821	Reni	P.Barbatis	150 groși
67.	Sigalas Ioan Nihol.	Tinos		1820	Tomarova	T.Marhahis	100 groși
68.	Sideris Gheorghios	Pelopones	negustor	1820	Ismail	Kalamatianos	500 groși
69.	Simoi(u) Constantin	Calaritai	negustor	1821	Reni	P.Barbatis	200 groși
70.	Sofianos Andreas	Kea	-	1817	Ismail	Anagnosopul	-
71.	Stasinopoulos Vasilii	Pelopones	negustor	1820	Ismail	G.P. Korfinos	200 groși
72.	Stratis Marinos	-	negustor	1820	Chișinău	Ar.Papa	100 ruble
73.	Streziyhos Ioanis	Arta	-	1820	Chișinău	G.Sofianos	1500 groși
74.	Sinodinos Pantelion	Xios	negustor	1821	Chișinău	Io. Farantos	320 groși
75.	Tiirtoiris Dim. Loih	Epiros	-	1821	Basarabia	G.Sofianos	100 florni
76.	Trampoizoglous Nih. I.	Thessalonik	-	1821	Ismail	Io. Belisarios	100 groși
77.	Tsabos Fioros	Itachi	negustor	1819	Ismail	S. Motioidaris	200 groși
78.	Tipaldos G. Kozahis	Kefalonia	medic	1820	Chișinău	-	-
79.	Farantos Ioannis	Xios	-	1821	Reni	D. Moisos	100 groși
80.	Filodoros Ioannis	Constantinopol	-	1820	Hotin	G.Cantacuzin	100 groși

81.	Froghadis Stamel I.	Tinos	-	1819	Ismail	E. Mantsarohis	150 groși
82.	Fohianos Mihail	Patmos	negustor	1819	Ismail	G.P. Korfinos	500 groși
83.	Cornellis Gheorghios	Nazos	-	1820	Chișinău	K. Kantiotis	500 groși
84.	Leonardos Alezandros	Epiros	-	1820	Chișinău	G.Sofianos	400 groși
85.	Papandopoulos Const.	Epiros	negustor	1820	Ismail	G.P. Korfinos	500 groși
86.	Papandopulos Gheorghios	Pelopones	negustor	1821	Ismail	I.Belissarios	400 groși
87.	Patrihis A. Gheroghios	Itachi	-	1819	Ismail	E. Mazarahis	25 groși
88.	Prohopaios Spiridon	Pelopones	militar	1820	Ismail	Kalamatianos	400 groși

* *Sursa*: [334, p. 387-415]

Tabelul 10

Greci din Basarabia – participanți la acțiunile eteriste din Principate în anul 1821*

Nr. d/o	Numele eteriștilor	Originea și perioada aflării pe teritoriul Basarabiei
1.	Dimitrie Radiadi	Locuitor al orașului Ismail, negustor,
2.	Mihail Delinis	Supus turc, băștinaș de pe insula Keia, din 1817 se află în orașul Ismail, după care se stabilește în Chișinău
3.	Nicolae Delini	Grec de pe insula Keia. În urmă cu 3 ani a trecut din Iași în Chișinău, fiind în serviciul colonelului Cantacuzino
4.	Theodosiu Hristodulo	Grec, supus rus, locuitor al orașului Ismail, deține în proprietate o locuință, practică comerțul
5.	Nastase Savculi	Originar din Ianina, în anul 1814 se stabilește în Chișinău, fiind negustor
6.	Dimitrie Iași	Supus turc, originar din Epir, 6 ani a locuit în Ismail la fratele său Constantin Iași, se ocupa cu comerțul
7.	Costi Ceanguli	Originar din orașul Delvinachi, 6 ani a locuit în Ismail, unde s-a ocupat cu comerțul
8.	Panaiote Ioan Hariton	Originar din orașul Delvino, în anul 1810 se mută din Moldova în Basarabia, unde avea ca rudă pe Dimitrie Harito
9.	Ioan Constantin Delvinichioti	Originar din Epir, în urmă cu 13 ani, se stabilește în Basarabia, unde deținea proprietăți funciare
10.	Constantin Panaiote	Originar din Delvino, în urmă cu 5 ani trece din Iași în Basarabia
11.	Gheorghe Muka	În urmă cu 14 ani se stabilește în Basarabia, unde a deținut proprietăți funciare
12.	Ioan Muka	Feciorul lui Gheorghe Muka
13.	Ion Muța	Originar din Delvino, în urmă cu 5 ani se stabilește în Basarabia, unde a locuit împreună cu tatăl său, Panaiote Muța, în localitatea Bravicea, ținutul Orhei
14.	Ioan Eczarhu	Originar din orașul Delvino, din 1819 se stabilește în Basarabia
15.	Constantin Zotov	Originar din Delvino, în 1817 se stabilește în Basarabia, unde s-a ocupat cu comerțul
16.	Dimitrie Dicol	Originar din Delvinachi, din anul 1812 se stabilește în Basarabia, negustor

17.	Petru Hristo	Originar din Delvinachi, de 15 ani locuiește în Basarabia împreună cu tatăl său, Hristo Petru, în localitatea Ciutulești, ținutul Iași
18.	Manole Cazancioglo	Originar din orașul Filippe, 20 de ani în urmă se stabilește în Valahia, iar ultimii 3 ani de zile a locuit în Basarabia, unde a fost secretarul funcționarului de stat Stoianov, în ținutul Bender
19.	Ioan Fiodorov	Originar din Gardichi, în 1815 se stabilește în Basarabia, negustor
20.	Dimitrachi Nicolaev	Originar din localitatea Corani, în 1817 se stabilește în Ismail, unde a ocupat diverse funcții administrative
21.	Ștefan Gheorghiev	Originar din Delvinachi, din 1818 este în Basarabia, negustor.
22.	Anastasi Stamati	Originar de pe insula Hios, în 1818 se stabilește în Chișinău, împreună cu stăpînul său Hadji Marji Isaki
23.	Pavel Floras	Originar din Zakintos, în 1815 se stabilește în Ismail, marinar.
24.	Panai Kaliga	Originar din Kefalonia, în 1818 se stabilește în Ismail, ulterior trece în Chilia, fiind comerciant.
25.	Dimitrie Enachi	Originar din Constantinopol, voluntar în armata rusă din anul 1809, în anul 1816 se stabilește în Chișinău, unde ocupă o funcție în poliție (deseatnic)
26.	Hristo Varnali	Originar din Varna, 2 ani de zile a locuit în Ismail, activând la negustorul Fochiano
27.	Ivan Nicolaevici	În urmă cu 3 ani de zile se stabilește în Basarabia
28.	Nicola Margaritas	Originar din Radisto, de 13 ani locuiește în Basarabia
29.	Bairactar Constantin Gheorghe	4 ani a fost funcționar în Chișinău
30.	Ioan Pasco	Originar din localitatea Astro, din 1819 se stabilește în Basarabia. A locuit în orașele Ismail și Chișinău
31.	Constantin Cochino	Originar din Moreea, localitatea Argos, din 1818 se stabilește în Ismail
32.	Nicolae Stratagopolo	Originar din insula Creta, în 1819 se stabilește în Basarabia
33.	Hristo Rani	Supus rus, locuitor al orașului Reni, unde locuia cu părinții, își făcea studiile în Iași, la 15 ianuarie 1821 a trecut granița pe la Sculeni, după care s-a alăturat eteriștilor
34.	Frații Mihail și Gheorghe Hristodulo	Originari de pe insula Hios, 2 ani de zile au locuit în Ismail, au practicat comerțul
35.	Foti Gheorghe	Originar de pe insula Hios, din 1819 se află în Ismail, unde a activat la medicul Marciz
36.	Constantin Carvuno	Originar din Insula Itaka, 8 ani a locuit în Ismail, fiind în slujba funcționarului rus Pavel Penan
37.	Dimitrie Sficar	Originar din Moreea, în 1820 se află în Reni, unde a fost slujitor
38.	Căpitanul Ilie Cavarniat	De 11 ani se află în Basarabia, s-a ocupat cu comerțul maritim în Reni
39.	Căpitanul David Constantinovici	De 5 ani de zile se află în Reni, a practicat comerțul maritim
40.	Anastasi Grumbulus	Din 1816 se află pe teritoriul Basarabiei

* **Sursa:** [305, p. 422-560]; [315, p. 129-244]

**Numărul pasagerilor greci și al mărfurilor ce au traversat
carantina Sculeni în luna mai 1821***

Nr. d/o	Numele grecilor	Supușenia	Locul deplasării și ocupația
1.	Nicoli Licherdopulo	supus rus	Tucicov
2.	Hristo Panaioti	supus rus	Tucicov
3.	Ivan Dimitriev din Constantinopol	supus rus	Tucicov, negustor
4.	Stamati Adrianopolo Adriopol	supus rus	-
5.	Dimitrie Panaioti	supus rus	-
6.	Panaioti Ferendino	supus moldovean	-
7.	Constantin Pelestopulo	supus turc	din Constantinopol**, spre Tucicov
8.	Hristo Popodito	supus turc	din Constantinopol, spre Tucicov
9.	Gheorghe Diunimeno	supus turc	din Constantinopol, spre Tucicov
10.	Panaioti Polifroni	supus turc	din Constantinopol, spre Tucicov
11.	Anagnosti Niholopulo	supus turc	din Constantinopol, spre Tucicov
12.	Panaioti Gheorghe	supus turc	din Constantinopol, spre Tucicov
13.	Feodosie Ahilino	supus rus	-
14.	Stavro Stritiopulo	supus rus	Negustor
15.	Nicolae Gheorghe ***	supus rus	-
16.	Grigorie Artino	-	negustor, importă sare
17.	Arghirioparaximo	-	negustor, importă hârtie și cerneală
18.	Ivan Panaitolo	-	-
19.	Afanasie Ghica	supus rus	-
20.	Grigorie Nicolae Stano Stamu	supus austriac	-
21.	Anastasie Pano cu familia, soția Anastasia, nepotul Anastasie, verișoara Caterina cu slujitorii	supus prusac	-
22.	Mitopolit Grigorie Ierinopolis cu protodiaconul Ghedioconi	-	-
23.	Anastasie Doncila	-	Medic
24.	Dimitrie Plastiri	supus rus	-
25.	Safta Cantacuzino cu slujitorii	-	-
26.	Panaioti Tabanupulo	-	-
27.	Hristo Hristoduli Hristodul	-	-
28.	Manolache Rosset	-	-
29.	Enachi Parashiv din Constantinopol cu soția Ecaterina, fiul Fotachi și fiica Andelita	-	-
30.	Elena Levcacarie	-	-
31.	Anastasie Papandelo grec	-	-
32.	Vasilii Ciugata grec, cu soția Dochița, fiica Nastasia și mama Elena	-	-
33.	Dimitrie Carastati	supus rus	moșier basarabean
34.	Protoiereul Constantin Papandopulo	-	-

35.	Marco Papadopulo	supus moldovean	-
36.	Gheorghe Pano Anastasie grec cu soția Felinia, fiicele Maria, Anastasia și fiul Gheorghe cu slujitori	supus moldovean	-
37.	Costa Gheorghie grec	supus moldovean	-
38.	Anastasie Constantin grec	supus moldovean	-
39.	Zamfira Rado cu familia	supus turc	-
40.	Efimie Mihailov grec cu slugile	-	-
41.	Costi Zafiropulo cu Soția Elena, fiicele Ecaterina și Maria, cu slugi	-	-
42.	Dimcio Mamucolo cu familia	supus moldovean	-
43.	Dimitrie Ghica cu slugile	-	-
44.	Stamati Arvaniti	supus turc	-
45.	Constantin Licali	supus turc	-
46.	Ivan Iuriev grec	supus rus	-
47.	Gheorghie Comnino locuitor al Odesei	-	-
48.	Lencuri	-	Profesor
49.	Anastasie Milomi	-	-
50.	Dimitrie grec, locuitor al Odesei	-	-
51.	Xano	-	Preot
52.	Panaiota Dioghenida Panaioti Dioghenidi	supus rus	-
53.	Petre Anastaside	supus moldovean	-
54.	Grec din Nejin Ianco Hadji Gancia	-	-
55.	Nicolai Minsinopulo	-	Negustor
56.	Dimitrie Papaiani	-	Negustor
57.	Nicolae Ninvinopulo	-	Negustor
58.	Filip Papadimitropulo	-	
59.	Haralampie Stavro	-	
60.	Mihailo Constantino	-	-
61.	Dimitrie Zvorano Dionisie, Spiro Zvorano	-	-
62.	Iani Comnino	-	-
63.	Panaioti Mavromiti Mavromati	-	-

* **Sursa:** [9, inv. 1, d. 155, f. 1-64]

** În document utilizat Constantinopol.

*** A fost inclus în listă din cauza mențiunii „nepotul lui Stavro”, posibil, ar fi nepotul lui Stavro Stritiopulo.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, Harabara Valeriu, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctor în istorie sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Harabara Valeriu

Semnătura

Data:

CURRICULUM VITAE

Numele, prenumele: Harabara Valeriu

Data nașterii: 22 martie 1982

Locul nașterii: Republica Moldova, raionul Dondușeni, satul Târnova

Studii:

2010-2013: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Istorie, Studii doctorale, specialitatea: Istoria Românilor (pe perioade), tema de studiu: „Comunitatea greacă din Basarabia, în anii 1812-1829”;

2004-2005: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Istorie, Ciclul II-masterat, Specialitatea: Studii Sud-Est Europene, magistrul în istorie;

1999-2004: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Istorie, Specialitatea: Istorie, licențiat în istorie;

1988- 1999: Școala medie satul Târnova, r. Dondușeni;

Experiență profesională:

2013- prezent - asistent universitar, Academia Ștefan cel Mare a MAI

2004-2013 - lector universitar, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul în Chișinău)

Stagii de formare:

- Seminar on „Management of Historical Archives” held in Chișinău, Moldova, organizat de Technical Educational Institute of Atens (2009)
- Program Long Life Learning Euteach. Formation of competences for teaching the course of European Integration for You in modern school (2017)

Participări în cadrul proiectelor naționale:

- „Țara Moldovei în timpul domniei lui Constatin Cantemir. Documente interne (1683-1693), în cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2009-2010.

Participări la foruri științifice (naționale și internaționale): Pe parcursul activității științifice au fost prezentate rezultatele cercetărilor la peste 16 de foruri internaționale și naționale.

Lucrări științifice: Au fost publicate peste 16 de publicații științifice.

Cunoașterea limbilor: limba română - (limba maternă)

Limba franceză: utilizator independent;

Limba rusă: utilizator experimentat;

Limba ucraineană: utilizator experimentat.